

Commentationes ordinis philologorum Universitatis
Vitauti Magni

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

II knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

KAUNAS

1931 metai

TURINYS.

I Straipsniai.

	Psl.
Pr. Skardžius, J. Jablonskis	5
A. Merkelis, J. Jablonskio bibliografija	15
J. Endzelin, Zur slavisch-baltischen Konjugation	38
F. Specht, Zur Endung der 2. Pluralis im Litauischen	47
E. Fraenkelis, Lietuviškos etimologijos	58
K. Alminauskis, Vyskupo Antano Baranausko laiškas Hu- go Weberiui (Tęsinys)	68
J. Elisonas, Drapanų ir šiaip įvairių audeklinių arba odinių dalykų sąrašas	117
Fr. Brender, Ein Fall von Homonymie im Litauischen	132
W. Fenzlau, Angebliche lettische Formeln in einem Rituale von 1647	137
E. Fraenkelis, Apie Mažvydo katekizmo kalbą	140
G. Studerus, Die Wortfolge im deutschen Satze	144
Fr. Brender, Der litauische Hexameter	194
Pr. Skardžius, Smulkmenos	14, 57, 143, 197, 198

II Kritika ir bibliografija.

M. Račkauskas, Graikų kalbos gramatika (Pr. Brenderis)	199
E. Kucharski, Etniczne oblicze ziem polskich (Pr. Skardžius)	205
Fr. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache (G. Studerus)	207

Commentationes ordinis philologorum Universitatis
Vitauti Magni

Archivum Philologicum

Redaguoja
Pr. Skardžius

II knyga

Humanitarinių Mokslų fakulteto raštai

KAUNAS

 1931 metai

Akc. „Spindulio“ b-vės spaustuvė : : : : : KAUNAS

Prof. Jonas Jablonskis.

A. A.
Jonui Jablonskiui

J. Jablonskis.

1930 m. vasario mėn. 23 d. mirė Jonas Jablonskis (Rygiškių Jonas), V. D. universiteto garbės profesorius ir Latvijos universiteto garbės daktaras. Šiomet vasario mėn. 23 d. suėjo jau metai nuo jo mirties, todėl šių sukaktuvių proga tenka mums atsiminti šio garbingo vyro gyvenimas ir darbai.

J. Jablonskis gimė 1860 m. gruodžio m. 30 d. Naumiesčio apskrityje, Būblelių (Lesnistvos) valsčiuje, Kubilių kaime. Vėliau su tėvais nusikėlė į Meištus, į Naumiesčio priemiestį, kur tris žiemas lankė pradžios mokyklą. Paskum, jau mokydamasis Marijampolės gimnazijoje, nusikraustė su tėvais gyventi į Griškabūdžio parapiją, Rygiškių kaimą. 1880 m. baigė gimnaziją su aukso medaliu ir tais pačiais metais įstojo į Maskvos universiteto filologijos skyrių, kur jam teko studijuoti pas F. Fortunatovą, F. Koršą ir kt. 1884 m. išėjęs universitetą, ieškojo sau mokytojo vietos Lietuvoje, bet negalėjo jos gauti: lietuviams tada rusų valdžia neleisdavo būti mokytojais Lietuvoje, savo krašte. Todėl, norėdamas pasilikti savo tėvynėj, turėjo iš pradžios privačiai mokyti vaikus, o paskum dirbti Marijampolės teisme, kur jam dvarininkas Zanas buvo parūpinęs vietą. Susidomėjęs jauno filologo darbštumu ir rimtumu, teismo pirmininkas per savo pažintis su teisingumo ministeriu išrūpino jam mokytojo vietą Mintaujos gimnazijoje, kur mokėsi apsciai lietuvių. 1896 m. už lietuvių darbą buvo iš Mintaujos iškeltas į Estiją, į Revelį. Tačiau ir čia nebuvo jam lemta ilgai pasilikti: dėl tam tikros politinės priežasties 1901 m. buvo visai atleistas iš gimnazijos ir ištremtas į Pskovą. Po dvejų metų jam buvo leista savo ištėrimą baigti Šiauliuose. 1904 m., kai lietuviams buvo grąžinta spauda, jis nusikėlė į Vilnių, kur iš pradžios dirbo prie „Vilniaus Žinių“ ir „Lietuvos Ūkininko“, vėliau buvo įkūręs „Aušros“ draugiją pigioms taisyklinga kalba parašytoms knygelėms leisti ir galų gale dar dėstė lietuvių kalbą vidurinėse mokyklose. Bet visas šitas darbas jam nesisekė: supratingų pritarė-

jų kalbos darbui buvo nedaug, uždarbis mažas, todėl reikėjo ieškoti kito darbo, iš kurio galėtų bent gyventi. Tokia laimingesnė išeitis jam buvo Panevėžys, kur jis tuoj po 1905 m. revoliucijos buvo paskirtas mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytoju. Tačiau ir čia nebuvo ramybės: dėl seminarijos direktoriaus intrigų 1909 m. buvo iškeltas į Brestą, iš čia vėliau į Gardiną, o iš Gardino netrukus buvo nuskirtas į Veližą. Pagaliau, didžiojo karo metu jis buvo pakviestas į dvi Voronežo lietuvių gimnazijas lietuvių ir lotynų kalbų dėstyti. Bet dėl nesveikatos negalėjo ilgai to darbo dirbti — turėjo jį po kurio laiko nutraukti ir imtis lengvesnio darbo. 1918 m. sugrįžęs į Lietuvą, iš pradžios Vilniuje, paskum Kaune tačiau visai nemetė savo mėgstamojo kalbos darbo: rašė dar vadovėlius, pats vertė ir taisė vertimus, dėstė lietuvių kalbą kursuose, recenzavo įvairių įvairiausių knygų kalbą, mokė visus lietuvių kalbos žodžiu ir raštu ligi paskutinės savo mirties valandos. Taigi visas J. Jablonskio gyvenimas yra buvęs nuolatinis vargas ir sunkus darbas savo iš sprespaudos atbundančiam kraštui.¹⁾

Kai J. Jablonskis stojo į visuomeninį darbą, visas tautos sąjūdis jau buvo prasidėjęs. Pirmas didžiausias akstinas, paskatinęs jį į tą darbą, buvo „Aušra“. „Kad ne Basanavičiaus „Aušra“, kad ne jos drąsus žingsnis, — sako jis „Lietuvos Mokyklos“ (1921) XII 525 psl., — būčiau, gali būti, ir visai dingęs naujam darbui. Basanavičius turi mums daug, labai daug nuopelnų, bet jo „Aušra“, sukėlusį galutinai mane iš miego, išblaiviusį galvą, davusi man gyvybės, yra toks *įžymus* mano gyvenimo dalykas, jog ją... tegaliu šiandien minėti: kiti to drąsaulio darbai yra man šiuo tarpu tikrai lyg mažmožis“. Kitas akstinas, dėl kurio J. J.-skis ėmė daugiau domėtis gimtąja kalba, reikia manyti, yra buvę jo profesoriai Fortunatovas, Šachmatovas ir Koršas, ypač šis paskutinysis, apie kurį jis 1915 m. „Vairo“ X 148/9 psl. šiaip rašo: „Pastebėjęs, kad jo klauso auditorijoje lietuviai, latviai, lenkai, ukrainiai, lyg tyčia stengdavosi intraukti savo klausytoją in skelbiamąjį mokslo sritį. Ir intraukdavo pirmiausia, rodos, tuo, kad pats dėmėdavosi gimtąja kalba, tos kalbos dėsniais, paties klausytojo jos mokėjimu. Ir žmogus nenoroms imdavai mokyties tos savosios kalbos, kuria taip

¹⁾ Plačiau apie J. Jablonskio gyvenimą žr. 1921 m. „Lietuvos Mokyklos“ 12 sąsiuv. ir „Kalbos“ 2 sąsiuv.

dėmisi, kurią taip brangina mokslo reikalui mylimasis, galvotasis, talentingasis lektorius, pats tuo skatindamas — daugiau mokyties, tirti, ieškoti“. Pagaliau trečias dalykas, dėl kurio J. J-skis pradėjo ir vėliau visą gyvenimą dirbo kalbos darbą, buvo jo palinkimas. Dar gimnazijoje esant, jam labiausiai sekės graikų ir lotynų kalbos; dėl to jis, baigęs gimnaziją, stojo ir į filologijos skyrių.

Bet filologas filologui nelygus: vieni paskęsta į teorijas, į abstrakcijas ir nutolsta nuo gyvenimo, o kiti, priešingai, nuo senovės nukrypsta į šių laikų gyvenimą, ima daugiausia domėtis dabartinėmis kalbomis ir atsiduoda vien šiandieniniam darbui. Prie pastarųjų priklausė ir J. J-skis. Būdamas didelis visuomenininkas, realistas ir praktikas, jis visą savo dėmesį buvo sukoncentravęs ties bendrine praktikos kalba; net tada, kada mirtis traukė jį iš šio gyvenimo, jis nenustojo sielojęsis kalbos dalykais — jam rūpėjo dar, ar įvyks posėdis laikraštinės kalbos dalykams svarstyti. Taigi pirmiausias jo rūpestis buvo — kalbos taisyklingumas, sklandumas ir gražumas. Tai buvo jo darbo alfa ir omėga. Dėl to jis nežiūrėjo nei vargo, nei kančių, nei bėdų; dėl to jis nelinko ir į abstrakčias kalbos mokslo sferas, nors jam ir buvo patogių progų; pav., jis iš pradžios nenorėjo kandidato laipsnio įsigyti net F. Fortunatovo, jo mokytojo, raginamas. Šituo atveju jis buvo didžiulė priešybė K. Jauniui ir K. Būgai: kiek tie nardėsi kalbos mokslo augštybėse, tiek jis plūkėsi su kasdieniniais bendrinės kalbos dalykais. Kiek aniemdviem rūpėjo visa, kas gali išaiškinti objektyvinę kalbos tiesą, tiek jo siekiamasis praktinės kalbos tobūlumo tikslas riboja jo darbą ir vertė jį rinkti tinkamesnes kalbos brangenybes arba, jų pritrūkus ar neradus, pasidaryti sau įvairių naujenybių. Žodžiu sakant, Jaunius su Būga yra buvę universalistai, o J. J-skis — eklektikas.

Savo eklektišką pažiūrą J. J-skis jau 1901 m. šiaip dėstė: „Jisai (t. y. lietuvių kalbos vadovėlio sudarytojas) turi visą savo mokslą remti ant žmonių kalbos įstatymų, nes mūsų rašytojai patys yra dažnai parėmę savo raštų kalbą ne ant žmonių kalbos, bet ant svetimų kalbų įstatymų. Todėl gramatikos tikslui tuo-tarpu tokie raštai arba tokios raštų dalys tegalima vartoti, kur rašytojo darbe yra išreikštas kokis-norint žmonių kalbos įstatymas, kur rašytojas, išreikšdamas savo mintis ir nuomones, įvykino savo raštuose žmonių kalbos dvasią. Taigi, suvartojant prie žmonių kal-

bos ir rašytojų darbus, reikia būti labai atsargiam: gramatikai iš tų darbų tikrai tokie tereikia imti mažmožiai, kurie yra tiesiai pasemti iš žmonių kalbos ir paremti ant tos kalbos įstatymų“ (žr. P. Kriaušaičio „Lietuviškos kalbos gramatikos“ prakalbą). Taip pat reikią elgtis ir su gyvąja žmonių kalba. „Prie žodžių ir reikšmių tikrai lietuviškų, — rašo jis toliau, — yra mūsų šnekamojoje kalboje daug ir šiukšlių. Tos šiukšlės reikia mokėti atskirti nuo grūdų, nes gramatikai tikrai žmonių kalbos grūdai tereikėtų suvartoti“ (ib.). Šitos pažiūros jis laikėsi ir vėliau, tlk nevisai vienodai: kol buvo sveikas, paslankus, tol stengėsi ko daugiausia surinkti gyvosios kalbos pavyzdžių ir jais paremti savo taisykles; o kai jau liga jį prirakino prie kėdės, tada jis, mažiau begalėdamas susieiti su žmonėmis, mažiau begalėjo gauti gyvosios kalbos duomenų savo dėsniams paremti, ir todėl ilgaiui pasunkėdavo jam kaikurios tikresnės išvados pasidaryti. Tada jis kartais imdavo be jokio pagrindo vengti nieku nedėtų kalbos darinių (pav., keliauninkas, noriai, priderančiai, protėvis, stebėtinas ir kt.) arba dėl analogijos, vyriausio savo argumentų pagrindo, stengdavosi kalbos įvairybės lyginti (pav., šalia žmonių kalbos dailė, -ės, dailę ir nuosavybė pagal baimė, meilė, teisė... ir savas, saviškiai buvo susidaręs dailė, savybė „Eigentum“), arba nusikaldavo nevisai vykusius kalinius (pav., doroprotingas, doropročiai, žr. Sam. Smailso „Pareiga ir tiesumas“ 36 psl.). Todėl ir kaikurios jo sudarytosios taisyklės yra persiauros; pav., jo taisyklėmis priesaga -iškas reiškia tik panašumą, o -inis — daikto kilmę (žr. Liet. kalbos gram.⁹ 220 psl. ir sequ.); bet gyvoji kalba sako daugiau, — priesaga -inis labai dažnai reiškia ir pavidalą, panašumą (pav., akmeninė širdis, burokinės, grūdinės bulvės, obuolinė spyna, torielkinės akėčios, siūlinės šaknys ir tt.). Bet jis ir čia nebūdavo perdaug užsispyręs: lig tik patirdavo, kad žmonių kalboj yra kitaip nusakoma, nekaip jo kas dirbtinai buvo pasidaryta, jis dažnai savo darinių išsižadėdavo ir imdavo patirtąsias naujenybes vartoti arba bent jau nieko nebesakydavo, kad kiti kiek kitaip (žinoma, pagrįstai) pradėdavo elgtis. Pav., iš žemaičių tarmės patyręs žmones sakant „pasitrauk kelias dienas iš namų“ (plg. „pasitrauk kelis žingsnius į šalį“), jis tuojau, sumedžiojęs daugiau tos rūšies pavyzdžių, ėmė visur vartoti vadinamąjį pobūvio galininką po slankos ir sąjūdžio

veiksmazodžių, kur pirma paprastai jau buvo įprasta sakyti naudiningas (žr. jo „Linksniai ir prielinksniai“ 75 psl.). Tai buvo viena jo ypatybė, kuri žymėjo jo nuolatinį paslankumą kalbos dalykuose ir neleido jam sustingti vietoj.

Kita svarbi jo ypatybė buvo aštrus jo kalbos jausmas, kuriuo jis galėjo atskirti kalbos pelus nuo grūdų. Dėl šitos savo ypatybės jis galėjo anksčiau už kitus išvėlgti daugybę mūsų kalbos dėsnių ir juos pritaikinti bendrinei kalbai; dėl to jis pirmasis galėjo dėti pamatus mūsų terminologijai, sintaksei ir apskritai raštų kalbai. Ir tikrai: lig jo mūsų rašyboj viešpatavo didžiausia paininga, terminai buvo labai nevienodi, svetimybių mirgėte mirgėjo ir sintaksė buvo visai padriki, o žmonių šitiems dirvonams plėsti beveik visai nebuvo: Kuršaitis su Jaunium buvo tolimi, o šiaip savamoksliai kalbos mėgėjai, reikalo spiriami, kad ir imdavos to darbo, negalėdavo jo ligi galo išvartyti — sustodavo pusiaukelėj, nerasdami jokio bendro kelio. Ir štai „Aušros“ bei „Varpo“ laikais pasirodė J. J-skis. Jis atsargiai ir diplomatiškai ėmėsi apleistojo darbo ir viską nugalėjo: nesantarvės aprimo, kalba apvienodėjo ir pamažu ėmė tobulėti. Jo pradėtoju keliu mūsų bendrinė kalba sėkmingai tobulėja ir toliau. Todėl nebe pagrindo jis yra vadinamas bendrinės kalbos kūrėju ir ilgamečiu jos tobulintoju.

Bet dabar tuojau kyla klausymas: ar J. J-skis tikrai visą dabartinę bendrinę kalbą vienas yra sukūręs? Jeigu siaura prasme, be jokių rezervų teigiamai atsakytume į šį klausimą, tai nemaža prasilenktume su tiesa. Ir štai kodėl. Kaip jau buvo minėta, visą sąjūdžio darbą ne jis yra pradėjęs, bet tik vėliau į pradėtąjį darbą įstojęs. Mokliškai vakariečių kalbos pagrindus formulavo ir aprašė A. Schleicheris (Litanische Grammatik, Prag 1856) ir vėliau, daugiau praktikos reikalui, Fr. Kuršaitis (Grammatik der lit. Sprache, Halle 1876) — tai viena; antra, pirmuosius mūsų laikraščius pradėjo leisti vakariečiai (J. Basanavičius, V. Kudirka...) ir kaip tik vakariečių krašte — Maž. Lietuvoj; tų laikraščių kalba, kad ir iš pradžios dar nekaip reikiant susitvarkiusi, buvo daugiausia vakariečių tarme paremti. Trečia, Didžiojoj Lietuvoj jau ir šiaip buvo pradėję reikštis palinkimo į bendrinę kalbą, pagrįstą vakariečių tarme; pav., K. Jaunius dar prieš 1900 m. tą koinę, kad ir su žemaičių (ypač kvėdarniškių) tarmės atšėšėliu, jau dėstė savo dvasinės seminarljos auklėtiniams, — tai matyti iš jo 1897 m. Dorpatė

hektografuotos gramatikos, kuria, dar neišspausdinta, yra naudojėsis ir J. J-skis. „Šituo darbu, dar ligi nespauzdintu, — sako jis, — naudodavosi kitados tiek paties Jauniaus mokiniai, tiek kiti lietuviai, kalbininkai ir nekalbininkai, kurie norėdavo geriau savo kalbos ypatybių suvokti. Pats Kriaušaitis savo gramatikai yra daug ką ėmėsis tiesiog iš Jauniaus „kalbomokslio“ (žr. Lietuvių Tauta, II 3, 317). Kitoje vietoje jis dar aiškiau pasisako: „Iš Jauniaus pats aš esu daugiausia suvokęs gyvosios kalbos faktų ir nė vienas lietuvių kalbos vadovėlis nėra man davęs tiek nauja kalbos srityje, kiek šitas Jauniaus kalbomokslis-gramatika“ (ib. 328). Pagaliau reikia pastebėti dar ir tas faktas, kad J. J-skis dėl didelio savo paslankumo kartais ir šiaip apylengviai kitiems nusileisdavo; pav., savo 1901 m. „Lietuviškos kalbos gramatikoje“ jis rašė mesiu, vesiu, grištu, grišiu, suk, bėk, mezdamas, spauzdinti, ėzdinti, augštas, rūgštus, kibšas, migšas, įra, kįla, gįja, mįslė, grižti..., bet vėliau šitą sistemą pakeitė: šalia mesiu, grišiu, šąla, kėra, mįslė... ėmė rašyti mesdamas, spausdinti, kyla, gyja (paskum vėl kįla, gįja, pav., antro leidimo „Visuomenės įnamiuose“), aukštas, rūkštus (paskum vėl rūgštus), mikšas ir tt. Šitokiu savo nepastovumu rašybos dalykuose ir norėjimu visiems prisitaikinti, aiškus daiktas, jis yra prisidėjęs prie to, kad mes šiandien neturime vienos nusistovėjusios rašybos.

Bet tatai nei kiek nemažina J. J-skio nuopelnų: jei ne jis, tai vargiai mes turėtume tokią bendrinę kalbą, kokią šiandien turime. Visi kalbos darbai, prieš jį nuveikti, be jo mūsų plačiajai visuomenei beveik visai svetimu turtu būtų likę, Ir tikrai. Fr. Kuršaitis rašė vien vokiškai ir daugiausia tik Maž. Lietuvos krašto reikalams. K. Jaunius buvo tiek paskendęs į savo mokslą, jog kalbos praktika jam buvo antraeilis dalykas (pav., į J. J-skio praktiškus kalbos klausymus jis beveik nepatenkinamai arba visai nieko neatsakydavo), ir todėl pati jo raštų kalba, ypač jo rašyba ir terminai, labai griozdiškai atrodo; pav., esybėvardis „substantivum“, sakymbūdis „modus“, įvardovietė „pronomenum“, sakymbūdis rodytojinis „modus indicativus“, gimtinis, apskųstinis linksnis „casus genetivus, accusativus“¹⁾ ir kt.,

¹⁾ Šie linksniai yra vergiškai išversti iš lot. genetivus, accusati-

žr. Lietuvių Tauta II 3, 325 ir sequ. Pagaliau ir mūsų pirmųjų laikraščių kalba iš pradžios buvo labai nevienoda ir nevisai žmoniška; apie rašybą nebėr ko ir kalbėti. Todėl J. J.-skis, iš mažumės palinkęs į kalbą ir būdamas dar gerai kalbiškai išlavintas, pasirodė čia reikalingiausias ir nieku nepakeičiamas: viena, jis pats, būdamas Suvalkų krašto kilimo, buvo jau savaime artimas to meto raštų kalbos darbui; antra, jis ėmėsi to darbo jau su aiškia bendrinės kalbos programa, kurią 1901 m. savo gramatikos prkalboj jis yra šiaip išdėstęs: „Mūsų tautos žmonės, — sako jis ten, — ne visur vienaip kalba: mūsų kalba nuo senų-senovės susklydo į kelias tarmes, o tos tarmės — į daugybę tarmelių. Kitąkart rašomojoje kalboje buvo iškilus eikštėn rytiečių tarmė; vėliau daugiausia dirbdavo žemaičių rašytojai; Prūsų Lietuvos raštuose — bus jau su viršum šimtas metų — vartojama savotiška, Prūsų lietuvių, tarmė; paskutinį laiką ėmė rašyti daugybė žmonių „suvalkietiškai“, bet teip, kaip rašoma Prūsų lietuvių raštuose. — Rašomosios kalbos tiesas visuomet įgija kokia-norint viena tarmė; kitos tarmės priduoja jai tiktai savo geriausius mažmožius, tuos grūdėlius, kurie rašomojoje tarmėje dėl kokios-norint priežasties yra išnykę, nebevartojami. Jei rašomoje tarmėje stinga kokio žodžio, kuris yra žinomas tiktai iš kitų tarmių, rašytojas turi vartoti tą žodį, vistiek kame surasdamas; jei raštų tarmėje nėra kokių tikrai lietuviškų reiškinių, vartojamų kitose tarmėse, rašytojas privalo naudotis iš kitų tarmių; jei rašytojui yra žinoma, kad jo vartojamas žodis beveik visur kitaip bus suprantamas, jis turi kiek galėdamas taikintis prie skaitytojų ir visada rūpintis, kad jį suprastų daugumas. Teip pasielgiant su kitomis tarmėmis ir rašant „viena“ tarme, galima bus tikėtis, juog raštų tarmė bus suprantama skaitytojams ir įgis visas „rašomosios kalbos“ tiesas. Taigi šitos gramatikos kalba bus „paprastoji suvalkiečių tarmė“, tik bus ji, kur reikiant, ir kitomis tarmėmis sustiprinama ir suremiama“. Ir, reikia pasakyti, šita programa J. J.-skiui, visuose Lietuvos kampuose būvojusiam, tikrai pavyko pradėti vykdyti: jo 1901 m. Lietuviškos kalbos gramatika, 1908 m. Visuomenės įniamiai (antru leidimu iš-

vu s, o lotynai juos klaidingai yra išsivertę iš graikų γενική, αἰτιατική (sc. πῶσις), nes γενική yra sudaryta iš γένος (t. y. tokia „rūši“ pažyminti forma) ir αἰτιατική iš αἰτιατός „bewirkt, beeinflusst“, kuris nieko bendra neturi su αἰτιάμαι = lot. accūso „skundžiu“.

leisti 1929 m.), 1911 m. Lietuvių kalbos sintaksė, 1912 m. Rašomosios kalbos dalykai, 1918 m. Lietuvių kalbos gramatika (antru leidimu išleista 1922 m.), 1928 m. Linksniai ir prielinksniai ir kt. jo raštai sudarė bendrinės kalbos pagrindą, — tos kalbos, kuri, atgavus nepriklausomybę, buvo pripažinta oficialine viso krašto kalba.

Pagaliau reikia dar trumpai pažvelgti į J. J.-skio darbo santykį su kalbos mokslu (lingvistika). Istoriskai lyginamuoju metodu jis nieko nėra tyręs; taip pat jis tuo lyginimu beveik neoperuoja ir savo raštuose. Būdamas klasikinis filologas, tik kur-ne-kur jis su-lygina vieną kitą žodį ar posakį su lotynų kalbos atitikmenimis, pav., einu gultų su lotynų eo cubitum (žr. Kriaušaičio Liet. kalbos gram. 74 psl.) arba vaikai (yra) tėvų auklėjami, vaikus tėvai auklėja su lot. posakiu liberi a parentibus educantur (žr. R. Jono Liet. kalbos gram.² 127 psl.). Daug dažniau jis operuoja senovinėmis žodžių lytimis, nes kalbos istorijos reikšmę sąmoningam kalbos supratimui jis visai aiškiai pripažindavo. Štai ką jis apie tai sako: „Kad jų (t.y. vyresniųjų klasių mokinių) mokslinimas pilnesnis būtų kalbos srityje, jie turi įgyti mokykloje supratimo ir apie istorinį kalbos ūgį, jie turi gauti mokykloje ir istorinę kalbos gyvenimo apžvalgą (kur nors paskutinėse klasėse). Ta apžvalga supažindins mokinius su mūsų kalbos praeitimi ir tikrai padarys juos sąmoningus kalbos mokslui, išdirbs jų sąmoningą pažiūrą į jų dienų rašomąją ir žmonių kalbą, duos jiems to kalbos supratimo, apie kurį veltui svajojo senosios mokyklos atstovai“ (žr. Gramatika ir mokykla. Šiauliai 1921, 14 psl.).

Taip pat jis visai teisingai buvo supratęs ir gramatikos santykį su logika; apie tai jis šiaip rašė: „Geriausia būtų, mums rodos, kad mokytojai pripažintų, jog nagrinėjimas, giliau į jį pažiūrėjus, yra ne tiek gramatikos, kiek logikos dalykas. Dar prasčiau: jame supainiota logika su gramatika. Tas dalykas... atsirado iš filosofinės pažvalgos į kalbos mokslą: norima buvo tuomet, kad gramatika, kalbos mokslas, primirtų įvairiems savo galams logikos dalykų, visokių jos atskalų ir nereikalingų jai painiavų“ (ib. 15 psl.). Ir todėl, sako jis toliau, „mokytojas, kuris ieško su mokiniiais sakinio dalių, turi būti labai atsargus. Tuo tarpu, šiaip ar taip, jis neturėtų sukti galvos nei sau, nei mokiniams: tos rūšies sakinio tyrinėjimas yra gerokai pasenęs ir maža teturi reikšmės pačiam

kalbos mokslui“ (ib. 16 psl.). Bet, kad ir laikydamas tai gerokai pasenusiu, mažaverčiu dalyku, jis vis dėlto, sekdamas „paprastaisiais sintaksės vadovėliais“ (t.y. rusų vadovėliais), tą sakinių nagrinėjimą yra įtraukęs ne tik į savo 1911 m. sintaksės vadovėlį, bet ir į 1922 m. gramatiką (241 ir sequ.). Ir dar daugiau: yra paliktas (geriau pasakius, tiesiog iš rusų kalbos išverstas) net logiškas sakinio apibrėžimas: „Mintis, kad pasakome ją arba parašome žodžiais, vadinasi sakinyse“ (žr. Liet. kalbos sint. 8 psl.) arba „Mintis, pasakyta arba parašyta žodžiais, vadinasi sakinyse“ (žr. Liet. kalbos gram.² 241 psl.). Tai, kaip ir metodika, kurios prašo skaitytojus iš jo nereikalauti (žr. Liet. kalbos gram.² 3 psl.), matyti, buvo jam praktikoje ne pirmieji dalykai: visi šitie dalykai turėjo nusilenkti prieš kalbos gryninimą ir normalizaciją, kuria jis daugiausia buvo susirūpinęs.

Tačiau J. J.-skio darbas, kad ir netiesiogiai, turi vis dėlto nemažos reikšmės ir bendrajam kalbos mokslui: viena, jis yra surinkęs daug naujos kalbos medžiagos, ypač bevažinėdamas po Lietuvą Juškevičiaus žodyno reikalu (plg. Juškevičiaus žodyno I tomo 2 dalies priedą); antra, jis didžia savo kalbos nuojauta galėjo daug kur vykusiai įžvelgti ir aiškėn iškelti tokias mūsų kalbos svarbmenas, kurios kitiems ir į galvą neateidavo. Todėl E. Hermannas savo veikale „Litauische Studien“ (Berlin 1926, 13 psl.) nebe reikalo pastebi, kad A. Leskienos veikalas „Die Bildung der Nomina im Litauischen“ (Leipzig 1891) savo plačiu užmojimu seniau visus stebinęs, bet dabar, palyginęs jį su Rygiškių Jono antro leidimo „Lietuvių kalbos gramatika“, tuojau matai, kad A. Leskienas savo potyrius peranksti nutraukęs. Taip pat ir E. Fraenkelis savo veikale „Syntax der litauischen Kasus“ (Kaunas 1928, 5 psl.) visai teisingai pastebi, kad J. J.-skis, nors daugiausia ir praktikai rašydamas, savo tiksliai iš žmonių kalbos surinktais pavyzdžiais kiekvienam tyrėjui daug nauja duodąs.

Iš visa tad pasakyta matyti, kad J. J.-skis visų pirma yra buvęs savo meto žmogus: jis pirmiausia rūpinosi būtiniausiais dalykais, kurių pats gyvenimas iš jo reikalavo. Taigi jam nebuvo kada ilgiau sustoti ties vienu dalyku ir į jį plačiai, visašališkai įsigilinti: jam reikėjo būti visur ir viskuo — ir mokytoju, ir kontrabandininku, ir politiku, ir tremtiniu... Todėl, savaime suprantama, ir visas jo darbas turi nemaža to sunkaus laiko žymių: šiandien jis

reikia jau papildyti, daugiau išplėsti ir pagrįsti, arba, kitaip sakant, reikia aktyviai, nenustojant toliau varyti velionies vykusiai ir garbingai pradėtas darbas. Tai bus geriausias atpildas už visą jo triūsą ir vargą.

Pr. Skardžius.

SMULKMENOS.

I.

R. Trautmannas, Die altpreuss. Sprachd. 333 mano, kad prūsų *etwinūt* „entschuldigen“ -i- vietoj -ai- (plg. liet. *vainóti* „schmähen, schelten“, lat. *atvaĩnuôt* „entschuldigen“) turi dėl lenkų įtakos. Bet pr. **winūt* nėra atskirtinas nuo sen. liet. *veiksmazodžio* *winoti* „züchtigen, strafen“ (žr. Die slav. Lehnw. im Altlit. 238), kuris, kaip ir liet. *vainóti* iš *vaina* „Fehler, Gebrechen, Tadel“, gali būti kilęs iš sen. liet. *wina* „Strafe“ < lenk. *wina* „Schuld, Buße“ arba gud. *винá* „Schuld“ (ib. 237). Lygiai taip pat gali būti sudarytas ir pr. **winūt*.

II.

R. Trautmannas l.c. pr. *etwiērt* (*etwērt*) „atleisti, vergeben“ jungia su got. *waírpan*, as. *wērtan* „werfen“. Bet pirmiausia, man rodos, dėl darybos ir reikšmės yra šis žodis jungtinas su sen. liet. *verpti* *veiksmazody* už *verpti* „užkišti, zatyka“: už *werpei* *laŭ* *aulis* ant *baūkimo* DP. 272₆. Prūsų *etwiērt* galėtų atitikti liet. **atverpti* „atkišti“, t.y. palaidą, laisvą padaryti, atleisti.

Pr. Skardžius.

J. Jablonskio bibliografija.

Jonas Jablonskis pradėjo rašyti „Aušroje“. „Aušrai“ su-stojus, rašė „Šviesoj“, „Varpe“ ir kituose lietuviškuose laikraš-čiuose. Mūsų periodinėj spaudoj jis dirbo daugiau kaip 45 metus. Per tokį ilgą laikotarpį palyginti su kitais mokslininkais J. Jablonskis ne taip jau daug teperašė originalių veikalų, nes jam daug brangaus laiko sugaišino pedagoginis darbas ir kitų rašytojų knygų bei rašinių kalbos taisymas. Kurių knygų ir rašinių kalbą Jablonskis yra taisęs, sunku šiandien besusekti. Šioj J. Jablonskio bibliografijoj pažymėta tik tos jo taisytos knygos, apie kurių kalbos taisymą yra pasakyta prakalboj arba kitokiuose šaltiniuose (biblio-grafijose, recenzijose, kataloguose ir t.t.).

Be abejo, ne visi ir paties Jablonskio parašyti straipsniai, ypač prieškariniai, buvo galima susekti. Jablonskis mėgo vartoti daug slapyvardžių, o kartais ir visai po savo straipsniais nepasi-rašydavo.

Jablonskio lietuvių kalbos gramatikos, rašybos ir žodyno da-lykus yra supopuliarinę ir pritaikę pradžios bei vidurinei mokyklai J. Damijonaitis (Lietuvių kalbos gramatika), P. Klimas (Lietuvių kalbos sintaksė), P. Būtėnas (Trumpas linksnių mokslas praktiškam lietuvių kalbos reikalui; Lietuvių kalbos prielinksnių mokslas teori-jai ir praktikai), L. Gira (Lietuvių rašybos vadovėlis), Pr. Meškaus-kas (Lietuvų rašomosios kalbos vadovėlis, I, II, III dalis), J. Nor-kus (Lietuvių kalbos rašyba; Rašybos vadovėlis su rašybos žody-nėliu). Be to, jo gramatika ir pataisymais naudojosi rašydami sa-vo vadovėlius pradžios mokyklai J. Murka, M. Vasiliauskas. P. Klimo sintaksė ir J. Damijonaičio gramatika yra sulaukusi net keliolika leidimų.

Visą Jablonskio bibliografiją paskirstėme į tris dalis: I origi-nalines knygas, II straipsnius bei recenzijas ir III vertimus ar J. J. redaguotas knygas. Po kaikiuriomis knygomis parašyta, jog jas išvertė moksleiviai. Jablonskis tuos vertimus taisė, lygino, redaga-

vo, taip jog daugiau į tuos vertimus redaktoriaus bei taisytojo Jablonskio įdėta, negu pačių vertėjų moksleivių.

Daugiausia Jablonskis yra parašęs recenzijų, kuriose gvildena recenzuojamųjų knygų kalbos netaisyklingumus. Iš pradžių išrašo žodyno, sintaksės ir kitokiais atžvilgiais netaisyklingų sakinių pluokštelį, o toliau savaip tuos sakinius taiso, argumentuodamas tą savo taisymą žmonių šnekamosios kalbos pavyzdžiais.

Straipsnius Jablonskis taip pat daugiausia svarsto lietuvių kalbos ir jos rašybos dalykus. Dirbdamas mokykloj, Jablonskis parašydavo ir apie mokyklos reikalus, apie jos negerumus. Tokių straipsnių Jablonskis rašė 1905—1915 m. laikotarpy.

Periodiniai leidiniai, kuriuose J. Jablonskis bendradarbiavo:

Sutrumpinimai tekste.

A. — Auszra, 1883—1885.

At. — Ateitis. Kaunas, 1928.

Il. L. — Iliustruota Lietuva. Kaunas, 1926.

K. — Kalba. Kaunas, 1930.

Kr. — Krivulė. Kaunas, 1924.

Lt. — Lietuva. Kaunas, 1920—1921, 1926—1927.

Lt. A. — Lietuvos Aidas. Kaunas, 1929.

L. M. — Lietuvos Mokykla, 1918, 1921—1923.

L. Ž. — Lietuvos Žinios. Vilnius, 1914.

L. U. — Lietuvos Ukininkas. Vilnius, 1905—1907.

L-vis — Lietuvis. Kaunas, 1926.

L. T. — Lietuvių Tauta. Vilnius, 1914.

Lsv. — Laisvė. Kaunas, 1922.

M. G. — Mokykla ir Gyvenimas. Šiauliai, 1921.

Skd. — Sekmoji Diena. Kaunas, 1921.

St. — Santara. Maskva, 1917.

Šv. — Szwiesa. Tilžė, 1887—1888.

Šv. D. — Švietimo Darbas. Kaunas, 1918—1922, 1924—1928.

T. S. — Tėvynės Sargas(?). Tilžė, 1903.

T. Ž. — Tauta ir Žodis. Kaunas, 1926.

Ukn. — Ukininkas. Tilžė, 1891.

Vd. — Vadovas. Seinai, 1911.

Vlt. — Viltis. Vilnius, 1908—1915.

Vr. — Vairas. Vilnius, 1915.

Vrp. — Varpas. Tilžė, 1890—1894, 1900, 1902—1904.

V. Ž. — Vilniaus Žinios. Vilnius, 1904—1907.

Ždn. — Židinyš. Kaunas, 1925—1926.

Ž. S. — Živaja Starina. Petrapilyš, 1896.

J. Jablonskio slapyvardžiai (pseudonimai) ir kriptonimai.

A. G.?	K. Ob.
A. Gerulaitis.	K. Obelaitis.
A. ir B.	J. Obuol.
Ad. G-s.	Peštukas.
G. A.	Pievūnaitis.
J. J.	A. Pikčiurna.
J. K.?	R. J.
Jonas.	Rygiškių Jonas.
A. Krapaila?	Ryg. Jonas.
Kirvelis,	Senis.
Kirvelis nusmuko.	Slapyvardis.
Petras Kriaušaitis.	P. Šiauliškis.
Kalbininkas.	P. Šipaila.
Mokynys.	R. Šipaila.
Moteriškė.	P. V.
Nedruskius.	P. Vaidilas.
Nenuorama.	Vadovėlio Autorius.
Nusmukęs Kirvelis.	Ant. Žemaitis.

J. Jablonskio bibliografija 1883—1930.

1883.?

II.

1. [Apie jaunus lietuvius]. — A. N 8/10.

1884.

II.

2. [Iš Maskvos. Apie klišius lietuvių spaudai]. — A. N 4.
3. [Iš Griškabūdžio. Apie A. Švedo krautuvę]. — A. N 7/8.
4. Apie Szvento Raszto vertimus. — A. N 7/8.

1885.

II.

5. [Apie lietuvius ties Suvalkais]. — A. N 2/3.

1887.

II.

6. Kun. Juszkevicziaus žodynas. — Šv. N 3/4.

1888.

II.

7. Isz raszliavos. — Šv. N 1/2 (priede).

1890.

II.

8. Isz Mintaujos. — Vrp. N 5.

9. [Rec. Lietuviszka gramatika, parasyta kunigo Mikolo Mie-
žinio. Tilžėje. 1886 m.]. — Vrp. N 6.

1891.

II.

10. Lapės giminė. — Ūkn. N 8.

1892.

II.

11. Kalbos dalykai. — Vrp. N 8 ir 12.

1893.

II.

12. Dar keletas žodžių apie mūsų rašybą. (Atsakymas vadovėlio
recenzentui). — Vrp. N 1.

13. Medega sintaksiui. — Vrp. N 10.

14. Mūsų raštų kalba (1883—1893). — Vrp. N 3.

15. Kalbos dalykai. — Vrp. N 5.

16. Ar reikalingi tam tikri ženklai ilgojom i ir u išreikšti? —
Vrp. N 8.

17. Devintas Rusijos archeologų Kongresas. — Vrp. N 9.

18. S. Daukanto gyvenimas ir raštai. — Vrp. N 11.

19. Du Nezabitauskiai. — Vrp. N 12.

20. Mitteilungen. — Vrp. N 12.

21. Kritika. — Vrp. N 12.

22. Užgaudinėjimai ir polemika. — Vrp. N 12.

23. [Rec. П. М. Брянцевъ. Очеркъ древней Литвы. Виль-
на, 1891]. — Vrp. N 10.

24. [Rec. Литовско-Языческія очерки. Теобальда. Вильна, 1890]. — Vrp. N 10.
25. [Rec. Arietka yra nūdai. Per G. Tiumelą. Vilniuje, 1863]. — Vrp. N 10.

1894.

II.

26. Rašybos klausimas. D ro J. Basanavyčiaus rašyba. — Vrp. N 5
27. [Rec. Ūkininko „Priedai“ 1893 metų]. Vrp. N 5.
28. [Rec. Kun. Mykolo Miežinio Žodynas lietuviškas-latviškas-lenkiškas ir rusiškas. Tilžėje, 1894 m.]. — Vrp. N 7.
29. [Rec. Lietuviškieji raštai ir raštininkai. Lietuvos Mylėtojo. Tilžėje, 1890]. — Vrp. N 1.
30. [Rec. Etnologiškos smulkmenos. Parašė Dr. J. Basanavičius. Tilžėje, 1893 m.]. — Vrp. N 2.
31. [Rec. Gražūs pamokinimai. Giedris. Bitėnai, 1894]. — Vrp. N 5.

1896.

II.

32. По поводу приложенія къ отчету А.Г. Погодина о его поездкѣ въ Ковенскую губернію. — *Ž.S.* I 123—130 psl.
Prie A. Pogodino straipsnio įdėto į *Živaja Starina* 1894 m. I 237—258 psl.

1900 m.

II.

33. [Rec. Peržvalga raštų]. — Vrp. N 7—8.

1901 m.

I.

34. Lietuviškos kalbos gramatika. Rašytojams ir skaitytojams vadovėlis. Tilžėje. Spausdinta pas Otto v. Mauderode. 88 psl. Išleista Susivienijimo Lietuvių Amerikoje lėšomis.

Ne bylis *Vien. Liet.* 1901, N 32; *Vaižgantas Žinyčia*, N 3, 52—61 psl.; *A. J(a k š t a s) Žinyčia*, 1901, 3 N, 86—88 p.; *Ūkiškis* (Dubinskis) *Ibid.* 88—93 psl.; *Ūkiškis* (Dubinskis) *Ibid.* 1902, N 4—5. *Baltr.* N 2412 ir *Sbornik* N 6376; *Lietuva*, 1901, N 40; *Ne Philologas* — *Kalbos dalykai* — *Varpas*, 1901, N 10—12; *Tėvynės Sargas*, 1900 m., N 8, 68—70 p.; *A. Smetona Lietuvos Mokykla*, V, 12^a sąs. 1921 (1922)

552 p. Prof. P. Avižonis Mokykla ir Gyvenimas 1921, N 1, 30—33 p.; J. M(urk)a Mok. ir Gyv. 1921 N 1 33—34 p., Kalba, 1930, N 2., Vac. Biržiška Bibliogr. III N 4562, 1162—63 p.

III.

35. Szunadvokatis: Pagal Elizos Orzeškienės apysaką „Niziny“. Parašė Tv. (Spausdinta pas M. Jankų Bitėnuose per Lumpėnns) „Kudirkos Išdas“ N 2. 48 p.

Pasak 1921 m. Šv.D. N 5—6 p. 160—161 vertė V. Kudirka ir J. Jablonskis. Antras pataisytas leidimas išspausdintas 1921 m.: Sukčiai.

1902.

II.

36. Dar apie mūsų rašybą. — Vrp. N 8.

III.

37. Palangos Juzė. Parašė vyskupas M. Valančius. Ketvirtas pataisytas išleidimas. Tilžėje. Išleido P. Mikolainis 132 p.

Kalbos „taisymą“ smarkiai išpeikė Selimas-Kaupas Dirva—Žinyne [1903 m. liepos mėn. 170—177 p. Pasak kun. A. Miluko (Spaudos laisvės sukaktuvės p. 37) kalbą taisęs J. Jablonskis.

1903.

II.

38. Iš atsiminimų vieno iš daugelio. Vrp. N 3 ir Dvidešimtmetinės „Aušros“ sukaktuvės (1883—1903).

39. Iš Parausių. — T. S. N 1 A.

40. Nereik Lietuvoj šviesos. — T. S. N 9—10 A.

41. Suvalkų apylinkėj. — T. S. N 1 A.

1904.

II.

42. Apgarsinimas. — V. Ž. N 1.

43. Kalbos dalykai. — Vrp. N 1.

44. Kuriems-ne-kuriems beletristams. — V. Ž. N 6.

45. Latvių dienraščiai ir „Vilniaus Žinių“ pasirodymas. — V. Ž. N 10.

46. Latvių nausėdijos. — V. Ž. N 10.

47. Lietuvos išeiviai (Atbalsiuose). — V. Ž. N 1.
48. Mūsų kalendoriai 1905 metams. — V. Ž. N 14.
49. Mūsų šventė ir mūsų rūpestis. — V. Ž. N 1.
50. Nuo redakcijos. — V. Ž. N 5.
51. Susipraskite ką darą. — V. Ž. N 17.
52. Šiaulių prekybos mokykla. — V. Ž. N 1.
53. Teodoras Narbutas. — V. Ž. N 1.
54. Vilnius gruodžio 17 d. 1904 m. („V-jo paliepimo aiškinimas“). — V. Ž. N 5.
55. Vilniaus lietuvių šelpimos draugovės pastatymas. — V. Ž. N 10.
56. Viršiausis paliepimas (Mikalojaus įsakymo vertimas). — V. Ž. N 5.

III.

57. A. Juškevičius — Литовскій словарь А. Юшкевича съ толкованіемъ словъ на русскомъ и польскомъ языках. Выпускъ второй. Изданіе Имп. Академіи Наукъ. Санктпетербургъ. 393—721 p. (Nuo E iki Júra).

J. Jablonskio „Послѣсловіе (ко втор. выпуску I тома словаря А. В. Юшкевича) I—LIX p.

Rusiškas vertimas atliktas Jono Juškevičiaus ir iš dalies Vytauto Juškevičiaus, taisytas Jono Jablonskio; lenkiškas vertimas — Antano Jušk., taisytas Jono Jušk. ir Jono Jablonskio. — Redagavo Jonas Jablonskis, padedamas F. Bubelio, K. Jauniaus, Jul. Žymantienės (Žemaitės), J. Kumečio, Jono Kriaučiūno, Kaz. Jokanto, Jurg. Šlapelio, Ant. Smetonos, Vl. Požėlos, P. Avižonio, J. Slančiausko, St. Žiupsnio, Jer. Ralio, kun. Ign. Čižausko, P. Kriaučiūno, O. Jasiulaičio, A. Bulotos, Vin. Mickevičiaus, kun. P. Januševičiaus, kun. A. Viskontos, kun. Dom. Tumėno, A. Bajoryno, kun. Urbanavičiaus. Rankraštį perrašė Jonas Kriaučiūnas ir Vladas Požėla. V. Biržiška, III, N 5145, 1290—91 p.

1905.

II.

58. Atviras laiškas į „V. Ž.“ redakciją. — V. Ž. N 228.

59. Ant gatvės (Kat. Ursinovič paveikslėlis). Vertė Senis. — V. Ž. N 1.
60. Iš atsiminimų vieno iš daugelio (Iš 1903 m. Varpo N 3). — V. Ž. N 78.
61. Jis nežino (iš karės paveikslėlis). — V. Ž. N 87.
62. [Rec. „Kelėjvis“ Bendyka. 1905 m. kalendorius]. — V. Ž. N 9.
63. Laikraščiai. — V. Ž. N 7.
64. „Lietuviško kalendoriaus“ autoriui atsakymas. — V. Ž. N 43.
65. [Rec. Lietuvos Bitininkas]. — V. Ž. N 20.
66. [Rec. Metraštis arba kalendorjus 1905 m. Peterburge]. — V. Ž. N 31.
67. [Rec. Mūsų Kalendoriai]. — V. Ž. N 3, 9, 22, 31.
68. Pirmieji spaudos žingsniai. — V. Ž. N 1.
69. [Rec. Mūsų knygos]. — L. Ū. N 1.
70. Atbalsiai. — V. Ž. N 7.
71. „Aušros“ atminimui. — V. Ž. N 78.

III.

72. Aišbės. „Kas teisybė — tai ne melas. „Aušros“ leid. Vilniuje, 63 p.
73. Baranauskas, Ant. vysk. Anykščių šilelis. „Aušros“ leid. Vilniuje, 16 p.
74. Dvi Moteri. Parduotoji laimė. „Aušros“ leidinys. Vilniuje, 48 p.
75. G. P. Krislai. „Aušros“ leid. Vilniuje, 59 p.
76. Krakovskio, Vladislovo. Naujoji Zelandija. Lietuviškai išvertė J. Bekampis. „Aušros“ leid. Vilnius, 52 p.
77. Lietuvių pasakos. Vaikų rinkinys. „Aušros“ leidinys Vilniuje, 72 p.
78. Miškonis (Kaz.). Urvinis žmogus. Iš rusų kalbos versta. Vilnius, 35 p.
79. Petliukas, P. Ir pasklydo garsas po Lietuvą plačią. „Aušros“ leidinys. Vilniuje, 16 p.

1906.

I.

80. Žiupsnelis. Vilniuje.

Pagal lenkišką „Snopek“ J. J. sutaisyta.

II.

81. Panevėžio mokytojų seminarija. — L. Ū. N 24.

82. Tarp mirštančiųjų. — L. Ū. N 28, 34.
83. Lietuvių mokytojų suvažiavimas. — L. Ū. N 28, 29.
84. [Rec. Mūsų kalendoriai]. — L. Ū. N 4
85. Duona, šviesa ir laisvė. — L. Ū. N 6.
86. Apšvietimo reikalai. — L. Ū. N 7.
87. Mūsų knygos. — L. Ū. N 14, 17, 20.
88. Fridrikas Kuršaitis. — V. Ž. N 88.
89. Keli žodžiai apie mokslo vadovėlius. — V. Ž. N 95.
(N 113 J. Gabrys Dar apie mokslo vadovėlius (atsakymas p.p. J. J. ir Beinoriui).
90. Keli žodžiai apie gramatiką pradedamosioms mokykloms. — V. Ž. N 105.
91. Pasiteisinimo vietoje. — V. Ž. N 116.
(Atsakymas į A. Dambrausko Keistas jubiliejus V. Ž. N 111).
92. Vilniaus mokyklos ir lietuvių kalba. — V. Ž. N 42.
93. Panevėžio apskrčio dvarininkų susirinkimas. — V. Ž. N 218.
III.
94. B-nas, J. Įvairus apsakymėliai. „Aušros“ leid. Vilniuje (Tilžėje), 64 p.
95. Dainų dainelės iš A. Juškevičiaus surinktų parinktos. Vilniuje, 98 p.
96. Mašiotas, Pr. Aritmetikos uždavinynas. „Aušros“ leid. I dalis. Vilniuje, 88 p.
97. Mašiotas, Pr. Aritmetikos uždavinynas. „Aušros“ leid. II dalis. Rygoje, 68 p.
98. Mečius, S. Trumpas Žemės aprašymas. „Aušros“ leid. Vilniuje, 112 p.
Vertė J. Tūbelis, kalbą taisė J. Jablonskis. Antras leidimas pasirodė Voroneže 1918 ir Vilniuje 1918 (vietoje 1919), trečias 1919 m.
99. Valančiaus, M. Palangos Juzė. Penktas pataisytas išleidimas. Vilniuje, 132 p.
1907.
II.
100. Knygynai prie pradedamųjų mokyklų. — V. Ž. N 33.
101. Panevėžio mokytojų seminarija. — L. Ū. N 6, 7.

III.

102. [Daniel'ius Defo]. Robinzono gyvenimas ir jo nelaimės. Iš lenkų kalbos vertė J. Ralys ir J. Šlapelis. Kalbos prižiūrėjo J. Jablonskis. Vilniuje, 330 p.
103. Turgenev J. S. Mumu. Apysaka. Vilniuje, 44 p.
104. Turgenev J. S. Putpelė apysaka. Vilniuje, 13 p.

1908.

I.

105. Kolera artinasī — pasisaugokite. Parašė Rygiškių Jonas. „Vilties“ išleidimas N 6. Vilniuje, 8 p.
- Išsiuntinėta priedu prie Vlt. 1908 N 35;
10.000 egz.

II.

106. Iš kur gausime pradedamosioms mokykloms mokytojų? — Vlt. N 24.
107. Lietuvių kalba vidurinėse mokyklose („Lietuvių mokslo draugijai“). — Vlt. N 146.
108. Miestų mokyklos ir Lietuvos mokytojai. — Vlt. N 17.
109. Panevėžio mokytojų seminarija. — Vlt. N 96, V. Ž. 105.
110. Mūsų knygos. — Vlt. N 68, 146.
111. Birštonjs. — Vlt. N 80.

III.

112. Prof. M. Bogdanovo Visuomenės įnamiai. Rašteliai apie tuos gyvulius, kurie esti šale žmogaus. Panevėžio mokinių vertimas. Vilnius, 165+3 nž. p.

Atmušta iš „Vilties“. 3—4 p. J. Jablonskio
Nuoredakcijos. Antras leidimas. 1929 m.

1909.

II.

113. Religijos mokymas pradedamosiose mokyklose. — Vlt. N 122.

III.

114. Rašybos lavinimosi darbai pradedamosioms mokykloms. Sustatė mokytojas S. Vaznelis su pagalba J. J. Šiauliai, 112 p.

1920 m. Mariampolėj pasirodė II dalis.

1910.

II.

115. Kalbos dalykai. — Vlt. N 120, 122, 124 („Atitaisymas“)

1911.

I.

116. Lietuvių kalbos sintaksė. Pirmoji dalis. Seinai. „Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės“ spaustuvėje. 104 p.

A. Jakštas Dr. 1911 m. N 57 ir Mūsų Naujoji Literatūra II d. 288—97 p.; Kl. Jurgelionis. Apie Rygiškių Jono sintaksę. Laisvoji Mintis 1922 N 23. — Atmušta iš „Vadovo“.

II.

117. Rinkime žinias apie baudžiavą. — Vlt. N 2.
118. Dėl Lietuvių kalbos sintaksės. — Vlt. N 83.
119. [Kalbos dalykai]. I. Šių dienų rašomosios kalbos reikalams. — Vlt. N 126.
120. II. Šis-tas iš linksnių ir prielinksnių mokslo. — Vlt. N 147.

1912.

I.

121. Rašomosios kalbos dalykai (Kaip yra vieno kito rašoma. Kaip reikėtų rašyti). Vilnius, Lietuvių Mokslo Draugijos kalbininkų komisijos leidinys N 1. 42 p.

A. Jakštas Dr. 1912 N 68 ir Mūsų Naujoji Literatūra II d. 304—12 p.; Simas Stūra (Naginskas) Aušrinė 1912 N 68.

II.

122. Del lietuvių kalbos «korano» ir jo paniekinimo. — Vlt. N 128.
123. Kalbos dalykai. (Del Emšos klausymų, abejojimų). — Vlt. N 3.
124. Kas čia kaltas. («Iš neprat. liet. kal. mok. pastebėjimų». Plg. 1915 m. „Vaire“). — Vlt. N 24.
125. Rašomosios kalbos dalykai. — Vlt. N 55 (A ir B), N 61 (A. ir F.).
126. Rašomosios kalbos dalykai. — Vlt. N 85, 108.
127. «Rašomosios kalbos dalykų» kritikui. Atviras laiškas p. Druskiui. — Vlt. N 132, 133.

1913.

I.

128. [P. Šipaila] Mūsų dienų aitvaras. «Vilties» leidinys N 34. Vilnius. Martyno Kuktos spaustuvė, 14 p.

Iš 1913 m. Vlt. N 75; M. Gabr. Taučius (M. Krupavičius) Dr. 1913 m. N 84, 406—407 p.

1914.

II.

129. Del muzikos terminologijos. — Vlt. N 26.
J. J. atsakymas red. del J. Naujalio laiško.
130. Del „rašto paminklo“. — Vlt. N 87—88.
131. Kalbos dalykai. Pastabos del „Vilties“ kalbos. Pasirašyta: Gr. 1914 sausio 6 d. — Vlt. N 7, 9, 10 ir 11.
132. Kalbos dalykai. — Vlt. priedas N 3, 4.
133. Kalbos dalykai. — L. Ž. N 12, 13, 14, 111, 120.
134. Lietuviai ir Panevėžio mokytojų seminarija. — Vlt. N 112.
135. Kun. Kazimiero Jauniaus Lietuvių kalbos gramatika. — L.T. II 3 317—328 p.
136. Mūsų kalbininkai. (Pro domo sua). — L. Ž. N 126.
137. Rašybos dalykai. (Del K. Būgos „Rašybos mažmožių“. I. Įvairios šių dienų rašybos. II. Kriaušaičio rašyba pirmiaus ir dabar. III. Kaip iro mūsų rašyba. IV. Vienybės pradžia). — Vlt. priede, N 5—6.
138. Šių dienų rašomosios kalbos reikalai. — Vlt. N 86.
139. Didžiojo karo istorijai. — Vlt. N 225, 278 (Rygiškių Jonas).
140. Del naujosios draugijos. — Vlt. N 289 (tęsimas 1915 m.).

1915.

I.

141. Rašybos dalykai (Del A. Jakšto „Mūsų alfabeto klausimo“. Vydūno rašyba. Kriaušaičio rašyba pirmiaus ir dabar. Kaip iro mūsų rašyba. Įvairios šių dienų rašybos. Vienybės pradžia ir dar kai kas. Naujuoju keliu. Mūsų visuomenei). Lietuvių Draugija aukštųjų Maskvos mokyklų Moksleiviams Šelpiti Leidimų Komisija. Vilnius, 64 p.

Straipsniai, atspausinti iš „Vairo“ ir „Vilties“.

II.

142. Del A. Jakšto „Mūsų alfabeto klausimas“. — Vr. N 14, 15.
143. Del vienos komisijos. — Vr. N 22.
144. Del mūsų rašytojų slapyvardžių ir titulų (Mūsų „Kultūros istorijai“). — Vr. N 22.
145. Kalbos dalykai. (Del šių dienų sveikatos knygelių: „Kas tai yra dezinfekcija ir kam ji reikalinga“, „Apie geriamąjį vandenį“ ir „Pragaro rauplė“). — Vr. N 17.

146. Kalbos dalykų vietoje (Iš vieno kalbos vadovėlio). — Vr. N 9.

147. Kas čia kaltas? (Iš nepratusio lietuvių kalbos mokytojo pastebėjimų). (Šitas straipsnis buvo jau kartą spausdintas „Viltje“ 1912 m., N 124). — Vr. Nr. 13.

A. S. m. Kaltybės priežastis. (Ats. Šipailai „Kas čia kaltas“ Vr. N 13). — Vr. N 14.

148. Del naujosios draugijos. — Vlt. N 3.

149. T. Koršo atminimui. — Vr. N 10.

150. Mokyklų dalykai. — Vr. N 9.

151. Mūsų krašto atstovai ir mūsų mokyklų reikalai. — Vr. N 7.

152. Naujosios rašybos belaukiant. — Vr. N 18.

153. Vydūno rašyba. — Vr. N 16.

154. Žemaitės „Nelaimė“ (Pastebėjimai dėl rašytojos kunigų). — Vr. N 4—6.

Sunaudota Vargo Mokyklai II d.

1916.

I.

155. Vargo Mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui. Pirmoji dalis. Petrapilis, 93 p.

156. Vargo mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui. Antroji dalis. Petrapilis, 272 p.

1917.

I.

157. Mūsų rašyba. Kultūros ir Švietimo Sekcijos leidinys. Voronežas „Lietuvių spaustuvė“. 62+2 nž. p. (49—56 p. rašybos žodynas).

II.

158. [Rec. D. Martyno Liuterio Mažas katekizmas ir D. Jono Rambako Pamokslas apie išganyimo davada. Petrapilis. 1916 m.] — St. N 7.

159. [Rec. Katekizmas Evangelikų-Reformatų tikėjimo vaikams. Petrapilis, 1916 m.] — St. N 8.

160. [Rec. Kun. Kaz. Paltarokas. Tikybos mokslas. (Šv. Istorija ir katekizmas). Petrap. 1916 m.] — St. N 34 ir 35.

161. [Rec. Vaikų Darbymečiui. Parinko J. Murka. Petrap., 1916 m.] — St. N 20.

162. [Rec. Padangėje... Sutaish B. Masiulis. Petrap., 1917 m.] — St. N 40.
163. [Rec. Vainikėlis.. Sutaish M. Vasiliauskas, K. Ambrozaitis, V. Arminaitė ir Ig. Stakevičius. Petrapilis, 1916 m.] — St. N 22, 24, 26 ir 27.

III.

164. Aritmetika. Mokslo pradžia ir terminai. Kultūros ir Šviet. sekcijos leidinys. Petrapilis, 64 p.

Versta iš A. Kiselevo aritmetikos terminams nustatyti.

1918.

I.

165. P. Kriaušaičio ir Rygiškių Jono Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Pirmosioms mūsų aukštesniosioms mokslo įstaigoms. Liet. Mokslo Dr. leidinys. Vilnius. 137+IV+2 p.

Tituliniam lape 1918 m., viršely 1919 m.

166. Mūsų Žodynėlis. „Vargo Mokyklos“ priedėlis. Surinko Rygiškių Jonas. Voronežas, 64 p.

II.

167. [Rec. Chrestomatia latina. Lotynų kalbos chrestomatija. Vertė K. Ke pal a s. Pirmoji dalis. Vilnius, 1917 m.] — L.M. N 11.
168. [Rec. Lietuvių rašybos vadovėlis. Sutaish Liūdas Gira. Vilnius, 1918 m.] — L.M. N 9–10.

III.

169. S. Meč i u s. Trumpas žemės aprašymas. Antrasis leidimas. Vilniuje, 1914 (1918), 151 p.
170. S. Meč i a u s. Žemės aprašymas. Antrasis leidimas. Voronežas, 124 p.

1919.

I.

171. Vargo Mokyklai. Pirmoji dalis. Leidimas antras. „Švyturio“ leidinys. Vilnius, 170 p.

II.

172. [Rec. J. Jakučionies Kelias į šviesą]. — Šv. D. N 2/3.
173. [Rec. J. Murkos Metodikos etiudai]. — Šv. D. N 2/3 ir Neprikl. Liet. N 64.

174. [Rec. J. Palukaičio Žiburėlis]. — Sv. D. N 2/3.

III.

175. S. Mečius. Trumpas žemės aprašymas. Trečiasis leidimas. Vilnius, 1919. p. 157.

Faktinai — 4-s leidimas.

176. M. Biržiška. Lietuvių Literatūros istorijos santrauka. Vilnius 1919, 5 p.

Iš Didž. Lenkų Encikl. 1910 m. J. Jablonskio versta.

1920.

I.

177. Pasakėčios. Rinkinėlis kalbos mokslui. Šviet. Minist. Knygų Leidimo Komisijos leid. Kaunas, 32 p.

Sekantis leidimas 1921 m.

Rec. L. D. 1920 N 10, 47—48 p.; A. Jakštas Dr. 1920, N 5—6 ir Mūsų Naujoji Literatūra, II d. 498—500 p.

II.

178. [Rec. Aritmetikos uždavinynas vidurinėms mokykloms. Pirmoji ir antroji dalis Tilžėje]. — Šv. D. 1920 N 11.

179. [Rec. Biržiškos, M. Mūsų raštų istorija 1547—1904 m.] — Lt. N 152.

180. [Rec. Damijonaičio, J. Lietuvių kalbos gramatika]. — Lt. N 164 ir 165.

181. Dėl „Gamtos pradžiamokslio“ pasirodymo (Kalbos dalykai). — Šv. D. 1920, N 4, 21—27 p.

182. Del vienos „Švietimo Darbo“ kritikos. — Lt. N 88.

A. Vireliūno atsakymas Lt. 1920 N 105.

183. [Rec. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. N 11, Rīga, 1920]. — Šv. D. 1920, N 12.

184. [Rec. Jakušionis, A. Kelias į šviesą. Aštuntas pataisytas leidimas. Tilžė, 1920 m.]. — Šv. D. 1920, N 10.

185. Kaip nereikėtų krltikuoti. (A. Jakštui ir Druskiui). — Lt. N 139

186. Keli rašybos dalykai (Nauji reiškiniai). — Šv. D. N 8—9.

187. [Rec. Kosmos. Gamtos mokslo ir geografijos laikraštis, 1-ju (1920—21) knygų I-sis sąsiuvinis. Kaunas, 1920]. — Šv. D. 1920, N 11, 73—74 p.

188. [Rec. Mokykla ir Gyvenimas. N 1—2. Šiauliai 1920]. — Šv. D. N 11.
189. [Rec. Niemis, R. A., prof. Medžiaga Lietuvos Mokyklų reformai. K. 1920]. — Lt. N 7—253.
190. [Rec. Nuostabūs skruzdės gyvenimo atsitikimai. Iš Skvorcovo vertė B. Grigaitytė. Tilžė 1920]. — Šv. D. N 11.
191. [Rec. „Pasakėčios“]. — Lt. N 152.
192. [Rec. Prabočių Anūko Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai]. — Lt. N 129.
193. [Rec. Religijos mokymo metodika. Sutaisė K. J. Skruodys. Vilnius 1920]. — Lt. N 105 ir 106.
194. Terminų dalykas. — Lt. 1920 N 282.

1921.

I.

195. Rygiškių Jonas. Gramatika ir mokykla. „Mokyklos ir Gyvenimo“ leidinys N 3. Šiauliai, 17 p.
Išspausdinta priedu prie M.G. 1921 N 3(7).
196. Pasakėčios. Rinkinėlis kalbos mokslui. Antrasis leidimas. „Švyturio“ leidinys. Kaunas—Vilnius, 32 p.
P. K. Šv. D. 1921 N 5—6.
197. Vargo Mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui I dalis. Trečiasis leidimas. „Švyturio“ leidinys. Kaunas (Tilžė), 198 p.
198. Vargo Mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui. II dalis. Antrasis leidimas. „Švyturio“ leidinys. Kaunas (Tilžė), 320 p.

II.

199. (Atsiminimų fragmentai) III. 3. — L.M. N 12.
200. Del Žemaitės raštų. — Skd. N 42.
201. Del mūsų kalbos terminų. — Lt. N 46.
202. Didžiulė mūsų darbo pelė (atsiminimai apie T. Žilinskį). — L. M. (T. Žilinskis Nr.) 607—09 p.
203. Iš jaunybės laikų ir mokslo metų (atsiminimai apie P. Kriaučiūną). — L. M. (P. Kriaučiūniškis Nr.) 299 p.
204. Mūsų rytas (apie Dr. Basanavičiaus įsteigtą Aušrą). — Skd. N 39. Tas pats L.M. N 12, III. 3.
205. Pasiteisinimas. — Lt. N 7.

206. [Rec. Alekna, A. Lietuvos istorija. Trečioji laida (trumpesnioji) Kaunas, 1920]. — Šv. D. N 5—6.
207. [Rec. Baronas, J. Gamtos Pradžiamokslis. I dalis. Negyvoji gamta. Tilžė, 1921 m.]. — Šv. D. N 7—8.
208. [Rec. Biržiška, M. Mūsų raštų istorija 1547—1904 m. Tilžė, 1920]. — L. M. 42 p.
209. [Rec. Damijonaičio, J. Lietuvių kalbos gramatika. Kaunas 1920]. — L. M. 103—109 p.
210. [Rec. J. Baronas. Gamtos Pradžiamokslis. II dalis. Gyvoji gamta. Tilžė]. — Šv. D. N 7—8.
211. [Rec. Jokantas, K. Lotynų kalbos vadovėlis. I dalis. 1920]. — Šv. D. N 3—4.
212. [Rec. Sim. Tautvilas. Mažas Tikybos Mokslas, arba Katekizmas. Vilnius 1921]. — Šv. D. N 5—6.
213. [Rec. M. Vasiliauskas ir J. Matulevičius. Skaitymų knyga liaudies mokyklai (vyresniems skyriams). Trečias pataisytas leidimas 1920 Tilžėje]. — Šv. D. N 3—4.
- M. Vasiliauskas Del „Mūsų Dirvos“ kritikos (žiūr. Šv. D. N 1—2, p. 126) — Šv. D. 1921, N 11—12.
214. Del M. Vasiliausko antikritikos. — Šv. D. N 11—12.
215. [Rec. Pr. Mašiotas. Mūs mažiausiems, mūs mieliausiems. Tilžėje]. — Šv. D. N 5—6.
216. Religija ir lietuvių kalba. [Rec. Religijos mokymo metodika. Sutaisė K. J. Skruodys Vilnius]. — L. M. 30—41 p.
217. [Rec. Senovės Istorijos apsakymėliai. II dalis. Roma. Iš rusų kalbos vertė J. Jablonskytė. Kaunas (Tilžė) 1921]. — Šv. D. N 11—12, 133—140 p.

Dabušių Stasys. Keletas pastebėjimų del J. Jablonskio „Senovės ap-lių“ recenzijos. Šv. D. 1921, N 11—12.

III.

218. Keturakis. Amerika pirtyje. Trijų dalių komedija. Mokyklos knygynėlis N 1. Šv. Minist. leidinys. Kaunas 76 p.
219. Sukčiai. Tv. perdirbimas iš „Niziny“ Elizos Ožėškienės apysakos. Mokyklos Knygynėlis N 1. Šv. Min. leidinys. Kaunas 1921, 76 p.

1-s leidimas 1901 m.: Szunadvokatis.

1922.

I.

220. Rygiškių Jonas. Lietuvių kalbos gramatika. Etimologija. Vidurinėms mokslo įstaigoms. Antrasis leidimas. „Švyturio“ B-vės leidinys. Kaunas—Vilnius. Otto v. Mauderodes spaustuvė. Tilžėje, 280 p.

Rec. A. Vireliūnas. L. M. 1925 m. N 3, 4. Lt. 1922 N 249.

221. Vargo Mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos mokslo reikalui. I d. Ketvirtasis leidimas. „Švyturio“ B-vės leidinys, Kaunas—Vilnius (Tilžėj), 204 p.

Šis leidimas papildytas keliais naujais straipsniais.

222. Vargo mokyklai. Būrelio mokytojų rinkinys kalbos reikalui. II dalis. Trečiasis leidimas. „Švyturio“ leidinys. Kaunas—Vilnius (Tilžėje), 336 p.

II.

223. Del dviejų chrestomatijų. — Šv. D. N 1—2.
224. Gedulo vakaras. — Lsv. N 205.
225. Ir vėl rašybos dalykas. — Lt. N 255.
226. Keli kalbos dalykai. — Lt. N 67.
227. Nauja draugija. — Lt. N 62.
228. Pasikalbėjimas su P. Amerikos Lietuvių Prekybos B-vės Prezidentu. — Lsv. N 215.
229. „Profesorius“ ir „Neprofesorius“. — Lt. N 19.
230. Universitetas, universitatė, universitetas. — Lt. priede N 58.
231. Vadovėlis ir mokytojas. — Šv. D. N 1—2, 92—93 p.
232. Vienas kalbos dalykėlis. — Lt. N 23.
233. [Rec. DamiJonaičio, J. Lietuvių kalbos gramatika. Kaunas, 1922 m.]. — Lt. priede, N 257.
234. [Rec. Lietuvių ir rusų kalbų žodynas. Sudarė D-ras J. Šlapelis. Vilniuje 1921]. — Šv. D. N 1—2.
235. [Rec. Mečius Rutinas. Žinynėlis. I dalis. Antras pataisytas leidimas. Vilnius—Kaunas (Tilžėje) 1921]. — Šv. D. N 3—6.
236. [Rec. Maciejauskas, A. Inž. Technikos žodynėlis. Kaunas, 1920]. — Lt. N 249.
237. [Rec. Murka, J. Vaikų Darbymečiui. Pirmoji dalis. Trečioji laida. Kaunas—Vilnius (Tilžėje), 1921]. — Šv. D. N 1—2.

238. [Rec. M. ir A. Skaityk. Antrosios knygos. Mariampolė (Kau-
nas), 1922]. — Lt. priede N 249.

239. [Rec. Pajudinkime, vyrai, žemę! Parašė vengriškai Maurikis
Joka i, trumpai atpasakojo lietuviškai Aišbė. Antras lei-
dimas. Berlyne, 1922]. — Lt. N 228.

A. Jakštas. Del Rygiškių Jono kritikos. Dar del
Joka i'o knygos. Lt. N 134.

240. [Rec. Pasikalbėjimas apie dangų ir žemę. Vertė iš svetimų
kalbų P. A. Antrajam leidimui peržiūrėjo Pr. Mašiotas.
1921]. — Lt. priede N 226.

III.

241. Žvirbliai. Vinco Kudirkos perdirbinys iš A. Dygasin-
skio. Mokyklų Knyginėlis N 3. Šv. Min. leidinys. Kaunas,
42 p.

J. J. taisytas.

1923.

II.

242. Autoriams, vertėjams ir leidėjams. — Lt. N 51.

243. Aušra ir aušrininkai. Aušrininkų atsiminimai. — Lt. N 51.

244. Slapyvardžiai. — Lt. N 51.

245. Kalbos dalykai ir mūsų visuomenė. — Lt. N 49.

III.

246. Sam. Smailas (Smiles). Būdo įtaka. Moksleivių verti-
mas. „Vilties“ dr. leidinys. Šiauliai (Berlynas), 39 p.

J. J. vertimas.

1924.

II.

247. [Rec. A. Jonaitis. Lietuvių kalbos gramatika]. — Šv. D.
N 11.

248. [Rec. J. I. Kraševskis. Vitolio Rauda]. — Šv. D. N. 12.

249. [Rec. O. Wilde. Granatų pavėsyje]. — Šv. D. N 11.

250. Del pirmųjų pirmojo mūsų dienraščio žingsnių. — Kr. N 4.

251. [Rec. Л. Гира. Русско-литовская грамматика]. — Šv. D.
N 10.

III.

252. Sam. Smailas (Samuel Smiles). Pareiga ir tiesumas.
Moksleivių vertimas (su žodynėliu). „Vilties“ Dr. leidinys.
Šiauliai, 55 p.

253. *Smiles Sam*, Šeimos įtaka. Moksleivių vertimas. „Vilties“ Dr. leidinys. Šiauliai, 40 p.

1925.

I.

254. *Rygiškių Jono* Lietuvių kalbos vadovėlis. Pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms. „Vaivos“ B-vės leidinys, Kaunas, 103+2 nž. p.

II.

255. [Rec. Dr. Pr. Augustaitis. Lietuvybės elementai lenkų romantizme. Vilnius, 1921]. — Šv. D. N 11.

Pr. Augustaitis. Del „P. lit.“ vertimo recenzijos.

— Šv. D. 1026 N 3.

256. [Rec. H. Beecher-Stowe. Dėdės Tomo Trobelė. Vertė K. Karklys. Kaunas, 1923]. — Šv. D. N 1.

257. [Rec. J.F. Cooper. Medžiotojas. Vertė K. Karklys. Kaunas, 1923]. — Šv. D. N 1.

258. [Rec. Įvardai arba terminai, priimti Terminologijos Komisijos Kaunas 1924]. — Šv. D. N 4.

259. Kalba ir literatūra. — Šv. D. N 11.

260. Mano pasiaiškinimas (dėl A. Vireliūno kritikos). — Šv. D. N 5.

261. Retam mūsų žmogui, J. Bulotai. — Ždn. N 5.

262. [Rec. J. Damijonaičio Lietuvių kalbos gramatika. Trečiasis leidimas. Kaunas. — Šv. D. N 4.

III.

263. *Sam. Smiles*. Vyriškumas. Moksleivių vertimas. „Varpo“ bendr. leidinys. Kaunas 44 p.¹⁾

1926.

II.

264. „Blusininko“ atsakymas neblusininkui. — Lt. N 17.

265. Del keliolikos tariamųjų ar abejojamųjų „kalbos klaidų“. — Lt. N 194.

266. Dėl mūsų rašytojų kalbos. — Lt. N 254.

267. Dėl sudurtinių mūsų kalbos žodžių. — Šv. D. N 1.

¹⁾ „Būdo įtaką“, „Šeimos įtaką“ ir „Pareigą ir tiesumą“ yra pats J. J-skis verstinęs, nors viršeliuose yra parašyta, kad tai mokinių vertimai. „Vyriškumas“ yra Pr. Skardžiaus versta ir J. J-skio redaguotas. Red.

268. Dėl šio K. Samajausko straipsnio. — Lt. N 26.
269. Dėl šių dienų kalbininkų darbo. — Ždn. N 11 228—30 p.
270. Dėl vieno rašytojų ir kalbininkų nesusipratimo. — Lt. N 199.
271. Dėl vienu metinių. — Il. Lt. N 44.
272. Kalba ir literatūra. — Šv. D. N 1.
273. Kalbos dalykai. Įžengiamojo straipsnio vietoje. — Šv. D. N 4.
274. Keli mūsų raštų skyrybos ir stilistikos dalykai. — Lt. N 275.
275. Laikraščio kalbos dalykai. — L-vis N 26, 29.
276. Literatūros dalykų kalba. [Dovydaičio Šiauleniškis senelis]. — Lt. N 44, 45.
277. [Rec. V. Dubo Chateaubriend'as 1925]. — Šv. D. N 6.
278. „ [V. Dubo Chateaubriend'as]. — Lt. N 26.
279. [Rec. M. Gustaitis. P. Kriaučiūnas. Monografija. Mariampolė, 1926.] — Lt. N 113, 194.
- M. Gustaitis Dėl tariamųjų „kalbos klaidų“ Lt. N 162.
280. [Rec. Tomo iš Kempijų. Apie Jėzaus Kristaus sekimą keturios knygos, Motiejaus Kazimiero Valančiaus išversotos, 1852 metais. 1925 m. Šv. Kaz. Draugijos Kaune antrą kartą atspausdintos. Kaunas]. — Šv. D. N 4.
281. [Rec. Doc. J. Tumo paskaita. Kun. J. S. Dovydaitis]. — Šv. D. N 4.
282. [Rec. Lietuvių ir rusų kalbų žodynas. Sudarė D-ras J. Šlapelis. Vilnius, 1921]. — Šv. D. N 10.
283. To paties veikalo recenzija. — Lt. N 250.
284. [Rec. Džekas Londonas. Pagonis (ir kitos apysakaitės) Vertė K. Puidas]. — Šv. D. N 2.
285. Mano prašymas dėl šios dienos atsiminimo. — Il. Lt. N 49.
286. Mūsų laikraščių kalbos dalykai. — Lt. N 200.
287. Pirmajam aušrininkui. — Il. Lt. N 47.
288. [Rec. Dievo buvimas (keli teizmo pasauliožiūros pagrindai). Parašė kun. B. Andriuška Kaunas, 1925]. — Šv. D. N 6.
289. [Rec. J. T-nas. Spindulėlis. II dalis]. — Šv. D. N 1.
290. [Rec. Wörterbuch der litauischen Schriftsprache. Littauisch-Deutsch. Bearbeitet von Dr. Max Niedermann, Dr. Alfred Senn, Dr. Franz Brender. I Lieferung. Heidelberg. 1926]. — Šv. D. N 10 1183—90 p.

291. To paties veikalo recenzija T. Ž. IV kn. 678—84 p.
292. [Rec. Žemaitės Raštai. II tomas. Mariampolė (Kaunas), 1925]. — Lt. N 25.

1927.

I.

293. Pasakėčios. Rinkinėlis kalbos ir literatūros mokslui. Trečiasis papildytas, dvigubai padidintas ir pataisytas leidimas. „Sakalo“ B-vės leidinys Kaunas, 64 p.

II.

294. [Rec. V. Dubas. Literatūros įvadas. Antrasis perdirbtas leidimas]. — Lt. N 210.
295. Dėl laikraštinės mūsų kalbos. [Rec. Klaipėdos Garsas]. — Lt. N 167.
296. [Rec. Lietuvos Keleivis. Priedas „Kaimynas“ ir 2 nedelinis Priedas „Laukininkų Patarėjas“]. — Lt. N 168.
297. [Rec. Žemaičių Prietelius. Telšiuos. 1927]. — Lt. N 184.
298. Ir vėl laikraštinės kalbos dalykai. [Rec. Ūkininko Patarėjas]. — Lt. N 246 ir 247.
299. [Rec. V. J. Nemirovič-Dančenko. Aukšinio saulėlydžio šalis. Vertė J. Žiugžda]. — Šv. D. N 2.
300. [Rec. Elzės Ožėškienės raštai. I tomas. Stasio Dabušio vertimas. 1927]. — N 107.
301. Šių dienų nepaprastybės mūsų raštų kalboje. [Rec. Bronislas Chlebovskis. Lenkų literatūra. 1795—1905. Vertė P. Vaičiūnas, Kaunas 1926]. — Šv. D. N 1.

III.

302. George Sand. Baisusis milžinas. Moksleivių vertimas. Kaunas, 43 p.

1928.

I.

303. Linksniai ir prielinksniai. Jų vartojimas mūsų kalboje. „Sakalo“ B-vės leidinys. Kaunas, Valstybės sp. 134. p.

Rec. Pr. Skardžius Lt. A. 1928, N 107; Z. Kuzmickis Šv. D. 1928, N 11.

II.

304. Mažmožis iš pirmųjų mano mokslo dienų. — At. N 1.
305. Vienas kalbos mokslo reikalas aukštesniojoje mūsų mokykloje. — Šv. D. N 9.

1929.

I.

306. Mūsų kalbos žodynėlis. Atskiri pastebėjimai dėl V. Kaman-
tausko „Trumpo kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žo-
dynėlio“. „Tulpės“ bendr. leidinys. Kaunas, 101 p.

At m u š t a iš Lt. A. 1929.

307. Keli atsitiktiniai kalbos dalykai. — Lt. A. N 19.

J. T u m a s. Kiek dėl atsitiktinių kalbos dalykų. —

Lt. A. N 26.

308. Keli mažmožiai iš mano Panevėžio mokytojų seminarijos gy-
venimo. — J. Mičiulis. Panevėžio mokytojų seminarija prieš
karą ir dabar. Panevėžys, 13—19 p.

III.

309. Prof. M. B o g d a n o v o Visuomenės įnamiai. Pasakojimai
apie tuos gyvulius, kurie esti šalia žmogaus. Antras leidi-
mas. Kaunas, 163 p.

St. D a b u š i s Ždn. 1929 N 11.

310. Keli moksleivių vertimai iš ano meto rusiškųjų rašinių rinki-
nio, skiriami šių dienų mokyklai ir nemokyklai. „Sakalo“
bendrov. leidinys. Kaunas, 33+1 nž. p.

1930.

II.

311. Laikraštinės kalbos dalykai. — K. N 1.¹⁾

A. Merkelis.

¹⁾ Šią J. Jablonskio bibliografiją yra visą patikrinęs, papildęs ir per-
tvarkęs prof. V. Biržiška, R e d.

Zur slavisch-baltischen Konjugation.

Rev. des études slaves II, 38 sagt Meillet: „Tandis que la flexion nominale du slave est très proche de celle du baltique, et en particulier de celle du lituanien, la structure du verbe diffère fortement dans les deux groupes“; und ähnlich in Le slave commun 8: „Le système verbal diffère du tout au tout dans les deux groupes“. Diese Behauptung von einem radikalen Unterschied zwischen der slavischen und baltischen Konjugation hat meines Wissens bisher keinen Widerspruch erfahren, und doch muss ein solcher erhoben werden. — Das Slavische habe, sagt Meillet l. c. 41, nur den alten Indikativ ungeändert behalten, während der ererbte Optativ seit den ältesten Denkmälern die Bedeutung eines Imperativs aufweise. Aber ungefähr dasselbe gilt doch auch vom Baltischen! Meillet meint freilich, im Litauischen sei der ererbte Optativ zu einem „Permissiv“ geworden, und z. B. li. **te-nešiē** bedeute — „il peut porter“. Aber dies **te-nešiē** hat bekanntlich auch eine echt imperativische Bedeutung („er möge oder soll tragen“), und da auch in andern Sprachen echte Imperative auch als „Permissive“ gebraucht werden können, so unterliegt es keinem Zweifel, dass die imperativische Bedeutung von li. **te-nešiē** älter ist als die permissivische. Ist doch auch im Altpreussischen der ehemalige Optativ zu einem Imperativ geworden; und le. **nesiet** „trägt“, das jetzt auch indikativisch, aber in Glücks Bibelübersetzung in der Regel imperativisch gebraucht wird, ist wahrscheinlich gleichfalls ursprünglich ein Optativ, s. Le. Gr. § 692. Und wenn dem li. **nēš-tumbime** „wir würden tragen“ ein aksl. **nesli bimъ** entspricht, so mag der Unterschied im ersten Teil dieser periphrastischen Form darauf beruhen, dass sie vor der Trennung des Baltischen vom Slavischen noch nicht fest ausgebildet war.

Das Schicksal der alten Tempusformen sieht in beiden Sprachgruppen sehr ähnlich aus. Dass das sigmatische Futurum einst auch im Slavischen vorhanden gewesen ist, zeigen ja noch

Kasusformen von einem Partizipstamm **byšęšt-** resp. **byšęšt-** (= li. **búsiantč-**); und wie der Aorist in einigen Slavinen im Laufe der Zeit geschwunden ist, so kann er auch im Baltischen erst nach der Trennung vom Slavischen verloren gegangen sein. Dass aber slavische Imperfektformen wie **nešě(a)xъ** und **zъvaaxъ** auf präteritalen **ē-** resp. **ā-** Stämmen beruhen (wie sie im Baltischen noch jetzt üblich sind, z. B. li. **něšě, sūko**; van Wijk will Tiž. IV, 70 f. auch in serb. **pīta** einen präteritalen **ā-** Stamm sehen), indem an diese (durch **-jā-** erweiterten) Stämme das aoristische **s** angefügt wurde, ist schon von mehreren Sprachforschern angenommen worden. Und dass Präteritalstämme wie ***nesěja-** nichts Undenkbare sind, zeigen lettische Präteritalformen aus Salis (in Westlivland). Den schriftlettischen Formen **patika** (III p.) „gefiel“, **pazina** „kannte“ entsprechen dort **paticej** aus ***paticēja** (III p. prs. **patīk**) resp. **pazinej** aus ***pazinēja** (III p. prs. **pazīst**). Auch wenn diese Formen nicht in die Zeit der slavisch-baltischen Sprachgemeinschaft zurückreichen, zeigen sie immerhin die Möglichkeit eines urslavischen ***nesěja** „trug“. — Ein sekundärer, d. h. nach der Auflösung der slavisch-baltischen Sprachgemeinschaft entstandener Unterschied ist es auch, dass die periphrastischen Präteritalformen im Slavischen mit dem Verbaladjektiv auf **-lъ**, im Baltischen dagegen mit dem Perfektpartizip gebildet werden. Vor der Trennung des Slavischen vom Baltischen mag ja noch das ererbte Perfekt im Gebrauch gewesen sein. Dass die Slaven sich nachher für die Form auf **-lъ** entschieden haben, könnte wenigstens teilweise dadurch bedingt sein, dass das Perfektpartizip für sie dabei nicht ganz bequem war: ein Partizip wie z. B. **padъ** war zugleich die Form der I p. s. aor. Andererseits sind auch dem Baltischen Verbaladjektiva auf **-lo-** nicht ganz fremd; so hat man z. B. im Lettischen neben **gurt** „müde werden“ ein **gurls** „müde“, neben **spīrgt** „munter werden, wieder zu Kräften kommen“ — ein **spīrgls** „munter, frisch“. Und das Verbum infinitum zeigt überhaupt in beiden Sprachgruppen sehr ähnliche oder gar identische Formen; so die Partizipia praes. act. und praet. act. und pass. Zwar ist jetzt im baltischen part. praet. pass. nur das Suffix **-to-** üblich; dass aber ehemals hier auch das Suffix **-(e)no-** vorkam, zeigen noch deutlich Formen wie li. **plónas** (le. **plāns**) „dünn“ neben **plóti** „breitschlagen“, oder li. **vēdenas** (= slav. **vedenъ**) bei Les-

kien Nom. 398, wozu le. *vedene* „junge Frau“ als Ableitung gehört. — Wenn im Altpreussischen Formen auf *-tun*, die im Slavischen und Litauisch-Lettischen aufs Supinum beschränkt sind, in den uns überlieferten Texten (auch) als Infinitive gebraucht werden, so ist diese Erscheinung wahrscheinlich sekundär, d. h., das alte Supinum ist da auch als Infinitiv gebraucht, wie das auch Trautmann Apr. Spr. § 252b annimmt. Dafür, dass noch im 16. Jahrhundert die Form auf *-tun* im Altpreussischen eigentlich ein Supinum war, kann vielleicht angeführt werden, dass der „korrigierte“ II. Katechismus den Satz *pergubuns wirst prey leiginwey* „kommen wird zu richten“ vom I. Katechismus durch *wirst pergubons leygenton* ersetzt.

In gleicher Weise ist in beiden Sprachgruppen das ererbte Medium durch Reflexivformen ersetzt worden. Dass die Verbalaspekte im Baltischen nicht so fest ausgeprägt sind wie in einigen Slavinen, kann nicht gegen eine slavisch-baltische Sprachgemeinschaft angeführt werden. Der Unterschied von Verbalaspekten ist bekanntlich auch dem Baltischen nicht ganz fremd, und es ist daher möglich, dass das Baltische in dieser Hinsicht den „urslavisch-baltischen“ Zustand bewahrt, während das Slavische ihn nach der Abtrennung vom Baltischen weiter ausgebildet hat.

Was nun die Personalendungen betrifft, so unterscheiden sich teilweise darin nicht bloss die baltischen Einzelsprachen von einander, sondern sogar lettische Dialekte stimmen hierin unter einander nicht ganz überein. Umso weniger dürfen da gewisse Differenzen zwischen dem Baltischen und Slavischen befremden. Charakteristisch für beide Sprachgruppen ist das Nebeneinander von „primären“ und „sekundären“ Endungen im Indikativ des Präsens. Für die I p. s. der athematischen Stämme darf ein dem slav. *-mb* entsprechendes *-mi* auch für eine ältere Periode des Baltischen vorausgesetzt werden; und auf Grund der Gleichung apr. *waisei* = aksl. *věsi* darf man wohl auch fürs Urbaltische eine I p. s. **vai(d)mi* (= slav. *věmb* „ich weiss“) neben **vaidai* (= slav. *vědě*) annehmen, woraus durch Kontamination der beiden Formen ein **vai(d)mai* (vgl. apr. *asmai* „bin“) entstehen konnte. Dass neben *-mi* auch ein *-m* in der Form der I p. s. praes. dagewesen ist, kann man schon a priori wegen des Nebeneinanders von *-ti* und *-t* in der III p. s. praes. vermuten. Und die Annahme eines

-m für die I p. s. prs. macht uns Formen wie li. **sakaũ** (= le. **sa-ku**) „ich sage“ oder **tikiũ** (= le. **ticu**) „ich glaube“ begreiflicher. Wenn nämlich dafür einst ***sakām** > ***sakān** und ***tikim** > ***tikin** gesprochen wurde, so mussten diese Formen unbequem werden, weil sie nach dem Abfall des auslautenden -t (in der III p. pl.) mit der III p. pl. gleichlautend wurden; um diesen Zusammenfall zu vermeiden, hat man dann — wie auch im Präteritum — in der I p. s. das -n durchs -ō der thematischen Stämme ersetzt. Im Slavischen aber musste z. B. eine I p. s. prs. ***velīm** über ***velīn** > ***velī** z. B. mit der II p. s. imper. lautlich zusammenfallen, weshalb eine I p. s. prs. ***velī** schliesslich durch ***velīq** ersetzt ist. Und als es einst auch im Slavischen präsentische ā- Stämme gab (vgl. noch aksl. **imamb**), konnte z. B. aus einer I p. s. prs. ***pletā-m** resp. ***pletā-n** (nachher durch **pletajō** ersetzt) das -m resp. -n auch auf Formen wie z. B. ***pekā** (aus ***pekō**) übertragen werden, und auf diese Weise das uns vorliegende **pekq** entstehen. Dass ein **pekq** eigentlich ein Konjunktiv (mit -q aus -ām) sei, hat uns noch niemand glaublich gemacht; vgl. dazu auch Meillet *Le slave commun* 262 f. — Für die II p. s. prs. genüge es auf die Gleichungen apr. **assei** (li. **esi**, le. **esi**) = slav. **jesi**; apr. **waisei** = aksl. **věsi**, li. **dūosi** = aksl. **dasi** hinzuweisen, sowie auf Le. Gr. § 596 mit den Literaturangaben. — In der III p. s. prs. findet man ein -t neben -ti nicht nur bei den thematischen Stämmen, sondern auch in der athematischen „Wurzelklasse“, wo freilich -ti das Normale ist (ein ***ei** „geht“ aus ***ei-t** würde mit dem Imperativ zusammenfallen!). Neben ***esti** „ist“ aber hat es ein gleichbedeutendes ***est** > ***es** gegeben, woraus slav. **je** und (negiert) li. **nēs** (aus ***ne-es**) „denn“ (ursprünglich ein Fragesatz mit der Bedeutung des frz. **n'est-ce pas?**). Prof. Gerullis, dem ich diese Ansicht über die Entstehung des li. **nēs** mitteilte, pflichtet ihr bei und stützt sie durch den Hinweis, dass **nēs** (mit **è**!) in denjenigen Mundarten vorkomme, wo man z. B. **nēsame** (mit **è**) „wir sind nicht“ spricht, während die Nebenform **nes** (mit **e**!) denjenigen Mundarten eigen sei, die statt **nēsame** ein **nēsame** (mit **e**) aufweisen. Die längere Nebenform **nēsà** kann ihr -a aus dem sinnverwandten **kadà** bezogen haben. Dass aber auch slav. **je** auf ein ***est** (und nicht ***esti**) zurückgeht, zeigt das Fehlen eines gleichbedeutenden ***jes** (aus **jest**); dafür spricht auch russ. **ně-t** „ist nicht (da)“. Man wird

auch ruhig annehmen dürfen, dass ein slav. **nese** „trägt“ gleich li. **něša** am Ende ein **-t** (und nicht **-ti**) eingebüsst hat. Die Länge des auslautenden **-e** in serb. **něšē**, womit Meillet *Le slave commun* 271 die entgegengesetzte Ansicht stützt, kann doch nicht phonetisch durch den Schwund eines **-t** (aus **-tb**) erklärt werden; wohl aber kann sie analogisch entstanden sein, s. Vondrák *Vergl. slav. Gramm.* II², 113. Dies bleibt zu Recht bestehen, selbst wenn wirklich z. B. čech. **nesou** „sie tragen“ auf ein ursl. ***nesotb** (und nicht ***nesot[t]**) zurückgeht (man beachte aber, dass im Altčechischen die III p. pl. im Aorist auf dasselbe **-ú** endet wie im Präsens; ein ungedecktes **-o** kann eher gekürzt sein als ein **-o**, auf das ehemals noch ein **-t** folgte!). Was in der III p. plur. vielleicht geschehen ist, braucht nicht unbedingt auch in der III p. sing. geschehen zu sein. — In der I und II p. du. kann das Slavische ursprünglich dieselben Endungen gehabt haben wie das Baltische; desgleichen in der II p. pl., s. Le. Gr. § 599, sowie in der III p. pl. (**-nti** neben **-nt**), während in der Endung der I p. plur. sowohl die baltischen Einzelsprachen, als auch die Slavinen von einander abweichen. Zu der grossen Ähnlichkeit der Personalendungen gesellt sich sehr bedeutsam die Neuerung, dass sowohl im Baltischen (zu schliessen nach dem Litauischen, s. KZ. LI, 12 f.; die hier zuerst ausgesprochene Ansicht vertritt nachher auch Būga in der Einleitung zu seinem litauischen Wörterbuch), als auch im Slavischen (vgl. klr. Formen auf **-emó**, **-eté** und serbische Formen auf **-émō**, **-éte**) weitgehend (nicht in allen Stämmen!) die Betonung der Personalendungen verallgemeinert ist.

Auch in der Bildung der Präsensstämme ist die Ähnlichkeit des Baltischen mit dem Slavischen noch immer sehr bedeutend. Die im Slavischen bewahrten athematischen Wurzelstämme sind alle auch im Baltischen vertreten, wobei besonders die gleiche Form der Stämme **ēd-** und **dōd-** zu beachten ist. Was die **-(i)o-** Stämme anbelangt, so ist der im Slavischen z. B. durch **slovō** vertretene Typus auch noch im Baltischen durch le. **slavu** (s. Le. Gr. 569) und li. ***sравù** (s. Le. Gr. 604) repräsentiert. Und wie man im Slavischen neben **plovō** ein anscheinend jüngeres **plujō** findet, so ist dieselbe Erscheinung auch im Baltischen da, nur viel radikaler ausgeführt: neben li.-le. **kauju** (= slav. **kujō**) gibt es mehr kein ***kavu** (= slav. **kovō**). Ähnliches sieht man auch in der

Behandlung des zugehörigen Infinitivs: wie man neben slav. **slovq** einen Infinitiv **sluti** neben **slyti** findet, so hat man im Lettischen neben **maut** „schwimmen“ ein gleichbedeutendes **mūt**, s. Le. Gr. 604 f. — Zu Präsensstämmen auf **-(i)o-** gehörige Infinitivstämme auf **-ā**, wie sie im Slavischen z. B. durch **d̃brati** (: **derq**), **st̃lati** (: **stel'q**) vertreten sind, scheinen auch dem Baltischen nicht fremd gewesen zu sein, vgl. le. **tilāt** „ausbreiten“ u. a. Le. Gr. 633. Und dass auch das Slavische neben intransitiven **o-** Stämmen Infinitivstämme auf **-ē** (wie li. **tekēti**: **tekū**) besessen hat, zeigt noch slav. **gorēti**: ***gorq**, s. Le. Gr. 610 mit Literaturangaben. — Beiden Sprachgruppen gemeinsam sind auch Präsensstämmen mit einem **n**-Infix, sowie Präsensstämme auf **-no**; dass bei letztern auch im Baltischen die Wurzel auch konsonantisch enden kann, zeigen le. **kruknu** „hocke“ u. a. Le. Gr. 579, Und slav. ***arstq** > **rastq** resp. **rostq** „wachse“ scheint mir ein slavischer Repräsentant der im Baltischen so häufigen **sto**-Stämme zu sein; diesen Stämmen ist ja die inchoative Bedeutung eigen, die dies slavische Verbum (wie auch lat. **crēscō**) zeigt, weshalb man bei diesem Verbum eher ein Suffix **-sto-** als **-to-** vorauszusetzen hat. Dass **sto-** Stämme jetzt sonst im Slavischen nicht vorkommen, ist begreiflich: der Zusammenstoß des konsonantischen Wurzelauslauts mit **-st-** musste vielfach Formen ergeben, die vom sonstigen Paradigma zu stark abwichen und daher unbequem waren. — Gemeinsam sind auch denominative **ējo-** Stämme (vgl. z. B. le. **vecējuos** „werde alt“ und slav. **vet̃šajq**), iterative **ājo-** Stämme und zwar auch mit der gleichen Dehnung des Wurzelvokals (vgl. z. B. le. **mētāju** „werfe hin und her“ = slav. **mětajq**, oder le. **dīrāju** „schinde“ = slav. **dīrajq**), sowie **d(h)o-** Stämme. Und li. **-uoju** z. B. in **badúoju** „leide Hunger“ deckt sich wahrscheinlich mit slav. **-ajq** z. B. in russ. **голодаю**, und li. **-auju** z. B. in **tarnāju** „diene als Knecht“ — mit slav. **-ujq** z. B. in **prorokujq**. Besonders charakteristisch fürs Baltisch-Slavische sind einen Zustand*) ausdrückende Verba mit einem Präsensstamm auf **ī** resp. **ĩ**. Langes **ī** findet man ausser im

*) Scheinbare Ausnahmen hinsichtlich der Bedeutung sind wohl sekundär. Slav. ***ṽrtēti** „drehen“ (urspr. „sich drehend verharren“?) und **m̃čati** „bewegen“ sind vielleicht aus „dynamischen“ Reflexivformen abstrahiert. Slav. **vidēti** und li. **regēti** bedeuteten ursprünglich wohl — „sehend

Slavischen auch in lettischen Mundarten, s. Le. Gr. 609¹ und Streitberg-Festg. 45; die Quantität des -i- in apr. *turrimai* ist unbekannt. — Ein Unterschied zwischen den slavischen und baltischen Sprachen ist jetzt der, dass iterativen und kausativen Infinitivsstämmen auf *ī* (z. B. li. *vartyti*, aksl. *vratiti*) im Slavischen jetzt Präsensstämme auf *ī*, im Baltischen dagegen solche auf *ā* gegenüberstehen. Aber auch dem Baltischen sind hier Präsensstämme auf *ī* (resp. *i*) nicht ganz fremd gewesen: das lettische Wörterbuch von Ulmann gibt aus der Doblenschen Gegend ein *darimais* (die Quantität des -i- ist hier unbekannt) „Strickzeug“, das offenbar ein altes part. prs. pass. zu *darīt* „tun“ ist und somit für jetziges *darāmais* steht. Und altlitauische Texte bieten uns Partizipia wie *pagirdimas*, *pagimdimas* u. a. Lit. Mitt. V, 234 mit unbekannter Quantität des -i- im Stammesauslaut für jetzige *pagirdomas*, *pagindomas*. Dazu kommen aus dem Litauischen mundartliche Formen wie *ródziu* „zeige“ für schriftl. *ródau*, s. Le. Gr. 638. Die III p. lautet aber wegen der transitiven Bedeutung jetzt nicht mehr **ródi*, sondern im Anschluss an die transitiven *īo*-Stämme — *ródžia*. Aus dem Slavischen kennen wir an präsentischen *ā*-Stämmen jetzt nur noch das ursprünglich wohl einen Zustand ausdrückende *imamь* „habe“, das hinsichtlich der Bedeutung etwa mit litauischen Verben vom Typus *rymau*, inf. *rymoti* „aufgestützt dastehen“ zu vergleichen ist. Wie neben dem Präsensstamm *ima-* im Slavischen nachher auch ein *imajo-* auftaucht, und wie z. B. dem li. *ieškau* jetzt ein le. *iėškāju* „lause“ gegenübersteht, so können auch im Urslavischen alte *ā*-Stämme zu *ājo*-Stämmen umgebildet sein.

Ich glaube also gezeigt zu haben, dass der baltische Verbalbau dem slavischen noch immer recht ähnlich ist, trotzdem die ältesten baltischen Texte erst aus dem 16. Jahrhundert stammen! Würde man von einer italo-keltischen Ursprache reden, wenn wir das Italische nur aus romanischen Texten seit dem 16. Jahrhundert kennen würden?

Zum Schluss sei es mir erlaubt aus Meilléts *Le slave commun* 7 folgenden Absatz zu zitieren: „Les langues baltiques sont

sein“, Balt. *turēti* „halten, haben“ verhielt sich anfangs (mit der Bed. „gefasst haben“) zu *tverti* „fassen“ etwa wie li. *vilkėti* zu *vilkti*. Darnach dürfte slav. *imějō* „habe“ (neben *imō* „nehme“) eine Neubildung für **iml'q* (I p. pl. **imimъ*) sein.

issues du même groupe dialectal indo-européen que les langues slaves; elles ont été parlées dans une région qui est contiguë au domaine slave, et les communications ont été fréquentes entre les deux groupes. Les ressemblances entre les deux groupes sont frappantes. De là à poser une „unité balto-slave“ il y a loin. Pour donner à cette unité hypothétique un sens précis, il faut admettre une langue commune balto-slave qui se serait constituée après la séparation de toutes les langues indo-européennes, qui serait partie d'un centre unique et aurait été généralisée, comme le latin par exemple est parti de Rome pour occuper tout l'empire romain. En ce sens il n'est pas légitime de poser une unité balto-slave, ou du moins cette unité doit être rejetée loin dans le passé, et elle a toujours été imparfaite“. Meint aber Meillet, dass auch das Indo-iranische, oder gar das Italo-keltische ähnlich dem Romanischen entstanden ist? Ich zweifle sehr, ob sich jemand einer solchen Ansicht anschliessen würde. Auch meine ich, dass niemand bisher sich die baltisch-slavische Sprachgemeinschaft ähnlich wie das Romanische entstanden vorgestellt hat. Die urindoeuropäischen Mundarten, aus denen nachher das Baltisch-Slavische hervorging, sind — was ja auch Meillet selbst annimmt — benachbart und daher einander sehr ähnlich gewesen. Im sprachlichen Kontakt und benachbart sind aber die linguistischen Vorfahren der Slaven und Balten wahrscheinlich eine Zeitlang auch nach der Auflösung der indoeuropäischen Ursprache geblieben, und in dieser Periode der Sprachgemeinschaft sind wahrscheinlich einige sprachliche Neubildungen entstanden, die aber nicht zahlreich sind, da das Slavisch-Baltische zu jener Zeit wahrscheinlich in sprachlicher Hinsicht sehr konservativ gewesen ist. In diesem Sinne also, meine ich, darf man auch weiterhin getrost von einer slavisch-baltischen Sprachgemeinschaft oder — wenn man will — Ursprache reden. Wie jede Sprache mundartlich gegliedert ist, muss man sich natürlich auch die slavisch-baltische Ursprache mundartlich gegliedert vorstellen. Und da ist ein sehr alter — vielleicht gar in die indoeuropäische Ursprache zurückreichender — Unterschied in der Behandlung des *s* nach gewissen Lauten zu konstatieren. Was sonst jetzt das Slavische vom Baltischen trennt, kann in der Hauptsache nach der Trennung beider Sprachgruppen entstanden sein. Meillet meint ferner l. c. 7 f., dass die vielen ähnlichen oder

gar identischen Neuerungen im Slavisch-Baltischen teilweise auf Entlehnung beruhen können. Nun, auch z. B. **deiṡos** „Gott“ ist sicherlich nicht schon vom Stammvater der Indoeuropäer — wenn einen solchen jemals gab — gebildet und seinen Nachkommen überliefert worden, sondern dies Wort hat sich wahrscheinlich von irgend einem Punkt des urindoeuropäischen Territoriums aus weiter verbreitet, und doch halten wir alle einzelsprachlichen Reflexe des ursprachlichen **deiṡos** nicht für entlehnt, sondern für Erbwörter. Diesen Standpunkt muss man nun aber auch gegenüber den urslavisch-baltischen Neubildungen einnehmen. Die (urspr. wahrscheinlich plebejisch gefärbte) Urform von li. **galvā** und aksl. **glava** z. B. ist doch wahrscheinlich nie Gemeingut der indoeuropäischen Ursprache gewesen, sondern irgend wo innerhalb des slavisch-baltischen Territoriums entstanden und von da aus weiter verbreitet. Wenn aber dies spätestens zur Zeit der slavisch-baltischen Sprachgemeinschaft geschehen ist, als die Slaven für die Balten noch kein sprachlich fremder Stamm waren (und umgekehrt), dann wird man wohl nicht von „Entlehnung“ im gewohnten Sinne des Wortes sprechen dürfen.

Trotz der nahen Verwandtschaft beider Sprachgruppen gibt es doch jetzt keine slavisch-baltischen (wie auch keine indo-iranischen oder italo-keltischen) Übergangsmundarten. Entweder haben sich solche von beiden Sprachgruppen abgetrennt und nachher andern Sprachen assimiliert, oder aber nach der Trennung des Slavisch-Baltischen haben sie sich den territorial benachbart gebliebenen Dialekten angeschlossen.

[Korrekturnote. Auf einen präteritalen **ējo**-Stamm (wie in le. dial. **paticej**, **pazinej** oben S. 37) deutet anscheinend auch apr. **etwirians** „aufgetan“ (neben **etwerreis!** „öffne“), indem sein **-iuns** wahrscheinlich einem li. **-ējēs** entspricht, desgleichen li. **pagynēti** „pabaigti; truputj ginti“ bei Būga KSn. I, 44. **patrūkēć** (prs. **patrūkiū**) „tirer un peu“ u. a. bei Otrębski Prace fil. XV, 238, **lydēti** (prs. **lydžiū**) „begleiten“. Die transitive Bedeutung dieser Verba spricht gegen die Ursprünglichkeit der zugehörigen Präsensstämme auf **-i**, da diese sonst einen Zustand bezeichnen. Es dürfte also z. B. neben dem prs. **genū** zuerst ein Präteritum **gynējau** entstanden sein, dem sich dann ein inf. **gynēti** und zuletzt ein prs. **gyniu** anschliesst.]

J. Endzelin.

Zur Endung der 2. Pluralis im Litauischen.¹⁾

Über die bei Bretke üblichen Formen der 2. Pluralis des Praesens wie **destite**, **duostite** hat zuletzt E. Fraenkel I.F. 46, 56 gehandelt. Er sieht in ihnen eine ehemalige 2. Person ***desti**, ***duosti**, die durch die sonst übliche Endung **-te** nochmals erweitert wurde. Dadurch sollte ein Zusammenfall mit der 3. Person vorgebeugt werden. Ähnlich denkt Endzelin, lett. Gram. 553. Auch er geht von einer baltischen Endung der 2. Pluralis auf **-ti** aus, die, wie in **destities** doppelt gesetzt sein soll. Anders deutet Porzezinski K istorii 54 die Formen. Für ihn ist die Endung **-ti** nur eine dialektische Schreibung für **-te**. Allerdings muss auch er damit rechnen, dass die Endung doppelt gesetzt worden ist. Dagegen glaubt Brugmann, Grundriß² II, 3, 111 die Form **duostite** nach der Analogie **turi : turite** = **duosti : x** = **duostite** deuten zu müssen

An und für sich ist jede der Erklärungen denkbar. Es fragt sich nur, ob die Überlieferung Tatsachen an die Hand gibt, die eine sichere Entscheidung zulassen. Diese Frage muß bejaht werden. Bretke, dem allein diese Formen eigen sind, bietet folgendes Material für die 2. Pluralis der athematischen Flexion: **duostit** Num. 29₃₉ 35₇ Sam. I 6₈ Reg. I 12₆ II. Chron. 10_{6, 9} Hesek. 34₈ Amos 2₁₂ Mark. 7₁₂ I. Cor. 14₉ Gal. 5₂ ²⁾ Postille 401₁₁, dazu mit anderer³⁾ Orthographie **dostit** Judith 7₁₃ Matth 26₁₅ Luk. 11_{42, 48} Gal. 1₆ ²⁾, **duostite** Matth. 23₃₁, **duostities** Kol. 2₂₀, **passidostit** Röm. 6₁₆. Ferner ist Matth. 23₂₃ **duostit** zu **atduoste** korrigiert, und Lev. 23₃₈ ist ehemaliges **duoste** in **duodate** geändert. Makk.

1) Eine Reiche der von mir benutzten Texte und Handschriften sind mir zur Zeit nicht zugänglich. Ich habe daher die Zitate nicht wieder auf ihre Richtigkeit nachprüfen können.

2) Nachträglich ist die Form in der Handschrift getilgt.

3) Vgl. dazu K.Z. 57, 281 f.

II., 7₂₃ steht am Rand ein **duodat**, das für Bretke kaum Gewähr hat. Weit geringer ist das Material für **demi**, ich kenne nur das bereits von Bezzenberger, z. Gesch. d. lit. Spr. 199 angemerkte **destities** und Luk. 11₄₆ **uždestet**. Formen wie **duoste** und **deste** fehlen sonst bei Bretke. Außerhalb von **duomi** und **demi** sind 2. Pluralis auf **-tit(e)** nur ganz vereinzelt. So heißt es stets **este**. Dem gegenüber können die vereinzelt **neesti** (2. Plur.) Mark. 8₁₇ und **naritis** (2. Plur.) Luk. 11₄₃ nur als Schreibfehler gelten.

Von **miegmi** heißt die 2. Plur. **miegte** Amos 6₄ Luk. 22₄₆ — die letzte Stelle ist aus **miegste** korrigiert — oder mit anderer Schreibung **miekte** Post. I 367₇; von **liekmi** **paliekte** Matth. 23₂₃, **passiliekte** Nehem. 13₂₁; Philemon 2₁₆ ist **passiliketit** zu **passiliekte** korrigiert. Von **eimi** heißt die 2. Plur. **eite** Deut. 4₄, 14 11₂₅ 20₃ Reg. I 18₁₈ II 1₃ Hes. 20₂₉ Ps. 58₃ Makk. I 16₂₆, **ateite** Gen. 26₂₇ 42₇ I. Chron. 13₁₇ (2 mal), Jes. 1₁₂, **ataite** Jer. 7₁₀, **praeite** Thren. 1₁₂, **pereite** Matth. 23₁₅, **ineite** II. Chron. 23₄ Jer. 17₂₀, **jeite** Jer. 7₂ Matth. 23₁₃, **susieite** Lev. 23₇, 8, 21, 24 Jes. 1₁₃ I. Cor. 14₂₆. Neben diesen regelmäßigen Formen finden sich mit **s** vor **t** **susieiste** Lev. 23_{2,4} I. Cor. 11₁₇¹⁾, **jeiste** Matth. 10₁₂ und **sussieiste** I. Cor. 11₃₃, das aus **sussieista** korrigiert ist. Nur I. Cor. 11₂₀ gibt es ein **susieitit**. Darüber ist das gewöhnliche **susieite** geschrieben, und am Rand steht dafür **sussieiste**. Ebenso ist I. Cor. 11₁₈ **susieitit** zu **susieite** korrigiert. Undeutlich ist I. Petr. 4₄. Hier scheint **eitet** zu **eite** korrigiert zu sein.

Ich denke, das angeführte Material ist ganz eindeutig; **duoti** kennt bei reichem Material nur das erweiterte **duostit**, ähnlich **dėti** nur **destit**, wo allerdings die Belege spärlich sind. Von andern athematischen Verben finden sich nur noch die vereinzelt **paliektit** und **eitit**. Die regelmäßigen Formen heißen auch bei Bretke **paliekte** und **eite**. Das heißt also, diese Erweiterung war üblich bei **duoti** und **dėti** und ist von hier aus nur gelegentlich auf die sonstigen **-mi** Verben übertragen worden, hat sich aber dort nicht durchgesetzt.

Die beiden **duoti** und **dėti** heben sich aber dadurch besonders ab, daß sie für das Baltisch-Slavische als Wurzeln mit scheinbarem Dentialschluß gelten. Man muß also die Übertragung in

1) Am Rande steht dafür das gewöhnliche **sussieite**.

paliektit und **eitit** genau so werten, wie wenn bei den regelmäßigen **duoste**, **deste -ste** als scheinbare Endung empfunden und von hier aus auf Verben, deren Wurzeln nicht auf Dental schlossen, übertragen wurde. Ich erinnere an das oben erwähnte **eiste** und korrigierte **miegste** bei Bretke, an **eiste** 620₅₀ und 149₂ (=W. 198₂₁) **miegsté** bei Daukša¹⁾ (Fraenkel a. a. O. 54). Neben **duoste**, **deste** waren als Vorbilder noch die andern athematischen Verben mit schließendem Dental in der Wurzel maßgebend, was schon Fraenkel a. a. O. richtig hervorgehoben hat. Es kommen dafür in Frage **emi** (1. Sg.) Šyrvid Dict.⁴ 58b 62a, **apemi**, **apsiemi** 155b, **suemi** 245b 387a, **ižemi** 352a neben **išedu**, **esti** (3. Pers.) Šyrvid II 16₆ Dict.⁴ 196b 264b, **išesti** Wolf. Post. 238b, Mork. 276a, **suesti** Mork. 280a Summa 124₃₅, **ême** (1. Plur.) Daukša Post. 40₄₅ (=W. 57₃₄) 488₃₈. Klein Gr. 120 **emi**, **edi**, 3. Pers. **ed** und **est**, aber Gebetbuch 35₂₂ **need**. Bei Bretke ist **mi-** Flexion ganz vereinzelt in **nepriest** Pred. 5₉, aber **eda** Ps. 53₅, **tesuēd** Jes. Sir. 36₁₁, **išæd** Lev. 13₂₂, **sued** Jes. 1₇ und **tepriede** (= **édžia**) Prov. 1₃₁. Athematisch ist auch **raudoti**, so **rausti** Šyrvid I 129₂₉ Knig. nob. 180₂ 269₁₉, Sum. 180₂₄, Katechismus von 1598 140, **raust** Wolf. Post. 9, Klein, Giesmes 383₂₃ (der Verfasser ist nicht bekannt), Comp. 91. **raumi** **rausi**, **raust**, aber daneben Gebetbuch 157₁₃ **raudoju**, Giesm. 441 **raudojat**, 472 (Verfasser ist Hurtel) **raudoja**. Ebenso hat Šyrvid Dict.⁴ 96a **raudoju**, **raumu** 2). Bretke kennt bei diesem Verbum nur thematische Flexion (vgl. Gen. 50₁₁ Ps. 35₁₄ 55₃ Post. II 363₂₂ 406₁₂), ebenso Rhesa 22₂ 55₃. Für **giedoti**, das sich altlit. häufig findet, führe ich nur an 1. Sg. Šyrvid Dict.⁴ 294a **giemi**, 173b **atgiemi** neben **atgiedo** (für **atgiedu**). Klein Gr. 120 flektiert wieder 1. Sg. **giemi** 2. Sg. **giedi** 3. Pers. **gied** und **giest**³⁾. Weitere Ver-

1) Fraglich bleibt, wie weit ähnliche Formen aus Morkunas, wie 361b₄₁ **atliekste**, 274b₁₄ **ieiste**, 375a₁₅ **išeiste** u. a. hierher gehören. Formal könnten auch Futura vorliegen. Die poln. Vorlage, die hier entscheiden könnte, ist mir nicht zugänglich.

2) Wenn **raumu** wirklich von Šyrvid stammt, was sich aber nur entscheiden läßt, wenn die erste Auflage einmal zugänglich wird, so müßte man an den Dialekt südlich Wilnas denken.

3) Die **mi-** Flexion hat sich am längsten in der 1. und 3. Sg. gehalten, das zeigt am besten der Tatbestand bei Chylinski. Hier haben die alten athematischen Verben im ganzen Plural und in der 2. Sg. schon überall die **ō-** Flexion, in der 1. und 3. Sg. liegen **ō-** und **mi-** Flexion noch nebeneinander.

ben sind **kliemi** Šyrvid Dict.⁴ 4b 209a, **kliesti** ib. I. 252₅ II 52₂₀, **kliest'** Daukša Post. 139₂₄ (=W 186₁₇) 175₁₅ (=W 233₁₁) 273₁₈ (=W 363₂₆) 467_{5,18} 468₆ 485₃ 505₈ 538₄₅; **klaysti** Katech. 1598 82 zum Infinitiv **klaydet** ib. 114, aber 121 **neužklista**, Knig. nob. 66 **nepaklista**, Sum. 206₄ **paklista** und **klaydi** (3. Pers.) Sum. 220₆; **skaust(i)** Bretke Thren. 1₂₀ Post. I 189₁, **skaustim** Jer. 4₁₉, — Prov. 23₃₅ ist **skaust mane** zu **skaustim** korrigiert —, **skausti** Knig. nob. 269₂₀; **sciaudmi** neben **sciaudau** Šyrvid Dict.⁴ 71a, vgl. dazu auch Ruhig I 20a **čaudmi** neben **čaudau** und II 268a **čaudmi**; **pamemi** Šyrvid Dict.⁴ 100a 217a. Der Infinitiv ist nach 217a **pamedetoias**, **pamedeimas** als **pamėdėti** anzusetzen, vgl. auch W. Schulze K.Z. 45, 288; **saust** Wolf. Post. 36b, **siaust** Rhesa 2₁ 76₁₁ (2 mal) 83₃ 99₁, Klein Giesm. 18₁₆ **tesaust** — Sengstock 15 hat dafür **teneršt** — 334₉ **sausti**. Bretke hat in der Regel o-Flexion **siaučia** Ps. 76₁₁ 83₃ 99₁ Act. 4₂₅, aber Ps. 2₁ steht das aus **siaučia** korrigierte **siausti**; **nersti** zum Infinitiv **nerťėti** Wolf. Post. 217b, **nėrst'** Daukša Post. 292₂₅ (=W. 390₁₂), 296₁₇ (=W. 395₃₁); **pasest**¹⁾ Chylinski Gen. 14_{19,22} Num 36₈ Jos. 21, **tepasest** Hiob. 3₆. Unsicher ist Bretke Post. II 205₁₂ **siestissi** aber **pased**, z. B. Sam. II 14₁₄, **besed** ib. 19₈. Klein Gram. 129 kennt ferner noch **merdmi** 'incipio mori' und Giesm. 271₉ **weyzdmi**. Dabei verhält sich **merdmi**: **mirti** = **weyzdmi**: lat. **videre**, vgl. auch Verfasser Šyrvid 42 Anm. 2. Die von Schleicher, Lit. Gram. 250 f. noch angeführten **lėidmi**, **lydmi**, **žydmi** vermag ich aus der lit. Literatur bis 1666 nicht zu belegen, sie finden sich aber bei Ruhig und zwar immer mit wiederhergestelltem **d** vor **m**, so **lėidmi** I 76a, **išlėidmi** II 44b, **lydmi** II 57a 145a 166a, **palydmi** II 57a, **žydmi** I 191b, **pražydmi** I 192a II 42a 79a, **pėržydmi** I 192a und außerdem I 10a **ąudmi**, vgl. ferner noch Būga, kalb. 213. Natürlich hat von allen den angeführten Bildungen die 2. Pluralis **ėste**, **rauste**, **gieste**, **klieste**, **klaiste**, **ščiauste** (**čiauste**), **pamėste**, **siauste**, **nerste**, **(pa)sėste**, **merste**, **weiste**, **leiste**, **lyste**, **žyste**, **auste** lauten müssen. Sie haben dann auch nach der Proportion **duome** : **duoste** = **siaumi** : **siauste** = **memi** : **mėste** u. s. w. = **eimi** : **x** = **miegmi** : **x** ein **eiste**, **miegste** veranlaßt,

1) Būga kalb. 213 kennt nur ein **nusėst** aus dem žem. Alsėdžiai. Oft ist die **mi**- Flexion bei Ruhig vorhanden sowohl von **sėsti** als auch von **sėdėti**, vgl. I 128 a, b II 39a 173a 204a; II 10b 39a 72b 94a 115b 327a 329a.

Es ergibt sich also ein im Sprachleben auch sonst zu beobachtender Zustand, daß einerseits die Endung **-ste** auch auf Verben übertragen wurde, denen sie von Hause aus nicht zukam, andererseits aber war dieses **-ste** für Bretkes Mundart so undeutlich, daß es durch eine Neubildung ersetzt werden mußte. Diesen Ersatz kann man aber nur verstehen bei der Annahme, daß Zusammenfall mit den Futurformen **duoste**, **deste** u. s. w. drohte. Das setzt aber voraus, daß in Bretkes Mundart die scheinbar synkopierten Futurformen bekannt gewesen sind. Aber diese Vermutung trifft nicht zu. Nur einmal findet sich Giesm. 124, was nichts beweist, ein **buste**, aber Post. II 120, hat er in einem Evangelientext, wo er sonst Willent folgt, für dessen **ludiste** sein **ludisite** eingesetzt. Sonst heißt bei ihm das Futurum immer **duosime**, **duosite** u. s. w. Trotzdem sehe ich keine andre Möglichkeit als die Annahme, daß auch ehemals in der Mundart, der Bretkes Sprache zu Grunde liegt, neben **duosime**, **duosite** die Futurformen **duosme**, **duoste** gelegen haben, daß sie dann aber zu Gunsten von **duosime**, **duosite** u. s. w. aufgegeben sind. Beide Bildungsarten sind historisch gleichberechtigt, vgl. Verf. Lit. Mund. II 30 f. Noch heute sind im Süd-Ost Žemaitischen und im östlichen Teil des Nord-West Žemaitischen derartige Futurformen wie **duosme** ganz gewöhnlich, vgl. Lit. Mund. II 481 und Stang, Sprache des lit. Katech. von Mažvydas 149 f. Bei Willent stehen beide Futurformen noch nebeneinander. Daß sie einst auch für Bretkes Mundart vorhanden waren, lehren **duostit** und **destit**, die sonst ganz unerklärt bleiben. Man hat also folgende Entwicklung anzunehmen. Zunächst stehen **duosite** und **duoste** als Futurformen gleichberechtigt nebeneinander. Für das Praesens **duoste** tritt daher die Neubildung **duostite** ein. Dann gibt die Sprache **duoste** als Futurform auf. Erst nach dieser Zeit können die Praesensformen mit **-ste** von Verben, die nicht auf Dental ausgehen, in Bretkes Mundart um sich gegriffen haben.

Sind so die Gründe klar geworden, durch die **duostite**, **destite** hervorgerufen sind, so bleibt noch weiter zu untersuchen, ob der Ausgangspunkt ***duosti** als 2. Plur. überhaupt möglich ist. Die Endung der 2. Plur. heißt lit. **-te**, seltner **-ta**, eine Endung **-ti** läßt sich mit Sicherheit überhaupt nicht wahrscheinlich machen. Endzelin a. a. O. beruft sich zunächst auf **neesti** Wolf. Post. 4a

und **nemirštati** ib. 225b. Davon ist **neesti** als falsche Lesung Gaigalats zu streichen. In der Handschrift steht deutlich **neeste**. Unerwähnt läßt Gaigalat 10a **laiketi**, das am Rand zu **laikate** korrigiert ist, und 37b **melskitisi**. Davon ist **melskitisi** eine unmögliche Form; denn eine reflexive Endung **-tis** gibt es nirgends. So bleibt also nur **nemirštati** als einziger Beleg für die Wolf. Post. übrig. Es läßt sich aber weder sprachlich, noch orthographisch rechtfertigen. Denn ein Wechsel zwischen **e** und **i** findet in der Wolf. Post. nur inlautend vor Nasalen statt, z. B. 6b **wandinesa**, 181b **wandinems**, 219b **wandineiĵa**, 47b 123a **akmina** neben häufigerem **wandenĵ**, **akmenĵ** u. s. w. Regelmäßig heißt es auch **-enin-kas**, wie **persekdeninkas**. Das ganz isoliert stehende 196b **Angilamus** neben sonstigen **e** kann nur Verschreibung sein. Wichtiger ist für unsere Zwecke die Behandlung von auslautendem **-e**. Von **e**+Nasal muß man absehen, da die Wolf. Post. ohne Unterschied bald **-e**, bald **-i** schreibt, also der **e**-Laut in diesem Fall sehr geschlossen war. Nicht nasales **e** liegt vor im Vokativ, so 99a **satane**, 294a **pane**. Hier ist in den paar Fällen **e** also erhalten. Sehr häufig ist dagegen die 1. Plur. auf **-me** und 2. Plur. auf **-te**, wo sich ein Übergang in **-mi** überhaupt nicht, in **-ti** nur in dem ob. erwähnten Beispiel findet. Ich kann also darin angesichts der zahllosen Belege auf **-te** nur eine Verschreibung sehen. Wenn sich neben auslautendem reflexivem **-si** auch **-se** findet, so hat das mit einem Wechsel zwischen **-e** und **i** nichts zu tun. (Vgl. E. Hermann, Lit. Stud. 83 ff., K.Z. 57, 286). Ebenso wenig beweist etwas das seltne **-ket** im Imperativ neben **-kite** (K.Z. 57, 287 f.). Wenn ferner in der 3. Person des Reflexivs namentlich bei athematischen Verben **-tesi** (= **tiesi**) neben **-tis(s)i** steht, z. B. in **destessi**, so wird man darin eine Umbildung nach **demes**, **deses** (= **demies**, **desies**) sehen müssen. Bei thematischen **i**-Verben ist die reflexive Endung **-esi** verhältnismäßig selten, da hier offenbar die 1. Sg. als Vorbild fortfiel. Ich nenne 158a **ste-bessi**, 132b **regessi**, 162b **gailessi** neben 261b **gailissi**. Ein ganz ähnlicher Vorgang liegt in der 3. Futuri **melsies** Bretke Joh. 4₂₃ vor neben regelmäßigen **-sis**. Dieses **melsies** stimmt zu den lettischen reflexiven Formen. Der Imperativ lautet auf **-ki**, reflexiv **-kisi** neben gewöhnlichem **-kesi** (= **-kiesi**). Die 1. und 2. Plur. des Reflexivums ist **-mesi** und **-tesi** geschrieben. Da ist die Or-

hographie zweideutig. Immerhin weisen gelegentliche Schreibungen, wie 69a **klausimiesi**, 65a, 79a **saugatumbities** daraufhin, daß neben **-mes**, **-tes** auch mit einer Endung **-mies**, **-ties** gerechnet werden muß. Die 1. Plur. endigt daneben noch auf **-ma**, reflex. **-mas** (= hochlit. **-mos**). Ein dementsprechendes ***-ta *-tas** kennt die Wolf. Post. nicht. Dagegen können **-mies**, **-ties** nur Nachbildungen nach entsprechenden Singularformen auf **-ies** sein, das, wie wir oben gesehen haben, auch bereits in die 3. Person gedungen ist. So bleiben 275a **ik gale**, das nur Dativ für **gali** sein kann, und 249a **piatossi**. Beide sind wertlos. Der Dativ auf **-i** von **ō**-Stämmen in Verbindung mit Präpositionen steht sonst an 43 Stellen. Der Lok. Plur. lautet an zahllosen Stellen **-sa**, seltner **-sy**. In Anbetracht dieser Verteilungen können **ik gale** und **piatossi** nur Verschreibungen sein. Für die Wolf. Post. ist also ein lautlicher Übergang von auslautendem **-e** zu **-i** oder **-i** zu **-e** ganz unerwiesen, und es ist daher unmöglich auf Grund der einen Schreibung **nemirštati** eine Endung **-ti** zu gewinnen.

Für **-ti** soll aber weiter Willent zeugen. Bechtel, Willent XXXIII führt an 58, 75 **esti**, 136 **rasti**, 153 **nepastosti**. Bei den beiden letzten rechnet er auch mit einer Verschreibung für **rasit**, **nepastosit**. An einen lautlichen Übergang von auslautendem **-e** zu **-i** ist wieder nicht zu denken. Der Vokativ lautet immer auf **-e**: 111₁₇, 113₉, 123₂₀, 145₂₀ **mistre**. Im übrigen verweise ich auf Bechtel a. a. O. XII f. Umgekehrt ist **-e** für **-i** eingetreten in den gleichen Fällen wie in der Wolf. Post., also beim auslautenden Pronomen **-si** neben **-se** und in den Imperativen **-ket** neben **-kite**. Nur ist hier die ursprüngliche Verteilung schon oft durchbrochen. Demgegenüber heißt es in zahllosen Fällen für die 2. Pluralis **-te**, reflexiv **-tes**, für die 1. Plur. **-me**, reflexiv **-mes** neben **-mos**. In der 2. Plur. findet sich auch **-ties**, vgl. 48_{18, 14}, 63_{4, 17}, 105₈, 114_{14, 39}, während es ein **-mies** nicht gibt. Vgl. dazu Bechtel a. a. O. XXXIII. Sengstock kann bei allen den Fragen beiseite bleiben, da er nicht selbständig ist. Es ergibt sich also aus der Wolf. Post. und Willent, die beide eine žemaitische Koine schreiben, dass die Endung **-ti** für die 2. Pluralis schwerlich irgend eine Gewähr hat. Dazu ist sie auch bei Willent viel zu selten, und der Verdacht eines Schreib- oder Druckfehlers liegt daher viel näher. An und für sich wäre bei beiden die Auffassung denkbar, **-ti** wäre eine

Schreibung für geschlossenes -tę, vgl. Būga bei Jaunius, lit. Gram. 245 Anm. 1. Aber diese lautlich denkbare Erklärung wird dadurch unmöglich, daß beide žemaitischen Schriftsteller in ihrer Literatursprache für diesen nach i hin liegenden ę-Laut sonst konsequent e schreiben.

So bleibt nur noch Bretke selbst. Die beiden Beispiele **esti** und **naritis**, die ich überhaupt nur aus ihm für -ti anzuführen mag, sind bereits ob. S. 2. genannt worden. Davon ist **naritis** genau so unmöglich wie **melskitisi** aus der Wolf. Post. So bleibt also wieder nur ein einziges Beispiel übrig. Prüft man weiter, wie weit sonst -i und -e im Auslaut im Wechsel stehen, so stößt man auf die gleichen Kategorien wie in Wolf. Post. und Willent, also reflexives -si neben -se im Auslaut¹⁾, im Imperativ -kite neben -ket. Wenn ein i-Stamm etwa im Akk. Sg. auf -e und ein e-Stamm im gleichen Kasus auf -i ausgeht, so haben diese Beispiele wieder fern zu bleiben, da bei Bretke oft die gleichen Wörter zwischen Flexion nach den ē- und i-Stämmen schwanken. Im Lok. Sg. der ō-Stamme hat Bretke fast ausnahmslos e; -i ist so selten, daß es Schreibfehler sein muß²⁾: Der Vokativ auf -e ist zwar nicht häufig, wandelt aber nie -e zu -i, vgl. Joh. 1₃₈ **mistre**, Post. I 220₁₂ **Dieve**. Zahllos sind nun wieder die Belege für -me und -te in der 1. und 2. Pluralis. Was dagegen spricht, ist wieder so sehr isoliert, daß nur Schreib- oder Druckfehler in Frage kommt. Ich habe mir notiert für die 1. Plur. Akt. 16₂₈ und Giesm. 61 **esmi**³⁾, Deuter. 5₁₃ **tebeesmi**, für die 2. Plur. das schon erwähnte **esti**. Etwas häufiger, wenn auch zahlenmäßig wieder ganz vereinzelt, ist die umgekehrte Schreibung -e für auslautendes -i, vgl. auch Bezzenberger z. Gesch. d. lit. Spr. 198. Ich nenne **esme** (1. Sg.) Deut. 31₁ **Cant.** 2₁ Ps. 119₆₈, Giesm. 69, wo Sengstock 103 gleichfalls den Druckfehler übernommen hat, **esse** (2. Sg.)

¹⁾ Das ganz vereinzelte inlautende -se- Post. I 404₁₇ in **nesedave** kann nur Druckfehler sein. s. u. E. Hermanns Behauptung, Lit. Stud. 83, § 67, daß bei Bretke auslautendes e für i stehen kann, ist in dieser Form nicht gerechtfertigt. Außerhalb der eng umgrenzten Fälle findet ein Wechsel zwischen e und i überhaupt nicht statt.

²⁾ Die Evangelientexte in der Postille, wie I 16₃ **wissami čiesi** sind für die Frage unbrauchbar.

³⁾ Sengstock 208 hat dafür richtig: **nes mes esme sutverims tava**.

Post. I 30₂₃ 43₇ 372₁₇ II 128₉. Über **este** als 3. Person vgl. Bezzenberger a. a. O. Die Reflexivform heißt in der 1. Plur. überwiegend **-mes**, die Endungen **-mies** und **-mos** treten dabei stark zurück. In der 2. Plur. halten sich **-tes** und **-ties** ungefähr die Wage. Reflexives **-tos**, das sich auch außerhalb des Duals sehr selten bei Bretke findet, wie Matth. 25₉ **pirkitos** oder 28₅ **nessi-bijokitos**, wird von der 1. Plur. **-mos** beeinflusst sein und hat auch im Lettischen Parallelen, Endzelin Lett. Gram. 553. Porżezinski, den Trautmann, Apreuß. 274 für die 2. Plur. auf **-ta** zitiert, nennt nur das, was Bezzenberger a. a. O. 201 bietet, und schreibt dazu das dort aus Morkunas' Postille genannte **ieista** neben sonstigem 98b₂₇ **prieyste**, 274b₁₄ **ieyste**, 375a₁₅ **išeiste** fälschlich Bretke zu. Heute ist **-ta** im Futurum noch in gewissen Gegenden Ostlitauens üblich. Auf **-ta** weisen auch die ostlit. Erweiterungen auf **-tat**, wie Wolter Chrest. 363₂₈ **pasidēstat**, **pastāvēstat**, 490₂₇ **nebeliņk-sminstat** (Fraenkel a. a. O.).

Eine Endung **-ti** für die 2. Plur. findet sich also bei Bretke gegenüber zahllosen Gegenbeispielen auf **-te** nur einmal. In Bretkes **duostit(e)** **destit(e)**, die, wie wir gesehen haben, bei Verben mit dentalischem Wurzelschluß aufgekommen sind, ist die Endung **-tite** durchaus die Regel¹⁾. Daher kann ihnen nicht ein ursprüngliches **duosti**, **desti** zu Grunde liegen, sondern diese Formen verdanken, wie Brugmann wollte, ihr Dasein der Proportion **turi : tūrite = duosti : x = duostite**.

In der alit. Literatur findet sich also eine Endung **-ti** für die 2. Plur. je einmal bei Bretke und Wolf. Post., 4 mal bei Willent, im ganzen also 6 mal. Da liegt es viel näher eher an Verschreibungen zu denken als anzunehmen, daß sich aus **-ties** heraus, das selbst erst reflexiven Formen wie **-mies** (1. Sg.), und **-(s)ies** (2. Sg.) sein Dasein verdankt, ein **-ti** neu entwickelt habe. Endzelin beruft sich zwar wegen **-ti** im Lettischen auf Elger, der für diese Sprache der einzige Zeuge dieser Endung ist. Hier ist aber die Verteilung eine ganz andre. Durch A. Günthers Neudruck ist Elgers Evangelarium benutzbar geworden. Ich habe darin gezählt **esseti** als 2. Plur. 53 mal neben **esseta** (4 mal) und **esset** (7 mal),

¹⁾ Nur Luk. 11₄₆ **uždestet** weicht ab. Man wird es als Kontamination von **uždeste** und **uždestit** deuten müssen.

ferner **rædzæseti** (7 mal), 4₁ **rædzeti**, 85₁₆ **zinnati**, 89₁₃ **gribbeti**, 100₁₀ **mekklaiseti**, 103₂₀ **nometuti** (= **tati**), 113₁ 166₆ **doseti**, 117₄ **iemseti**, 121₃ **wakieti**, 130₁₆ **tyccæseti**, 138₁₈ **iemmeti**, 161₁₃ **waidaseti**, 161₁₃ **raudaseti**, 161₁₄ **bus(e)ti**, 204₁₂ **kardinati**, 229₁₉ **dzer-seti**, 237₁₉ **butati**. Das ist eine stattliche Anzahl von Belegen in einem nicht gerade sehr umfangreichen Text gegenüber den ganz vereinzelt **-ti** im Lit. bei einem ungleich grösseren Material. Daher ist also eine Endung **-ti** für das Altlett. auf jeden Fall anzuerkennen. Ob dieses **-ti** sich erst aus dem reflexiven **-ties**¹⁾ entwickelt hat, oder die Übertragung von der 1. und 2. Sg. bereits zu einer Zeit ausgegangen ist, als dort der Diphtong **-ai**, **-ei** noch vorhanden war, kann ich nicht mit Sicherheit entscheiden. Ebenso wenig hat die apreuß. Endung der 2. Plur. auf **-tai**, **-tei**, **-ti** mit dem angeblichen lit. **-ti** etwas zu tun, steht aber dem Altlett. **-ti** ganz nahe.

Lehrreich ist hier auch das Verhalten der 1. Pluralis. Ein dem **-ti** entsprechendes lit. **-mi** ist nur in den ob. S. 8. aus Bretke zitierten drei Beispielen vorhanden und kann nur Schreibfehler sein. Dagegen kennt Elger neben **-ti** auch ein **-mi** für die 1. Pluralis, so 8 mal in **essemi**²⁾ 1 mal (130₂₄) in **esmi** neben **essem** (13 mal) und 21₉ **essam**. Sonst ist für die 1. Plur. mit erhaltenem auslautendem Vokal nur noch belegt 92_{17, 19} **eima** und 192₁₄ reflex. **apterpsames**, wo **e** gleich **ē** und **ie** sein kann. Das Apreuß. **-mai** stimmt wahrscheinlich wieder zum lett. **-mi**.

Wenn im Lit. **-mies** als 1. Pluralis gegenüber **-ties** verhältnismäßig seltner ist, so wird der Grund darin zu suchen sein, daß die 2. Sg. sowohl in der athematischen, als auch in der thematischen Flexion auf **-ies** ausging, während in der 1. Sg. nur bei den

1) Die reflexive Form in der 2. Plur. ist bei Elger **-tes** (wohl = **-ties**). Nur einmal 239₂₃ **precatas** findet sich **-tas**. Die nicht reflexive Form in der 2. Plur. kappt sonst in der Regel den auslautenden Vokal. Neben **-ti** findet sich gleichberechtigt **-ta**; **-te** erscheint nur dreimal (41₁₅ 69₈ 77₆). Mit den 6 Belegen auf **-tu** (92₁₆ 218₇ 97_{10, 11} 129₁₄ 167₁₈) vermag ich nichts anzufangen. Sie stehen wohl für **-ta**, wie auch sonst für auslautendes **-a** öfter **-u** geschrieben ist und umgekehrt.

2) Diese Form, die Endzeln a. a. O. 552 Anm. 1 beanstandet, ist tadellos. Einen Unterschied zwischen Indikativ und altem Optativ macht Elger zumeist nicht mehr. So steht **essemi** für **esiem(i)**.

athematischen Verben ein **-mies** daneben stand. Außerdem wird der Zusammenfall zwischen 1. Sg. und Plur. in der reflexiven Form bei Verben auf **-mi** eine 1. Plur. auf **-mies** nicht immer begünstigt haben. Aber gewagt ist sie auch hier gelegentlich worden, wie Bretke Jes. Sir. 2₂₂ **velmies** (1. Plur.) neben Ps. 84₁₁ **velmies** (1. Sg.) lehrt.

Unklar bleibt mir das durch Mosvid 32₁₆ überlieferte **duostat**, über das Stang a. a. O. 147 zuletzt gehandelt hat. Er sieht darin eine Analogiebildung nach dem Muster **rand : randat = dost : x = dostat** und erinnert an žem. Formen wie **ētam**, **ētat**. Auffällig bleibt nur, dass Stang trotz der sonstigen Fülle von neužem. Belegen, die er bietet, ein **dostat** nicht nachweisen kann. Auf Grund von Bretkes Giesm. 106₁₁ **nepasiduosta** (3. Pers.), dem es Sengstock 139 nachgebildet hat, ließe sich erwägen, ob die 2. Plur. **dostat** nicht von einer Umbildung **dosti** zu **dosta** ausgegangen ist. Zwar ist **nepasiduosta** dem Reime auf **kruta** zu liebe geschaffen worden. Aber möglich war eine solche Gelegenheitsbildung wohl nur, weil sie dem Sprachgefühl nicht zuwider war. Außerdem erhält **nepasiduosta** eine Stütze an dem nordlit. aus einem Liedē stammenden **sēsta** (Endzelin a. a. O. 561).

F. Specht.

Halle (Saale).

SMULKMENOS.

III.

Čekų tarmėse kartais **d** pavirsta **j** r, pav.: **svarba** iš **svadba** „vestuvės, Hochzeit“, **voroteč** iš **vodoteč** „Wassergraben“, žr. Vondrák Vgl. sl. Gram. I² 372. Toks pat reiškiny pasitaiko ir slaviškuose lietuvių kalbos skoliniuose, pav.: **čelėrnykas** Dysna iš **čelėdnykas** < gud. челядникъ, **parnackas** Skapiškis iš **padnackas** „Sohle“ Subačius (plg. **padnaškas** „Fußbank“ Die slav. Lehnw. im Altlit. 149), **peřnyčia** (dial. **pėrninčę** Salantai) iš **pėtnyčia** < gud. пятница ir kt.

Pr. Skaražius.

Lietuviškos etimologijos.

1. Liet. *pravértėti*, *pra(sí)veřsti* ir lot. *oportet*.

Meilletas Mém. de la Soc. de lingu. 9, 56¹ ir plačiau Brugmannas Idg. Forschg. 24, 163 sek. įrodė, kad lotynų beasmenis veiksmazodis *oportet* „reikia, tenka“ yra kilęs iš **op-ūortet*, kurio pagrindinė reikšmė buvusi „prasiverčia kam nors (kai kuris dalykas)“. *op-* atitinka graikų prielinksniį *ἐπί* „prie, pas“, ir jauniausias lotynų veiksmazodžio pavidas atsirado tuo pačiu būdu, kaip a. lot. *operire* „uždengti, uždaryti“ iš **op-ūer-* (plg. liet. (at-), (u ž)verti)¹). Rekonstruotas **vortēre* būtų negaliniuotinis ir santykiuotų su *vertēre* „versti, sukti“ tuo pačiu būdu, kaip a. iācēre „gulėti“ su iācēre „mesti“; *pendēre* „kabėti“ su *pendēre* „kabinti“ ir t.t. Dėl priesagos **vortēre* galėtų būti lyginamas su sen. bulg. *vrūtěti*, rus. *вертеть*, nors slavų kalbose šitas veiksmazodis turi galiniuotinę reikšmę. Bet niekas iš kalbininkų neatkreipė dėmesio į tą faktą, kad lietuvių kalba turi veiksmazodį, kuris ir galūne ir reikšme sutinka su lot. *oportet*; tiktai priešdėliai skiriasi.

Toks veiksmazodis yra liet. *pravértėti* (3. esamojo laiko asmuo *pravértėja*) „būti naudingam, prisieiti“ (latv. „*nodērēt*, *lieti derēt*“ pagal Ryterio (liet.-latv. žodyn.) vertimą). Veiksmazodžių *pravértėti* ir *veřsti* priegaidžių skirtumas nėra nuostabus. Mat, Būga Kuhns Ztschr. 52, 283 sek. yra mus pamokinęs, kad išvestinis veiksmazodis, kuris yra sudarytas su galūne *-ėti*, dažnai keičia pirminę tvirtagalę priegaidę tvirtaprade. Būga pats cituoja paprastą *vértėti* = apvirsti iš Kvėdarnos.

¹) Niedermannas Idg. Forschg. 26, 50 sek. identifikuoja ir priešdėlio atžvilgiu lot. *aperire* su liet. *atverti*. Tada *p* būtų išriedėjęs iš *tv* kaip daiktavardį *paries* (plg. liet. *tvora*). Dabartiniai Meilleto abejojimai dėl lot. veiksmazodžių *aperire* ir *operire* kilmės (Bullet. de la Loc. de ling. 28, 46 sek.) man neatrodo pamatuoti.

Taip pat pirminis praveřsti gali būti ir galiniuotinis (= „praleisti savo laiką nenaudingai“ pasak Lelio žodyną) ir negaliniuotinis. Antru atsitikimu jis turi tą pačią reikšmę kaip pravér-tėti¹⁾. Tiesa, yra taip pat vartojamas ir prasiveřsti. Bet yra ir kitų pavyzdžių, kur veiksmožodis gali ir netekti sangražinės dalelytės aisčių kalbose²⁾. Pav. kėlti, latv. celt atstoja kartais sangražinius kėltis, latv. celties arba negaliniuotinius kilti, latv. cilt. Liet. ir latv. kalbos svyruoja tarp pasilikti (latv. palikties) ir palikti (latv. palikt). Nesudėtinis liet. likti yra tikėtai negaliniuotinis, o tuo tarpu latv. likt reiškia aplanai „dėti“. S. Daukantas vartoja savo raštuose pakaitomis tenkintis ir tenkinti:

a) Būd. 206 karejwej tajs patejs priwałumajs tenkinos.

b) Būd. 176 toumiitenkino abydytasis ir kersztas pasibengę, 198 likusię kólwertinejs tenkino beisprukusis nu giltinęs, Darb. 60³⁾ Mcisłaus tynkina beypoulis i pyli Łucka.

Liet. veiksmožody prisieiti ir latv. pienākties sangražinė dalelytė tapo pridėta vėlesniu laikotarpiu. Mano nuomone, šituodu ją priėmė kitų giminingos reikšmės veiksmožodžių įtaka, kaip a. liet. atsitikti, nusiduoti, latv. notikties, gadīties (= rus. годиться).

Su pravértėti ir praveřsti balsių atžvilgiu kaitaliojasi būdvardis pravartūs „naudingas, patogus“, nuo kurio yra sudarytas atitrauktinis daiktavardis pravartumas.

Indoeuropiečių priešdėlis pro-⁴⁾ turi labai įvairių reikšmių.

1) Iš Baranausko-Spechto tarmiškųjų tekstų paminiu R. 4, pusl. 40 sakýdamas, kád wřsa, kũ w'ažũs, praw'ařsiũ jõm paczõm, kád n'ažřnũs, kołoj dõ prisieřsiũ jõm wažinėť. Yra pastebėtina, kad šitame pavyzdy praversti ir prisieiti yra greta vartojami.

2) Žiūr. mano straipsnį žurnale „Wörter und Sachen“ 12, 193 (su 1-ąja išnaša), dėl latvių kalbos ypačiai Endzelyną Lett. Gramm. 767 sek., A. Ābele Filol. biedrib. rakst. 9, 110.

3) Pasinaudojau nauju V. ir M. Biržiškų išleistu rankraščio atspaudu (Kaune 1929 m.).

4) Delbrück Grndrss. d. vgl. Gr. III 716 sek., Aind. Synt. 460 sek., Brugmann Grndrss. II 2², 873 sek., Miklosich Vgl. Gramm. d. slav. Spr. IV 234 sek., Vondrák Vgl. slav. Gr. II 313, Trautmann Altpreuß. Sprachdenkm. 408.

kurios sunku suglausti vienoj formulėj; bet mūsų dabartiniam tikslams šita aplinkybė nevaizduoja sprendžiamo vaidmens. Tikrai pasakysiu, kad šitas priešdėlis gali reikšti ir veiksmo pradžią ir pabaigą. Kai dėl pirmos reikšmės, tai kreipiu dėmesį į lietuvių veiksmažodį *pragýsti*, kuris tiksliai sutampa su sen. ind. *prágā-*. Kartais *pro-* gali gauti šalutinę nustojimo ar pagadinimo reikšmę. Taip antai lietuvių kalboj *praveřti*, kaip aukščiau minėta, gali reikšti „savo laiką nenaudingai praleisti“. Sutinkamai gotų *frawardjan*, kurs yra tos pačios kilmės, yra graikų *διαφείρειν* „pagadinti, prapuldyti“ vertimas. O tuo tarpu *pra-* (iš indoeur. *pro-*) išliko lietuvių ir prūsų kalbose; latvių kalboj jis išnyko ir jo vietoj dabar yra vartojami kiti priešdėliai ¹⁾.

Kartais liet. *pra-* yra tapęs grynai, taip sakant, punktualios arba perfektyvinės reikšmės priešdėliu be smulkesnių prasmės bruožų. Dėl to jis gali atstoti net tokiuos kitų indoeur. kalbų priešdėlius, kurie pabrėžia tikslą. Pav., liet. *pranėšti* atitinka rusų *донести*, lenkų *donieść*. Čionai priklauso ir *pravertėti*, *pra(siversti)* drauge su lot. *oportet*, kurio priešdėlis nurodo kryptį. Ir vok. *ver-*, — tai bent iš dalies yra indoeur. *pro-* (got. *fra-* = liet. *pra-*) tęsinys — gali gauti visai nublukusią reikšmę, pav., veiksmažody *verwenden* „vartoti, pasinaudoti“, kurio antroji dalis turi liet. *versti* panašią reikšmę. Sen. ind. kalboj *pravṛttaṁ karma* reiškia veiksmą, kuris turi tam tikrą tikslą arba iš kurio laukiama naudos. Tuo būdu *pravṛtta-* ir savo kilme ir savo reikšme visiškai sutampa su liet. *pravartus*, *pravertėti*, *pra(siversti)*.

Kalbos jausmas arba liaudies etimologija jungia čia nagrinėjamą žodžių grupę su būdvardžiu *vertas*, kuris, kaip ir latv. *vērts*, prūsų *werts*, yra paskolintas iš vid. vok. žem. *wert* ²⁾. Tuo būdu sutinkame ir paprastą *vertėją*, *vertėtų*.

Žemiausių rašytojas Daukantas vartoja vietoje veiksmažodžio *pravertėti* sutrumpintą lytį *praverėti*, kurią jis asmenuoja esamajame laike tuo pačiu būdu, kaip ir *mylėti* (*myliu*) arba *žadėti* (*žadu*). Kad kartais tas pats veiksmažodis su galūne

¹⁾ Endzelynas Латышск. предл. 2, 79 sek., Lett. Gr. 516, FBR. 11, 184.

²⁾ Prellwitz Dtsch. Bestandtl. in den lett. Spr. 6, Zēvers Dtsch. Lehnw. im Lett. 164.

-ėti yra įvairiausiai asmenuojamas lietuvių ir latvių tarmėse, galima patvirtinti kitais pavyzdžiais¹⁾. Pav., vietoj rašomosios kalbos laimiu žemaičiai sako laimėju sutikdami su latvių laimėju ir t.t.

Apsiriboju čia keliais iš Daukanto raštų paimtais pavyzdžiais praverėti vartojimui įrodyti:

Gyv. 17 (= Nep. Them. 2, 4) *kijk tas prawerieję wis-saj Grecijè, pasirodę Persû karie = id quantae salutifuerit universae Graeciae, bello cognitum est Persico*, 75 (= Nep. Thrasyb. 2, 6) *kas penou prawerieję = quaeque ad victum pertinebant*, 131 (= Epam. 3, 2) *kartajs tylieti tej p prawer kaip ie biley kalbieti = quod interdum non minus prodest quam diserte dicere*, 129 (= Epam. 1, 3) *kas prawerántiu yra to iszreiszkimo = quod pertineat ad eam (imaginem) declarandam*.

Šitas veiksmazodis gali būti sujungtas ir su šalutiniu siekimo sakiniu:

Dauk. Volterio lietu. chrėstom. 190, 28/29 *prawerietum, idant d. Maskolû kunegaiksztis isakitum sauo padoneisems tolesnè saugote*.

Lygiagrečiai su rašomosios kalbos būdvardžiu pravartus Daukantas vartoja savo rašte „Prasma lotynų kalbos“ 39 tokio būdu sudarytą *praverus* (Geitler Lit. Stud. 104).

Kyla dabar klausymas, kokie yra santykiai tarp praverėti ir Daukanto praverėti ir t.t. Manau, kad žemaičių tarmėj turime reikalo su trumpesniu šaknies pavidalu *uer-*, kurio pėdsakų randasi ir šiaip indoeur. kalbose²⁾; plg. liet. *vėrti* (siūlą ir t.t.) = latv. *vėrt*; virvė, latv. *virve* = sen. bulg. *vrŭvŭ*, rus. *веревка, верига* ir t.t.; plg. dar latv. *vert* „bėgti“, *aizvert* (Rujienoj) „greitai išbėgti“. Būga Kalb. ir senov. 298 sulygino šitą veiksma-

¹⁾ Jablonskis Liet. kalb. gram.² 89, 98 sek. 103, Jaunius Liet. kalb. gr. 132, 138 sek. (= rusų kalbos vertimo 171. 180 sek.). Latviškų tokio svyravimo pavyzdžių duoda Endzelynas Lett. Gr. 613 sek. 618 sek., A. Ābele Filol. biedrīb. rakst. 9, 108, Elksnītis ten pat 148.

²⁾ Zubatų Arch. f. slav. Phil. 16, 418, Štreklj ten pat 28, 503, Persson Beitr. z. idg. Wortforschg. 500, 956, Walde-Pokorny Vgl. Wb. d. idg. Spr. 1, 263 sek. 270 sek., paskutiniu laiku Endzelynas Donum natalicium Schrijnen 400 sek.

žodį taip pat su rus. провор(а), проворный. Ir sen. latv. rašytojas Mancelis vartoja kartais pārvērt vietoje pārvērst 'atmainyti' ne tiktai postilēj, bet ir Biblijos vertime. Nuo išplėstos šaknies uert- rusų kalba sudaro būdvardžius верткий ir оборотливый. Jie turi tą pačią reikšmę ir semasiologiškai prilygsta liet. suk-rūs (nuo sūkti), vok. gewandt (nuo wenden), rus. растро́пный, lenk. roztrópný, graik. εὐτρόπελος, πολύτροπος, kurie yra sudaryti nuo šaknies трep- 'sukti' (Štreklj aukščiau paminėtoj vietoj, Būga Kalb. ir senov. 1, 73).

Taip pat gali būti praver atskirai lietuvių kalboj išriedėjęs iš *p r a v e r t (= pravertėja). Kaikuriose indoeur. kalbose pastebime, kad žodžiai reikalingumui žymėti, įgaudami padedamųjų veiksmazodžių reikšmės, sutrumpėja net tokiuo būdu, kuris yra nepaprastas savarankiškos funkcijos žodžiuose. Taip antai sutinkame greta pilnesnės lyties treba 'reikia' mažarusų kalboje ir тр(е)а, lenk. trza, ček. třa¹⁾. Atsiradus sutrumpintam praver, suprantama, jo pavyzdžių sekė ir kitos prie jo asmenuotės sistemos priklausančios lytys, kaip antai praverėti, praverus plg. ček. hle(j)te 'žiūrėkite' pagal vienask. hle iš hled²⁾.

2. Žem. *sintėti* = lot. *sentire*.

Daukanto tarmė, kuri yra ligšiol dar mažai kalbininkų tirta, mums netiktai gramatikos, bet ir etimologijos atžvilgiu yra labai įdomi. Kad lot. *sentire* 'jausti, galvoti' ir sen. vok. augšt. sin 'dvasia, protas' (iš pagrind. *s e n þ n a-) yra giminingi, jau seniai buvo nustatyta³⁾. Iš sen. bulg. kalbos čionai, gal būt, priklauso būdvardis сѣ štŭ 'σοφός, prudens, išmintingas'; Supraslio rankrašty tai vieną kartą reiškia gyvatės apibūdinimą. Jeigu šita etimologija būtų taisyklinga, сѣ štŭ būtų parėjęs nuo pagrind. *sent-jos ar

¹⁾ Kitų nesavarankiškų elementų sutrumpinimus mini Endzelynas Kuhns Zeitschr. 42, 375, слав.-балт. этюд. 145, Lett. Gramm. 117 sek., Specht Lit. Mundart. II 434, Kuhns Ztschr. 57, 228 (su išnaša 3), E. Hermann Lit. Stud. 256 sek., Stang Lit. Katech. v. Mažvydas 156.

²⁾ Gebauer Historická mluvnice jazyka českého III 2, 282. Panašių pavyzdžių iš Šveicarijos vokiečių tarmės duoda Schwyzeris Kuhns Ztschr. 57, 247.

³⁾ Pedersen, Indog. Forschg. 2, 316, Brugmann ten pat 29, 234, Walde-Pokorny Vgl. Wb. d. idg. Spr. 2, 496 sek.

⁴⁾ Untersuch. z. griech. Laut- u. Versl. 208.

⁵⁾ Indogerm. Gramm. 1, 291.

*s ŋ t- j o s. Tiesa, Solmsenas⁴⁾ ir Hirtas⁵⁾ aiškina šitą būdvardį kitokiu būdu; bet jų nuomonė manęs neįtikino. Meilletas¹⁾ dar linkęs yra manyti, kad ir sen. bulg. *ch ot ėti* (*ch ū t ėti*) yra kilęs iš *s ŋ t ė-. Bet garsų dėsniai sugriauna šitą nuomonę²⁾, ir pats Meilletas vėliau³⁾ jos atsižadėjo. Ar *ch ot ėti* negalėtų turėti sąryšio su žem. *sk à sti*, *sk ā tinti* (plg. *isk à sti* ir sen. bulg. *v ū s ch ot ėti*)? su *sk à sti* reiškia netiktai, 'šokti', bet ir, *ką* nors su energija pradėti⁴⁾. Norėjimo ir pradėjimo žodžiai turi dažnai gyvesnę pagrindinę reikšmę, kaip antai latv. *s ā k t*, 'pradėti' = liet. *š ó kti*⁵⁾. Jei mano žodžio *ch ot ėti* etimologija atitiktų tikrenybę, slav. *ch* ir liet. *sk* santykiuotų tarpusavy taip, kaip kituose Endzelyno⁶⁾ duotuose pavyzdžiuose. Nors žinau, kad galima aiškinti *ch ot ėti* ir kitaip⁷⁾. Bet vis dėlto jungiu žem. *sk à sti*, *sk ā tinti* su tos pačios tarmės *sk ot otis* (dažnai Daukanto raštuose) = 'rūpintis, pasistengti', kas parėjo nuo stipresnio šaknies laipsnio.

Jau Miklosichas⁸⁾ liet. *sint ėti* sulygino su lot. *sentire*, sen. vok. *augšt. sin*, sen. bulg. *s ė š t ĭ*. Bet kadangi jis nenurodė šito žodžio šaltinio — manau, kad jis jį pasiėmė iš Geitlerio knygos „Lit. Stud.“ 108 — tad Solmsenas⁹⁾ ėmė abejoti, ar toks žodis buvo kada nors vartojamas lietuvių kalboj. Bet galima cituoti aibę vietų iš Daukanto raštų, kur sutinkame ir *sint ėti* ir iš jo sudarytą daiktavardį *sint ė jimas*. *Sint ėti* reiškia 'galvoti, mą-

1) Mém. de la Soc. de ling. 8, 315.

2) Iljinskis Arch. f. slav. Phil. 28, 458.

3) Mém. de la Soc. de ling. 9, 153, Et. sur l'étym. et le vocab. du vieux slave 174, 263, Slave commun 46.

4) Daukant, Būd. 243 Lijtuwos wiressnibe atsibūdusi s ó s k a t ó r i e d y t ĭ j s k a j p r e j k i n t.

5) Endzelynas Žodyn. s. v. su daugeliu lygiagrečio reikšmės išplitimo pavyzdžių, prie kurių pridedu graik. *ᾀρχειν* (*ᾀρχεσθαι*) 'pradėti' tos pačios šaknies kaip *ᾀρχεσθαι* 'eiti' (Roderick Mc. Kenzie Class. Quarterly 15, 44 sek.).

6) Слав.-балт. этюд. 43 sek. 121 sek., kur jis rodo, kad tokiuose žodžiuose slav. *ch* išriedėjo iš ankstesnio *ks*.

7) Iljinskis Arch. f. slav. Phil. 28, 457 sek., 29, 168 sek.; Berneker Slav. etym. Wb. 1, 399, Brückner Kuhns Ztschr. 45, 24 sek.; 48, 211 sek.; 51, 228 sek., Słown. etym. jęz. polsk. 177, 178.

8) Etym. Wb. d. slav. Spr. 292.

9) Untersuchg. zur griech. Laut- u. Versl. 209¹.

styti, pasiryžti', sintėjimas yra ,mintis, nuomonė, pasiryžimas'. Geitleris mini be to vieną Ivinskio Kalendoriaus vietą. Iš Daukanto raštų duodu šiuos pavyzdžius:

Gyv. 680 (= Nep. Eumen. 13,3) kou ije buwo sintieję, tou ir apreiszkę = quid sentirent, aperuerunt, Phedro pasak. 58 (= fab. app. 26) dauge kou kitą žôdejs rejszk, kou kitą szirdie sint, Gyv. 26¹ sintiejimas buwo oriù, 61 (= Alc. 5,3) iis buwo wieno su Alcibiadù sintiejimo = is erateodem quo Alcibiades sensu, 92 (= Dion 6,4) kurios (sriougos) tas yra sintiejemas = in quo (versu) haec sententia est, 96 (= ten pat 10,2) sintiejemas swieto staigù pasikieytę = vulgi mutata est voluntas ir t.t.

Matome, kad sintėti dažnai verčia lot. sentire; tai patvirtina mūsų duotą aiškinimą.

Prie visai kitoniškos šaknies priklauso tas veiksmažodis sintėti, kuriam Ryteris savo liet.-latv. žodyne duoda latv. reikšmę vecot, vecēt. Jis yra tos pačios šeimos, kuriai priklauso ir liet. sēnas, latv. sens, liet. sėstu, sėnti ,senu tapti'. Jeigu šitas antrasis sintėti nėra apribotas rytų tarmėse, kur en prieš priebalsius reguliariai pavirsta į in, šaknies skiemuo sin- yra silpnesnis laipsnis už sen- ir turi savy garsų junginį, kilusį iš indo-eur. nosinio balsio (nasalis sonans). Tada sintėti galima kildinti iš atitrauktinio daiktavardžio *sintis. Kad tokie daiktavardžiai turėjo nuo senų senovės silpniausią šaknies laipsnį, yra žinoma, ir tam aiškių kalbose randame pavyzdžių¹⁾; plg. liet. kiltis, latv. cilts: liet. kėlti, latv. celt; liet. pirtis, latv. pirts: liet. perti, latv. pērt ir t.t. Geitleris²⁾ ir Miežinis mini daiktavardžius sintis ir sintulys, kurie turį dusulio reikšmę. Šita *sintis, man rodosi, yra pagrindinis veiksmažodžio sintėti daiktavardis. Sintulys yra sudarytas su ta pačia galūne, kaip ir dusulys (nuo dusti); plg. sintulis arba dusulis arkliu, kur Geitleris cituoja iš Ivinskio Kalendoriaus³⁾. Įvairios reikšmės nedaro jokių sunkenybių;

1) Leskien Bildg. d. Nom. im Lit. 548 sek., Endzelynas Lett. Gr. 279 sek.

2) Lit. Stud. 108.

3) Dėl priesagų -ulis (-ulys) ir -tulis (-tulys) žiūr. Leskieno Bildg.

nes dažnai senatvės sąvokos gali reikšti silpną sveikatos būvį, kaip antai liet. senatvė ir lot. senium; plg. senescere ‚senti‘ ir ‚suvysti, padžiūti‘ (liet. džiova nuo džīūti, kaip rus. чахотка nuo чихнуть, sen. ind. kṣayá-, graik. φθόη, φθίσις ‚džiova‘ nuo sen. ind. kṣiṇāti ‚išardyti, pagadinti, prapuldyti‘, neveik. rūš. kṣīyate ‚liautis, baigtis, nuvargti, džīūti‘, graik. φθίσειν ‚džiūti, prapulti, mirti‘ ir t. t.¹⁾).

3. Liet. *ātvejas* ir lokriečių *κατὰ Φέος* ‚pagal eilę‘.

Didžiame, rodosi, jau penktojo prieš Kr. šimtmečio pirmoj pusėj į žalvarį įkaltame lokriečių (vidurinės Graikijos giminės) įstatyme, kuriame buvo nuspręsta nusiųsti naujokynė į Naupaktų miestą prie Korinto įlankos, mes skaitome (Inscr. Graec. IX, 1, 334, 33) žodžius *κατὰ Φέος*. Viena šito užrašo leidėjų dalis manė, kad čia turime reikalo su graverio klaida, kuris taisyklingame *κατὰ Φέτος* ‚kas metai‘ praleido trečią raidę. Kiti gynė žalvario padavimą ir stengėsi jį aiškinti spėdami, kad *Φέος* esąs sangražinio įvardžio viensk. kilmininkas, ir kad *κατὰ Φέος* reiškias ‚prieš save‘²⁾. Bet vis dėlto ištiso sakinio prasmė nėra gera, nors negalima neigti, kad tokia kilmininko lytis yra doriečių ir šiaurės vakarų graikų tarmėse.

Teisingai tai interpretavo Prellwitzas³⁾. Jis patyrė, kad *Φέος* yra atitrauktinis daiktavardis tos indoeur. prokalbės šaknies *uei-*, *ui-*, kuri glūdi ir graikų (Homėro) veiksmažodžiuose *Φέσθαι* ‚skubėti, skubintis, steigtis, pasistengti, (greitai) eiti‘, *ἐ(Φ)είσατο* ‚tiesiog ėjo, taką prasiskynė‘ ir lietuvių *vejū*, *výti* ‚varyti, persekioti‘. Korintiečių *Φύχει* (Kretschmer Griech. Vaseninschr. 24, nr. 31 = Coll.-Bechtel Dialektinschr. 3153) reiškia tą pat, kaip ir liet. *vyti*. Jis yra sudėtas iš dviejų tos pačios reikšmės veiksmažodžių, būtent *Φέσθαι* ir antro, kuris istoriniais laikais prapuolė graikų kalboj, bet kadaise, tur būt, ir tenai buvo vartojamas; nes turime gimnaitį germanų kalbose (plg. sen. vok. *augſt. jagōn* ‚vyti, persekioti, medžioti‘). Apie sinonimų junginį, be kitų tyrinėtojų, esu ra-

d. Nom. im Lit. 485 sek. 493, Endzelyno Lett. Gr. 255, E. Blesės Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas 1 (Rygoj 1929), 79. 98. 115.

1) Solmsen Beitr. z. griech. Wortforschg. 188 sek.

2) Taip ir Buck Introduction to the study of the Greec dialects² 90. 217.

3) Glotta 16, 155 sek.

šes ir aš¹⁾ ir paskutiniu laiku E. Blese²⁾, kurs davė aisčių ir slavėnų kalbų pavyzdžių. Pridedu Širvydo medwiśius, medžiavisis (s. v. łowiec ladaiaiki ir łowczy), kurio antroji dalis pareina nuo veiksmož. vyti; plg. ir Melch. Petkev. Arch. f. sl. Ph. 13, 571. 584.

Lokr. *κατά Φέος* reikštų pagal Prellwitzo spėliojimą „pagal eilę, eilė“. Pasisavindami šitą nuomonę, mes ne tik tai gauname tinkamą viso sakinio prasmę, bet ir galime šito tyrinėtojo etimologiją apginti reikšmės atžvilgiu. Juk liet. eilė ir latv. iela, kuri pirmiau reiškė tą patį, ką ir lietuov. žodis³⁾, vėliau susiaurino savo reikšmę ir atitinka aplamai gatvės sąvoką⁴⁾, yra taip pat išvesti iš judesio veiksmožodžio, būtent iš liet. eĩti, latv. iēt. Bet ne tik tai reikšmės, bet ir sudarymo atžvilgiu lokr. *Φέος* (iš **Φέϊος*) sutinka su liet. ātvejas, kartas, sykis, proga, kārta, reize, rinda (Ryteris).⁵⁾ Daukanto raštuose, lygiai kaip ir šių dienų rašomojo kalboj atvejas yra labai paprastas žodis. Šitas žemaičių rašytojas vartoja ne tik tai dū atvejū (Gyv. 74), tūsy dwyiusy atweiusy (Darb. 100), tou patiu atweiu = tuo pačiu laiku (ten pat 112) ir t.t., bet dažnai ir atvejų atvejais (pav., Darb. 27. 48. 55. 115 ir t.t.), kur daiktavardžio ypatybę didina tos pačios rūšies kilmininkas⁶⁾. Karto (sykio) ir laiko reikšmė glūdi taip pat kituose nuo judesio veiksmožodžių kilusiuose daiktavardžiuose, kaip antai latv. brīdis, trumpas laikas, valanda (nuo brist = liet. bristi) ir žemaičių tarmės (Klaipėdoj) posakiuose

1) Satura Berolinensis, Berlyne 1924, 20 sek. (su ankstesne literatūra).

2) Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas 1 (Rygoj 1929), 59 sek. 228 sek. 276.

3) Plg. iela malkas „malkų krūva“.

4) Žem. eila turi net tą pačią priesagą kaip latv. iela; žiūr. Būgos Aist. stud. 81, Kalb. ir senov. 69. 115 sek. 221 sek.

5) Kad atvējas yra klaidinga rašyba, įrodė Būga Kalb. ir senov. 18, 97. Todėl ir Daukantas ir Valančius visados rašo balsį -e-, ne ie, kuris žemaičių tarmėse būtų išriedėjęs iš -ė-.

6) Plg. Būgą Kalb. ir senov. 97, Jablonskį Liet. kalb. gram. 2 57, Linksn ir prielinksn. 39 sek., mano Synt. d. lit. Kas. § 46 (Tautā ir Žod. 4, 181 sek.), Endzelynā Lett. Gr. 411. Tokio kilmininko vartojimą visose indoeur. kalbose dėsto dabar plačiai E. Hofmannas Ausdrucksverstākg. im Baltos lav. und and. idg. Spr. (Göttingene 1930), 49 sek.

ši brīdī (= šī kartā), brīdeis (= kartais)¹⁾; liet. žygis (pav., eīkš dār vīnā žygi Kuršaičio žodyne, kuriame posakyje labai gerai reikšmės nuo žingsnio prie karto sąvokos pereja galima pamatyti; vienu žygiu, su žygiu ir t.t.²⁾, latv. reīze, eilē, kartas', liet. reizas (Mitt. d. lit. liter. Ges. 1, 64⁶⁷. 133. 241), prūs. reisan, kurie yra paskolinti iš vid. vok. žem. reise, kelionė³⁾. Iš kitų kalbų galima palyginti šved. gång, holand. keer, prancūz. tour (ir angl. turn), ital. volta (volgere, sukti) ir k.

Lokr. Féoc, būdamas nekatrosios giminės -s- kamienas, rodo, kad ir liet. ātvejās kadaise buvo tos pačios giminės ir rūšies kamienas. Lietuvių ir latvių kalbose išnykus nekatrajai giminei⁴⁾, tokie daiktavardžiai, pasidarę vyriškosios giminės, perėjo į -ā- (iš indoeur. -ō-) kamienų linksniuotę (žiūr. kitų pavyzdžių J. Schmidto veikale Pluralbildg. d. idg. Neutra 195 išnaš. ir Brugmanno knygoje Grndrß. d. vgl. Gramm. II 1², 517. 529. 524 sek.). Kad ātvejās priklausė pradžioj prie nekatrosios giminės -s- kamienų, rodo šaknies balsis -e-, kurio vietoj turėtų atsirasti -a- (iš indoeur. -ō-), jeigu -ā- linksniuotė būtų pirmąkart; nes senieji -ō- kamienai reikalauja šaknies skiemens -e- balsio -ō- (aisč. -a-) balsiu kaitaliojimosi (plg. graik. γένος, -s- kam., šalia γόνος, -ō- kam., ir t.t.).⁵⁾

Ernestas Fraenkis.

¹⁾ Žiūr. Geitlerio Lit. Stud. 80; Mitt. d. lit. literar. Ges. 1, 16. 64. 132 (su leidėjų išnašomis), Būgos Kalb. ir senov. 111.

²⁾ Iš Daukanto Darbų turiu užsirašęs to kartu (žygiu) ir tou žygiu (66. 115).

³⁾ Prellwitz Dtsch. Bestdtl. in d. lett. Spr, 4 sek., Zēvers Dtsch. Lehnw. im Lett, 156, Endzelynas Žodyn. s. v.

⁴⁾ Apie jos prapuolimo būdą ir priežastis mus moko dabar Endzelynas Symbol. gramm. in honorem J. Rozwadowski 2 (Krokuvoj 1928), 11 sek.

⁵⁾ Brugmann Grndrß. d. vgl. Gramm. II 1², 148 sek. 152 sek. 517 sek. 524 sek. Balsis -a- yra teisėtas taip pat kartotiniame veiksmazody vājótī = latv. vājāt (Leskien Abl. d. Wurzelsilb. im Lit. 288. 437 sek., Endzelynas Lett. Gr. 630 sek.).

Vyskupo Antano Baranausko laiškai Hugo Weberiui.

(1875 — 1898)

(Tęsinys)

Nr. 5.

[45 psl.]

Szłowingiaūsis Ponė Mókytojau!

Abi pirmyszti Tamstos grōmati: 25. Wasãrio (Febr.) ir 3. Karwelo (Apr.), ir dabàr trėczają 14. Rugpiúczo (Aug.), raszytas apturėjau. Łabaĩ mėłos, łabaĩ brángios: áczu, sweĩkas netingėjęs tėkōs žiniū teĩp gerū priraszyti. Skaitýdamas garsiawaūs, ir atsi-skaitýti negalėjau. Łabaĩ griaudžūsi, seniaūs Tamstai nors trum-paĩs žōdžais nepadėkawojęs. Prideranczo gi, kaip reĩkia, atãraszo isztaisyti nespėjau, pėrzyurėdamas atãsiųstą maĩ Móksłu Akadėmĩ-jos isz Petrópilės dālį lėtūwiszko žodýno, rúsiskzai weřsto, literas Г. П. С. Ш. (= G. P. S. Sz.) Gýlaus, mokytojaus 3-os wýriszkos Wárszuwoje gimnãzijos, kad pėrzyurėjęs pasakyczà kokià to dárbo dorà. 304. łąksztai skaĩtlais isz wėnōs tiktaĩ pūsēs tepažymėti. Dabàr gi nors jau pėrbaigiau žiurėti, wis gi reiks wisa kà tenaĩ atra-daũ ir kas maĩ paczãm rėgis, rúsiskzai apraszýti, nors maĩ rú-siszkai kaĩbėti ir raszyti kebłoka. Rãszymo bus nemãža. Lėtū-wiszki žōdžai rúsiszkomis literomis paraszta. Nereiszkumas gi tokiōs raszybos! Praszaũ peržiurėk nors [46 psl.] wėnas balsēs kaĩp raszyta:

rus. a	lėt. a, ir ą.
— и	— i, y, ir j.
— i	— i, y, ir j.
— y	— u, ir ą.
— e	— e, ě, ě, je, ir en.
— э	— e-, ě-, -e-, -ě-;

rus.	lēt.
— я	— ia, iā, ē, ja, ir jā.
— о	— o.
— ѣ	-- ē
— іѣ	— jē,
— io	— io ir jo.
— ю	— iu, iū, ju, ir jū.
— yo	— ū, ir -uo-,
— юо	— iū, ir jū.

Ir tos pāczos literos, kuriōs tartūm pritiktū lētūwiskai kaļbai, rūsiszkoje kaļbojē kiteīp isztariama ne kaļp lētūwiskkoje, ir kiteīp sumīnksztindamos siaudēs iszwařto. Tai prisieīš pērkratyti rūsiszka fonolōģija ir su lētūwiskā sulōģinti. — Lētūwiski žōdžai rānkiota po wakarū pūšē wēnōs tiktaī Suwaīkū gubėrnijos. Daūģ aplēista. Maīn ne wiš lētūwiski žōdžai žinomi. Wiš gi maīn žinomūju žōdžu literoje G. nērā 609., paraszyta gi tiktaī 740. Pražadūtu žōdžu kur tai kās daugiaūs aplēista ne kaļp grynūju. Su prāžadu (praefix) pa-, paraszyta žōdžu nū pa-a- 8; pa-b- — 33. pa-w. — 67; pa-g — 96. pa-d — 81., pa-e — 0., pa-ž — 41. pa-z — 1. etc. Isz wišo 327. Aplēista gi maīn žinomūju žōdžu nū pa-a... 136., pa-b... 344., pa-w... 332., pa- g... 412., pa-d... 370., pa-e... 17., pa-ž... 196., pa-z... 18. Isz [47 psl.] wišo 1825. Tai mat daugiaūs ne kaļp penkiatek žōdžu aplēista, ne kaļp paraszyta, ir taī neskaītant dar tokiū žōdžu, kokiū asz neturiū užsirāšzēs. Ir teīp par wišā anā dāļj žodyno ir su kitaīs pražadaīs. Kaļp rinkīmas žōdžu ir rāszymas, teīp ir ju wertīmas netikēs. Tūto žōdžo mislis netikrā, tūto ir tikrā nepīltaī iszwerstā, žōdžai artimōsios bet ne tos paczōs mislēs (synonyma) wēni nū kitū nēkēk neatznāiminta. Pėrwertime terpū rūsiszku žōdžu ne māža tautolōģijos ir žōdžu sūwisu nereikalīngu. Visa tai nōrint prideranczai ir rēiszkiei iszparōdyti, ne māža dar ir bus maīn dārbo. Tai mataī, Ponē māno, kokiōs gaiszōs nemāža gāwēs, nespējau asz Tāmstai atāraszo isztaisyti, ir dar jēg newėikiai tespėsiu.

Ļabaī žemaī ir nūszirdžai āczu Tamstai ažū pažadētā knīgā W. Corssen'o; iszsižiojēs ļāuksiu ateīnant. 40. ļāpu didūmo! Taī ļapskā knīgā! Tokiōms knīgoms nedaūģ žinaī tēsti pirkēju: žinaī gal ļabaī bus brāngi. Pasakýkigi maīn Tamsta, koks jos brangūmas, ir prisiīmk kad pamokēcā pīnjus nusiufītes. Taī ir teīp bus

dar mañ łaabaĩ męła Tamstos gerà szirdis ir pameñklas. Jeigu gi neprisiimtum mókesnio, taĩ nors brángų sãwo rañkos aĩtraszà padėk. O jeigu Tamsta teĩp ant manęs łoskawas, tai pasidrąsinęs dar praszýsiu wėno dáikto. Atsiųsk mañ sãwo wėido pawėikslà, szwėsõs rasztaĩs iszraszýtà. Taĩ bus mañ teĩp brángu, lyg kad Tãmstà pãtĩ buczà iszwýdęs ir susiłaukes. Bet antr'atweřtus, nu kãgi asz Tãmstai, kokiàs dõwanas galėsiu kadà siųsti? Neiszmãno galwà mãno. — Apė atsiuntimà gi, taĩ mañ rėgis geriãusis kėlas bus — paľukėti Pono Schiefnero sugrįžtant, ir ant jo sweĩko [48 psl.] rañkų nusiųsti; jis gi mañ atsiųs.

Norėczà žinóti, ar jau gi wisas Kurschato kaľbómokslis iszspãustas. Prisižadėjo jisaĩ patsaĩ mañ atsiųsiàs dowanaĩ. Norėczà jĩ wisà pĩrma spaudĩmo sãwojo kaľbómokslo geraĩ pėržiurėti. Mažir dar ne wėno dáikto nũ teĩp senõs galwos, ant lėtũwiskzos kaľbos par wisà gywėnimà atsidėjusios, iszmóksiu. Asz Kũrschatà nemažai bránginu ir szłõwinu, nepãturodamas, kà jisaĩ apė mãno kaľbómokslĩ rãszo. Ar jis szeĩp paraszýs, ar teĩp; wis gi tikrója žinià ne isz jo rãszymo iĩsis, bet isz tėsõs. Jeigu kokiamė dalykė butũ mãno tėsà jogi apsirikta; tai, nors ir wiso swėto galwõczai jo rãsztui tikėtu, mãno kaľbõs nepãturodami, tai ir tadà ne mañ bus iszkadà, bet tam kėnõ apsirikta. Apsirikimas ne tėsai klũwa, bet paczãm apsirikusiam. Tėsà ne isz to tũri sylà ir brangybė, kad ją mókyti wýrai pripažįsta; bet atwirszczaĩ, mókytėms wýrams ne isz kur kitũr łmasi garbė, kãip isz gėro ir tikro pažinĩmo tėsõs ir iszpėrmanymo. Kũrschatas mãno kaľbõs musėt nesuprãto, ir suprãtęs, musėt ne wisa iszpėrmanė, o gal kà ir iszpėrmanęs nedrėso éiszkieiai prisipažĩnti. — Galėjo ne wisa suprãsti ir pėrmanyti, wėnas prúsų lėtũwiskzas tarmės temokėdamas, mūsu gi szalės tarmiũ geraĩ nepažinęs. Jis patsaĩ aźupėrnyje mañ bėdõjo, isz mėnasinės sãwo po Lėtuwà kelõnės daũg daiktũ tũrjs wis àbłagu priraszýtà, kad nėko negãljis patsaĩ daeĩti, ir nežinàs kas daryti. Wargũ žinóti, beg pãskum tas žiniàs sudoróti ir jomĩs łaimėti galėjo, búdamas wargũsė paskeĩdęs su sãwo žodýnu, spãudinimu to patės kaľbómokslo ir kitaĩs darbaĩs, łabiãusia kad tam sudorójimui ne mãža gaĩszto. Bet ir jei butũ wisa teĩp iszpĩldęs: argi gãlĩma wėnu mėnesiu wisàs mūsu tarmės isz dũgnio isztĩrti, isz [49 psl.] pažĩnti ir susiraszýti? Po mūsu tarmės ir ýsztarmė ki-tóniszka, ir túłas łaiñkstymo ir sudãrymo dalýkas ne tóks kãip

Prūsuse. Jisaĩ wažinėjo pasirāsęs progrāmą kłausinėjimu. Tė kłausinėjimai wisi búwo pagàl prusiszkũju tarmiũ padarýta. Tai kokiũ dalýku po prúsiskas tarmės nērà, jisaĩ lètũwinýku nei kłaus-tės ju negalėjo. Tũlą dalýkà jam Lètũwõn wažiũjant buwaũ paró-dęs; norėjau ir wisa kà tiktaĩ žinójau, jam papāsakoti. Bet jam tē daiktaĩ teĩp nawatni pasiregėjo, kad maĩ akysnà pasàkė: musėjės asz, patsaĩ wisa taĩ isz sàwo gałwõs prasimanýti. Taĩ jaũ nekuriũ daiktũ jam nē minėti neminėjau. Wisa taĩ kruwõn sũneszdamas, asz mislyju, jisaĩ sweĩkas ir łabaĩ norėdamas ir waĩgdamas, mūsu tarmiũ isz dũgnio supràsti negalėjo; o nepérmanęs mūsu tarmiũ, nei kitũ mǎno žiniũ, jam potām suteiktũju, geraĩ neiszmǎnė. Taĩ kà isz nesupratimo ne teĩp, kaĩp yrà, apė manė parászė, asz ne-galũ ant jo užtataĩ pýkti. Ag gi: non omnia omnibus dantur. Kĩta gi ir supràtęs, kà jam sweikām nũsakiaĩ iszpasakiaũ, pawėikslais iszparódzau, dawadaĩs patwĩrtinau, ažũ kebłũmo gałwõs negalėjo eiskiai prisipažĩnti. Mataĩ, jis patsaĩ, kaĩp esmũ Tamstai rāsžęs, maĩ sǎkėsi sėnas ėsǎs, knjgà jo jaũ gatawǎ esanti, nebespėias wisõs pėrdirbti — taĩ spǎudinsias kaĩp paraszýta. Taĩ jam swei-kām kebłũ, wisa teĩp raszýti, kaĩp nũ manęs dasižinójo: butũ jo patės dárbas pairęs; — o nepėrdirbus sàwo dárbo reiktũ jis sunė-kinti ir iszpeĩkti. — Taĩ ir wėĩ maĩ něr už kà ant jo pýkti.

Wėnas tiktaĩ jo žõdis maĩ nǎwatnas rėgisi, jog manė lėnkiszkai beaũklėjant be mókiant, mǎno aũsys, nũ lėnkiszkos kałbõs apsitrėĩ-kę, nebenumǎnǎ lètũwiszku žõdžu teĩp wadinamo „gestossen“ ir „geschliffen“ smagũmo. [50 psl.] O dėlkõgi aũsys Põno Kũrschatõ neapsitrǎĩkė nũ wókiszkos kałbõs, kuriǎjǎ jisaĩ auklėtas, mókýtas, wisǎ amzių wókiszkai tesikałba, wókiszkai ir rāszo? — Dėlkõgi Tamstos ir kitũ lètũwiszkos kałbõs mylėtoju aũsys paminėtus sma-gumũs numǎno, nors neseniaĩ ir dýdumǎ isz wėnũ knýgu jos te-iszmókote; nors motutė jusu kúdykiais ėsant lètũwiszkai nežadino ir in prėglobstj prisispausdamà ir meĩlai buczũdama lètũwiszkai neczĩlbino? Nei jums sėserys, nei tetulės, nei jáunos grǎžios, meĩlos mergáitės jusu kudikýstėje ir jaunýstėje lètũwiszkai neczĩ-bėjo. Pirmėji tėsõs spindulaĩ mǎno próte lètũwiszkai praspĩdo; pirmėji szirdės jaũsmai lètũwiszkai maĩ krutynę sukaĩtino, sudrė-bino. Manė motutė lètũwiszkai supdamà lýlawo, auklėtoja lètũ-wiszskai pǎsakas sakýdawo. Pĩrmosios daĩnos lètũwiszkai maĩ szir-din klūdė. Wáikszczodamas mókslinyczon, kà tiktaĩ nũ mókýtoju

ar rúsiszkai ar lénkiszakai girdėdawau, arbà patsaĩ po knygàs skaitėdawau, wis taĩ sãwo tewėlams potãm lėtũwiskai apsakynėdawau. Lénkiszkos kaĩbõs ne wėikiai iszmókau; 17. mėtu turėdamas, dar netikusiai lénkiszakai kaĩbėdawau. Seminarijoje ir potãm akadėmijojė bũdamas daugiaũs daiktũ saw lėtũwiskai nekaĩp lénkiszakai uzsiraszėdawau. Grõmatu gywėnime mãno daugiaũs lėtũwiskai ne kaĩp lénkiszakai esmũ parãszęs. Pamókstu žmonėms daugiaũs lėtũwiskai ne kaĩp lénkiszakai esmũ pasãkęs. Mókslą Szwentõsios ýskaĩbos ir lėtũwiskos kaĩbõs jau septinti mėtai kaĩp lėtũwiskai apsakynėju. Maĩ ir dabãr lėtũwiskai kaĩbėtės ir raszýti kone lengwiaũs ne kaĩp lénkiszakai. Tamsta skaitėdamas mãno grõmatas gali matýti, [51 psl.] baugi mãno mĩslyjimas ir kaĩbà lėtũwiszka benkėk lénkiszakai iszkleiptà? — Tai tas tiktaĩ wėnas P. Kurschato žõdis maĩ rėgisi dýwinas, kad žiła mókýto wýro gaĩwà paszłómėjo žõdj nei szioķĩ neĩ tokĩ.

Wisũ szitu daiktũ nepãturodamas, asz negalũ dabãr inspėti, ar jo kaĩbómokslis iszpũĩta gĩrti ar peĩkti, pĩrma patsaĩ jo nepėrskaitęs. Jũtės dar tikiũsi rãsiãs saw isz tos knĩgos ne wėnà gėrą žinià apė lėtũwiskas Prũsu tarmės, tiktaĩ ne apė tarmės mũsu szalės. —

Tamsta gi jei norėsi, galėsi saw apė jo darbà raszýti ir nekurias netikrýbės iszparódyti, pėrsaugodamas kitũs mókýtus wýrus. Jeigũ, taĩ darydamas, ir mãno mĩslj nũ apsirikĩmu P. Kurschato nukũpsi, ir eiszkaiai, kokià ji yrà iszparódysi — tai Tamstai jau isz kãlno sakaũs, kad taĩ skaitýti maĩ bus mėĩta, ir Tãmstà dar łabiaũs brãnginsiũsi ir Tãmstai gėrinsiũsi. Jei kokĩ abejójimà turėdamas, manė grõmatà kłãustumais, kėk spėsiu ir iszsitesėsiu, atsakymo nepasigailėsiu.

Wisàs, nũ manęs apturėtas, ir žiniàs ir grõmatas galėsi saw, kaĩp Tamstai regėsis, ar dabãr, ar potãm kadà prireĩkus, ar žõdis žõdin apskėĩbti, arbà nekuriàs ju dalis. Wisa tai Tamstai paczãm ant wãlos atadũdu.

Ant pĩrmykszczu ilgũju Tamstos grõmatu dabãr atãraszo isztaisýti nespėju. Pabaĩgęs aukszczaũs paminėtajĩ darbà wos Tams-tai atraszýti tepradėsiu.

Kaĩbómokslo sãwojo dabãr Tãmstai siq̃sti, néi spãudinti lėtũwiskai dar negalėsiu. Pėrziurėjęs Kurschato darbà, jeigu, reikės,

tai ne tiktaĩ kaĩtą, bet ir dewýnius kartus pėrraszyti ir pėrdirbti isz naũjo nepatingėsiu. Ir jau sũwisiu iszbaĩgęs taisýti, kaĩ bus teĩp kaĩp reĩkia, tadą tespáudinsiu. [52 psl.]

Dab̃r wėl isz naũjo Tamstai nũszirdžai dėkawodamas užũ wisą Tamstos szirdės gerumą ir geradėjystės, pasilėkũ ąbaĩ Tamstą szlõwindamas ir áuksztindamas, wisas Tamstai atsidawęs wisužemiáusis taĩnas

Antānas Baranowski.

Kaunė 25. Rugpiúczo

6. Rugsėjo (7 br.)

1876. m.

Nr. 6.

[53 psl.]

Kaunė 15/27. Kowo (Morciaus) 77.

Szłowingiáusis Ponė Mókytojau!

Brángią Támstos grõmatą 11. Waserio raszytą senaĩ apturėjau. Musėt Põnui Schiefnerui nepatõgu Corsseno knygà mãĩ pėrsiýsti. Taigi Támsta nusiýsk ją Põnui Rob. Hoffmann, kniginjkui Lipsko (Leipzig) su aĩtraszu wirszujė dėl kniginyczos Põno Adolf Kowalski Wárszuwon (cza mãno pawardė intraszyta).

Dárbo sáwojo Akademijon Mókstu dar neiszsziunczau. Turėjau ne mãža guřsto su kitaĩs darbaĩs. Beg nesiseks par szias Szwentės pabaĩgti ir iszsiýsti.

Kurschato kaĩbómokslj skaitaũ, tułoje wėtoje randũ apsiriki-mũs ir netikrýbes. Jei Támsta sáwo rásztą apė tataĩ pĩrma spaudimo mãĩ atsiýsi — bus mãĩ mėla paskaitýti, o jei kas mãĩ regėtusi kiteĩp, ir in Támstą nuraszyti. Wisgi to negeidžũ. Mataĩ kaĩp Támsta [54 psl.] spėsi. Mãĩ bus ir taĩ geraĩ, jei iszspáudinęs atsiýsi.

Apė balsės widutinio iłgũmo ne wisa teĩp randũ, kaĩp buwaĩ Támstai rászės. Taĩ kaĩp randũ, nors dýdumą cza Támstai apraszýsiu.

Smagũmas bálisiu nei tarczũ nepraiłgina tiktaĩ paródža kokiõs ános yrà.

Truĩposios ėsti wis truĩpos, ar taĩ smágios ar ne smágios budamos:

ă : stăt-ă-s, gaŭw-à, staŭ-à-n.

ě : kľŭn-ě loc. sing. waik-ě voc. sing.

ĩ : dĭrbt-ĩ, prĕžast-ĩ-s, ak-ĩ-s.

ű : dárĭb-ű, instr. sing. staŭ-ű instr. sing. staŭ-ű-s, acc. plur.

ia : mýn-ia, dusz-ia, pon-ia-s, acc. plur.

iũ : dŭn-iũ-s, nom. sing. rug-iũ-s acc. plur.

ă : gáŭw-ă, instr. sing. kaŭb-ă, instr. sing.

ę : węgĕl-ę, instr. sing. kat-ę, instr. sing. man-ę, acc.

ia : mýn-ia, instr. sing. wĕsxn-ia, instr. sing.

Trumpomis nĕkados neĕsti: o, ě, ě, ũ, ĭ, ũ, iũ, ir io.

Jĭtgosios gi ĕsti wis jĭtgos, ar taĩ smăgios, ar nesmăgios bú-damos:

ŷ : g-y-was, gr-ŷ-bas, r-ŷ-tĕlis.

ũ : b-ũ-dawau 1. pers. frequent. s-ũ-das, d-ũ-szià.

iũ : gr-iũ-dawo, 3. pers. fr. ž-iũ-ri, 3. p. praes. s-iũ-wimas.

ă : ĭ-ă-sta, gr-ă-žtas, gr-ă-žĕnimas.

ę : sk-ę-stu, szw-ę-stas, t-ę-siũ [55 psl.]

ia : pľauk-iă-s, praes. conjunct. nereĩk-ia, praes. conjunct.

ô : m-ô-lis, m-ô-rai, ô-žkà.

ê : t-ĕ-was, sz-ĕ-mas, b-ĕ-gĭmas.

ê : p-ĕ-wa, l-ĕ-ptas, t-ĕ-sũs.

ũ : szĭ-ũ-ta, p-ũ-das, r-ũ-szĭmas.

ĩ : paž-ĩ-stu, grĩ-žta 3. p. praes. gr-ĩ-žtũ 1. p. praes.

ũ : sk-ũ-sti.

iũ : s-iũ-sti.

io : wyn-ió-ti, r-iő-gso 3. p. praes. r-iő-gsaũ.

Jĭtgomis nĕkados neĕsti: a, e, ia. Kur jĕms reiktũ búti jĭtgoms, tenaĩ ā, stĕbĭasi in ô; ě in ê; ia in iô. — Widutĭniojo jĭtgũmo bālsĕs be smagũmo ródosi ĕsą truĩpos, wis gi gālima nũ trum-pũju atskĭrti: smăgios gi rĕgis ĕsą jĭtgos, wis gi znaĩmiai už jĭtgosias trumpĕsnĕs.

ā : ā-riũ, ā-riame.

ē : s-ē-kũ, s-ĕ-kame.

ĩ : kiřw-ĩ-s, grĕbl-ŷ-s.

ũ : b-ũ-wĭmas, b-ũ-wo.

iā: szłāp-iā-sis.

iū: bern-iŭ-kas.

ā: gāłw-ā, stāł-ā, acc. sing.

ē: wēgēl-ē, kāt-ē, acc. sing.

iā: myn-iā, wēln-iā acc. sing.

ō: d-ō-ž-a, conj. dārb-ō, gen. sing.

ē: kat-ē, kār-w-ē.

ē: ak-ē-s, ýszmint-ē-s, gen. sing.

ŭ: rud-ŭ, wánd-ŭ (ánd-ŭ)

ī: kiřw-ī, grēbl-ī, nākt-ī. [56 psl.]

ū: sún-ū, tuřg-ū, acc. sing.

iū: dŭn-iū, krŭp-iū, acc. sing.

iō: rŭg-iō, sŭr-iō, gen. sing.

Nei trumpomis, nei widutinio jiłgūmo neėsti dwibalsės: au, ai, ei, ui, iau, iai, iui; bet wisadės jiłgos.

Tai dabār begnė lengwiaŭs bus Tāmstai susirānkioti mislys apė balsės widutiniojo jiłgūmo?

Susikrowimas (Bestand, compositio) balsiu yrā dwejųpas. Wėnas ūgio, arbā etimolōgiskas, ē, ē, ē, ir kitos, nors wėnōkj, t. y. widutinį jiłgūmą wisos tūri, bet susikrowimas ūgio koznōs wis kitōniskas ē=ėā, ē=ie, arba ēē, ē=īā. Kitas gi yrā susikrowimas jiłgūmo (Quantitätsbestand). Tūri tris łaipas (Gradus). Pirmōja, bālsės truņpos: ā, ē, ī etc. smāgios: ā, ē, ī. Szłtoi łaiπα prastā, wėnā jiłgūmo trŭkj tėturi. Antrōja widutinio jiłgūmo: ā, ē, ī, etc. du trŭkiu: ā=ā+ā; ē=ē+ē; ī=ī+ī, etc.

Smāgios ā=ā+ā; ā=ā+ā; ē=ē+ē; ē=ē+ē etc.

Taiť tiktaĩ szłtos bālsės (widutinio jiłgūmo) mōžna wadinti gestossener Acccent, Schleif. Accent. —

Treczōja łaiπα tūri tris trŭkius jiłgūmo: ā=ā+ā, arbā ā+ā schleifende Quantität. ā+ā, gestossene Quantität. ī=ī+ī g. Q. arbā ī+ī schl. Qu. etc. sŭris = sŭ+ŭ+ŭris; sŭdas = sŭ+ŭ+ŭdas.

Kałbómokslo dar wėikiai spāudinti negalėsiu. Smagūmas „Nu ká gi“ negėras: reĩkia „kā gi“. Su Dėw! Łabaĩ łabaĩ Tāmstą brāngindamas pasilėku Tamstos Szłowingiausis Ponė tikras tařnas ir prėtėlus

A. Baranowski.

Szłöwĩngiáúsīs īr mēláuśīs Pōnē Mōkýtōjāū!

~Áczu Tāmstāī ūž grōmātā 20. dēnōjē Bīrziō ātrāszytā īr āt-siūstōśias brāñgiās dōwānās: ūžū mēlā žōdj, ūszmĩntĩngā knĩgā, brāñgiáuśī sāwō wēidō pāwēĩkslā, īr tōkiā gērā szĩrdī. Rāsztē Tāmstōs tēk gērūmō, kēk āsz nēūžsĩdĩrbaū. Pāmỹlējāī, pābrāñgĩ-nāī tōkī netĩkūsī dāĩktā, kāĩp kōkī gērā — nēt mán sārmatā! Łā-bāī griāūdžūsī nēgālējēs Tāmstāī mētē ātārāszo apē isztārỹmā D. ir W. pātāřlū zemāĩtĩszkū nūsĩustī. Mātāī kāĩp āsz Tāmstāī ūž tōkī gērūmā ātsĩmōkējāū. Nē tāī kad būtū sūñkūs dāřbās, bēt āžū [58 psl.] nēspēĩgōs gāřwōs; nē tai, kād būcz nēnōrējēs, jūtēs dāř džāūgiáuśī gālēdamās Tāmstāī īntĩktī. E dābār dāř nūsĩdējāū. Wĩ-sās mānō gāĩsztas — nēskāĩtāñt sāwō wētōs dāřbū, būwō rāsztās apē Gỹlāūs žōdýnā. Jāū parāsziaū 26. řāpūs — wĩs gĩ dāř nē gāĩās. Knĩgā Corssen'o mán řabāī gērā; nētĩktāī kad řszpārōdžā řōtýnĩszkā kāřbā, bet ir apē kāřbās nēmāžā tūrī mōkslō: apē žō-džū szāknis, āūgmēñīs, sūřýgĩnĩmā wēñū kařbū sū kitōmīs. Tāī mānē běñkēk prāszwēīs. Bēt pāwēĩkslās Tāmstōs — tāī mānō džāūgsmās ir skāřbās. Pāř gerūmā gĩ Tāmstōs; kad gĩ ir nū ma-ñēs, tōkiō mēñkō, ĩnsigēĩdēī pāwēĩkslō. Łabāī řabāī ~āczū Tām-stāī ūž tōkī žmōñĩszkūmā. Rōdzāī nūsĩqsiū, kāĩp tĩktāī būs gā-tāwās.

Pēřziūrējĩmō kāřbōmōkslō Kurszāĩczō rōdzāī řāūkiū — kās mán rēgēģis řpaczai Tāmstāī parāszýsiū. Ir asz [59 psl.] jāū tūtōñ wētōñ jo dāřbō žwýřgtērējāū — ir nē wĩsā, kāĩp řēĩkiā ātrāñdū. Tāmstōs pēřziūrējĩmā rāszo Bezzembergero pēřskāĩczāū. Wēñās dāĩktās mán kitēĩp rēģīs, ne kāĩp Tāmstōs pāřszýtā — tāī wādĩ-nĩmās řāñkiō (casus) sū pādũrkū — nā accusativus: tĩñkiūsñā, pēk-lōśñā -ūs, -ās, pāsĩstēbē (gesteigert) īñ: ūśñā, ōśñā. Jēřgū tāī bū-tū skūñdřāñkis (acc.) pāsĩstēbēs, tāī īr wēñāskāĩtlýjē (im singular) pāř ābi gỹmĩ (generis) būtū pāsĩstēbĩmas -ā in -ōn isz -onā. Bēt nōřs mōtērĩszkā gỹmē tūrī -on (pēklōn, gāřwōn i.k.), wýřĩszkā gĩ tūrī pō wĩsūs žōdzūs trūmřā -ā-n isz āñā (tĩñklān, mĩszkān, wāř-

dān i. k.), nē gī tīnkłōn i. k. ārkłys, gāidys, tūri sūtrūmpėjūsiā -lī, ārkłīn, gāidīn, ne ārkłyn, gāidyn; āk-is, āw-is, tūri ākīn āwīn, nē gī kātp tārtūm rēiktū ak-ēn, aw-ēn, arba akyn, awyn; akmu, rudū, tūri; ākmēnin, rūdēnin; sūnūs, tūrgūs tūri: sūnūn tūrgūn, nē gī sūnūn, turgūn, arba sunūn, turgūn; sēsū, dūktē [60 psl.] tūri: sēsērīn, dūktērīn, nē -rēn, arbā -ryn. Tāi ir tīnkłūsna, pēklōsna nēbūs skūndłānkīs -ūs = ūs-na, ās = ōs-na pāsistēbēs, bēt kitā kōkiā yra prēzāstīs tū pāstēbtujū bālsīū: ū, o. Asz tā lānkī wādīnū wīdūlānkiū (casus impositivus) вѣстительный падежъ. Arbā jēt kām kiteip rēgētūsī, gālīmā būtū wādītī wētłānkī casum **localem** tīnkłē, tīnkłūsē, pēklōjē, pēklōsē, wīdūlānkī gī casum **locativum** tīnkłūsna, pēklōsna, tīnkłān pēklōn. —

„Ānykszczū Szilēlī“, jāu bēgnē rāsziāu kad gērāt; tēip gālīmā bus īszspāūdīnti, kātp Tāmstā rāszēi.

Bēt jāu rēkiā bāgti grōmata, kād nēprasījīlgītū pārnēljk. Būkī gī swēikūtīs ir līnksmūtīs. Dārgi kārtā dēkūi Tāmstāi īsz wisōs szīrdēs ažu gērā žōdī, szīrdī ir brāngiās dōwānās. Sū Dēwl

Pāsīlēkū Tāmstā lābāi lābāi szlōwīndamās, brāngīndamās ir mylēdamās wīsās Tāmstāi ātsīdāwēs wisuzēmīāūsīs tārnās

K. Antānās Bārānāuskās

Kaunē

24. Birzio 1877 m.

6. Lėpos

Nr. 8.

[61 psl.]

Kaunē $\frac{12.}{24.}$ Geguzēs 1878. m.

Szłowingiāusis, mylimiāusis Ponē Mōkytojau!

Jāu nēt mān paczām nusbódo, teip jīlgaī Tāmstai neatrāszant. Nesenaī tepābaigiau raszyti apē Gýlaus žodýnā. Nūsiunczau sāwo dārbā 2./14. Geguzēs. Dar nežinaū, kaip tē jēms tiks. Susidārē 40. łapų. Pirmōjoje dalyjē paródzau kaip lētūwiszkas žodýnas reikalingas, kaip wargūs dārbas, kokiām jam reikia būti. Antrōjoje

gi, jog Gýlaus nè pùsè žòdžu nesuránkiota, neĩ raszyba, nei wer-
timas ne teip iszpildyta, kaip reĩkia. Sakiaũ, jog, nórint rúsiszkc-
mis literomis lètùwiszki žòdžai raszyti, reiktũ visũ aptarimas pér-
dirbti kiteip, daũg naujũ bãlsiu pramanyti, ben kèlatà nereikalingu
iszmèsti; bet jau dèl wèno kaĩbũ mòkslo, iszpũta lètùwiszkas lite-
ras užlaĩkyti, laimèti darbaĩs Szleĩkero ir Kùrszato, kas gèra už-
laĩkant, kas ne teip kaip reĩkia, pataĩsant ir dapildžant. Szleĩkero
raszýbà aukszczaus staczaũ už Kùrszato, szito gi žymès smagũ-
mo. [62 psl.] Girdamas Szleĩkero raszybà, reikaławaũ užlaĩkymo
w wètoje v, ł ir l, atskĩrimo wisũr kur reĩkia ia, nũ e, ia nũ e, iai
nũ ei, arba iei, a nũ ā, en nũ e, in nũ j. Daũg indėjau apè tar-
mès, apè trejòpà jĩlgumà, dwejòpà sánkrowà bãlsiu ir tarczũ, ir
apè smagumà. Sulýginau lètùwiszkas balsès ir siaudès su rúsisz-
komis, ródydamas jog kitóniszkos ant úgio, pèsiwartyu ir ýsztar-
mès. Ant gãlo pasakiaũ, jog Gýlaus dárbas tai dar netòks žodý-
nas, kokiò mókyti laukia nũ Akadémijos, tai tiktaĩ dar žodýnui in-
delys (Beitrag), jog tas indelys daug gerýn paejètu, jeigu G. pér-
raszytu lètùwiszkus žòdžus lètùwiszkomis literomis, pasipažintu su
wisomis tarmėmis, pataisytu ir papildytu sãwo dárba pasiszeĩpda-
mas nũ kitũ lètùwiszku žòdžu žodýnui ránkioťu.

Skaĩtant apè Bezzenbèrgero Támstai až akiũ lindimà ir maĩ
ródžas nei szeip nei teip; wèna, kad ir Támstai szirdj apèjo, kĩa
ir dèl patès mòkslo, kurj par ne gèrà žinójimà ne tèk paréiszki-
no, kék sùterszè. Lètùwiszkos taĩmès, kokiòs dabàr yrà, jau laĩbaĩ
senàĩ iszsipildè; no 16-jo gi ámžaus liksziòł wòs kà teatsimaĩnè
[63 psl.]. Maĩ rėgis, kad priseĩs Támstai paczám senóbiszki rasz-
taĩ wèl iszspáudinti, Bezzenbèrgero apsirikimũs iszparòdant.

Pažymėdamas Támstai bãlsiu sánkrowà musėjau ne wènamè
daiktè apsirikti. Apsirikaũ raszydamas *pèřskãĩczãũ intsigèidèĩ,
reĩkia raszyti: pèřskãĩczãũ, intsigèidèĩ, dèltò kad sãkoma: skai-
czaũ skaĩtè, geidžaũ, geideĩ, geĩdè. Gãli bũti apsirikimas ir
žymint łankstýgalus -òš, -ãĩ, -ũĩ, dèltò kad sãkoma gałwòs, gi-
ròs. Dũdłankiai ant łankstýgał smagũmo netũri, tai ir wargũ apè
jũs kaip yrà geraĩ žinòti, ar -ãĩ, -ũĩ, ar gi -ãĩ, ũĩ? — Wařdłankis
daũgiaskaitlo èsti ir ant łankstýgał smagũs: waikaĩ, bėrnaĩ, apy-
niaĩ ir priėžodè paskuĩ.

Raszýdamas apè widúłankius: tinkłusnà, pėkłosna, asz negý-
niau kad -ũ- yra pasistėbimas ũ, o pasistėbimas ā, tiktaĩ sakiaũ,

kad widúłankis tai ne skúndłankis, ne isz tinklūs, pekłās, padarýta. Mañ rēgis, kad widúłankj (locativum) grēcзум stātant su wētłankiu (cum locali); tinklūsna su tiklūsē*), pēklosna su pēklose, gālwōn su galwojē i. k. weikiaūs gālīma atatikti prēžastis pasistē [64 psl.] bīmo ū in ū, ā in o, ne kaip skúndłankiu: tinklūs, pekłās gālwā. — Nepabaigēs wiso dārbo apē szaknis, lēmenis, ļaņkstymā ir sudārymā žōdžu, asz dar nespējau līksziōļ geraļ isztirti ļankstýgalu. Nežīnaū, beg ir galēsiu kadā geraļ ļankstýgaļus isztirti, dēļtō kad jēms reīkia daugiaūs waļgo ir mōkslo. Szāknys, pražadaļ (praepositiones) ir āugmenys (Bildungs- elemente), widuryjē stowēdami, cēli iszbūna par āmzius, gaļai gi triāuszi par jilgiausia. Rēgi- ma, kad ļankstýgalu kitadōs būta jilgēsniu ne kaļp dabār. Szirwýdās rāszo staļamus, darbamus, dabargi tērā staļams, darbams R_{3.4.5.6.} staļām, darbām. Wēni gaļai nutriāuszējē, gaudamļ padurķā, atsi- taļso; eīk, dirbk, eīk-i-gi, dirbk-i-gi; kitļ ir su padurķū nutriāuszējē pasilēka: eīš, dirbs, eīšgi, dirbsgi, nebesākoma nēkur eīsigi dirbsi- gi, nēs tai butū nebe 3-ja bet antrōja asabā būsinczo ļaīko. — Nōrint geraļ ļankstýgalai isztirti, reiktū pirma wisā ju pīrmykszcza jilgōja cēlybē atstatyti, potām triāuszint jēms wisos péreigos iszpa- rōdyti, wisi bālsiu ir siaūdžu susilýdymai, pērsiwertimai ir trupēji- mai. Tegūļ taļ mōkyti dāro. [65 psl.]

Támstos dōgodis: skúndłankis pīrmykszczaļ būwēs — ūs, po- tām gi pardilēs in -us, wargū mañ isztirti. Lātwiszkoje kaļboje yra pērsimainymas -ants in -ūts. R_{3.4.5.6.} skúndłankj īñwardžu ir žōdžwardžu isztāro -ūs; jūs, kokiūs, kuriūs, szīūs i. k. dirbanczūs, dirbusiūs i. k. Bet wardūs isztaria -ūs; ger-ūs, dārb-ūs, kēturiūs, ir kaļczweikslus žōdžwardžus: dirbamūs, dirbtūs, dirbtinūs. Mōte- riszkos gymēs wisi skúndłankiai tūri -ās: jās, kōkiās, kuriās, szīās, dirbanczās, dirbusiās, gerās, gālwās, kēturiās, dirbamas, dirbtās, dirbtinās.

Wýriszkos gymēs ir taļsłankj wēnaskaitļj R_{3—6.} isztaria jūmi (jūm, jū), kokiū, kuriū i. t. t. dirbanczū. dirbusiū; bet dirbamū, dirb- tū, dirbtinū, gerū, dārbū. Mot. gym. kokiā[~], jā[~], kūrīā[~] i. k. bet dir- banczā, dirbusiā, gerā, gālwā, dirbamā, dirbtā, dirbtinā. Jeigū skúndłankis daūgiaskaitlo -ans (pīrmykszczas) nebutū turējēs po

*) Turi būti: tinklūsē, Alm.

-n- s, taĩ newārgù butù pripažinti kad -n- nutriáuszėjo, ir pasiliko -ā, potām ā nutriáuszėjo in -ā; bet iszkritimo -n- isz widu- [66 psl.] rio žódžo netūrime kitù pawéikslu: jūtės dar iszpūla kad prész -s, n butù pawiřtusi in nóbalse -ans in -as. Grekiszka ir łotýniszka kaĩbos teĩpaja tūri -as, -ας, nors jù rasztaĩ isz gilės senóbės yrà pasilikę. Jeigu tikraĩ -am wiřto in -u, -ans in -us, -as, taĩ ne lètùwiskóje kaĩbojè, bet senóbinėje, isz kuriós isztekėjo su tokiaĩs pėrsiwertimais gatawaĩs jau: łotýniszka, grékiszka, lètùwiszka i. k. Taĩ ir tikrýbę Támstos dógodžo tegùl saw mókyti isztiria.

Kaĩp apė łankstýgalus, teĩp ir apė smagùmą lètùwiskos kaĩbės dar mókytėms nemāža bus dárbo. Jaũ Támsta patsaĩ isz mǎno grómatu gali regėti, jog mǎno smagùmai ant túto žódžo yra kitóniszki, nekaĩp Kùrszato. Isz to pigù suprǎsti, jog smagùmas R_{4.5.6.} yra benkék kitóniszkas nekaĩp W. prúsùse. R_{2.} łabaĩ daũg tūri kitóniszko, nekaĩp kitùr smagùmo. Teĩpaja ir kitos taĩrmės. Po nekuriās žemaĩczu ir lètùwinjku žemėczu tarmės łabaĩ daũnaĩ ėsti wargù daeĩti ar sánkrowa ir smagišios tartės —, ar —, ar smagùmas [67 psl.] reĩkia dėti —, ar —? Žinaĩ, parjilgiausia mókyti wisa taĩ pamažù isztirs ir tėsšs daeĩs; bet szeĩdėn dar toli gražù.

Apė prǎžadus nũ- prė- (nuowedia, prieduodamas) prész žódžùs, neĩ asz pats, neĩ mǎno mókytiniai budami susiriñkę isz wisù krasztù Kaũno gubėrnijos, nėko nežinome, nėkur teĩp sǎkant negirdėjome. Beg nè bus tai prǎmanas lwińskio? Łǎtwiszkoje kaĩboje yrà ir prė žódžams tokė prǎzadaĩ nũ- pė-, rǎszomi no- pee-. Lètùwinjkaĩ tiktaĩ prész wardùs ne isz žódžo lėmenės padarýtus sǎko nũ- prė-: nũwargis, nũbaigos, prėkłaimė, prėrúsza i. k. wisgi nu-wargimas, pri-dawimas. lwińskio kaip ir kitù nekuriũ raszytoju kaĩbà ir raszyba netūri tikrùmo.

Pawéikstą sǎwo asǎbos Támstai siunczù, kaĩp patsaĩ łoska-waĩ buwaĩ norėjęs. Ne sùwisu geraĩ padarýtas. Kad Kaunė geriaũs padarýti neprisimǎno.

Búkigi sweikùtis ir linksmùtis. Pasilėkù Tamstą łabaĩ łabaĩ mylėdamas ir brǎngindamas

Wisas Támstai atsidǎwęs, Wisužemiausis Támstos taĩnas

K. Antǎnas Baranowskas.

Szłowingiáusis Ponè Mókytojau

Mylimiáusis Prételau!

Nepykstù asz ant Támstos ir neturiù už ką pýkti. Mylù Támstą kaip tĩkrą prételų, bránginu ir szłówinu łabaĩ. Támsta kad norétumai tai turétumai už ką pýkti: kad par dwejus metùs nëkãrto neparasziaũ atãraszo, apturėjęs dwi teip brángi grómati. Wėnoję azupérnyje kwėtėis manė pasiwészėtu Wéimaran kaip mėtą swēczą sawùsnà namùsnà; kitoję pėrnyje swéikinai manė meĩlais žódžais kanaunykù lĩkusĩ. Abi grómati maĩ in szĩrdj lĩpo, kaip medùs in łupas. Par ãbėjus metùs maĩ nekãrtą būwo parũpę, kad tiktaĩ Támstai nepasiregėtu kad asz papýkęs nuliũũ; bet wis mėlũmas Támstos paskutĩniu grómatu szĩrdj maĩ nuramĩdawo. Tariũũsi, Támsta patsaĩ regėsiaš nējókios maĩ prėžastėš nedãwęs. [70 psl.] Sziõp galõp kebłũ maĩ pasidãrė atãraszas dũti. Prisi-jauczau wĩsą sãwo kaltýbę; sarmatà pãjėmė manė; tėisintis: jĩlgà kałbà. Wisgi ketinãus sziadà tadà atraszýsiaš. Nelýginant kaip tas nusidėjėlis, ką tolýn spãwėdnj wėłka, tą wargiaũs jam prisirũszti. Neatrasziaũ iszkařto, kad norėjau patogėsnj iszgãdyti rasztą: už tėk mėlĩs isz Támstos pũsės neiszpũło bet kaip atraszýti. Kĩta wėł Tamsta norėjai, kad Anykszczũ Szilėlj bucza nusiũñtęs. Mãno patės raszýta Geitler'as kaip iszsiwežė, tai ir nebesugrãžino. Tai jėmiaũ praszyti sãwo pažýstamus, kad kur numanýdami geraĩ pėrraszytą ir dėl manęs gautu. Tai tiktai sziažžēm tesułaukiau ir tai dar pėrraszytą su apsirikĩmais ir be jókio užłaikymo senóbiszko-sios mãno raszybos. Potám wėł, maĩ norėjosi pėrziurėti Támstos su Bezenbergeru nesutikĩmai ant nekuriũ dalýku, kaip regėjau isz rasztũ Tamstos azupérnyje maĩ atsiystũju, ir dũti Tamstai žinia, kaip maĩ tē dalýkai rėgisi. Wisam tam wėł reĩkia łaikò nũ kitũ galwõs sukĩmu pałaido. Tokiõ [71 psl.] łaikò par ãbėjus metùs maĩ nebũwo. **) (Wėnà panėlė norėjo daeĩti, kur ją Dėwas wadĩ-

*) Pysl. [68] numeruotas, bet tuščias. Al m.

**) Skliausteliuose pažymėtosios eilutės yra buvusios parašytos ir auto-riaus paties išbraižytos, tačiau perskaityti galima. Al m.

na: ar moterystēn, ar zōkonan; potam ir kita tokia rādosi. Tre-
czà māno prētēlaus artymjāusia giminē jaunīkio priwylōta, potām
panēkinta, būwo nusimīnusi, susisēlōjusi. Tai su wisomis trimis
prisiējo daūg kaītu susiraszyti. Szią žēmą wēnà bobūtē ūbaī sīr-
go, reikē maī jā kožna dēnà ūankyti ir po kēlatą adynu sugaīszti.)

Tai prē kitēms (sāwo*) darbāms wos teisztēko ūaīko pami-
nētēms. Pērnyje dar tikējomemes, galēsią sāwo szalyjē lētūwisz-
kas knygās sawōsiomis līteromis spāudinti: tai Jo Mylista Wýskupas
lēpē maī pritaisyti katekūymą dēl žmoniū. Trēcžąją dālj kate-
kūymo Gawrońskio isz lėnkiszko pėrwerczau lētūwiszkan. Bet po-
tām iszžėjo eiksztēn, kad dar nemētas. Par tataī ir nusiwiīko teip
toli māno atāraszas. Sziepawāsaī pasimirē (Dėwē dūk Daīgų)
Szifneras. Jam gywām tebėsant, tēszyjaus wis par Jj sweīką pėr-
praszytią Tāmstą. Dabār ir to nebetēko. Tai iszwydēs Tāmstos
grōmatą ir wīsas pradžugaū, ir nuraūdonawau nēt lik ausim isz
sarmātos. Ką didē- [72 psl.] snis Tamstos gerūmas, tą didēsne
maī sarmatā. Nei dabār nebūcz galējēs atāraszo dūti, kad ne
Tamsta patsaī padrāsinęs, reikaūadamas dēl sāwo nusiramīnimo,
nors ben kēlato žōdžu. Tai nors trumpaī atraszaū. Pirmā nedē-
los būwo pas manē Ponas Voelkel'is isz Tilžės. Sākēs ēsas se-
krėtoriumi Draugybės Mōkytu Wýru lētūwiszkos kaībōs prētėlu.
Sākē, ir Tāmsta ton Draugybėn prigūlas; ir manē kwētē būti da-
linjku. Žadėjo diplōma atsiūsiąs. Kūpiskzio parāpijoje atsirādo
terpū prastū žmoniū trys gėsminīkai. Mergaitē 28. mėtu Urszulā
Tamosziūnaicza aprāszē Žēmą ir pawāsarij. Kitā Urszulā Balýcza
13. mėtu aprāszē pawāsarij, ir Kazīmėras Alėkna, jaunīkis 24. me-
tu aprāszē pawāsarij. Wisū trijų gėsmės nepeīktinos. Nebūwo jē
nejókioje mōkslinycoje: skaityti ir raszyti pātys namē iszsimókē.
Kitokart asz Tamstai ju gėsmes nusiūsiū. Tai dabār atlėisk māno
kaltýbę. Pėrsipraszau kėk įmanýdamas. Mea maxima culpa! —
Nepribuwaū azupėrnyje Weimaran, kad nebegalėjau passeporto teip
wėikiai gauti. Dėkawoju Tāmstai isz wisōs szirdės užū wisās ge-
radējystēs ir mēilę teip dīdžą. Pasilėkū Tamstą ūbaī ūbaī mylė-
damas ir brangindamas wisužemiausis tarnas

A. Baranowskas.

21. Gegužes (2. Biržio) 1880.

*) Žodis „sāwo“ perbrėžtas. Alm.

Szłowingiaūsis ir mēlaūsis Ponē mōkytojau!

Āczu už grōmatą 8. Bīržio ir atsiųstōsias iszspāustas dainās. Ir mañ rēgis kad teip wadīnama „istōriszka dainā“ nei neistōriszka, nei newertā tēk waŕgo, kēk ant jos padēta. Kūnigas Kazīmēras Jaūnius gywēna Kaunē prē Katēdros bažnyczai. Teip jam Tāmsta gali ir aītraszą ant grōmatos dēti.

Apē Anykszczū szilēlj, mañ rēgis kad senōbinē māno raszybą netīkusi, negālima isz jos geraī daēiti kokia R₄ tarmē. Asz tadą raszydamas dar nebuwaū geraī raszybos isztaīšęs: kaŕtą rasziaū teip, kītūkar kiteip; nei bālsiu arbā tarczū jilgūmo, nei sánkrowos geraī wisūr nepažymėjau. Pérraszas siųstas Szleīkerui, mañ rēgis kad būwo po 1860. mētams raszytas. Padējau gi tenaī wētą ir metūs pīrmojo tos gēsmēs sudējīmo; dēltō kad Anykszczūsē, wāsarą sišsēdamas nū mōksłu 1858. m. parasziaū Szilēlo pīrmajā pūšē, t. y. nū pradžōs, nēt lig žōdžams „Oi būdowo, būdowo isz mūsu szilēlo“ i. t. t. paraszýtēms kītāwāsar par pōjlsj t. y. 1859. m. — Pīrmōja māno tadą raszyba būwo szitokiā:

Kōlnai kełmūoti, pakōlnes nupliki,

Kas jūsu grōžēi senōbinei tiki? i. t. t. [74 psl.]

„rajjstas“ „karrtu“ „linnksma“ i. t. t. ēžiā, czé, bé, né, té (= cza, ņa, bā, ŭa) i. k. Pérraszas Szleīkero darýtas Petrōpilo mēstē. Jei Tāmstai teip tiŭka, asz galū pérraszýti Szilēlj sziteip:

Anykszczū szilēlis.

Kōlnai kēłmūoti⁽¹⁾, pakōłnaes⁽²⁾ nuplīki,

Kas jūsu grōžēi senōbinei tīki?*

*) Šitas „A. Š.“, paties Baranausko padarytas tarmiškas nuorašas nuosųstas su šiuo (№ 10) laišku Weber'ui. Jis susideda iš 343 eilučių surašytas autoriaus devyniuose [74—83] puslapiuose. Jį Weber'is Weimar'e 1882. metais, pridėjęs įvadą ir pastabas, išleido knygelėje „Ostlitauische Texte“. Ten pat greta iš dešinės yra išspausťas ir su (№ 11) laišku Weber'ui autoriaus atsiųstas „Anykszczū Szilēlis“ Baranausko rašomąja kalba perrašýtas. Tikťai Weber'is neišspausdino Baranausko prie tų tekstų pridėtųjų pastabų „prieraszu“. Kirčiavimas spausdintojo teksto nevisur sutinka su originalu: mat, pakitėjo bei išsilygino Weber'ui bespausdinant ir beklaušinėjant laiškais patį autorių. Yra, ma-

(1.) (1 eilutė) **kālmúoti** ažū **kēlmūti**. R₄. isztāro ē=ēē, kaip ir po wisàs tařmės atskýrus Žemaĩczūs. ē ir ē isztāro, kaip po kitās tarmės ē: katē, mėtai, teĩp jog ē=ē; nè **mēatai**, bēt **mėtai** ē = ē + ē; ē = ia; kēlmūti = kīālmúoti. Bet kad yrà suminksztėjės bālsis ia, tai dēl atskyrĩmo nū szĩto raszaũ **kālmúoti**, **ña**, **ba**, **ta** (= nè, bē, tē) žmónas (= žmónės). Sánkrowa žodžo kēlmūti yrà szitokià: **kēlmūti ē** widutĩnio įĩlgūmo. Bet sándora (harmonia melodia) ýsztarmės dūdamà smāgiajai tařczai **-mū-** wĩsą įĩlgūmą nurāngia tartis kitās nesmagiósias; tai ir sākoma kēt-mū-tĩ isz kēlmū-tĩ: wĩsas žodĩs isz asztūniũ wałandũ įĩlgūmo, susitruĩpina isztārant in szesziàs: kēř- (3. w) -mū- (3. w) -tĩ (2. w) = 8 w. — Ýsztarmėje gi kēř- (2. w) -mū- (3. w) -tĩ (1. w) = 6 w. Bālsiai widutĩniai ē ir ē sūwisu teĩp sawęs lýgus ant [84 psl.] ýsztarmės ir prėszakinj siaũdj (consonant) sūwisu wēnódai sumĩnsztina.

(2.) (1 eil.) **pakóľnaes** = pakáľnės. pakáľnae clivus montis, pakáľnė, vallis, tai nè wėnas, nè tas pats žodĩs. R₄. e, è, ei, ę, wi-suř isztāro minksztāi, nekaĩp R₅. Bet po ł isztāro kētaĩ: sáuťē, sáuťei, sauťę (= sáuťĩ). Ir siaudj teĩp ł ir è, e, ei, ę isztāro po wisūs žodžūs kētaĩ. Dēl pažymėjimo to kētūmo asz raszaũ po tās wėtas ae (= e arbà è). — **pakóľnaes**, n susikėtinusi nū ł, isztāroma kaip lotýnyszka **neque**. Tiktaĩ g, k, ž, sz, tamē padėjimē nesusikėtina.

(3.) (6 eil.) **lapēlai**, tartis **lai** wĩdurj tūri terpũ **lai** ir **lei** R₄. ýsztarmėje; dēltõ ir raszaũ sulýg žodzúgiu. Kúrgi raszaũ -ei- (**teip**, skai-tei i. k.), tenaĩ ýsztarmē wĩdurj tūri terpũ **ei** ir **ij**.

(4.) (11 eil.) **Ōľà** móteriszkos gymės nè **Felsen**, bet **unterirdische Grube**. úrwas ľapiu ir kitũ tokiũ žwėrũ. **Felsen** gi **petra**. R₄. sākoma **ú ō ľ a** = **ũ ľ ā**.

tyt, palikę dar ir korektūros klaidų. Be kitų prierašų, kurie čia ištisai spausdinami (originale apima puslapius [83—87] prie 217 eilutės [79 psl.] padėta iš-naša*) ir puslapio apačioj paaiškinta: „(*) mėsžkos, sžarnaĩ, žebriaĩ **nom. pl.** būwo acc. ñageraĩ; teĩp žmónės nēkaľba“. Visos kitos vietos, kur autorius turi ką paaiškinti, pažymimos skliausteliuose (1), (2) prie reikalingo paaiškinimo žodžio arba eilutės gale (palyg. pirmas dvi teksto eilutes viršuj). Kad lengviau būtų „prierasuose“ susivokti, skliausteliuose pažymiu eilutę (pagal „Ostlitauische Texte“ išspaustąjį tekstą), kurią prierašas liečia. Alm.

(5.) (39 eil.) **Po aeglēm.** Bālsiai -e; -ē, widuryjē ir galē zōdžu mīnksztos, atskýrus tarmę R₅. ir kas pasakýta aukszczaūs po (2.). Isz pradžōs gi žodžu isztāroma kētai, kaip łotyniszkaí aequus. Dēlto ir raszaū: **āeglē, āēgi, āēglis** i. k.

(6.) (43 eil.) Lētūwnīkas Adōmas Mickiewiczus, Lēnku gēsminīkas, gražiaī aprāszē mūsu miszkū grybūs, gēsmējē „Pan Tadeusz“.

(7.) (59 eil.) Tartūm, tartuṁ, sánkrowa yrà isz žodzúgio tár-tū-maī sutrumpējē ýstarmējē tāř-tū-m̃, tartū-m̃ = tartuṁ* arbà** tartuṁ***¹⁾ tartuṁ. — Teīpaja ir isz dwējū tarczū: **terpu** sutrumpējēs tēřp, widurīs **tēřp** ir **tēřp**, tai ir parasziaū **ťarp, řarp.**

(8.) (66 eil.) **Po Szłōwi.** Szławē teīř wadīnamas yrà szłai-tas. **po szławę, Palúnēs** slēniaī sausi artē lunū. **Lunaī,** dūbēs wāsarą neiszdžústa, senó- [85 psl.] binėje ūpēs tekmējē.

(9.) 69 eil.) **Pōszławi,** Paszławýs slēnýs ir upēlīs netoli nū Szławēs.

(10.) (71 eil.) vid. ap. Geitler, Lit. Stud. p. 41. nota (***).

(11.) (79 eil.) vid. ibid. nota (†). Būwi dwi sēšari. Atjójy pirszlaī. Abi graži, abi tekēti akwati. Jounīkis negalējys iszsi-riñkti, atsidōwys unt mōtinos. Mōtina iszsiuñtusi wúogu riñktu, kad kuriój pirmā oukszlēli pririñksiunt, tój řakēsiunt. Jouñasnējā pririñkus. Wyřasnējā, pawydēdama, ju azmūszus, po wātēnū pakīszus. Tōj wiētoį šaduľē iszdýgus. Wyresnējā niēkom řasisakýdama ku padōrē, isztakėjus. Turėjus sūnu, muzikōñtu. Atsitīky kařtu waziúot wesēlijai kelū pro anū šaduľēti. Muzikōñtui smīczus paľúžys. Nēsū ko darýt. Tai įr pasiľaužys anū šaduľēti susiliñkis smīczu. Bēt kaīř jēmys skripkúot — dýwai! — skripkā žmogoūs bałsū ir rēiszkiais žōdžais jēmus weřkī ir ríntaut wīsū anū istōriju. Tai māt tinaī řa šaduľēľēs búta, bēt anōs joñnēs užmusztōsios řařariēs. Įr teīř wisà tiesà aeikszťēñ iszėjus. Szťtu pōsaku Aleksōndra Chodžko giesmēj línkiszkoį aprōszē: „Jedzie, jedzie pan, przez litewski řan. i. t. t. Tiktaī doųg daiktū sugadīnys pėrmainē, řarp kitū ir tai, kad řa **řaduľē,** bēt **awīetē** iszáugus. Teīř dougūmas mūsu řanās pōsakas ir giesmās gadīna kaīř sōw nōri.

1) Žodžiai pažymėti * ** *** autoriaus paties išbraukti. A l m.

(12.) (85 eil.)* **Padaraīs** wadīnas nuōdnyku. (piktūju burtinyku) iszkādyjimai, padarýtos līgos, maleficia.

(13.) (92 eil.) **Maīcz-upis** rōwas ir upēlis bēgdawo par wīduri szīlēlo. Teīp wadīnamas, kad kitadōs netoli nuō tōs wiētos maīti wažiūo- [86 psl.] dama szlūban, priēsz mōtinu nusidējus ir nepērsipraszius, diewaīczū būwus pakorōta, kad pati su jounūoju ir swōtais akmenīm pawīfty. Taībarōdža po sziaī diēnai Anyksztēnai dīdalus tuōs ōkmanius, szalōkaļej gūlint.

(14.) (97 eil.) „Lēmū lēmenj plāka“ szītā aprāszymā puszelu užgirdaū pirmūkart nū sāwo tētēlo metūse 1858. Szītē žōdžai teīp pasirōdē grāžus, kad parūpo jūs gēsmēn indēti. Isz to rūpesnio ir prasīkalē dēgas „**Anykszu Szīlēlo**“. —

(15.) (105 eil.) „**žolāļās**“ = žolēlēš. Dēlkō teīp rasziōū žiurēk (1.).

(16.) (149 eil.) „upētē **Szwintōja**“. Ūpē tēka nū Antōlēpczo, pro Dūsetas, Užpalūs, Anýkszczus, Kawárskā, Wýdiszkius, Aūkmergj ir netoli nū Łūkēs káľno Nerēs ūpēn (Wilijon) ińteka. Anykszczū Szīlēlis tráukēsi paczā pá-upē. Pāsakoja kaikās Jagēta lētūwinikus Szwentōjoje krīksztyjēs, ir nū to paszwentīmo **Szwentōsios** wārdā gāwusi. Kiti sāko, kūņigas wažiūdamas in ligōnj su Szwenczāusiu Sakramentū prigērēs. Bet rēgimas dáiktas, jog ir pagonījoje Szwentājā wadīnosi. Kad butu kiteīp wadintā būwusi, taī ir anās waīdas butu užsīlaīkēs.

(17.) (159 eil.) Wōtungēs gīesmi píemenys pasmēgdydami toūszkia „**Jīeva, Jīeva! Ņaganýk po píewu! Pasakýsiu tijūnui, Duōš tow szīmtu bizūnu**“. —

(18.) (236 eil.) **Púntukas** wadīnas upēlis. Tēs tū upelū yrā akmū grītēlēš didūmo. Baliński's knīgoje: „**Starōzytna Polska**“ apraszýdamas Anýkszczus, kaība ant to ākmenio būwēs pagōnu kūņigas **Pantūkis** už dīdelj nusidējīma gýwas sudēgintas. Žmónēs gi kaība [87 psl.] tā ākmenj wēlnias isz ažū māriu atnēsšēs, norēdamas Anykszczū bažnýczos sudaužýti. Bēt baģiant nēszi, dar

*) Prierāšai (6), (8), (10), (11), (12) yra pažodžiui, arba ir kiek perkreipti išspausdinti: Geitler, Litauische Studien, Prag 1875 puslapiuose 41, 42, 43. A1m.

ažu mylōs nū Anykszczū, gaidys pragydēs, ir tūj wēlnias ākmenj isz nagū palēidēs. Ant to ākmenio yra keturi gītus rūžai, musēt rawēlai aukū kraūjui nutekēti: žmōnēs sāko tai ēsą wēlnio nagaīs jmýgta.

(19.) (247 eil.) Cza dēsziťmj eilēlu indėjau radēs pērrasze atsiųstamē mań isz Kūpiskio. Matýt kad pirmajamē māno rasztē to nebūwo. Potām ben dwējatas kšnēlu dadírba ir pírmykszczūsna rańkraszczūsna nejaszýta. *) —

(21.) (337 eil.) **Zasiėkai** лѣсоеѣки, wētos žmonēms paskirtos nū wyresnybės ant iszkirtimo.

(20.) (254 eil.) Jaū nebėra ir tu dwējū, sudėginti ir iszkirsti atliķo 1869. mėtūse.

Prīdedu dar cza Tāmstai pažadėtas gėsmes isz Kūpiskio atsiųstas. I. Diėnos pawoserio, Urszūlos Balyczos. II. Pawōseris Kazĩmiero Aliėknos; III. Žiemà ir IV. Pradzà pawōserio Urszūlos Tamosziúnaiczos ir dar dwi gėsmi māno patēs. Anū keturiū pirmūju gėsmiū tarmē yra R₅. Tarmē R₅. ant wīso ko yrà tokia patì, kaip ir R₄; tiktaĩ kitóniszka ant isztārymo e, ē. Bālsiai ē, ē, ē, ē, galē žōdžu wisūr isztāroma kētai, atskyrus tartis gē, kē, žē, szē, isztāromas ir galē ir widuryjē žōdžu minksztaĩ. katē, žēmē isztāroma katāe, žēmae ae raszaū asz tiktaĩ. Žmōnēs gi tenaĩ rāszo a: katā, žēma. t- ir m- kētos, kaip po žodžus tempus, mens. baĩsas ae rāszomas wĩdurj tūri terpū a ir e. [88 psl.] Po taĩtis gi widuryjē arbà pradžojē žōdžu -e- ē- isztāroma kētai prēsž tartis kētosias, minksztaĩ gi prēsž minksztosias. Teip táewas, máenū, tēwēlis, mēnesio. Nū -lis minksztà -wē-, nū -wē- susimínksztina tē-; nū -sio susimínksztino -ne- nū -ne- susimínksztina -mē-. Isz tos taisyklēs dar yrà ýszjemga, kad -e- prēsž n, m, + siaūdē wirsdama in -i- nebesusikėtina. Teip sākoma: praes. saemū, sēmi, sãma, sãmam, sãmat, sãma, perf. sēmiau, sãmae, saema; sãmaem, sãmaet, frequentat. símdawau, símdawai etc. fut.

*) 1875. m. Prahøj išspausdintame L. Geitler'o „Litauische Studien“ „A. Š.“ šių dešimties eilučių nēr. Alm.

símsiu, etc. — Lendù, skrendù, nors prėsz kėtas isztãroma minksz-
taĩ. Tėkigi prirasziaũ, kad nusbõs Tãmstai ir skaityti.

Búkigi sweĩkas ir liĩksmas. Pasilėkũ Tãmstã ľabaĩ, ľabaĩ
brãngindamas ir mylėdamas

Tamstos Antanas Baranowski.

Kaunė 11/23. Biržio 1880. m.

Pastaba: Prie to paties 10. laiřko (nuo 89. pusl.) pridėta Baranau-
sko ranka perrařytos „giesmės“, kaip jis vadina. Iš viso jų tame laiřke [89—
104 pusl.] surařyta I, II, III, IV, V. VI. I. Eilėrařtis dviejų puslapių [89—90] Ur-
řulės Balyčos iš Slaviniřkių, Kupiřkio parapijos (13 metų), pavadintas „Dienos
pawõserio“, II. Kazimiero Aleknos iš Plundokų ūlyčos, Kupiřkio par. eilėrařtis
5 puslapių [91—95], pavadintas „Pawõseris“, III. Urřulės Tamořiūnaičios Pa-
jũodupio ūlyčos, Kupiřkio par. 4 pusl. [85—99] eilėrařtis, pavadintas „Žiemà“,
IV. tos pačios Urřulės Tamořiūnaičios 3 pusl. [100—102] eilėrařtis „Pradžã
pawõserio“. Šitas eilėrařtis papildytas yra pridėtas dar 11. laiřke. V. paties
Antõno Baranoũsko (taip jo pasirařyta) 1863. metais Mũnchen'e parařytos eilės
anykstėnų tarme „Neramũmas“ ir VI. jo paties (Bar.) 1860. metais parařyta
„Giesmė unt Panėli Szwincãusiu“ (Stabat Mater).

Visos tos eilės ir giesmė išspausdinta Dr. Fr. Specht'o išleisto veikalo
„Litauische Mundarten“ priedo 409—426 pusl. Rařyba bei kirčiavimas Specht'o
knygoj nevisur sutinka su rankrařčių rařyba bei kirčiavimu. Eilėrařčio IV
pagrindu Specht'as padėjo 11. laiřke atsiųstã pilnesnį tekstã. Palygink tenai
išnařã. Alm.

Nr. 11.

[105 psl.]

Kaunė 26. Biržio
8. Lėpos — 1880. m.

Mylimiãusis mãno Prėtelau!

Siuĩczũ pėrrasžes Anykszczũ Szilėlj pagãl tikrõsios mãno ra-
szybos, norėdamas Tãmstai paleĩginti waĩgã spaustuwėĩ siuĩ-
czant ir mokytėms skaitytojams geriaũs dũti pažĩnti isz tikrõsios
raszybos žodźwardžus (participia) ir giřtaikius (modos conjunc-
tivos).

Geĩtleras apsirĩko ã raszydamas wisur y dėltõ, kad ã isztã-
roma ne y bet u. ã = ū: tĩ. wsk. su runkũ, gõtwũ (rankã, gãlwã).
ã = ū; skĩ. — ruĩkũ, gõtwũ (raĩkã, gãlwã). žũ-sis, negi žy-sis. —
(Lit. Stud. p. 40.).

Galīnē -ē, wisūr isztāroma R₄. -e, tai yrà teĩp kaĩp ir po R₁—6. ir W. tarmēs -ē; — nēkados gi neisztāroma -ia. Łankstýgalīs -ia R_{4.5}. ir 6. isztāroma wisūr -ia: girià (= girà) duszià, dwa-sià, mýnia, sáuja, bažnýcza, etc. nēkur nesàko girē, duszē, dwasē, mýnē, etc. **gł. wsk.** nũ -ia ēsti -ios, nũ -ē, ēsti -ēs: isz gĩrios, dũ-szios, dwõsios, mýnios, saujos, etc. [106 psl.] nesàkoma gi gĩrēs, dũszēs, dwosēs etc. katē, žwaĩgždē, garbē tũri **gł. wsk.** katēs, žwaĩgždēs, garbēs; nēkur gi nesàkoma: kaczos, žwaĩgždžos, garbios etc. — **czé** senóbine mǎno raszyba reĩkdawo skaityti **cza, bé, né, tébé** (= ǃa, ńa, ńaǃa). skystėji siaũdžai n, r, m, susistĩrina ne prėsš siaudžūs („vor consonanten“ *ibid.*) bet dēl prēžastēs Tǎm-stai žĩnomos, Geĩtlerui gi dar tadà nežĩnomos. Siaũdis -n skl. wsk. („Das n des acc. sing. oft erhalten [dũonon, gėsmen]“) nē-kur neužsiłaikē po R₄. taĩmę. **Dũonon, gėsmeĩ** ne skũndłankīs (skł., dũonũ, gĩsmĩ) bet widũłankīs (= j dũnǎ j gėsme). —

„Das žemaitische hat ferner cz und dz dort gebildet, wo ein grund fast gar nicht zu ersehen (didžturtas aus didturtas, icznaujis; vgl. aitwaras aiczwaras)“. icznaujis žõdis maĩ nežĩnomas. Bet didžturtas tũri bũti didžtuĩtis, sutrumpėjęs isz didža-tuĩtis. R_{4.5.6}. sàko tiktaĩ didžatuĩtis. Áitwaras, R₄. Óitiwaras: áiczwaras isz áiczawaras, -ǎ- iszdĩłusi. — (*ibid.* p. 55.). „Am consequenteren erscheint noch -tei, -dei für*) -czei, -džei, aber auch hier steht das žemaitische nicht vereinzelt da. Im hochl. rē- [107 psl.] -dei (2. p. praet.) wiederholt sich derselbe fall....“ (*ibid.*). Ir cza Geĩt-lero nežĩnõta kad -ia, yrà taĩ sũwisu kĩtas pėrsiwertimas balsio -a- nekaĩp -ē- arbà -e-. Bǎlsis -ia suminksztėjęs ē, e, minksztĩ, tia = cza, dia = dža te, tē, de, dē, po wisàs tarmēs tiktaĩ te, tē de, dē tesàkoma nēkur gi neēsti cze, czē, dže, džē. Tai gi „rēdei“ j po d neiszkřĩto prėsš -ai, bet su -ai susilýdē draugēn darydama -ei: nēs jeigũ butũ būwę rēd-j-ai, ir -j- iszkřĩtusi, butu pasilĩkę rēd-ai, negi rēd-ei. ja = ia j neiszkřĩnta neparsmeĩga wisà bǎlsin, bet pusiaũ bǎlsin, pusiaũ siaũdin abũ be atmainõs jõkios sumĩnksztin-dama parsmeĩga: nia, ria, ľia etc. isztāroma ńa, řa, ľa, i. k. d-j-ja = dža, tj-ja = cza po łupėms siaũdėms kaĩtais gĩřdis -j- łow-j-o, lũb-j-ũ, kũřm-j-o, kłauř-j-ũ i. k. ja = e, ē tai neiszkřĩtĩmas j prėsš a, bet su a susilýdimas wēnǎn minksztan bǎlsǎn e. —

*) Skaityk: fũr. A ĩ m.

(Ibid. p. 56) **tł. wsk.** ne su „**mergą**“ arbà „**mergù**“, „**putù**“ bet **mergù**, **putù** (= mergą, putą), „**eglù**“ „**žolù**“ geriaūs **egli**, **žoli** (eglė, žolė).

(Ibid. p. 57.) „In puszyni (Anik. 39.) loc. von puszynas ist ē in i verwandelt“ !!! ir daūg kitu. [108 psl.]

(Ibid. p. 60.) „(Anik. 2. tiki ist auch opt.)“! Bet jau ganà bus apė tataĩ.

Sziomis dēnomis apturėjau dapildymą gėsmės „Pradzà pawōserio“ Urszūlos Tamosiūnaiczos: siunczù wīsą tą gėsmę pėr-raszęs isznaūjo, ir pažymėjęs ant krasztū wētàs arbà naujaĩ para-szytas, arbà kitōñ wēton pėrkeftas. *) Prė tam dar pridėjau kėla-tą žōdžu apė ysztarmę R 5., norėdamas Tāmstai sàwo szirdės at-wyrumą parōdyti. — Jeigu Tāmsta norėsi tas gėsmes iszspaudinti; tai praszysiu kad ir man ben trėjatą knjgėlu (už pñigus) atsiūstu-mai; kad galėcz gėsminĩkams downóti. Tai bus jėms mėta re-gėti sawo dárbus iszspáusta ir jems akwatà daugiaūs gėdóti. — Bet jei Tāmsta neketini ju spáudinti asz neužsipūtu, nenorėdamas sunkybės ant Tāmstos dėti. Ączu ažù paskutĩnę mėtą grōmatą, 2. dēnojė Lėpos mēnesio raszytą, už wisùs gerùs žōdžus ir gėrą szirdį. Asz iszwažiūsiu ant pójlsio isz Kaūno 2/14. Lėpos. Ne-galėjau ažupėrnyje Tāmstos apsiłankyti; jau truĩpa būwo czėso ant gawĩmo nū wyresnĩbiu kėlaraszczò. Mažir potám kadą Dė-was dūs sułáukti Tāmstos Kaunàn, arbà mañ nukąkti Weimaran. Búkigi sweikūtis ir linksmūtis atsigáuķ syłàs, pasistĩpink sweikātą. Swėikinu Tāmstą su wisą szejmýną: wisėms gėro norėdamas. Pa-silėku karsztaĩ Tāmstą mylėdamas wėřnas tařnas

A. Baranowski.

[114 psl.]

Neątmenu ar asz aprasziaũ tařmę R 5. — Jei bus apraszýta, tai neskaitýķ ką cza dabą raszaũ.

R 5. le, lė, lei, lę skaĩto kaĩp R 1. 2. 3. 4. 6. tai yrà łe, łe i. k.

*) Nuo [109—113] psl. yra šitoji papildytoji ir pataisytoji Uršulės Ta-mosiūnaičios „giesmė“ nurašyta. Šitąjį tekstą padėjęs į pagrindą ir sulýginęs su 10. laiške atsiųstuoju tekstu (ten tik 87 eilutės, o čia jau 176) išspausdino Dr. Fr. Specht, Litauische Mundarten priede 418—423. psl. Tie eilėraščiai, kaip ir puslapiuose [117—128] šito laiško esantysis Baranausko rašomąja kal-ba perrašytasis „A. Š.“ (jis išspausdintas „Ostlitauische Texte“ iš dešinės), čia nespausdinamas. Alm.

ŭ, kaip wisi lētūwinjkai, atskýrus Žemaiczūs tai yrà: ŭ = uo; ŭ = úō; ŭ̃ = ŭō; ŭ̄ = ŭo; ŭ̇ = ŭō. teĩpaja ir ē; ê = ie; é = iē; ě = iě; ě = ie; ě = iē. ē ir ē ir ê, ant baĩso be jókios atmainōs ĩsztaria, užlaikydami tiktaĩ jĩgũma. Taisýklēs szitos:

1.) galē žōdžu ē = a_e, kētà.

2.) Pradžōjē ir widuryjē žōdžu: a) prēsž tartis kētōsias ē = ā_e; ē = ā_e; ē = ā_e; ē = ā_e wĩs kētōs; teip tēwas = tā_ewas, dēltō ta_ekētà, kad po jai -was, kētà. b) prēsž minksztōsias gi minksztà, sũwisu teĩp, kaip R₄. ĩē-wē-lĩs; ĩē- dēltō minkszta, kad po jai minksztà tartis -wē-; tartis gi -wē- dēltō wēĩ minksztà, kad po jai tartis -lĩs, minkszta.

3.) Pradžōjē, widuryjē ir galē žōdžu mĩnksztà ēsti po geĩk-lams siaũdžams g, k, ir po siaudžams isz geĩklu isztekėjusēms: ž, sz. teip kē-ksztas; ģe-rwa_e, žēma_e, szē-mas; wel-kē-tas; Aukmer-gē-nas; ka-szē-la_e; wy-žē-la_e; ľáu-kē, wĩl-gē, [115 psl.] ľáu-žē, prā-szē.

an + siaũdis = un (kaip ir R₃₋₆.)

a = u; ian + siaũdis = iun; ia = iu.

en + siaud. = in, e = i (kaip ir R₃₋₆.)

ā = ā; á = ó; ã = õ, (kaip ir R₄.)

āũ = āũ; āũ = ōũ (kaip R₄.)

ai = ai; ai = oi (kaip R₄.)

sā_enas, ša-nē-snīs. sa_emũ, šamĩ, sā_e-ma, sā_e-mam, sā_e-mat. šē-miau, sá_e-ma_ei, sá_e-mā_e, sá_e-mā_em, sá_e-mā_et.

šĩm-dawau, sim-dawai etc.

šĩm-siu, šĩm-si etc. sĩm-k; i. k.

I + siaudis + c *) = siaudis kētas: piĩ-n-ā_e-snis.

a) ŭ ir ê smāģios isztāroma uo, ie: ūō-das, kũō-das, pũō-das, rũō-žas, jũō-das; kĩē-mas, kũō-ľas, szũō-lĩs, gũō-lĩs, nũō-dai; wĩē-nas.

b) be smagũmo po žōdžūs dwitarcžūs, prēsž taĩti truĩpą smāģią isztāroma uo, ie, abi dalĩ lyģiai: ūō, iē; jũō-di, wĩē-ni; taĩs-ľankĩs wēnaskaitlo: kũō-lũ, szũō-lũ, gũō-lũ, kĩē-mũ; skũndľankĩs daũ-ģiaskaitlo: kũō-lũs, szũō-lũs, gũō-lũs, nũō-dũs, kĩēmũs, slĩē-kũs; waĩdľankĩs ir skũndľankĩs dwiskaĩtlo: dũ kũō-lũ, dũ szũō-lũ, du gũō-lũ, du kĩē-mũ, du slĩē-kũ. [116 psl.]

*) c pieštuku išbrēžta. A l m.

c) Prėsz taĩtĩ jĩłgą smągią isztāroma: ō, ē: ō-daĩ, rō-žaĩ, waĩdłankĩs daũgiaskaitlo. gĩmłankĩs daũgiaskaitlĩs: ō-dũ, rō-žũ, kō-dũ.

dũdłankĩs — ō-dōm, rō-žōm, kō-dōm.

taĩsłankĩs — ō-daĩs, rō-žaĩs, kō-daĩs.

wėĩsłankĩs — odũō-s(e) rō-žũō-s(ė) kō-dũōs(ė)

widułankĩs — ō-dũōs(na) rō-žũōs(na) ko-dũōs(na) teipaja ir:

wrł. dgsk. kē-maĩ, slē-kaĩ, wĩē-nĩ.

gł. — kē-mũ, slē-kũ, wē-nũ.

dł. — kē-mōm, slē-kōm, wē-nĩēm. (*)

tł. — kē-maĩs, slē-kaĩs, wē-naĩs

wł. — kē-mũōs(e), slē-kũōs, wē-nũōs

widł. — kē-mũōs(na), slē-kũōs, wē-nũōs nũ jũdas = jũōdas

dgsk. wrł. jũō-di, **gł.** jō-dũ, **dł.** jō-dĩēm. **skł.** jũō-dũs **tł.** jō-daĩs, **wł. wdł.** jō-dũōs. Teip isztāroma po tarmės: R_{4.5.} ir 6. —

(*) kē-mōm, slē-kō-m, wē-nĩēm, twirtagālė sankrowa baĩgiasi ant ō- iē- nepėreidama nōsĩn siaũdin -m, dėltō, kad -m pasiĩko isz kitōs tartės galĩnės -mus. kē-mō-mũs, slē-kō-mũs, wē-nĩēm-mũs. Nukrĩto -s, pasiĩko: kē-mō-mũ, kē-mō-m. — Ta taisyklė iszsiĩdłda wisũr kũr tiktaĩ skýstas siaũdis pasiĩko galė žōdžo isz nudĩtusios tartės, teip: gałwō-ñ (isz gałwō-na), arklỹ-j (**wł. wsk.** isz arkly-jė) wėł (isz wē-lei); lĩgsziō-ł (isz lĩg-sziō-łai) i. k. Tokiā sánkrowa tiĩkasi ir po nekuriũs ne sawũsius žodžũs, kaĩp řō-m-czai, gō-řczius, kwō-řtą **skł. wsk.** arē-řką, **skł. wsk.** i. k. Teĩp isztaroma po tarmės R_{4.5.6.} —

[128 psl.]*)

(1.) **Kuczmėistras.** Förster. Nũ 1845. mėtu Anykszcũ szilėlj nũ žmoniũ ātėmė ant skārbo ir potām dalimis kasmėtai dāwė karāliszkėms žmonėms iszkĩfsti. Kuczmėistras negalėdawo nē-kam mēdžũ pardawinėti**); bet pasłapczomis pardawinėdawo. Anykszcũ waĩtą, Samũlj Ignatą, apskũndusj Wyresnỹbėms użtataĩ, Kuczmėistras Ozėrski's (Ozerckiĩ), teip łabaĩ pĩĩplakė 1846. mėtũse, kad szis kėlata mėnesiu suĩkiaĩ siřgo.

*) Aukščiau pažymėtoji išnaša (1.) yra prie 328. eilutės: „Atwažiawo kuczmėistras (1.)....“ , Ostlitauische Texte“ „A. Š.“ tekste pažymėta išnaša 21) prie 330 eilutės tarmiškojo teksto.

**) Šis sakinyš paties autoriaus pataisytas iš: „Kuczmėistras galėdawo kam norėdamas medžus pardawinėti“. Al m.

Mylimiáusis ir brangiáusis mąno Prétélau!

Padėjęs žymės Támstai reikalíngas siunczù atgalò rąsztà. Pri-sijeřnti nenóriu, kad Támsta mań už pacztòs apmokėjimà pńńigus gražiřtumai. Antatò pakąks dar mań pinigų sawųju. Ganà bus isz Támstos pùsės, kad apmokėsi pącztà už atsiuntimà pas manė. Siuntinėk saw pas manė teip dėdeles gròmatas, kokias saw norėsi ir kaip saw norėsi: ar pòpėriumi apjùstas, ar maksztin indėtas, ar-bà ir knįgon įraszýtas. Kaip pas manė atsiųsi, teip lýgiai ir asz pas Tamstà. Nesirùpink. [130 psl.]

Ákys¹⁾ mań nuszwĩto, skařtant, kad Támsta raszýdamas prė-kařbà ketinl apė tarmės R₄. ir R₅. wisàs žiniàs ir isz mąno prė-raszu ir isz gròmatu sudėti. Tasaĩ Támstos ketĩnimas łabaĩ mań isz tò pamėgo, kad Támsta mūsu szalyjė nù gerų žmonių turėsi gařbė, o asz nù ju gėrą žòdj. Lĩk szĩłlai túłas paszłowingas ir mókytas mūsu szalės wýras, nekařtà manė peĩkė ir atkalbinėjo, kad nei su Támstà, nei su kitaĩs mókytais nesusiraszyczà, dawinė-damas piłnomis rėszkũczomis teip wařgiai suránkiotas, apė lėtũ-wiszką kařbà ir jos tarmės, žiniàs; rokũdami kad isz mąno wargų ne mąń búsinti garbė ir peĩnas, bet tėms kurė mokėjo nù manės wařsių mąno pròcios iszgàuti. Ir nekařtà mań jau akis žĩbino, pri-kiszda- [131 psl.] mĩ Geĩtlerà ir nekuriũs kitùs, ir isz to neteisíngai (kaip mań wisados regėjosi) kitùs mókytus káltindami. Bet dabà, skaitydami Támstos prėkařbà ir regėdami, kad Támsta nù manės gáutas žiniàs ne saw bet mań pripažĩsti, musės nutĩlti ir Támstà gárbinti ir mań nebepřėsztarauti.

Nereikałauju asz to, kad Támsta būtum tiktaĩ wėnũ mąno mĩslu raszýtojumi: raszýk saw, kėk saw nóri, sàwo patės móksło ir žinių, nors dwejatėk trejatėk ne kaĩp mąno. Negeidžù kad sàwo žiniàs ir mókslą teip su mąno žiniomis sumaiszýtumai, kad skaitytojams regėtusi kad asz esmi toks yszmintíngas ir mókytas: ganà bus kad mań pripažĩnsi tiktai mąno siųstàs žiniàs. Netróksztu, kad Tamsta wisàs mąno žiniàs sawamė rasztė pagiřtumai: kuriòs Támstai regė-sis tĩkros, tas gĩrk saw, kuriòs gi ne — peĩk sau ir jòřms prė-szais raszýk grėczum, kaip Tám- [132 psl.] stai regėsis: ganà bus dėl manės, jeigũ tiktaĩ mąno ir peikiamósias žiniàs teip apraszýsi,

1) Šitas laĩškas daugiur Weber'io pieštuku pakrařty pasibrauktas. Alm.

kaip mǎno apraszýta, ir jau tadà gali saw ju netikrũmà paròdyti, jeigũ Támstai netikromis regësis. Asz užtataĩ nepyksiũ. Támstos mylëti ir bránginti nenustòsiu. Teip apsieĩnant, maĩ rëgis kad bus teisýbë: suum cuique.

Bet jeigũ bus teisýbë isz szalës nũpeľno ir garbës: taigi reĩkia teĩpaja užlaikýti teisýbë ir isz szalës wařgo ir kászto. Taigi neganà to, kad kaip Támsta, teip ir asz lýgiai pãcztà apmokëtumeme; bet asz nòriu, kad lýgiai abũdu prisidëtumeme in kásztà iszspaudĩmo. Asz geraĩ žinaũ, kad tokiàs mòkytas knygàs tiktaĩ wëni mòkyti tẽperka; ir deltò nedaũg ju spáudžant, priseĩs pardũti brángiai. Žinòdami tai spaudëjai galës neprisijeĩti sawũ kasztũ spáusti. Jeigũ teip bus, tai tegul bus ir kásztas ir peĩnas par pũsę: këk Tamstos tẽk ir mǎno. Tadà be mũsu abëjũ [133 psl.] nẽkas isznaũjo spáusti negalës. Teip atsitĩkus, maĩ teip regëtusi, kad butũ geriaũs jeigũ szioš wënos (mǎno ir Kupiszskënu gësmi-nĩku) gësmës butu iszspáustos skyriũm, be kitũ daiktũ, kuriũs Támsta patsaĩ suránkiojai. Të kitĩ daiktaĩ galëtu iszeĩti kitojè knygëlëje, kuriõs kásztas ir peĩnas wĩsas wënãm Támstai prigulëtu. Teip dǎrant knygëlë nebutũ nei ľabaĩ dĩdelë, nei ľabaĩ brángi. Tadà rǎszant prëkalbà iszpuťtũ teip gǎdyti, kad maskòliszka cenzura neuždraustũ mũsu szalyjè pardawinëti. Jeigũ teip atsitiktũ, tai mũsu szalyjè, mažaĩ mažaĩ ben tũkstantis galëtu bũti įszpirkta, neskaĩtant to, kà pirkťũ wýrai mòkyti Jũsu szalyjè. Pirkťũ pas mumũs tũlas kũnigas ir tũlas žmogũs. Asz pats pirkczà ben szimťà dowanòms. Bet jei szitë daiktai bus widujè didžõs knygõs, tẽrp kitũ daiktũ: knygà bus brángi [134 psl.] ir mũsu szalyjè įjẽg rëtas koks kũnigas, arbà kĩtas kas mòkytas tepiřks, isz žmoniũ gi nẽkas. Bet jeigu Támstai kiteĩp regësis, tai asz nesispĩrsiu, kad butũ, kaip asz nòriu: tegũl gi bus ir kaip Támstai iszpũfa. Tiktaĩ tadà asz ne pũsę kászto ir peĩno bet teisĩngà dǎlj teprisĩjemu. Jeigũ Támsta norësi tadà pas manẽ kitũs (nemǎno) sǎwo dáiktus atsiantinëti ant pėrziurëjimo, (ne prëkalbà prësž mǎno gësmës), tai pãczto kásztà asz tõĩ dalin teisĩngon paskaitýsiu. Peĩnas gi, jei koks iszpuťs, tai wël ne pinigais bus maĩ iszmokëtas, bet tomis paczomis iszspau-

stomis knygomis. Dab̄ar tai jau man r̄egis, kad w̄isą s̄awo m̄islį ir nórą Támstai atwyrą̄ iszparód̄zau.

Búkigi sweikútis ir linksmutis! Pasilėkù Tamstą łabaĩ łabaĩ mylėdamas ir brágindamas

A. Baranowskas.

3/15. Spalu 1880. m. Kaunė.

[135 psl.] P. S. Buwaũ jau pabaĩgęs raszyti kai sułaukiaũ kitõs Támstos grõmatos 14. Sp̄alu 1880. m. — Taigi pėržiurėjės Támstos kłausimũs, wisũs draũg atgal siunczũ.

Pėržiurėjau Támstos 18. punktu prėkałbos ir **łabaĩ nóriũ**, kad Támsta, kai paraszýsi pirmà spaudĩmo mañ atsiųstum pėržiurėti. Ne wėnamė punktė mañ kiteip r̄egis ne kaip Támtai: tai-gi iszpũła kad ir m̄ano ir Támstos mislys iszeitu eiksztėn. Jeigũ nesutiksma unt kuriõ dalýko, tai iszpułs ir Tasmtos mislis ir mano prėraszas szalyjė Támstos m̄islės iszspaudinti. Tũmi mókštas tik-taĩ łaimėti ḡali.

Szią w̄asar buwaũ Kűpiskio par̄pijoje, maczausi su Urszu-lą Tamosziúnaiczą ir Kazĩmėru Alekną. Dar pamaczaũ wėną dáiktą ant kurio tarmė R₅. ne tokià kaip R₄. Tas dáiktas yrà tai pr̄žadas **in**. R₄. s̄ako jĩ ir skyrium unt [136 psl.] ir draũg su žõdžais **in- int-**; bet R₅. skyriũm s̄ako **unt** su žõdžais gi **ĩ, ý** (= **ĩ, i**).

R₄. iĩtneszu, intmetu, indėti, iĩtwijũ

R₅. ĩneszu, ĩmetu, idėti, ĩwijas arbà jũtės: ýnaszu, ýmatu, idėti, ýwijas: —

Tai ir Kazĩmėro Alėknos gėsmėjė eilelėje 103. reĩkia kad butũ „**ĩjakėti**“ nės teĩp R₅. iszt̄aro (= jakėti wėton **inakėti** R₄. **intakėti**.)

Dar wėną kařtą Támstai už gėrą szĩrdĩ ir gėrą žõdĩ dėkawodamas, pasilėkù w̄isas Támstai atsidawęs

A. Baranowskas.

7/19. Sp̄alu 1880. m. Kaunė. *)

*) Prie to paties laiřko yra pridėta 10 puslapių [137—146] Weber'io ranka rařytų, buvusių Baranauskui peržiūrėti atsiųstų. Juos Weber'is, gavęs iš Bar. su pastabomis, ĩterpė į Bar. laiřkus ir net laiřkų eilėį sunumeravo. Turinio atžvilgiu esama ĩia dviejų rūšių medžiagos. a) Weber'io nurařyti ankstybesni B. tekstai: juose Bar. pataiso tai ortografiją, tai padeda kirĩčius bei prie-gaides. b) Išrašai iš „A. Š.“ tarmiřkojo bei literatũrine (Bar.) kalba rařytųjų tekstų, kuriuos W. ruořiasi išspausdinti. (Jie išėjo 1882. m. Weimar'e „Ostli-tauische Texte“). Antra dalis, paaiřkinimai ir kitos Bar. bei kitų anykštėnų

III.)

[142 psl.]

Die Dative Pl. *kēmōm*, *slēkōm*, *wēnīēm* sind wol zu schreiben: (*kēmōm*, *slēkōm*)¹⁾ d. h. (lang, nicht) mittelzeitig?²⁾

giesmės (palyg. Specht'o „Lit. Mundarten“ priedą) bei pasakos, nors W. spaudai paruoštos (dabar yra Leipzig'o universiteto Baltiškojo instituto žinioj), bet nebebuvo išspausdintos.

I. Dviejų su puse pusl. [137—139] ilgumo pasaka apie žaltį rašyta R 4 tarme. W. greičiausia ją bus iš Schleicher'io palikimo gavęs (palyg. 4 laišką. 101 [43] puslapi). Tą pasaką randame ištisai išspausdintą Specht'o „L. M.“ priede 456. psl. Rašyba ir kirčiavimas vietomis pakeista. Pasakos pradžia (...*atōmenu* (= *atmenu*) Specht'as spausdina „*atōmena*“ (su pastaba apačioj). Bet iš pastabos pridėtos prie „A. Š.“ 72. eilutės Geitler'io leidime (Litauische Studien, Prag 1875), matome, kad turi būti „*atōmenu*“). Taigi, buvimas tos pačios pasakos (nors sutrumpintos) surašytos ta pačia anykštėnų tarme kaip ir paaiškinimo prie „A. Š.“ Geitler'io leidime ir nurodymas Baranausko i tą prierašą (10) [85 psl.] 9. laiške, rodo buvus tą pasaką tikrai Baranausko paties surašytą. Be to tą pačią pasaką randame viename Baranausko rašyto „Anykščių Šilelio“ teksto gale pridėtą. Ten pat ir pasaka apie dvi seserį. Rašyba ir kirčiavimas tebėra tokie pat kaip B. pirmuosiuose laiškuose. Prie to paties teksto yra ir sulyginimas Duonelaičio „Metų“ žodyno su anykštėnų žodynu ir B. surašytas. Pastarasis faktas rodo, kad šis „A. Šilelio“ tekstas su toms 2 pasakomis yra buvęs Schleicher'io rankose. Iš ten greičiausia jis bus į Weber'io rankas patekęs. Sulyginę tos pasakos (apie žaltį) tekstą, kur W. 12. laiške nurašęs atsiunčia Baranauskui su čia minimuoju tekstu matome: 1. pasakos tekstas yra visiškai tas pats, tik pradžioj trūksta pirmųjų dviejų sakinių ir gale nėra pastabos: Kraševskis šitą pasaką... Greičiausia W. iš čia bus išrašęs pakeisdamas rašybą ir kirčiavimą.

II. Baranausko eilėraštis iš 1859. metų (rašytas Peterburge) „Trim brólom Žemaĩcziom pamiñkto žōdis“. [139—141] taip pat išspausdintas Specht'o „L. M.“ 457.—459 pusl.

III. Penkiuose puslapiuose [142—146] Weber'io nurašyti klausymai bei neaiškumai iš B. „A. Š.“ Tokių W. klausymų randame toliau 14., 22., 24., 29., ir dar 39. laiškuose (pastarajame jau tik žodžių reikšmės iš „A. Š.“ pagal Geitler'io surašytą „Anyk. Šileliui“ žodyną).

Praleidę I. ir II. Weber'io tekstus ir Bar. pataisymus, III) Web. klausymus iš „A. Š.“ ir Bar. pataisymus bei aiškinimus, čia spausdiname ištisai.

1) Įskliaustieji žodžiai yra Baranausko (pieštuku) įskliausti ir išbrėžti arba tik išbrėžti. Baranausko mintis sakiny yra be įskliaustųjų žodžių, žodžio forma teisinga yra neįskliaustoji, atseit ją reikia palikti „A. Š.“ tekste spausdinant.

2) Viršuj šito Weber'io vokiško sakinio ant atatinkamųjų žodžių Bar. plunksna parašyta: „*kēmōm*, *kēmōm* etc.“, reiškia taip šitas to žodžio formas reik rašyti.

In der dialektischen Gestalt von Anykszczũ szil̃elis sind einige Wörter anders geschrieben oder accentuirt, als in der normalen Gestalt desselben, sodass ich in Zweifel bin, was richtiger ist. Ich stelle diese Abweichungen zusammen, streichen Sie bitte das Unrichtige aus:

v. 1.)	125.	skařdžai	u. ²⁾ (skardžař) ³⁾
v.	163. ⁴⁾	czyżyłos	u. cziżyłos
1.	v. 199.	pl̃ewėsuoja	u. (pl̃ewesűja) ⁵⁾
v.	204.	(supřszko)	u. supỹszko ⁶⁾
v.	205.	(widűj)	u. widűj, ist wohl beides richtig, aus widűj̃ entstanden, wie řarp (u. řařp). tartum̃ ⁷⁾ u. (tartum̃).
v.	268.	(skrobl̃us) išznỹko	u. skrobl̃us išznỹko, soll vielleicht (skrobl̃us Nom. Plur.) sein in dem Verse:
kaikūr skroblynař būwy, bet skrobl̃us ⁸⁾ išznỹko
Tik skrobl̃iñs torĩřkos do kūr-řa-kūr l̃řko.
v.	270.	gàn	u. (găn), beides richtig?
öfter tik u. (třkt) „ „ ?
v.	286.	řw̃erĩř	u. řw̃erĩms ⁹⁾

Abweichungen in der Schreibweise:

[143 psł.]

Dialekt. Form von

Anyksz, szil̃.

normale Schreibweise:

v. 287.	ñřpriet̃elu	ñřpr̃et̃elu ¹⁰⁾
165.	kl̃ęda	(kl̃ęda) ¹¹⁾

1) 2) „v.“, suprask — Vers = eilut̃ė (jos ċia atatinka „Ostl. Texte“ spausdintosios eilut̃ės) „u.“, suprask — und = ir.

3) B-o išbr̃ęzt̃ieji řodžiai ċia spausdinami skliausteliuose.

4) řit̃ą eil. B. pataiso: „czyżyłos“, „cziżyłos“, užd̃ėdamas — ant atatinkamų raidžių ir řalia parašo: „ĩ = ỹ“.

5) řalia B. parašo: „ē = ē“ (*) ir apačioj išnašoj paaĩškina: (*) „(nũ daiktowardžo pl̃ėw̃ė) — įskliaustieji 3 řodžiai paties B. išbr̃ęžti — ċ be smagũmo pr̃ėsz įĩgą tart̃į iszt̃āroma ē.“

6) Bar. pataiso: „supỹszko“ ir řalia rašo: „ĩ = ỹ“.

7) B. pataiso: „tartum̃“.

8) Tą řodį B. pabr̃ęžia ir ant jo parašo: „nom. sing“.

9) B. pataiso: „řw̃erĩms“.

10) B. pataiso: „ñřpr̃et̃elu“.

11) řalia B. parašo: „kl̃ęda“.

110. czà sōmanos su brūkniom czà s. su br. szilelù užpt.
szilā_elū¹⁾ užptūko
61. } 61 parejōs²⁾
213. } parajāōs²⁾ 213 (pariajōs)
18. pustýnė, (wol pustýnė zu accentuiren?)
220. (mažiř) mažir (wol beides richtig?)
157. māt (māt)⁴⁾ (u. sonst. beides richtig)
248. nōrs žēmė arklaīs nōrs žēmė arklaīs
nugałusta⁵⁾ nugałasta. Accent.
- ausserdem finde ich
(nōrs)⁶⁾ 99. 318 accentuirt. preus. lit. Kursch. nur nōrs;
(es ist wol beides richtig:) nōrs u. (nōrs)?
228. liekni áugy (die ūž_uolynaĩ) lėkni, būwė k. méndrės
kaĩp míndrės soll beides stehen bleiben?⁷⁾
- [144 psl.] 123. ā tik szirdĩ grioũdža e tik̃ (szirdis)⁸⁾ grioũdža(*)
kann wol auch **beides** stehen bleiben oder wollen
Sie nur eines von beiden?
259. łaimėtinās⁹⁾ łaimėtinās
- In dem Gedichte mit normaler Schreibweise sind 2 Verse
ausgefallen, die in der dialekt: Gestalt vorhanden sind. Ich schreibe
sie hier hin u. bitte zu sagen, ob die Schreibweise richtig ist:
276. Wĩsos būwė wirszúnės wėnýbėñ sušpýnė,
277. Kaĩp lėtũwnĩku szirdys int wėną tėwýnė.¹⁰⁾
- [145 psl.] v. 323. (apwaiksztnėjo) u. apwaiksztinėjo
v. 287. nėpriėtėlu u. nėprėtėlu¹¹⁾

1) Šitam žodyj galūnė „-lū“ B-o išbrėžta ir prirašyta „-lū“. „Ostl. Texte“ išspaušta: „szilālū“.

2) Bar. pataiso: parajāōs.

3) Šalia Bar. pažymi: „fa = rė“.

4) Viršuj B. rašo: „(māt = mōt) bet teip nesākoma ala māt“.

5) Bar. taiso: „nugałusta“.

6) Bar. prirašo: „cf. nōriu, nōras, nōrs“.

7) Bar. rašo: „Kaip saw nōri“.

8) Bar. viršuj rašo: „szirdj“ (*), čia B. daro apačioj išnašą: „(*) sākoma ir teip ir teip: szirdj grioũdža ir szirdis grioũdža; mislis ta patĩ“.

9) Bar. taiso: „łaimėtinās“.

10) Bar. pažymi: „geraĩ“.

11) Bar. pažymi: „ė = ē“.

	v. 296.	mīszkas žmoniū pagaĩlys u. m. žm. pašgaĩlęs ¹⁾	
	v. 298.	(ginkities)	u. ginkites
	v. 312.	pasĩlgy	u. (pasĩlge) ²⁾
2.	v. 327.	ña tĩl	u. (ne tĩĩ, wol beides richtig?)
	v. 338.	szĩtie	u. (szitē) ³⁾
3.	v. 135.	(prasĩdada) ⁴⁾	u. prasĩdeda
4.	v. 174.	skyriũm	u. (skyriũm), wol beides richtig?
	v. 242.	(arbà) ⁵⁾	u. arbã
5.	v. 40.	(ũmēdēs)	u. ũmēdēs ⁶⁾

Hat das eine besondere Bedeutung, das ē im Dialekte geschrieben ist ē = ē.

v. 225.	{	ā _e sũ	u.	{	āšą	beides ist wol richtig
v. 265.					ēšą	mit e u. mit è?
-
3,12 ⁷⁾	smutku ⁸⁾	apmĩrus.	}	Accent fehlt.
3,15	sunous ⁹⁾	Genetiv.		
3,18	tu a _e rszkieczu ¹⁰⁾	karũnu		
3,37	mũsu	griekai ¹¹⁾		
3,43	mum ¹²⁾	(Dativ.)		
3,41	mumus ¹³⁾	(„)		
3,50	sopulais ¹⁴⁾	Instrum.		
[146 psl.]	3,55	ņageisdami ¹⁵⁾		

1) Bar. tarp eilučių įrašo: „mañ pagaĩlo ir mañ pasgaĩlo, sakoma ir pasi-gaiĩtũ pasigaiĩtũ. Mažir butu geriaus: „Mīszkui žmoniū pasgaĩty: pasgaĩlę“.

2) Viršuj Bar. rašo: „pasĩlge“.

3) Bar. rašo: „ĩ“.

4) Bar. rašo šalia: „ĩ“.

5) Viršuj B. rašo: „arbõ = ā“

6) Bar. šalia: „ē = ē“.

7) Web. citatos nuo 3,12 iki 3,55 yra imtos iš Baranausko jam atsiųsto teksto „Giesmė unt Panėlĩ Szwinczãusiũ (Stabat Mater)“.

8) Bar. uždeda kirtį: „smutkũ“ ir viršuj parašo: „instrum. sing.“

9) B. padedą kirtį: „sunoũs“.

10) B. padedą kirtį: „a_erszkieczũ“.

11) B. padedą kirtį: „griekai“.

12) B. sukirčiuoja: „mũm“ ir išbrėžęs Web. (Dativ.) šalia prirašo: „acc. pl. = mũmũs“.

13) B. padedą kirtį: „mumũs“ ir šalia prirašo: „acc. pl.“

14) B. padedą kirtį: „sopulaĩs“.

15) B. padedą kirtį: „ņageisdami“.

Ist das richtig:

taĩ māt tinaĩ ña šaduļēļēs būta, bēt anōs joūnēs užmusztōsios šašariēš¹⁾?

jāu-nas, jou nà; joũ nīs, joũ nē;

ō-žkà, ōžkius, ōžkē

rō-pē, rōpjus, rōpe

būlba, būļ-bjus, būļbē. — etc.

Ýszjemgos: bálnīs, pālszis, nū:
bālnas, pālszas etc.

1. pļaewē sūoja isztāroma, ne pļae_{wa}-sūoja arbā pļawēsūoja. Isz to rēgima, kad **we** yra **-wē-** be smagumo, arbā wē, bet ne -wē-; nēs be smagumo wē = **wa** gywānū, gywānī, gywēna; bet kórwe (kárwe) negi kórwa nom. sing.

pļae- gi yrà pļē be smagūmo pļā padējēs buwaũ wēnā kartā plēwesūja, mīsydamas kad szis žōdis nū plēwē, ir nepāturodamas žōdžo **plēwēna plēwēnti** (pļawínti R 4.)

2. Jeigū tīļ yrà sutrumpējimas lenkiszko **tyle** tantum, tai bus isz **tī-le** = tīļ; jeigū gi ne sutrumpējimas, bet iszkařto wēnā te-būwo tartis tīļ, tai smagūmas bus tīl

3. Tartum kad „prasīdeda“ -sī- yra trumpā; bet gāwusi smagūmā widuryjē žōdžo iszweřczama ēsti reiszkiei **sī** = sī.

4. Rēgis kad yrà „skyrīū-m“ isz -mī; -riū- yra trumpā ir isz padējimo ir isz ýsztarmēs.

5. Asz tariaūs kad „**umēdēs**“. -mē- be smagūmo butu -ma-; nesākoma gi ūmādēs; bet ūmēdēs.

Nr. 13.

[147 psl.]

Mylimiāusis Brangiāusis Prētelaui!

P. Jōnas Juskēwicze isz Kazāniaus mēsto (Kазань) atlēidē pas manē pīrmā knīgā lētūwiszku dainū, surankiotu jo brōlo kūnjgo Antāno Juskēwiczes, dēl pērsiuntimo Tāmstai, nežinōdamas patsaĩ Tāmstos aĩtraszo. Tā knīgā Tamsta sziomis dēnomis apturēsi.

Nežinaũ geraĩ, beg Tamsta apturējai māno ātraszā iszlēista pradžojē, Spālu mēnesio, kur būwo suraszýta sūwisu atwiraĩ māno **pia desideria** apē spāudinimā māno ir Kupiszkēnu gēsminīku gēsmiũ, ir draũg buwo pasakýta, kad jei Tamstai kiteĩp iszpūls ne-kaip maĩ regējosi, tai kad darytumai teip, kaip bus Tamstai patogiaũs.

¹⁾ Šalia B. prirašo: „Łabaĩ geraĩ“ ir toliau, paaiškinēs apie „jáunas—joũnīs“, aiškina (1., 2., ...) žodžius, kuriems išaiškinti tarp eilučių vietos neužteko; ten jis tik tuos žodžius skaitlinėmis pažymėjo. A!m.

Dabar wël Tamstai siunczù natàs gësmëms Urszũlos Tamosziũnaiczos: Žëmà ir Pawãseris. Jeigù Tamsta norësi, galësi su tomis natomis tas gësmes iszspãudinti; e jeigù ne, tai tos nãtos, mãno patës pramanýtos, tegũl bus Tãmstai ant pamënkło. Jeigù Tamsta pareikaũusi tai asz galësiu siũsti ir sãwo nekuriõms gësmëms („Marijã po Krýžium stowëjo“ ir „Kõgi skaũdža mañ szirdë“) natàs, teipõgi mãno sudëjĩmo. [148 psl.]

Neãtmenu ar gýriaus Tãmstai, jau apturëjës nũ P. Voelkelo diplõmã „Lëtũwiskos rasztũ draugýstës“, pramĩnusios manë „Corresp. Mitglied“. Neľabaĩ manë tas diplõmas tëszyja dëltõ kad pawãsaryje pas manë búdamas p. Voelkelis, kwëtë manë nũ wařdo tos Draugýstës, kad prisijemcza buti Szłowës dalinĩku (Ehren-Mitglied), ãtsiuntë gi diplomã dalinĩko susiraszýtojaus (vide supra). Nežinaũ, beg bus mañ ľaĩko dël Draugýstës kã norint paraszýti, ažũ sãwo darbũ gaľwõs.

Potam apturëjau tris pirmõsias Draugýstës iszspãudintas knjelës. Wisũ dar nespëjau përskaityti. Përskaiczau pirmãjã ir pũsë antrõsios; bet ne wĩsa mañ mëgo, kas tenai paraszýta. — Meĩkas darbas P. Zieglero (I. S. 15—21.) surãnkioti žõdžai. Ganã paminëti žõdj „Aksomits“ nũ Lenkũ prijemtajĩ **aksamit**. Dwi daini P. Koncewiczaus isz Szaduwos (II. S. 15—16) geriaũs kad butu bũwë nespãudintos. Tu dainũ lëtuwinjkai nedainũja ir nemëgia, jõms tësõs nepripažsta ir sãko kad paraszýtos ir iszspãudintos ëšã lëtuwinjkams ant ýszjũkos. Bezenbergero rãszymas apë Bĩblijã Chylinskio (II. S. 28—35.) wël meĩkas, dëltõ, kad ta Bĩblija tebëra tokiã pati, kaip jã Jocheras aprãszë. Asz pats jos bentrëczã dãlj përskaiczau ir turiũ kãsnelũs iszsi- [149 psl.] rãszës. Tiktaĩ Bezenbergeras netenai jëszkojo, kur ji yrã. Teipogi ir Bezenbergero žõdžũgio apraszymai (II. S. 40—48.) nëkingi. Ganã bus paminëjus úgj žõdžo „biur-ti“ isz szaknës **bi-**, augmenio **-ur-** tadã, kad szĩtas žõdis yrã pírmyszczas isz szaknës **biur-** ir prigũli eilõn žõdžu prasidëjimo weĩkało (inchoativa); wisëms gi tyrëjams lëtuwiskos kaľbõs žĩnoma, kad wisã ta eilã turi szaknis susisëkianczas su ľankstýgalais be jokio aũgmenio. Žõdis tas turi dwi weĩkasti prasidëjimo weĩkało: siľpnãjã: biur-stu, biur-au, biur-siu, biur-ti; ir stĩprãjã: biur-ũ, biur-aũ, biur-siu, biur-ti. Szi antroja yrã isz **biurnũ**, teip kaip szaľũ, szaľ-aũ, szaľ-siu, szaľ-ti isz szanľũ. Ne-daugiaũs wertas ir darbas põno Jacoby (II. S. 48—53.) ant nekuriũ

daiktū, kaip wà žodžūgis wardo „Lėtuwà“ sąsknys: **kranksz-, kruk-**, ir kitos. — Neľabaĩ maĩ tinka ir praminĩmas Draugỹstės: „lėtuwiszkoji **raszto** draugỹstė“. Rasztas = scriptura, litterae, diploma, mandatum, schema, documentum etc. Begne geriaus butu wadĩntĩ jà; Lėtuwiszko rászto mylėtoju draugỹstė; arba: lėtũwiszku rásztiinju dr., arba kaip kiteĩp, dėltõ kad drauginĩkais yrà ne rásztai, bet rásztiinjai. — Žõdžũ sàkant, beskaĩtant anàs knĩgelès ateĩna maĩ ant mĩslės senũju kaľbà: parturiunt montes et nascitur ridiculus mus. Dũk Dėwè, kad tẽ žõdžai nepritĩktu kitẽms tos Draugỹstės darbãms. [150 psl.]

Bet jau reĩkia baĩgti szis rásztas. Łaukiu nũ Tãmstos dël pėrziurėjimo prėkaľbos (Vorwort) prėsz mãno ir Kupiszkėnu gėsmĩnju gėsmes, kurià žadėjai atsiũsti. Bũkigi jau sweikũtis ir linksmũtis. Pasilėkũ Tamstà ľabaĩ ľabai mylėdamas ir bràngindamas, tĩkras Tamstos prėtėlus

Antãnas Baranowskas. *)

Nr. 14.

[153 psl.])**)

Mylimiãusis ir brangiãusis Prėtėlau!

Ir asz ažũ darbũ galwõs newėikiai teprisĩrũsziau Tãmstai atraszĩti. Pirmuczãusia Tãmstai nũszirdžai dėkawoju užũ gėrą szĩrdĩ ir už gėrą žõdj. Łabaĩ mãĩ mėla meilingà Tãmstos grõmatà apturėjus. Džaugiũs dasiskaĩtęs, kad abũ ant wĩsoko sutiĩkame ir kad Tãmsta mãno mĩslĩ ir mãno szĩrdĩ suprantĩ. Tikiũs, kad mũsu abėjũ dárbas mylėtojams lėtũwiszkos kaľbõs dũs kaip reĩkia pažĩnti ir taĩmę R 4. ir R 5. ir mãno raszĩbos taisĩkles. Jaũ isz mãno grõmatũ Tãmsta regėjai kad mãno raszĩba iszeĩna isz taisyklũ nabãsznĩko Szleĩkero, kuriõ smeĩtės negalũ atsigailėti. Pasi-ľaikiaũ tĩktai du siaudžũ w ir 4 dėltõ kad mũsu szalės lėtũwinjai yrà in jas priprãtę ir nerandũ tikrõs prėžastės dël ju atmaĩnymo. Isz bãlsiu Szleĩkero neprĩjemiau tĩktaĩ ę dėltõ kad jis yrà lĩgus -ẽ-; ie = ia; iei = iai. Raszĩbà Szleĩkero papildžau padėdamas tikràs taisĩkles bãlsiams e atskĩrti nũ ia, -ei nũ -iai. Žymėjimà sma-

*) Iš užsilikusio voko antspaudu matyt, kad laĩskas išsiũstas 12 lapkr. 1880 m.

**) [151—152] puslapiai yra gaidos „Žemà“ ir „Pawoseris“, komponuotos paties Baranausko.

gūmo prījemiau nū Kurszáiczó, déltō kad jisaĩ geriaūs užū Szleĩkerą sánkrowas bālsiu nūjautē. Abėjū mókytu wýru mókslą apē jįlgūmą ir smagūmą bālsiu papíldžau isztĩrdamas kad jįlgūmas bālsiu ne dwejópas, bet trejópas ir padėdamas tikrās taisýkles widutĩnēms bālsiams atskĩrti nū jįlgūju ir nū trumpūju; atskýriau sánkrową balsiu ir tarczū nū smagūmo ir isztýriau kad smagūmas nei wēno [154 psl.] nei kĩto nē kék neprajĩlgina, e tiktaĩ wĩsą ir jįlgūmą ir sánkrową eiksztēĩ ĩszkela. Dabāř isz Támstos darbū mataū, kad wisās māno taisýkles suprataĩ geraĩ kaip reĩkia. Isz to māñ dĩdelis džaugsmas ir méilē. Taĩ nesidýwyk, kad teĩp drąsiai Támstą „prētēlumi“ wadinū. Asz žinaū, ką tās brángus žōdis zeĩkлина ir kokiāñ māñ reĩkia bũti dēĩ Támstos. Asz tikiūs nedũsias Támstai prēžastēs skũstis ant manēs. Szeĩdēn dāř prĩdedu wēną dāwadą sāwo szirdēs atwyrũmo, kad regētumai, kaip wĩsas esmũ ant Támstos atsidējes. Tasaĩ dāwadās yrà tai aprāszymas mókslo apē teĩp māno prāmintą „Sándorą ýsztarmēs“. Sándora ýsztarmēs gāli łotĩniskai wadĩntēs: harmonia pronuntiationis, vel rhythmica compositio verborum. Wĩsas tās mókslas tai māno patēs dārbas. Žinaū kad po łotĩniskus kałbómokslus yrà mókslas de prosodia. Nespėjau jo geraĩ pēržiurēti ir pažiĩti. Numanaū tiktaĩ, kad tenaĩ kałbà apē jįlgūmą žōdžu ir baĩsũ, nōrint geraĩ gēsmeį kokiā, carmina, paraszýti. Māno gi Sándora ýsztarmēs aprāszo ne kaip žōdis gēsmēĩ dēti, bet kaip jĩ lētũwinikai kałbėdami isztāro, ne wisūs bālsiu ir tarczū jįlgumūs ir sánkrowas eiksztēĩ iszkeldamĩ, bet nekuriūs kařtais nulsėpdamĩ. Pažinĩmas szĩto mókslo ne lētũwinikams gāli gērą isztārymą lētũwiszku žōdžu paleĩgwinti. Liksziōlei apē Sándorą ýsztarmēs nei Szleĩkeras, nei Kurszáitis, nei kitĩ mókyti wýrai nēko nebũwo rāsę, nebudaĩmi jōs geraĩ isztýrę; nei asz Támstai apē ją nēko nerasziaū, norėdamas tiktaĩ paródyti kōks jįlgūmas ir sánkrowa isz žōdžũgio (Wortbildung) iszpũła, bet ne kokaĩ ýsztarmėje užsiłaiķo. Dariaū teĩp déltō, kad norėjau raĩdžai paródyti, kad māno raszýba netėk [155 psl.] pāturoja ýsztarmēs, kék žōdžũgio. Dabār gi matýdamas, kad jaũ māno raszýbą iszpėrmanei, ir pastateĩ tũlą kłausĩmą tokį, kad be taisyklũ sándoros ýsztarmēs nũsakiaĩ atsakýti neiszsĩgalėsiu, pridėjau cza prėraszus, isz kuriũ Támstos gałwà daeĩs wĩso, arbà konewĩso szĩto mókslo. Raszýdamas Anykszcũ szĩlėlj sulĩg tarmę R. 4. tũłame kartē jįlgumūs žymėjau nepagàl Sándorą ýsztar-

mēs. Jeigū Támsta norēsi spáudinti su žymēlėmis įlīgūmo ir sánkrowos, tai isz mǎno préraszu galēsi patsaĩ daeĩti, kokiōm kūĩ reĩkia jōms būti. Atsitĩkus gi kokiām abejójimui, asz Támstai pataisyti padėsiu. Mǎñ dar rėgis, kad szė mǎno préraszai ir kitū daiktū Támstai waĩgą paleĩgwins ir newėną abejójimą parėiszkins kaĩp reĩkia.

Dabār jaũ ant kitū Támstos kłausĩmu atsakýsiu. **Welūnà**, lėnkiskz kai rǎszoma **Wielona**. gūli paczojė panemunėjė terpū Kaũno ir **Júrborg'o** in szĩ paskutĩnĩ mēstėlĩ benkėk arcaũs, ne kaĩp in pírmą. Wėdant lĩnią nũ **Báusko** in Szakiūs (lėnkiskz kai **Szaki**) Lenkū tai yrà nũ Nėmuno kairėjė pūsėje ėsanczūs, ant patės Nėmuno rasi isz deszinės pūsės „Wielona“. Tenaĩ tarmė W p. (Wakarėczu pėtėczu). Nežinaũ geraĩ, bėg lėtūwinjkai wadĩna tą mēstėlĩ „Welūnà“. Neseniaĩ būwo pàs manĩ wėnas žmogūs, kūĩs pakłauštas: isz kūĩ esi? atsakė: isz **W e l e n o s**. Raszyba Jōno Juszkėwiczės neĩ Puszołaczu nei Welenėczu tarmės geraĩ neparódža. Bet apė tataĩ kalbėti nė czà wėtà.

Natàs gėsmėms: Kōgi skaũdža ir Marijà po krýžium stowėjo neužĩlgo Támstai siųsiũ. Dabār paraszyti nepaspėjau. Natàs Žėmai Tamosziũnaiczos, kur baĩsaĩ būwo po nekuriàs wėtàs pardaũg iszskłaityti, benkėk pėrtaisiau, ir tą pėrtaisymą Támstai siųsiũ. [156 psl.]

Mūzikos nėkas manės nemókė; tiktaĩ ją mėgdamas, asz patsaĩ isz knĩgu ir isz skaĩbinimo benkėk pramókau. Bet taĩ tērà mėnėkà pradža. Isztaisyti szito mōkslo nebeĩfgalu: wėna pasenėjau, pírsztai staĩbūs, kĩta ir nespėju skaĩbinti.

Dĩdumas Támstos kłausĩmu tĩri mǎno atsākymus po préraszus. Czà gi tiktaĩ pripažĩstu, kad Támstos norėjimas iszmėsti ė isz raszybos sulĩg tarmė R₄, teisĩngas. Mǎñ paczām teĩp gaĩwōñ dėjos; tiktaĩ skubōtai raszydamas, nė nepasimaczaũ, kaĩp taszkėlĩ ant lĩteru ė, aė, padėlójau. Pėrraszydamas Támsta jo nebedėk sūwisu. Bǎlsiai: ė, ė, ū, ą, ę, i, u, ią, ių, wisi reikalĩngi yrà raszybai sulĩg žodžúgiu; bet sulĩg tarmė kurią nórint rǎszant ir gǎlima ir iszpĩũta ju wėton dėti kitàs lĩtaras, kokiũ tarmė aprǎszoma reikaĩauja. Bǎlsis y gǎlima paĩaikyti dēl didėsnės patogybės po nekuriàs wėtàs, nórint trumpũju nũ įlĩgũju atskĩrti ir dēltō kad y po wisàs tarmės wėnōdai lėtūwinjkai isztǎro.

Nežinaũ geraĩ, ar Jaũnius tikraĩ bĩjo, kad jo nenurángtumai. Mǎñ rėgis, kad jis tĩli ažũ darbũ gaĩwōs nespėdamas. Nũ wǎsa-

ros pėrsikėlė mūsu seminārijon mókytu katekǵzmo, įstátymu Bažnyčzos ir lotíniszkos katbės, Pirmėji mėtai kėkwėnām mókytojui ėšti suńkūs. Jisaĩ apė Támstą meĩlai kaĩba ir ātraszą, kaĩp tik spėsiaš, siųsti ketĩna.

Ursulā Tamosziúnaicza ātsiuntė mām gėsmes: Wāsara, Rudenėlj ir Atsitikĩmą ľabaĩ nedóra; Marijonā Balýcza ātsiuntė Wāsara. Nepaspėjau dabār tū gėsmiū Támstai pėrraszyti: taĩ jās nusiųsiū Támstai kĩtũkart.

Dabār jau búkigi sweikũtis ir linksmũtis. Pasilėkũ Támstą ľabaĩ ľabaĩ mylėdamas ir brángindamas

Támstos A. Baranowski.*)

Prėraszai.

[169 psl.])**)

(1.) Rāsant ne sulĩg žodžũgiu, bet sulĩg tarmė, reĩkia rai-džaũs paródyti, kėk ýsztarmė nũ žodžũgio atsitólina. Žĩnoma jau kad smagũmas bālsiu (vocales), nei tarczũ (syllabae) neprajĩlgina,

*) Voko nėr, tad ir laiško data tikrai nežĩnoma. Iš 15. laiško išeina 1880. XII. 30.

**) Šiame laiške vėl yra 14 puslapių [157—168] Web. rašytų. (Tarp jų du puslapiai W. nesunumeruoti, mat jie tik tvarkingiau pakartoja kas sekančiuose puslapiuose jau buvo). Ten randame pasakas: a) „Apiė dawýnius bró-lus“ [157—164], b) „Apiė mĩžĩnus“ [164 psl.], c) „Dainuszka“ [165—166]. Be to [166.] psl. yra dar keletas sakinių ir žodžių iš B. anksčiau Web. atsiųstų raštų, kurių pastarasis nežino ar kirčio, ar rašybos. Paskutiniuose dviejuose [157—168] pusl. yra: „Probe aus Anyksz. Sz. v. 1—101 den dialektischen Text ohne die Bezeichnung é zu schreiben“. Čia yra keli to „é“ pavyzdžiai po ł, galunėse, šaknyse, sufiksuose. Čia pat prašo Weber'is B-ą parašyti kokį turi kirtį „tąta“ galininke vien. W. „aus bestimmten Gründen“ manęs turėtų būti: „tątą“. (Atsaką B. duoda (63.) prierasė).

Tekstai a, b, c yra iš šio W. nuorašo išspaudinti Fr. Specht'o knygos „Lit. M.“ priede. Rašyba, ypač kirčiavimas nevisur tesutinka. Juos randame ir Weber'io raštiškajame palikime (ne B. laiškuose) tarp rankraščių gautų iš Schleicher'io palikimo. Rašyba pastarųjų tekstų (iš Schleicher'io palikimo) tebėra kaip ir pirmuosiuose laiškuose, atseit šleicherinė (jų rašymo datą ir pats B. kelia į 1860. metus. Palyg. 4. laišką 101. psl.). Schleicher'is bus juos gavęs iš Schiefner'io. O Web. juos gavo per Johannes Schmidt'ą. (Tą patirame iš Schl. sūnaus Erhart'o Schleicher'io 1875. m. 4. d. spalį Weber'iu rašyto laiško). J. Schmidt'as išsiunčia čia minimuosius ir dar 3 kitus tekstus W. iš Graz'o 20. X. 75. Prieš nuorašus B-ui pataisyti siųsdamas W. jau ir paties B-o originalus turėjo. Iš tų jis bus ir nusirašęs. Palyginus abejus teks-

kaip regėjosi Szleiferui, jog *ă, ă, nũ* smagũmo kaĩtais prasijĩgĩn^a in *á, é* (= *ā, ē*); neĩ patsaĩ smagũmas neĩsti dwejópas *~* ir *o*, kaip tam pacz^am mókytam wýrui ródės, nei trejópas, kaip jĩ skĩrsto Kursz^aĩtis (kurz, gestossen und schleifend); bet wėnas ir pr^astas tebũdamas kriĩta ne ant wĩso b^aĩsiu ir tarczũ jĩgũmo, e tiktaĩ ant wėn^os kuri^os waĩand^os, ir partataĩ eikszt^ẽn ĩszkela wis^a b^aĩsio arb^a tart^ẽs kaip jĩgũm^a, teip ir s^ankrow^a. Nesmagiũju kaip b^aĩsiu, teip ir tarczũ jĩgũmas ir s^ankrowa daĩnaĩ ěsti pasisl^ẽp^ẽ. Tasaĩ pasisl^ẽpĩmas iszsiplĩdĩza partataĩ, kad ýsztarm^ẽ (pronuntiatio) ne wis^oms žodĩzo tartĩms tokĩ dũda jĩgũm^a, koks^aĩ isz žodĩzio iszpũĩta; bet tokĩ, kokio geĩdĩza rĩtmiszkas iszĩ-

tus ir paaiĩk^ẽja. Pav. pirmoji dalis pasakos a) B-o originale iš Schl. palikimo yra labiau bendrine kalba paraĩyta (iki dainelės: „oi žirgeli juodber^ẽli“ pabaĩgos). Tam tekstui artimesnis yra ir W. nuoraĩsas.

Po tos dainelės Bar. raĩo: „Que sequuntur scribam ita ut plebs profert et scribit“ ir pasakos likusj tekst^a suraĩo kiek galėdamas anykštėniĩskai. Ta dalis ir Weber'ui lengviau sekasi tarmiĩskai — anykštėniĩskai „išversti“. Nors Bar. po tos pasakos ir n^ẽra pasiraĩšęs, bet rankos raĩto panaĩsumas ir gale lotyniĩska pastaba: „Tale idioma in Parochia Anikszcz^ẽej, Vilcomiriensis districtus in Gubernio Kaunensi; olim parochia haec pertinebat ad palatinatum Vilnensem“ — rodo, kad ěia tikrai Baranausko darbas. Tarp kitko tebũnie pasteb^ẽta, kad visos 3 ěia minimos pasakos yra Web. paruoĩtojoje spaudimui antrojoj „Ostl. Texte“ daly, kuri nebeĩš^ẽjo. Jei Specht'as iš ten bũtũ j „Lit. M.“ pried^a paĩmęs tekstus, labiau bũtũ atatikęs B-o raĩyb^a ir kirčiavim^a, nes Weber'is ten panaudojo visas B. pataisas.

Tekstus a, b, c siųsdamas Baranauskui raĩo W.: „Diejenigen Silben, welche unterstrichen sind; sind mir dem Accente nach nicht bekannt, ob ~ oder *^*, oder nicht sicher bekannt. *^* = lang, — = mittelzeitig, *~* = kurz“.

Kadangi Web. nusiųstuose tekstuose ten pat n^ẽra vietos palikta paaiĩkinimams, tad B. tenkinasi, tik paprastus kirčius bei raĩybos dalykus pataisęs W. tekste. Šiaip jis raĩo ant klaidingai paraĩytojo žodzio skaičių ir aiĩkina šio laiĩsko „prieaĩsuose“. Bet vis d^ẽlto 4 vietose, radęs vietos, trumpai ir Weber'io atsiųstuosiuose teksto puslapiuose vien^a kit^a dalyk^a ima aiĩskinti. Pav. [157 psl.] prie W. paraĩyto žodzio: „żounieriu^oĩna“, B-as ěia pat išnaĩsoj paaiĩkina:

„żounieri^oĩos, iszt^ãro: -ri^os. *ũgis* -i^ũ- ýsztarm^ẽ -ĩo- *ũgĩs* ž^aũn^ĩeri^ũĩ^oĩn^a = 10 waĩandũ jĩgũmo; *s^andora ýsztarm^ẽs*: ž^ũũn^ĩeri^ũĩ^oĩs 7 waĩandos, delt^o kad smagi^oja tartis -n^ẽ- nur^ũang^ẽ pirm^ojoje tarty^ẽj^ẽ -*ã*- wersdam^a in *ã*, nũ sumiszĩmo su -*ũ*-, wiĩtus^a in *ũ*; i^ũ in i^ũ, kuri be smagũmo R²⁻⁶. iszt^ãroma i^ũĩ, arb^a i^ũĩ; ir nudĩĩto galĩn^ẽ trump^a tartis -n^a. —

taĩsymas. Szis gi iszsitaĩsymas wėnai tiktaĩ smėgiajai taĩczai iszgėdyja wĩsė, kaip isz žodžũgio prigũli, jĩtgũmė ir sėnkrowė, kitės gi tartis nurėngia. Isztyrĩmas szitu pasislėpĩmu mėno kaĩbėmokslyje (grammatica) prėmintas „**Sėndora ỹsztarmės**“. Po szitũs prėraszus žodžũgi žymėsiu **ž-u.**, sėndorė ỹsztarmės **s. y.** Norėdamas tos sėndoros ỹsztarmės reiszkiaũs parėdyti dedũ cėė apė tũs pasislėpĩmus ben kėlatė taisyklũ.

T. 1. S. y. nurėngdama kuriė nesmėgiajė taĩti, ne daugiaũs jaĩ nũslepia, kaip tiktaĩ wėnė jĩtgũmo wėlandė, teip jog **ž-u.** ^ reiszkiaĩ isztėroma ėsti — , **ž-u.** — eiksztėn isziwėfcza ~ : **ėũgu** **ėũgiĩmas**; stėĩėš, stėĩėlėĩs.

[162] pusi. kur W. prašo pasakyti „ap-sĩbo“ formas Bar. ėia pat parašo: ap-sĩbstũ, ap-sĩobaũ, ap-sĩĩ-bti, **szaknis sľab-** lėnkiskai sľab-nėć, sľėby, Mask. слабить, слабый.

Taip pat [166 psl.], kur Web. nori patirti kokios lytys yra veiksmėžodžio „sugỹdo“, B. rašo:

„sugỹstu sugỹdau, sugỹsti“
ir apaĩioj:

„sugindũ, sugidaũ, sugĩsti“.

Prie W. pastabos „preussisch lit. gaidỹs pragỹdo“ — Bar. apaĩioj parašo:

R 4. { pragỹstu, pragỹdau, pragỹsti
pragindũ, pragidaũ, pragĩsti.

Pagaliau [168 psl.] gale Web. rašo: „Sehr interessant ist Ihre Mitteilung über jėunas - joĩnis. Ich bitte mir die Bedeutung deutsch oder lateinisch oder polnisch beizuschreiben, da ich sie nicht finde bei allen: (kas Weber'io parašyta spausdinaė ėia paprastu šriftu, o kas B-o — kursyvu).

joĩnĩs, joĩnė = (Jüngling, Mädchen) *Jungerer (Substantivisch)*.

rėpė = Rũbe { rėpjus = *Der die Rũbe liebt zu essen*
rėpė = *fem. dasselbe.*

ėžkė = Ziege { ėžkius = *amator vel cultor caprarum*
ėžkė = *idem femin. gen.*

bũlba = *Kartoffel* { bũĩ-bjus = *Der die Kartoffel liebt zu essen*
bũlbė =

ėžkius = ožkinĩkas, ėžkė = ožkinĩkė. Aber kan (skaityk: kann) man nich (skaityk: nicht) sagen weder ropinĩkė, noch bulbinĩkė; noch -ĩkas. —

bėlnas = Sattel? Kursch. bėĩnas. Ėia B. parašo „*adjectivum*“ ir padeda išnašė (63), reiškia, ieškok paaĩskinimo prierėsuose.

bėlnis = *Weisser Ochse, gebrėuchlich nur von Vieh*

pėłsza = fahl

pėłszis = fahler Ochse *auch fahles Pferd.*

T. 2. Toksaĩ slėpĩmas ęsti tiktaĩ po tartis nesmagiósias.

T. 3. Tokĩ slėpĩmą keĩcza ne tiktaĩ tartỹs už smągiajā trumpėsnės ir smągiajai lýgios; bet ir už ją ant wėnės wālandės jilgėsnės. Teip prėsš truĩpajā smągiā widutĩnė nesmagi eiksztėn iszsĩmusza wėnā tiktaĩ jilgũmo wālandā: [170 psl.] kăktà, kăktos; pũpà, pũpos; gĩrià, gĩrios; àkis, àkiai; pĩnũ, pĩna; sũkũ, sũka; etc.

þ. Prėsš smągiajā widutĩnę, a) widutĩnė nesmagi wėnā wālandā jilgũmo nũslėpia, kĩtā eiksztėn įszkela:

kăblỹs, kăblo; rūgỹs, rūgio; gėnỹs, gėnio; žĩnỹs, žĩnio; kătė, kătėi; pėlė, pėlėi, žũwė, žũwei. etc.

b) jilgójā nesmagi wėnā wālandā nũslepia, dwĩgi eiksztėn iszdũda:

kōrỹs, kōrio; slėnỹs, slėnio; rỹszỹs, rỹszio; pĩrszlỹs, pĩrszlo; žėwė, žėwei; siũlė, siũlei; lũžė, lũžei; pỹnė, pỹnei; grėblỹs, grėblo; sėksnỹs, sėksnio; ōžỹs, ōžio, dũbė, dũbei, etc.

γ.) Prėsš smągiajā jilgā a) widutĩnė wėnā wālandā slėpia: kăblaĩ, rūgiaĩ, gėniaĩ; gālaĩ, gālas; būwaĩ, būwo; łũpeĩ, łũpė, etc.

b.) jilgójā nesmagi wėnā wālandā slėpia, dwĩjan gi eiksztėn kėla: bėrnaĩ, bėrnas; snėgaĩ, snėgas; łăńkaĩ, łăńko; wăisaĩ, wăiso; etc. blăũzdōs, blăũzdà, etc.

T. 4. Taĩtys jilgosios grėczumi trumpũju smagiũ nurąngti nesidũda, bet eiksztėn wisàs tris wālandas iszweĩcza:

dũszià, dũsziai; ōžkà, ōžkai; jāũnà, jāũnai; žăĩ-nà, žăĩ-nai; lũ-tis, lũ-czai; pĩĩ-tis, pĩĩ-czai; wăĩkũs, wăĩkas; łăĩnũs, łăĩnas; nỹkstũ, nỹksta; mėĩkiũ, mėĩkia, etc.

T. 5. Tartis jilgójā wėnā wālandā jilgũmo slėpia, dwĩjan gi eiksztėn iszdũda prėsš truĩpajā smągiā, jeigũ ta trumpójā yrà pasiĩkusi isz dwėjũ trumpũ, galĩnei truĩpai nudĩtus;

dėĩ-nàñ (= dėĩnànà), dėĩnas; wėĩ-dàñ, wėĩdas; gũĩ-bàn, gũĩbas; etc. wėĩniàn ir wėĩnin, wėĩniàs. etc.

găĩ-diñ, găĩdžo; smėĩlin, smėĩlo. etc.

wėžin, wėžio; ōžin, ōžio, etc.

žqsiñ, žqsis, žqšiai; pĩĩtin, pĩĩtis; etc.

sũnũn, sũnũs, sũnui; kăĩczàn kăĩtũs, kăĩtũ etc.

(Sziťos taisyklėš nekłaušo móteriszkos gymėš wardaĩ -a, -ia, -ė, -i:

gaŭw-õñ, gǎiwa, gǎiwei; kǎrczõn, kǎrti, kǎrczai; pĩř-kiõn, pĩř-kià; stěřbłēn, stěřbłē, stěřblei, etc.)

mǎřgañ (= mǎř-gāmè), mǎřgas, etc. [171 psl.]

T. 6. Tartis jiłgója, ne grēcзум přész truñpajǎ smǎgiǎ sto-wédama, bet ar treczõjoje, ar toliměsněje wětoje nũ jõs, wěną wǎłandǎ jiłgũmo slěpia ir dwi tiktai eikszťēn iszweřcza:

ĩõ-pětà, ĩõpetai; sněgělũ, sněgas, etc.

T. 7. Žõdžu daugiatařczu wĩsos jiłgosios ir widutĩnės tařtys po wěną wǎłandǎ slěpia přész smǎgiǎjǎ netrũmpǎ:

běřžynaĩ, běřžas, běř-žŷ-nās; āžũlŷnaĩ, etc.

pǎměřgŷs, pǎměřgio, měřgà, etc.

T. 8. Přész smǎgiajǎ truñpǎ tĩlimosios tařtys po wěną wǎłandǎ slěpia; artimója gi, jiłgà budamà, wisà eikszťēn iszsiweřcza: žmõgŷstė, zmõgũs; kǎřǎlŷstė; wǎřgũnũs, etc.

T. 9. Jiłgũju tarczũ slěpiasi wǎłandǎ wisadõs isz twirtumõs sánkrowos, t. y. twirtaprǎdžũ — isz pradžõs:

běřnaĩ, běřnas; āũgĩmas, āũgu, etc.

twirtagǎlu gi — isz gǎto:

wǎřkělĩs, wǎřkas; wǎřgaĩ, wǎřgas; etc.

Išz padėtũju taisyklũ jaũ rėgima, kad po žõdžũs daugiatar-czũs **s. y.** ben po kėlata wǎłandũ žõdžũgio nũslepia:

ž-u. āžũlŷnāĩ = 12. wǎłandũ jiłgũmo.

s. y. āžũlŷnāĩ = 9. w. jiłg., trŷs nũslėpta.

Žymėdamas eiszkiõsias wǎłandas jiłgũmo sándoroje ýsztar-mės, asz skaitýsiu pũsėmis ($\frac{1}{2}$ w.) wǎłandõs trumpũsius balsiũs nũ łankstýgalo (Flexionsendung) nudĩřusiũs:

dǎñgũñ, ñ $\frac{1}{2}$ w. jiłg., **s. y.** 3 $\frac{1}{2}$ w. jiłg.

ž-u. dǎñgũnà = 5 w. jiłg.

dǎñgũj **s. y.** 3 $\frac{1}{2}$; ž-u. dǎñgũjė = 5. w.

dǎñgũš **s. y.** 5 $\frac{1}{2}$; ž-u. dǎñgũšė 7 w.

gėràñ **s. y.** 2 $\frac{1}{2}$, ž-u. gėràmə 4 w. etc.

Łankstýgalai -ĩs, ě, turėdami smagũmǎ abĩ wǎłandi jiłgũmo sándoroje ýsztarmės nũmaniaĩ eikszťēn iszweřcza: grėblŷs žėwė; be smagũmo gi benkėk trumpiaũs ěsti isztǎroma, wĩsgĩ znaimiaũs ne kaip ĩ, ě, arbà ĩ, ě: brė-dĩs, kǎr-wė; tai asz jũs skaitýsiu pus-antrawǎłandžais ($1\frac{1}{2}$):

s. y. brēdis, 4½ w. ž-u. brēdis 5. w.; ½ w. nūslēpta.

s. y. kārwe 4½ w, ž-u. kārwe 5 w. ½ w. nūslēpta. [172 psl.]

(2.) tā (R₄. tū). Wisū skúndłankiu wénaskaitlo (acc. sing.) łankstýgalis tūri widutŋni įłgūma: -ā, -iā, -ī, -ū, -iū. Taĩ kur tik-taĩ ant jo kriŋta smagūmas, wisūr ėsti sánkrowa twirtagālė ≈. Nė-kados neėsti twirtaprādė + ir nėkados twirtaprādė negāli bŋti, dėt-tō, kad wĩsos taĩtys widutŋnės, ar pradžojė, ar widuryjė, ar galė žōdžo bŋdamos, wėnā tiktaĩ draūg su smagumū twirtagālę sánkrowā teprisĩjema ≈. Ant widutŋniu bālsiu smagūmas twirtaprādės sánkrowos (+) tadā tiktaĩ tegāli bŋti, jeigū tē bālsiai stōwi tartyjė įłgojė (trijū wałandū) taĩ yrā, jeigū po jėms tojė paczojė tartyjė yrā skýstasis siaūdis (liquid. conson.), kuriamė iszspĩldža treczōja wałandā įłgūmo:

kāł-tas, wāł-gyti, tām-sus, łāñ-gas, dāř-bas;

dēļ-nas, wēļ-nias, pēm-pė, pėñ-tė, wēř-gė.

tīř-tas, wīļ-tis, mīñ-ti, tīñ-pas, dīř-bti.

dūļ-ka (3. p.), kūļ-ti, pa-gūñ-da; dūñ-ti, būř-tai, etc.

(3.) Māñ rėgis cza ž-u. mǎžŋsnā 6. w. s. y. R₄. mǎžŋš 4½ w. Wsk. taĩsłankis (instr. sing.) mǎžŋōju dgsk. skúndłankis (acc. plur.) mǎžŋōsius. -nā trumpā smagi neiŋgali nurāngti įłgōs. -ū- (žĩurėk aukszczaŋs (1.) T. 4 ir T. 8.). Tařczai -nā nudĩtus, pasilĩko smagūmas ant galĩnės (treczōsios) wałandōs -ū-. ir teip -ūō- tāpo -ūō-. Wėnawałāñdė smagi -ō- nurāngė nesmāgiā dwiwałāñdę -ū-wersdamā jā in -ū- (cf. (1.) T. 3.); smagūmas gi ir padėĩjmas (positio) nedŋda szłtai įłgtai tařczai (-ū-) susitruŋpinti widutŋnėn (-ū-), bet sŋturi wisās tris wałandas įłgūmo. Pertataĩ s. y. nŋ -ū- wiřtusios in -ū- wėnōs wałandōs įłgūmo nenŋslėpė, bet jā pėrkėlė in -ō- wersdamā jā in -ō-, ir teip iszspĩldė pėrsiwertimas sánkrowos -ūō- in -ūō- = -ū- in -ū- mǎžŋsnā.

(4.) Begnė geriaūs iszpułtŋ raszyti kėtąją -e- R₄. ae, R₅. ae? R₄. aē, aēgi, aēina, aējo, aēsū, kałnaēlis, etc.; dėtō kad R₄. nesigiřdi sŋwisu bālsio a, tiktaĩ kėta -e- kaip lotyniszka žōdžŋuse nemo, debet etc.; [173 psl.] tai a prėsx e R₄. rāsxoma kaipō žymėlė kėtŋmo, teip lŋgiai kaip -i- po suminksztėjusiŋs balsiŋs neiszštāroma žymėlė minksztŋmo: siŋłas = sŋłas, rūgio = rūgo. etc. R₅. ae dėtō geriaūs pritiŋka ne kaip ae, kad tinaĩ kėtōja -e isztāroma konė kaip -a, sŋwisu nedaūg jā paleŋkiant in -e, teip: táawas, báegu, kałnaēlis, žēmaē, etc.

(5.) R₄. ir R₅. ĩsztaria ě, kaip iă po wisùs žodžùs ir pa-dėjimùs. Teip szaũkľankj wénaskaitlo (szť. wsk. voc. sing.) sėsiũľė = šásiũľă, nė = nă; be = bă, etc.

Balsiùs ě, ě, ě. ě, ě, dwĩbalsj ei po l, isztăro l sukėtindami in ł, sziteip:

ľ = ľă: šásiũľă, galė = gaľă; ľėdaĩ = ľădaĩ, ľėsu = ľăsu, etc.

ľ = ľė: ľėdas = ľėdas, ľėsa = ľėsa, szalėľėn = szalėľėn.

ľ = ľė: sáluľė, szakėľės, pűszėľės, etc.

ľ = ľė: aeglėm, s. y. aeglėmĩ, obalėľė, etc.

ľ = R₄. ľĩ, ľy: sũžėľy, ĩszkėľy, sáluľĩ, etc.

R₅. ľ = ľĩ, ľy ir li, ly: sužėľy, ĩszkėľy, sáluľĩ ir sužėľy, ĩszkėľy, sáluľĩ, etc.

Iš to rėgima, kad po ł R₄. ir R₅. nereĩkia raszyti ae, ae, bet grýnos e, ě, = ă, ě, ě, ĩ, y; dėltõ, kad bălso a, a, prėsz e sũ-wisu nesigĩrdi, tiktaĩ grynà kėtą e. R₄. [ž. (4.)], ae, a yrà žymėľė, kėtũmo, siaudĩs gi ł-yrà kėtas ir patsaĩ balsj -e sukėtina, dėltõ žymėľės -a- nebereikaľauja.

Žodis reĩkia, reĩkė, reĩks, R₄. ir R₅. isztăroma raĩkia, raĩkė: raiks. Măn rėgis, kad teip ir iszpũľa raszyti, geriaũs teĩp, ne kaip r_aeĩkia etc., dėltõ kad szj wėnă žodj atskýrus R₄. -rei, wisũr isztăro -rei, ne r_aei: 2. asabà būwusio ľaĩko wsk. (2. pers. praeteriti sing.) dareĩ, wareĩ, wėrei, szėrei, bėrei etc. isztăro minksztaĩ, ne dar_aeĩ, etc. —

R₅. ei wisũr isztaro a_ei: dar_aeĩ, war_aeĩ, wă_era_ei, etc., atskýrus gei, kei, žei, szei; wogeĩ, wăžeĩ, năszeĩ etc. — [174 psl.]

(6.) ž-u. păwėžėk 8 w. s. y. păwėžėk 6 w. 2 w. nũslėpta. Iš weĩkastės (species verbi): păwėžũ, păwėžiău, păwėszĩu, păwėžti (s. y. pŏwăžũ, pŏwăžiău, păwăszĩu păwėžti) padaryta kità weĩkastis truĩpo, ľėfgwo, neiszsipĩldžusio weĩkaľo (species verbi denotantis actionem brevem, levem imperfectam) păwėžiũ, păwėžėjău, păwėžėsiũ, păwėžėti (s. y. păwėziũ, păwėžėjău, păwėžėsiũ, păwėžėti), paululum vehere absque voluntate pertingendi ad finem vel certum locum, vel peragendi aliquod determinatum spatium.

Tokià patĩ weĩkastis ěsti nũ wisũ žodžu tũrinczu wėnakaľę weĩkastj ar sunkaũs, arbà jĩľgo weĩkaľo (speciem quae exprimit simplicem sed difficile, vel durabilem actionem): neszũ, bėgu, áugu, dĩřbu, sėřgũ etc. panėszĩu, pabėgiũ, pasiũgiũ, padĩřbiũ, pa-

sĩrgiũ, etc., wisũr prisĩjẽmdamos prẽaugą po lẽmenis bũwusio, bũdawusio, bũsinczo łaiķo ir neaptaryto łaiķo (Stämme praeteriti, frequentat, futuri, und infinitivi Nachwuchs -ẽ-) panẽsz-ẽ-jau, panẽsz-ẽ-dawau, panẽsz-ẽ-siu, panẽsz-ẽ-ti, etc. Sánkrowa szaknĩnẽs tartẽs wisũr ẽsti twirtagālẽ ~- : bẽgu, áũgu etc. pabẽgiũ, pasiũgiũ, etc. Pẽrsiwertimas sánkrowos iszsiplĩdža partataĩ, kad smagũmas, kriĩta ant tartẽs galĩnẽs trumpõs: pabẽgiũ, etc. prẽsz kurią jĩlgõja szaknĩnẽ wĩsą sãwo jĩlgũmą pasiłaiķo (vid. (1.) T. 4., T. 8.). Teip czà pẽrsiwertimas sánkrowos ~ in ~ yrà Sándoros ýsztarmẽs dárbas. pasiũgiũ isz pa-si-ãũ-giũ, pa-si-õũ-giũ. Teip szioĩn weĩkastin pẽreidamos szaknĩnẽs ãũ, û,*) wiĩsta in û: máu-ti, tráukti, łáukti, stáuhti, etc. tũri: pa-mũ-wẽti, pa-trũ-kẽti, pa-lũ-kẽti, pa-stũ-gẽti. jĩsti, pa-jũ-sẽti etc. -õ- pasilẽka -o-; jóti, pajõjẽti, piáuti, rĩszti etc. pa-pio-wẽti, pa-rỹ-szẽti, etc.

(7.) Weĩkastis jĩlgo wẽnakaĩczõ, bepẽreigio weĩkało (species simplex durativ. intrans.) tũpiũ, tũpẽjãũ, tũpẽsiu, tũpẽti (s. y. tũpiũ, tũpẽjãũ, tũpẽsiũ, tũpẽti) tũri taĩtĩ szaknĩnẽ **tũp-** widutĩnẽ s. y. tũp-trumpą. Bet weĩkastis darbyweiksło (formae [175 psl.] activae) tũpiũ tũpiãũ, tũpsiũ, tũpti (s. y. tũpiu, tũpiãũ (T. 3 ỹ. b.), tũpsiũ, tũpti), tũri szaknĩnẽ tũp- jĩlgą. Ta pati weĩkastis sawyweiksło (reflexivae vel mediae formae) tũpiũs, tũpiãus, tũpsiũs, tũptẽs (s. y. tũpiũs, tũpiãus, tũpsiũs, tũptẽs, vel tũptis). Tũptis setzen sich, tupėti sitzen.

(8.) Neptarytas łaiķas (m. infinitiv.) dažniaũs isztãroma -tẽs, ne kaip lẽptaikis (m. imperat.) -kẽs, tũptẽs ir tũptĩs; bet wis dauģiausia tũpkis. Nors ir nesiregẽtu atžagarũ sãkant tũpkẽs. Mažir teip yrà isz tõ kad nept. t. **tũpti**, **tũptĩ**, po wisũs žodžũs ir po wisàs tarmẽs tebeisztãroma dar minksztaĩ **tĩ**; lẽptaikio gi -k wisũr giĩrdis kẽtą tũpk, ne tũpk, -kĩ giĩrdis tiktai widuryjẽ žodžo prẽsz -gi, -s: tũpkigi, tũpkis.

(9.) **ž-u.** tõsẽ s. y. tõš 4 w. — 3½. **ž-u.** mãriõsẽ 6 w. s. y. mãriõš R. 4. mõriõš 4½ w.

(10.) Žodžwardĩs mótėriszkos gymẽs (part. fem. g.) -usi R. 4. isztãroma -us, ne -uś: pẽpỹkũs, užžũgũs, prilĩpus, etc.

(11.) Gĩmłãĩkĩs daũgiaskaitlo (gł. dgsk. gen. plur.) isz **ž-u.** galẽjo bũti -ũ, isz ũ (= un, -um); s. y. -ũ; krasztẽlũ, skřãplũ, (=

*) ũ piẽstuku išbrẽžta. A l m.

skrėplū); lungū, pūōdū, blūdū, száuksztū, kitū, brólū, etc. pažymėti būdwardžai (adj. determinata) tūri -ū-; gerūju, mažūju, etc.

(12.) **Ž-u.** nėĩk = R₄. **ńăăeĩk**, bet teĩp nesăkoma kad yrà iszsiplĩdęs susilýdymas bălsiu ě+ei = ěĩ, bet kad lėtūwiszka kaĩbà netūri keturiawalaĩdžo įĩgūmo, widutĩnė gi smagi -ĩ, dwĩbalsio ěĩ par smagūmą nurangti nesidūda [(1.) T. 3. (β. a.)] taĩ ē = ěė, wėnă tiktaĩ walaĩdą eiksztėĩ teĩszi- [176 psl.] weĩcza, kĩtą walaĩdą nuslėpusi: **neĩk**; negălima wėĩ raszyti **ńăeĩk** dėltō, kad ņ mĩksztà nedūda balsiui e- susikėtinti, nors ji, kad pradžojė žōdžo stowėtu, butū kėtà. Răszant **ńăeĩk**, reiktū prėsš -a- mĩksztinti n in ņ. Răszant sulĩg žōdžūgiu reiktū **ńăeĩk**, bet sulĩg tarmė geriaūs bus stăczai **neĩk**. — Neinū, nejaũ, neĩdawau, neisiũ, neĩti. etc.

(13.) **Ž-u.** krăũjăĩs, (krăũjăs) 6. w., s. y. krōũjăĩs, 5. w.

(14.) **Ž-u.** pėĩpỹkũsĩ 8. w., **s. y.** pėĩpỹkũs 6. w.

(15.) **Ž-u.** păskũtĩnės 6. w., **s. y.** păskũtĩńăs 4. w. —

(16.) R₄. săko ir szinăĩ, ir szinōj. Asz mĩslyju, kad czà yrà du łankiũ (casus) wėĩłankis (wl. localis) szinōj isz szinōjė (= **czà**) ir widũłankis (widł. locativus vel impositivus in sensu appropinquendi) szinaĩ (= **huc**).

(17.) **Ž-u.** pĩĩmũōkăĩt 9½. w. **s. y.** pĩĩmũōkăĩť 7½. w.

(18.) Nežinaũ geraĩ koksăĩ yrà łankstýgalis ketĩńtaikio sawý-weĩkslo (supini reflexivi) ar -tũs ar -tũs, **s. y.** -tũs; măudýtũs. Darbýweĩkslo (formae activae) **s. y.** wėĩ -tũ: păwădĩńtũ, ganýtũ, etc. Nežinaũgi gi dėltō, kad galĩniu tarczũ wăĩgũ yrà, įĩgũmas geraĩ isztĩĩti, ir kad ant galĩnės ketĩntaikio smagũmo nėĩti.

(19.) Búsinczo łaiķo 3. asăboje (3. per. futuri) **s. y.**) tris dărbus dăro: a) Mazgýbalsę (Bindevocal) sũwisu nũslepia, sutrumĩpindama žōdį ant wėnōs tartės. b) Szaknĩnę arbà lėmenĩnę smăgiają balsę su-trăukia nutraukdamà nũ jos, wėnă walaĩdą įĩgũmo ir c) twirtaprădę sánkrową tos tartės pėrmaino in twirtagălę ~ in ~, arbà ^ in ~.

a.) Mazgýbalsės R₄. ir R₅. nei **dgsk.** netūri, sakýdami: ěĩs-mă, ěĩstà. Žw. ěĩs-iąs, ěĩs-iă-nt isz- [177 psl.] tăroma: **ăeĩsiũs**, **ăeĩsiunt mb.** -iă-. Dėltō ir săkoma **iszeĩs**, **Ž-u.** įszėĩs 4½. w.; **s. y.** įszėĩs, arbà įszėĩs, 3. w.

b.) Nuslėpĩmas, arbà jūtės nutraukĩmas wėnōs walaĩdōs ant wisókio įĩgũmo iszsiplĩdža: widutĩniai bălsiai taĩpa trumpaĩs. sũks-

kēps, taks (R₄. sūks k̄aps taks) **dgsk.** sūkam, kēpam, tōkam, etc. (tebēsanczo). Jilgēji taŋpa widutīniais:

rēks, drēks, rēks, etc. **dgsk.** rēksmā, drēksmā, rēksmā, nū rēkiū, drēskiū, drēksti, rēkiū.

c.) Pērsimainymas sánkrowos iszšipildža po wisūs žodzūs:
jōsiū, jōsi, jōsmā, jōstā 3. as. jōs.

āugsiū, āugsi, āugsma, āugsta 3. as. ōūgs
bēgsiū etc. bēgs,
rūgsiū, etc. rūgs.

ārsiū R₄. ōrsiū, ārs = ā̄rs, ā̄rs.

bārsiū = bōrsiū, bārs.

gērsiū, etc. gērs R₄. gā̄rs.

kū̄lsiu, etc. kū̄ls, žw. kúlsias, kúlsianti.

pī̄lsiu, etc. pī̄ls. žw. pīlsias, pīlsianti.

gī̄rsiu, etc. gī̄rs. etc.

turēsiū, etc. turē̄s.

łaikýsiū, etc. łaikīts. (pieštuku Bar. ranka prirašyta: s. y. łaikis).

gēdōsiū, etc. gēdō̄s.

kurī̄nsiu, etc. kurī̄ns.

Bet jeigū smagūmas kriŋta ant tolimēsnes nū gālo tartēs, tai nei jilgūmas, nei sánkrowa neatsimaŋno:

tēkinsiū, tēkins.

łākinsiū, łākins.

krūtinsiū, krūtins.

kī̄binsiū. kī̄bins.

nēkinsiū, nēkins.

rū̄pinsiū, rū̄pins.

jūdinsiū, jūdins.

riō̄głinsiū, riō̄głins, etc.

Isz tō rēgima, kad susitrumpinimą ir pėrmainą sánkrowos dāro galinė tartis ir tolimūju nesėkia tarczū. [178 psl.]

(20.) ētnū, ējaū, ētsiū, ēiti. R₄. āētnū, āējōū, āēisiū, āēiti.

R₄. īntētnū, īntējoū, īntētsiū, īntē̄ti. (untētnū)

„ pā̄āētnū, pā̄āējoū, pāāēisiū, pāāē̄ti.

„ prā̄āeinū, dā̄āētnū;

„ iszē̄tnū, ā̄zē̄tnū, ū̄zē̄tnū, pārē̄tnū,

R₄. sŭwětnù, sŭwějoŭ, sŭwětsiù, sŭwěŭti; nŭwětnù.

„ pĕrĕjnù. pĕrĕjoŭ, pĕrĕisiù, pĕrĕŭti.

„ ätātnù, ätājoŭ, atātsiù, atāŭti. isz ata_aeinù susilýdymas -ä_aë = ä (ž-u. ā). Bŭwusiame laikē ätājoŭ, ätājaŭ, atōjo etc. bu-sincz. 3. as. ätāis. intĕjoŭ, intĕjaŭ, intĕjo. R₅. ne pra_aeinù, bet pra_ainù.

(21.) ž-u. stāŭāi, 5. w. s. y. stāŭāi 4. w.

(22.) ž-u. ätsĭlĕpē 9. w. s. y. ätsĭlĕpē 7. w. R₄. ätsĭlĕpē. ē isztāroma kaĭp ē, arbā ē. apē, apē, ärtē, ärtē; kĕkwēnas, kĕkwĕŭnas, etc.

(23.) ž-u. pāŭāngĕjē s. y. pāŭāngĕj, R₄. pāŭāngĕj, ž-u. 9. w. s. y. 6½. w.

(24.) ž-u. stōwĕjō 8. w. s. y. stōwĕjō 7. w.

(25.) ž-u. prĭjĕmē 7. w. s. y. prĭjĕmē 6. w.

(26.) ž-u. wāžiāwaŭ, wāžiāwaŭ, wāžiāwo, s. y. wāžiāwaŭ, wā-žiāwaŭ, wāžiāwo. R₄. wāžiawōŭ, wāžiāwāŭ, wāžiōwo. Taigi rā-szant ža = žē; žemi (= R₄. žāmi), iszpŭta suminksztėjusi bālsj -ia- užlaikyti, dėl atskyrĭmo nŭ mĭŭkszto -ē- isztāromo R₄. -iā-.

Dĕltō raszyti wāžiāwoŭ, ne wāžawou (= wāžewoŭ).

(27.) ŭgŭŭ isz tĕ-gŭŭ-i.

(28.) ŭa_aēdē, ŭa_aēda.

(29.) skyriūm nē, ŭā; nē- be smagŭmo s. y. nē-: ŭanōriu, ŭabŭsiu, ŭagawoŭ etc.

smagi nē-: nĕgariu, nĕ-gari, nĕgaria; etc. — [179 psl.]

(30.) ž-u. ŭpĕtĕjē 8 w. s. y. ŭpĕtĕj 5½. w.

(31.) ž-u. būwāŭ 5. w. s. y. būwōŭ 4. w.

(32.) wĕnā s. y. R₄. wĕnā. Sándora ýsztarmēs cza negāli nuslĕpti nĕwĕnōs wālandōs (žiuŭ. T. 4.) tiktāŭ smagŭmas galĭnēs trumpōs tartĕs sánkrowā szaknĭnēs -ē- pĕrwercza in -ē-.

(33.) iszĕtsmā [ž. (20.).]

(34.) 3. as. mŭli, 1. mŭlŭ, 2. mŭli.

(35.) 3. as. jĕmē, 1. jĕmĭāŭ, 2. jĕmĕŭ s. y. jĕmioŭ, jĕmĕŭ.

(36.) ž-u. ŭrānā 6. w. s. y. ŭrān 3½. w. (ž. T. 5.).

(37.) ž-u. gŭŭczos.

(38.) mŭszk, dĕltō kad -ŭ- widutĭnē: mŭszŭ 3. as. mŭsza [ž. (2.).]

(39.) atszōks, atszókū, atszókau, atszóksiu, atszókti; atszókstū atszókau, atszóksiu, atszókti. 3. as. búsinczo łaiko: atszōks [ž. (19.)],

(40.) ž-u. jūdbērēlī 10. w. s. y. juōdbērēlī. 8. w.

(41.) pār pūsczas. Lētūwiszka kaībā tokiōs sánkrowos ir sándoros netūri; bet ar , arbā : gāļwas, nōsis; dū-sziās, pīrtis, etc.

(42.) ž-u. māriōšē 6. w. s. y. R₄. mōriōš 4 $\frac{1}{2}$. w.

(43.) ž-u. dýwýdamōs s. y. dýwýdamōs.

(44.) ž-u. ēšā. s. y. R₄. _aēšū (4. w. isz 5. w.)

(45.) atāts [ž. (20.)]. — [180 psl.]

(46.) pasirēmē R₄. s. y. pāsīrēmī.

rēmiū, rēmiaū, 3. as. rēmē, rēmīsiū, rēmīti. R₄. rīmīsiū, rīmīti, pasīrēmīu (-fā-), pasīrēmīāu; žw. pasirēmēs, pasirēmusi, pasirēmē.

(47.) Giřstaikīs (modus conjunctivus, i. e. relata referendo) sawýweikslis wsk. kaībēdawēsys, moter. gym. kaībēdawusys, dgsk. abejū gymiū: kaībēdawēs: R₄. kaībēdawysys, m. g. kaībēdawusys, dgsk. kaībēdawys. —

(48.) ž-u. rūtēlē 6. w. s. y. R₄. rūtēlā 5. w. [ž. T. 3. β. b ir (5.)].

(49.) ž-u. lētōus 6. w. s. y. liētōūs 5. w.

(50.) ž-u. wētēlēñ 8 $\frac{1}{2}$. w. s. y. R₄. wētēlēñ, 6 $\frac{1}{2}$. w.

(51.) ž-u. pādýwōjā 9. w. s. y. pādýwōjā 7. w.

(52.) ž-u. tāu 3. w. isz tāwē 4. w. s. y. tōū 2. w.

(53.) pražīdī (ž-u. pražīdē) nū pražindū, pražidaū, pražisiū, pražīsti. pražīdy (pražīdē) nū pražýstu, pražýdau, pražýsiu, pražýsti.

— Pirmója weīkastis stīpro prasidējīmo weīkało, antrója siřpno.

(54.) ž-u. ēsczū, ēsti, ēsti, s. y. R₄. _aēsczū, _aēsti, _aēsti.

(55.) ž-u. ēsi 3. w. s. y. ēsi R₄. _aēsi 2. w.

(56.) sāw R₄. sōw [ž. (2.)].

(57.) ž-u. pākřūmēmīs 9. w. s. y. pākřūmēm 6 $\frac{1}{2}$. w.

(58.) ž-u. žwērēlāi 8. w. s. y. žwērēlāi 6. w.

(59.) ž-u. žwērū, s. y. žwērū.

(60.) ž-u. bēgdami, s. y. bēgdami.

(61.) ž-u. žiūrēt' 6 $\frac{1}{2}$. w., s. y. žiūrēt' 5 $\frac{1}{2}$. w.

(62.) Táuta, łaťwiszkas žōdis R₄. nežīnomas. skl. wsk. jeigū táutā, táutā; jeigū gi toutā gāli būti ir taūtā ir táutā: gaļwā, gāļwā; rankā, raņkā. —

(63.) bālnas jáuczas Weisser Ochs. bālnis Substantiv. dasselbe.

Drapanų ir šiaip įvairių audeklinių arba odinių dalykų sąrašas.

(Panevėžio V. Gimnazija.)

A.a. K. Būgos paragintas ir norėdamas daugiau jo pradėtam leisti lietuvių kalbos žodynui medžiagos parinkti, viename iš pasikalbėjimų, kurių nuolatos darydavau ir tebedarau įvairiomis progomis su savaisiais mokiniais, paklausiau juos, kurių žino mūsų kaimiečiai jų nešiojamų drapanų pavadinimus. Paklausti mokiniai tuojau visą eilę man rūpimų pavadinimų pasakė. Pradėjau klausinėti drapanų pavadinimų visose klasėse, ir velionies patarimu paprašiau savo mokines ir mokinius duoti jų žinomus atsakymus kortelėse, kiekvieną pavadinimą atskiroje kortelėje, nurodant kartu su tuo duodamo pavadinimo reikšmę ir adresą vietos, kurioje tasai pavadinimas žinomas. Netrukus tokių kortelių susirinko pusėtinas pundelis. Visas korteles peržiūrėjau, atskyriau grynus, mano nuomone, lietuviškus pavadinimus nuo barbarizmų ir, paaiškinęs, kaip darbas toliau reikia dirbti, galutinai korteles sutvarkyti pavedžiau dviem septintos klasės mokinėm: N. Činikaitei (sutvarkė barbarizmus) ir J. Mingilaitei (sutvarkė lietuviškus pavadinimus). Paskirtą darbą mokinės atliko gerai, vienok, dėliai visai suprantamų priežasčių, jų parūpinti sąrašai teko man dar kartą peržiūrėti, vieną kitą vietą pataisyti ir galutinai suredaguoti; be didelių atmainų paminėtų mano mokinių darbą atidaviau a.a. A. Vireliūnui „Švietimo Darbe“ išspausdinti, turėdamas galvoje, kad tokiu pat būdu, jei tiktai nepristigtų gerų norų, bendromis mūsų mokytojų ir jų mokinių pajėgomis galima būtų sudaryti pilnas ir, kaip etnografijos, taip ir kalbos atžvilgiu, įdomus lietuviškųjų drapanų sąrašas.

Kaip ir kitų savo panašaus pobūdžio darbų žaliąją medžiagą — korteles — atidaviau a.a. K. Būgai.

Deja, a.a. A. Vireliūnas prieš savąją mirtį šio sąrašo nespėjo išspausdinti, ir jisai nespausdintas teko atsiimti iš „Šv. Dr.“ redak-

cijos. Atsiėmęs kurį laiką jį buvau ir pamiršęs, o dabar vėl atiduodu spaudon. Kartu su tuo norėčiau paraginti visus, kuriems paliestas čionai klausymas rūpi, papildyti toli gražu mano mokinių nepilną surinktą lietuviškųjų drapanų sąrašą. Neabejoju, kad šiame sąraše rasis ir klaidų, jų išvengti negalėjau, nes korteles rašė ir pirmųjų klasių mokiniai, rasi kas ir apsiriko, o tokio asmens, kuris tikrai būtų galėjęs viską pataisyti, nesuradau. Be to, visai teisinga St. Dabušio pastaba, kad sąrašui stinga atatinkamų iliustracijų, kurių taip pat reikėtų piešiniais arba fotografijomis parinkti.

Pavartotų sutrumpinimų sąrašas.

Al = Alunta	Ob = Obeliai	Sm = Smilgiai
An = Anykščiai	Pa = Panemunėlis	Sr = Surviliškis
Ap = Apytalaukis	Pč = Pavešėčiai	Sv = Svėdasai
At = Antašava	Pd = Pandėlys	Šd = Šeduva
Bs = Bauskė	Pg = Pagiriai	Šl = Šiauliai
Ds = Dusetos	Pk = Pilviškiai	Šm = Šimonys
Gl = Geležiai	Pl = Palėvenė	Šv = Šiluva (Šidlava)
Gn = Grinkiškis	Pm = Pumpėnai	TI = Telšiai
Jn = Joniškėlis	Pn = Panevėžys	Tu = Taujėnai
Ka = Karsakiškis	Pp = Papilys	Tp = Traupis
Kč = Krinčinas	Ps = Pašušvys	Tr = Truskava
Kd = Kėdainiai	Pš = Pušalotas	Up = Upytė
Km = Kamajai	Pt = Paystris	Ut = Utena
Kn = Kantaučiai	Pv = Pasvalys	Uš = Ušpaliai
Kp = Kupiškis	Rg = Raguvėlė	Vb = Vabalninkas
Kr = Krekenava	Rk = Rėkliai	Vd = Vidiškiai
Ks = Krakės	Rm = Ramygala	VI = Velykiai
Kt = Kretinga	Rš = Rokiškis	Vn = Vainutas
Kv = Kvetkai	Rt = Rietavas	Vs = Vyžuonos
Lk = Luokė	Rz = Rozalimas	Vš = Vaškai
Ln = Linkuva	Sa = Salakas	Vt = Viešintos
Mk = Mažeikiai	Sb = Subačius	Vž = Velžis
Ms = Mosėdis	Sč = Saločiai	Vk = Vilkija
Mž = Miežiškiai	Sd = Skuodas	Zr = Zarasai
Nm = Naujamiestis	Sk = Skapiškis	Žb = Žiobiškis
Nv = Nevėžninkai	SI = Salamiestis	Žm = Žeimelis

I.

- Abrakinė, Pu. = maišelis, į kurį arkliams avižų pilia.
Ančvalkalas, Vn. = viršutinis priegalvio apdaras.
Antiestuvė, Ms. = ja apkloja lovą.
Antklodė, Pu. = klodė, kuria eidami gulti užsikloja.
Antvalkalas, Ms. = juo priegalvius apvelka.
Apatinės kelnės, Up. = drobinis apatinis drabužis.
Apatiniukas, Pč. = apatinis sijonas.
Apivaras, Pu. = virvutės, kuriomis nagines suvarsto.
Auklos, Vb. = naginėms surišti virvelės.
Ausinė kepurė, Kp. = kepurė su mažais ant ausų užleidžiamais kailiukais.
Ausinė, Pp. = kepurė su ausų uždengimais.
Ausiniai, Sb. = audeklo maišeliai ausims uždengti.
Ausiukai, Rm. = audeklo maišeliai ausims uždengti.
Autai, Up. = gabalai audeklų kojom apvynioti.
Autkojai, Pu. = autai.
Autskariai, Sb. = autai.
Baltinės, Kv. = apatinės kelnės.
Blauzdinės, Vb. = panašios į kojines, tik be galvų.
Brindos, Sa. = nertiniai apvada i rankoves ir kitus kraštus.
Brizgilai, Pu. = medinės sagutės.
Brunktas, Au. = pagražinimas ant ploščiaus nugaros.
Brunktelis, Pu. = užpakaly rudinės skersai nugaros prisiūtą gabalėlis viršui puskeltuko.
Brunktelis, Bk. = sprautukas, pagaliukas, kurį vartoja vieton sagutės kelnėms susegti.
Buriutė, Pm. = trumpi kailiniukai.
Čemurėlis, Rg. = mažo vaiko marškinėliai.
Čemukai, Nm. = apsiavimas megztas iš siūlų.
Čiužė, Rš. = šienikas.
Čiužinė, Ut. = šienikas.
Dengtuvė, Gv. = prijuostė.

Dirbtinis, Ut. = rankomis nudirbtas drabužis iš vilnionių siūlų.

Diržas, Pš. = odinė juosta.

Drapanėlis, Mž. = trumpas vyriškas užsivilkimas

Drapanos, Pn. = drabužiai, rūbai.

Droblė, Rm. = paklodė.

Drobulė, Pl. = marška, paklodė.

Dukninis, Pu. = duknų užvalkalas.

Dugnas (kepeliusiams), Rš. = įdaubtoji kepeliusiaus dalis.

Duondengtė, Up. = drobinis audeklas, kuriuo uždengia berūgstančią duoną.

Dvikaštė, Nm., Sb. = duknų užvalkalas.

Dvikartis, Up. = duknų užvalkalas.

Dvinytis, Pš. = audimas dviem nytim.

Empilas = impilas, Sm. = maišas pagalvės plunksnoms supilti.

Galvairištis, Jn. (= galvāraištė, Vb.), = skarelė, kuria moterys seniau galvas ryšėdavo.

Gintārai, Pu., Sb. = karoliai.

Ilgakutrė, Pu. = čigoniška skara.

Išpilalas, Pš., Sb. = maišelis duknų arba pagalvės plunksnoms supilti.

Impilas, Pu. = maišelis duknų arba pagalvės plunksnoms supilti.

Išlaidas, Pc. = maišelis plunksnoms supilti.

Juosmuo, Rš. (= juozmuo, Sb.) = ta kelnų arba andaroko dalis, kuri randasi ant pusiaujo, juostos vietoj, kad nenusmuktų.

Juosta, Pu. = nuausta iš kokių nors siūlų susijuosti.

Kailiakraštis, Pv. = kailio gabalėlis.

Kailiniai, Pu. = šiltas drabužis iš kailių.

Kailiniukai, Pu. = trumpi kailiniai.

Kaliausė, Rm. = žieminė kepurė.

Kapikelės, Pu. = ant galvos moterys dėvėdavo seniau.

Kasopinis, Sl. = audeklo gabalėlis, kurį mergaitės į kasas pina.

Kasnykas, Vb., Sb. = audeklo gabalėlis į kasas pinti.
Kaspinas, Pu. = į kasas pinti.
Kaspinykas, Pu. = į kasas pinti.
Kekšės, Kd. = apačioj dėvimos kelnės.
Keliaraiščiai, Vb. (= kėralaiščiai, Vb., kėralaikščiai, Sb.) = ko-
jinėms užrišti, kad nenusmuktų.

Kelašis, Sr. = kelių dalis nuo kelio lig galo žemyn.
Kelnės, Pu. = vyriškas apdaras.
Kepurė, Pu. = ant galvos dėvima.
Kiksas, Pu. = seniau siūdavo ploščius panašius į rusų ka-
reivių šinelius; juos vadindavo ploščiais su kiksiu.

Kiškinė kepurė, Vl. = kepurė su kiškio kailiukais.
Kiškio kepurė, Mž. = kepurė su kiškio kailiukais.
Kišotė, Rg. = žiurastas.
Kyšis, Pu. = žiurastas.

Klumbės, Vu. = mediniai batai.
Klumbiai, Kp. = mediniai kaliošai.
Klumpės, Pa. = mediniai kaliošai.
Klumpiai, Vl. = batai su mediniais puspadžiais.
Koštuvai, Pu. = drobės gabalėlis pienui košti.
Koštuvė, Pš. = drobės gabalėlis pienui košti.
Koštuvai, Up. = drobės gabalėlis pienui košti.
Krijus, Rš. = ta kepeliusiaus dalis, kuri dengia veidą nuo
saulės spindulių.

Kučkailis, Rm. = kailio gabalas.
Kumštinės pirštinės, Tš. = su vienu pirštu.
Kurpės, Vu. = lengvi kamašai.
Lakatai, Mk. = skepetos indams šluostyti.
Lakinė, Kp. = šienikas.
Lakinikas, Ut. = šienikas.
Liemenė, Sb. = kamizelka.
Liemeninė, Pu. = kamizelka.
Ličas, Pl. = kasdieninis sijonas.
Liučius, Rš. = kasdieninis sijonas.
Lupata, Kp. = nuplyšusi drapana, skarelė.
Maišas, Up. = susiuta drobė grūdams pilti.
Marška, Pu. = paklodė.

- Marškinposia, Pv. = drobinė skepeta varškei sunkti.
Marškonis, Kr. = drobinis ryzelis, kuriuo ką nors šluosto.
Mazgytis, Pv. = mazgotė.
Mazgōlis, Rg., Sb. = drobė indams šluostyti.
Mazgotė, Rm. = skepeta indams šluostyti.
Medinykai, Rm. = klumpės.
Medžiokai, Pš., Sb. = klumpės.
Megztinė, Pu. = vilnonis moterų apsvilkimas.
Megztinis, Sb. = vilnonis apsvilkimas.
Milas, Pl. = vilnonis audeklas.
Milinė, Pv. = milo žakietka.
Milinis, Sb. = milo ploščius.
Naginės, Pč. = paprastai susiūtas odos gabalėlis ant kojų dėvimas.
Nertinis, Pu. = vilnonis apdaras.
Nometas, Vt. = senovės moterų galvos apdaras.
Nuometas, Sm., Pu. = krominis moterų galvos apdaras.
Pakela, Jn. = kojinėms užrišti, kad nenusmuktų.
Paklodė, Pg. = lovai užtiesti.
Palmetis, Šm. = naminis moterų galvos apdaras.
Pāmušalas, Up. = audeklas dedamas apačioj drabužių.
Panosinė, Ut. = nosinė.
Papetis, Šd. = trumpi moteriški marškiniai.
Paputas, Pu. = moterų apsiavimas iš siūlų.
Paputės, Šm. = naginės iš siūlų, kuriomis dėvi moterys ir vaikai. Dzūkų čėmpės (megztos iš vilnonio siūlo), Leipalingis.
Perskeltukas, Sm. = užpakaly sėmėgos perskelta vieta.
Pašilys, Mž. = tokia paklodė, kuria sušildžius apsikloja.
Pātalas, Pu. = vieta, kur prirengta gulti. Dzūkų pātalas = duknos.
Patalinė, Rm. = visi daiktai reikalingi gulant. = paklōdas, Leip.
Pirštinės, Pš. = ant rankų dėvėti.
Pridurai, Ms. = pridurti moterų marškiniai.
Pridurkai, Rg. = pridurti marškiniai.
Pridurtiniai, Pm. = pridurti marškiniai.

Priejuostė, Pn. = žiurastas; dzūkų prijuostė ir pajuostė, Leip.

Priekaištė, Pu. = žiurastas (prikýštė).

Priekinis, Kv. = žiurastas.

Prikištis, Vž. = žiurastas.

Prikištukas, Pn. = žiurastas.

Prikištulis, Pn. = žiurastas.

Prikištuvas, Ds. = žiurastas.

Puodakelis, Rk. = skepeta puodams kelti.

Puodkelis, Pu. = skepeta puodams kelti.

Puodkila, Pv. (= puodkelýs, Vb., púodakilis, Sb., puodžiakelė, Leip.) = skepeta puodams kelti.

Pušakai, Rš. = ant rankšluosčių arba staltiesių galų prisiūti siūleliai, bet tiktai palaidi. = trapkaĩ, Leip.

Raištė, Ku. = didelė skara. Dz. raĩkštė = virvė.

Rankšluostis, Pu, = rankoms šluostyti.

Rietimai, Tp. = kada audeklą išaudžla ir suvynioja. Dz. rietimas

Rišelis, Vž. = ant galvos riša moterys.

Rišiukas, Vž. = ant galvos moterys riša.

Rudinė, Rm. = mило švarkas vyrams.

Sagutė, Sm. = broška.

Skara, Nm. = skepeta dėvima ant galvos.

Skarelė, Up. = keturkampis perkalis gabalėlis.

Skarliūtai, Sb. = skarmalai.

Skarmalas, Rg. = ryzo gabalėlis.

Skepeta, Up. = perkalis gabalėlis.

Sklepai, sklepukai, Šd. = tie atlenkimai žakietkos ar ploščiaus, kur plikas kaklas matosi.

Skiautės, Pv. = audeklo gabalėlis.

Skrabai, Kp. = nemušti kailiniai.

Skrabukai, Pd. = nemušti kailiniai.

Skraistė, Kp. = čigoniška skara.

Skrandai, Rm. = kailiniukai. Dz. skrandaiř = skvernai.

Skrandelė, Pm. = juodos spalvos skarelė.

Skrebės, Nm. = kailiniai.

- Skrebeliai, Pš. = trumpi kailiniai.
Skrebiai, Pu. = kailiniai.
Skrebiukai, Pu. = kailiniai.
Skrebučiai, Nm. = kailiniai.
Skrebuliai, Rm. = prasti kailiniai.
Skvernas, Pu. = kokio nors užsivilkimo kampas.
Spalas, Rm. = dalis sijono.
Spurgai, Rš. = ant staltiesių arba rankšluočių siūlai, bet jie surišti pluoštais.
Staldangtė, Bs. = stalo uždangalas.
Staldengtė, Pš. = stalo uždangalas.
Staltiesė, Pš. = stalo uždangalas.
Stomenai, Rg. = marškiniai be rankovių.
Strikelis, Jn. = trumpas ploščius, apačioje storai suklostytas, pastatytais ir surauktais pečiais.
Striukelė, Rm. = senovės moterų apdaras.
Striukė, Pp. = klostyta bliuska.
Striukis, Kp. = ploščiukas.
Stuomenys, Šd. = drobė marškiniams.
Stuomenos, Sm. = drobė marškiniams.
Supilalas, Sb. = ta pagalvio dalis, į kurią plunksnas pilia.
Sūrmaišėlis, Pu. (= sūrmaišis, Sb.) = maišelis varškei supilti.
Šerpė, Vk. = šalikas ant kaklo.
Šeško kepurė, Sb. = kepurė su ausimis.
Šiaudiniškas, Pm. = šienikas.
Šiaudinis, Vb. = šienikas.
Šiltieji marškiniai, Up. = pasiūti iš šiltos medžiagos.
Šiurpės, Sb. = numegztos iš siūlų naginaitės.
Škurliai, Up. = škarmalai.
Šlepetė, Sm. = siūtinė vyža.
Šlepės, Pv. = nudirbtos iš siūlų naginės.
Šlerpės, Rm. = siūtinės vyžos.
Šlėpa, Sl. = āvalynė iš audeklo.
Šlikė, Pv. = vyriška suplota kepurėlė.
Šliurės, Vu. = āvalynė medžio padais.
Šluostikė, Rp. = indams šluostyti.
Šnypštokas, Pš. = nosinė.

Šnypštukas, Pu. = nosinė.
Šnypštukė, Sm. = nosinė.
Šukos, Pm. = „grebenys“.
Švarkas, Pu. = apsvilkimas.
Traknys, Tr. = apmesta linais ir vilnomis atausta medžiaga.
Triausė, Sm. = žieiminė kepurė.
Trinyčiai, Rm. = rūbai iš trinytiškos drobės.
Tumpinės pirštinės, Pg. = pirštinės su vienu pirštu.
Tuputės, Zr. = klumpės iš siūlų.
Ūšmalai, Pu. = kailinės pirštinės.
Ūšmalinės, Pš. = nepirštuotos pirštinės.
Užklodė, Pp. = klodė.
Užšaučiai, Pu. = bendras vadinamas apdaras (? J.El.).
Užuvalkalas, Pš. = paduškos užvilkimas.
Užvalkalas, Pu. = paduškos užvilkimas.
Utelnykas, Sč. = vyrams ant kaklo krutinė su apykliu.
Užvalktis, Pm. = ant pagalvės.
Valinys, Šd. = kūdikių juosta. Dz. ir kepurės yra valinys,
Valnys, Pr. = juosta, kuria kūdikiai apsakami.
Varlelė, Pu. = marškinių dalis po rankovėm.
Vystyklaĩ, Pš. = vaikui vystyti.
Vyžos, Pv. = „naginės“ iš karnų.
Žiubinė, Pu. = tarba arkliams arkliams avių įpilti. Dz.
žuktūvis.
Žluktas, Jn. = šlapi „baltiniai“.

II.

Abedas, Sm. = negražiai pasiūtas koks nors apdaras, pav.,
moteriška suknia (vartojamas pašiepimui).
Abraška, Up.; „maniška“ (манишка), Vl. = lyg apyväskylä,
kuria nešioja kaimiečiai ant krūtinės.
Abrūsas, Rm.; runčnikas, Pn. = rankšluostis.
Adamaškinė „šniuravonė“, Sv. = šilkinis „stanikas“, kurį
nešioja moterys prie tautinių rūbų.
Alščiukas, Lk.; álštikas, Leipal., Sm.; galstikas, Vl.; galsto-
gas, Pv.; gálštikas, Pl., Sb.; naktáiza, Sb. = vyrų
kaklaraištis.

Aplega, Kp.; galionikas, Kp. = kablelis apykaklei susegti.
Aptai, Up. = lyg karbatkos, siuvamos apatiniams moterų rūbams.

Armulka, Rk.; jarmulka, Pn. = žydų kepurė.

Atlagai, pakarpa, Sm. = atsilenkęs apykaklis; atлагаĩ, Sb.
= ant krūtinės atlenkti drabužių kampai.

Bakieška, Pč. = pasiūtas iš milo švarkas.

Balakōnas, Pl., Sb. = ploščius ilga is skverna is.

Baraška, Up. = baroninė kepurė.

Baronai, Da. = vyrų ir moterų paletai su juostomis.

Bašlikas, Pn.; kapišonas, Tš. = smailas maišel is, lietui ly-
jant, ant galvos užsimauti.

Bašmakai, Pn.; bušmakai, Pu. = apsiavimas, nunertas iš
siūlų arba iš drobės padirbtas.

Belyzna, Kp. = skalbiniai.

Bikiešas, Jn. = trumpas kaimiečių švarkas.

Bikiešas, Jn.; čerkasėlis, Sk. = trumpas viršutinis apsilvil-
kimas su atlagais ir fraku; bakieška, Pc. = švarkas
pasiūtas iš milo.

Bindžiakas, Up. = vatinis iki kelių rūbas.

Bindžikas, Up. = vatinis rūbas iki kelių.

Bintai, Up., Sb. = kojų viniojamoji ilga juosta.

Biznelis, Už. = trumpi, apmušti kailiniukai.

Bliuska, Tr.; bliuzė, Sb.; blizelis, Vš.; blizels, Vš.; jakė,
Suv.; kurkelis, Pn.; našutka, Pu.; puterka, Pv. = trum-
pas, plonas viršutinis moterų rūbas.

Brizentas, Km. = baltos spalvos rūbas, vartojamas apsau-
gai nuo lietaus.

Buksvos, Suv.; gočios, Rm. = kelnės.

Burlečiai, Pa.; berlečiai, Vn. = batukai.

Burnosas, Rm. = ilgas moterų paletas, siūtas su vata.

Cilindra, Pn. = stati kepurė.

Cviklis, Sm. = trikampis lopelis, kuris dedamas prie marš-
kinių kalnieriaus.

Čebatai, Pn. = apsiavimas, pasiūtas iš odos.

Čemorka, Jn.; čimarka, An.; čiumarka, Al. = trumpas vy-
riškas ploščiuukas.

Čeřkasas, Pš., Sb. (= čeřkesas, Vb.) = audeklas iš vilnų ir medvilnės.

Čeverykos, Vb.; kamašai, Šd. = batai su trumpais auleliais.

Čipkas, Sm.; čipkelis, Šd.; čipčikas, An.; čipkus, Sm.; čiupkelis, V.; čupkelis, Mž. = kepurėlė, kurią nešioja jaunamartės.

Čuikos, Ds. = prieš 50 metų vadindavo vyriškus ir moteriškus rūbus, pasiūtus iš milo.

Čviklys, Sb. = keturkampis drobės gabalėlis, kuris prišiuvas marškinių pažastyje.

Dekas, Up.; dekė, Jn. = uždangalas ant kojų.

Dyvonas, Pg. = kilimas.

Dūknoš, Up., Sb. = didelis drobinis plunksnų pripiltas maišas apsikloti.

Džiakės, Ut.; čiulkės, Pv.; pinčekos, Rm.; pančekos, Pc. = = kojinės.

Fidarka, Šd.; svidara, Pn.; švederis, Vd. = nunertas iš vilnionių siūlų mergaičių švarkelis.

Firankos, Jn.; pirankos, Tr.; zaslunkos, Pd. = uždangalas langams.

Frenčas, Pn. = vyrų švarkas keturiomis kešenėmis.

Futra, Pš.; tolubė, Nm. = ilgi kailiniai apmušti milu.

Galionas, Šd. = papuošalas.

Garnitorius, Nm. = kostiumas.

Gatkos, Pš. = apatinės vyrų kelnės.

Gobtūras, Šl. = seniau moterys dėvėdavo ant galvos šilkinę kepuraitę, papuošta karoliais.

Gumulestika, Pn. = siaura gumos juostelė, kuri dedama ant skrybelių.

Gūnelė, Jn. = iš ryzų padarytas uždangalas sėdynei apkloti.

Gūnia, Rm. = arklių uždangalas.

Jakas, Ms.; svitka, Tš.; zakietka, Rm.; žakietka, Pn. = paprastas kaimiečių švarkas.

Jakelis, Pn.; kabacis, Nm.; kaptonas, Rm. = paletukas, padarytas iš vilnionių siūlų.

Jasiukas, Pš. = mažas pagalvėlis.

Jupelė, Ms.; kabacikas, Nm.; kleidutė, Rš.; suknė, Vb.; žiuponiukas, Šd. = ilgas viršutinis moterų apsivilkimas.

Jupikas, Vn. = kasdienis sijonas.

Kabacikai, Šd. = apatinės moterų kelnės ir stanikas.

Kaldra, Pn. = antklodė.

Kalkas, Pu.; kalpokas, Šm. = papuošalas ant galvos padarytas iš kieto popierio, papuoštas kaspinais ir plunksnomis.

Kalnierčikas, Nm.; kalnierikas, Jn.; kalnieriukas, Pl.; kalnieriukas, Ut. = apykaklė.

Kamašai, Šd. = odiniai trumpi batai.

Kamizelka, Nm.; kamzėlka, Vb.; kamuzelka, Pm. = vyriškas apsivilkimas be rankovių ir nešiojamas tuojau po švarko.

Kapa, Ut. = gėlėmis išsiūtas audeklas, kuriuo aptiesia lovas.

Kapikėlis, Pn. = seniau moterys nešiodavo ant galvos.

Kaputė, Ut. = pagalvio uždangalas.

Karaliaučiniai (sijonai), Šm. = buvusi mergaičių mados, tamsiai mėlynos spalvos sijonai.

Karbatkos, Sb.; krecės, Sm.; kvarbatkos, Šd.; sietkas, Rš. = siūlų mezginy.

Karkelė, Pn. = nažutkos apykaklė.

Karpečkos, Km.; škarpečkos, Tr.; škarpetkos, Pn. = trumpos kojinės.

Karvašiai, An.; karvošiai, Pl.; mankietai, Rm. = tos pačios medžiagos, kaip ir siuvamas rūbas, arba iš mažasto uždėti ant rankovių pridurkai.

Kaškiėtas, Pn., Sb. = vasarinė kepurė.

Kondalai, Rm.; kantpliai, Pv., Tr. = seni, nudevėti pusbačiai, be aulų dažniausiai ir mediniais padais.

Kazačenka, Jn. = senobinės moterų suknelės ir labai su-rauktos aplink.

Kepeliušas, Pn.; kepeliušis, Vl.; kepelušas, Pm. = skrybėlė.

Kiklikas, Pk.; skiderlinė, Ka.; stanikas, Tr.; šilnavonė, Rm.; šniuralinė, Pn.; šniurauka, Sb.; šniravonė, Tr.; šniuravonė, Pv.; varžinka, Vb.; vesta, Br. = moteriškas rūbas be rankovių ir nešiojamas po bliuzele.

- Kilimas, Pm. = audeklas grindims užtiesti.
Kreigelis, Br. = mergaičių apykaklis.
Kurkelė, Pu. = senobinis moterų rūbas, panašus į nažutką
ir nešiojamas daugiausia vasarą.
Kurtkos, Pu. = senobiniai marškiniai, kurie turėjo ilgumo
iki kelių ir būdavo sujuosti virve.
Kuska, Rt. = skara.
Kuskelė, Sr. = šilkinė skepeta.
Kurijakas, Vn. = apsiaustas.
Kvartūkas, Vl. = priekaištis.
Kvoldė, Pv. = labai sukvolduotas sijonas.
Lakmėnas, Vl., Sb. = nudriskęs vatinis ploščius.
Lapsardakas, Pd. = vyriškas paletas su perskeltu užpakaliu.
Lepatukas, Sm.; mentelis, Pv. = paletas.
Lervuškos, Vt. = padarytas iš siūlų apsiavimas.
Liaušiukas, Jn. = žydiška kepurė.
Maniška, Pl. = ja pridengia vyrai krūtinę ir nešioja prie
apykaklės.
Marinkiniai, Pu. = sijonas, išaustas didelėmis spalvotomis
klėtkomis.
Miatkas. Pn.; matkas, Pl., Sb. = bevyniojant siūlai rekečiu-
kais, pasidaro siūlų matkas.
Mekendesas, Pv.; mikindesas, Pv. = trumpa moterų vatinė.
Monetas, Up. = senų moterų kepurėlė.
Naktaiza, Sb. = vyrų kaklaraištis.
Nosauka, Sb.; nosinė, Tr.; nosupka, Pm. = šnypštukas.
Novalačkas, Pu. = užvalkalas.
Onučiai, Pu. = drobės gabalai, kuriais apvyniojama kojos;
kitur vadina autais.
Padalkos, Pu.; padalkis, Rm.; papadalkis, Tr. = moterų
sijonų apačios, apsiuvinamos kita medžiaga, lyg kokių
kaspinu, kad neirtų.
Paduška, Up. = pagalvis.
Paletas, Up. = ilgas šinelis.
Paletonas, Rš. = ilgas vyrų ploščius.
Paletukas, Nm. = trumpas moterų švarkelis be vatos.
Parasonas, Pu. = lietsargis.
Paravankos, Nm. = uždangalas lovai.

Paskelis, Pu. = diržiukas, padarytas iš tokios pat medžiagos, kaip ir suknelė.

Piernatas, Sm.; pirnotas, Kp. = plunksninis šienikas, kuris būna lovose.

Pilščikas, Sb. = ilgas ir be vatos paletas.

Pinžokas, Ll. = trumpas ploščiuks.

Pliušinis, Pu. = aksomitinis gražiai pasiūtas moteriškas rūbas.

Polkinės, Pš. = rainos drobinės kelnės.

Polkinis, Rm. = šventadieninis moterų sijonas.

Pučkos, Šd. = kvalduotas paletas.

Pūsangierkė, Sb.; puselgierkė, Sm. = trumpas moterų ploščiuks, siūtas su vata.

Pusbiškis, Mž. = trumpas paletas, siūtas su vata.

Pusburnasis, Sb. = neperilgas vyriškas rūbas, siūtas su vata.

Puspaltis, Pd. = trumpas apsiaustėlis, mergaičių dėvimas.

Putra, Up. = ilgi apmušti kailiniai.

Pužė, Ka. = trumpas paletas, siūtas su vata.

Rankaukos, Rm. = lyg pirštinės, kurios būna maunamos ant riešų.

Remtetikas, Pp. = rainas ir su bovelna austas audeklas.

Rymas, Vn. = diržas kelnėms sujuosti.

Ryzinė, Sb.; ryznikė, Pš. = išausta iš ryzų gūnelė.

Rubaška, Pu. = trumpas vasarinis rūbas, nešiojamas dažniausia su diržu.

Rūčkė, Pn., Sb.; sermėga, Rm. = rudinė.

Rudškia, Tp. = rūdas milinis ploščius.

Sačkelis, Pn.; žakietas, Šm. = trumpas vasarinis moterų rūbas.

Scirka, Pn. = rankšluostis, kuriuo indus šluosto.

Sejonas, Pu. = moterų užsivilkimas.

Serdokas, Pn. = vilnonė moterų šniuravonė, kurią nešioja virš bliuzės.

Serveta, Pn. = užtiesalas ant komodos.

Servetėlė, Pn. = skepetaitė, vartojama prie valgio.

Sienikas, Pc.; šienikas, Rm. = drobinis maišas, prikimštas šiaudų ir dedamas į lovas.

Skotertė, Nm. = staltiesė.

- Spadnyčia, Pl.; sparnyčia, Vl. = apatinis moterų sijonas;
nenaminės megžiagos sijonas (= spadnyčia, Up.).
Spancerka, Ds. = raukta bliuzė.
Spunceris, Pt. = mažiems vaikams siuvamas rūbelis.
Stonelis, Šd. = mažas rūbelis, prisiuvas mažiems vai-
kams prie kelnų, užpakaly susegtas ir be rankovių.
Šalberka, Rz. = apsiaustas.
Šálka, Up., Sb. = ilga juosta, dėvima ant kaklo.
Šalopa, Pn. = suknelė plačiomis rankovėmis.
Šleikos, Rm. = petnešos.
Šlijeras, Bs.; valiumas, Tš. = jaunosios papuošalas šliūbo
metui.
Šniuravonė, Pv.; šilnavonė, Rm.; šniravonė, Vl.; šniuralinė,
Pn.; šniurauka, Sb.; šniurelka, Ms. = moterų rūbas
be rankovių, nešiojamas apačioje bliuzės.
Tirniura, Šd. = sijonas su užriestu užpakaliu.
Tolbas, Pč. = ilgi kasdieniniai kailiniai.
Tūbai, Šd. = žiemą nešioja žmonės juos ant kojų. Būna
storos ir šiltos medžiagos; vadinami dar autais.
Tupliai, Pn. = bateliai be aulelių.
Vatinė, Rm.; votinis, Vb. = trumpas moteriškas rūbas su
vata.
Zalaškà, Pd., Sb. = karoliukais išsiūta ir, lyg apykaklė, ant
krūtinės nešiojama.
Žapka, Tr. = trikampio pavidalo gabalėlis, dedamas prie
marškinių kalnieriaus.
Žekstaibiai, Ms. = kojinės be galvų.
Žiponas, Vl. = vaikų ploščius, siūtas su vata.¹⁾

J. Elisonas.

Panevėžys, 1924. II. 19 d.

Kėdainiai, 1931. III. 12 d.

¹⁾ Yra labai pageidautina, kad visų Lietuvos kraštų mokytojai, moki-
niai ir ypač studentai šitą drabužių sąrašą papildytų, patikrintų, sukirčiuotų ir
savo papildymus bei pataisymus atsiųstų „Archivum Phil.“ redakcijai (Kaunas,
Universitetas): vėliau visa tai bus suvartota mūsų kultūros istorijai, ypač žo-
džių geografijai. R e d.

Ein Fall von Homonymie im Litauischen.

Die Überzeugung der Sprachforscher geht jetzt im allgemeinen dahin, dass Wortverlust durch Homonymie einen seltenen Fall darstelle¹⁾. In ihrem Aufsatz „Über Homonymie“²⁾ fordert E. Richter sogar, dass man durch Generationen hindurch die Sprache und die Sprechenden beobachten und diese Beobachtungen aufzeichnen müsse, um das Verschwinden von Wörtern aus Gründen der Homonymie mit Sicherheit nachweisen zu können. Andererseits hat sich die wohlbegründete Auffassung gebildet, dass die Sprache der Bildung von Homonymen ausweichen kann, d. h., dass Formen, deren Bildung aus guten Gründen zu erwarten ist, überhaupt gar nicht aufkommen, weil sie zu bereits vorhandenen Homonymen darstellen würden.³⁾ Trotzdem wird unterstrichen, dass jede Sprache ungezählte Reihen von Homonymen nicht nur besitze und dulde, sondern auch fortwährend neue schaffe⁴⁾. Es scheint also sowohl das Entstehen als auch das Nichtentstehen von Homonymen einer weiteren Erklärung nicht zu bedürfen. Aber gerade das Nebeneinander dieser beiden Möglichkeiten macht es, wie ich glaube, notwendig, nicht nur auf das Untergehen homonymer Wörter, sondern auch auf ihr Entstehen zu achten. Das Letztere wird zwar leichter, aber doch nicht überflüssig sein. Denn man kann hoffen, dadurch etwas über die Bedingungen zu erfahren, unter denen einen Gleichklang zugelassen wird.

1) Vgl. E. Richter Über Homonymie, Festschrift für Kretschmer S. 200; ferner die Besprechung dieser Abhandlung durch J. B. Hofmann im Indogermanischen Jahrbuch, Bd. XII S. 184 Nr. 32.

2) S. 201, vgl. Anm. 1).

3) So z. B. gibt es im Lateinischen, worauf mich Prof. Niedermann brieflich aufmerksam machte, zu *agnus* „Lamm“ nicht das zu erwartende Diminutiv *agellus* (vgl. *columna* : *columella*), sondern *agnellus*. Dadurch haben die Sprechenden den Gleichklang mit *agellus*, Diminutiv zu *ager* „Acker“ vermieden.

4) E. Richter aaO. S. 190.

Das Aufkommen homonymer Formen lässt sich wie alle übrigen Vorgänge des Sprachlebens in erster Linie an lebenden Sprachen beobachten, und zwar besonders gut an Schriftsprachen, die in ihrem Wortbestand noch nicht konsolidiert sind. Bedürfnis und Möglichkeit, neue Wortformen, speziell Fachausdrücke zu schaffen oder zu ändern sind da naturgemäss grösser als in Sprachen mit älterer oder reicherer literarischer Überlieferung. Wenn man dann noch das Werden und Wachsen einer solchen Schriftsprache¹⁾ aus unmittelbarer Nähe, im Sprachgebiet selbst beobachten kann, lässt sich fast ausnahmslos feststellen, wer z. B. ein Wort oder einen Ausdruck neu geschaffen oder umgeändert hat; und nicht selten trifft es zu, dass die Betreffenden, wie E. Richter aaO. S. 201 wünscht, sprachlich geschult oder wenigstens interessiert sind und ihre Neuschöpfungen oder Umänderungen motivieren können. Ein derartiger Fall ist der folgende.

Bis zum Jahre 1930 hatte der Lautkomplex *taryba* nur diese unter sich eng zusammenhängenden Bedeutungen: *Rat*, *Beratung*, *Ratsversammlung*, *beratende*, *Körperschaft*. So wurde der im Jahre 1917 gebildete litauische „Landesrat“, der in der Folge die Autonomie des Landes erklärte, *Taryba* genannt. Heute, nach der Aufhebung des Parlaments, gibt es einen „Staatsrat“, dessen hauptsächliche Aufgabe darin besteht, Gesetzesvorschläge auszuarbeiten. Diese Körperschaft heisst *Valstybės Taryba*. Eine Fakultätssitzung wird *takulteto tarybos posėdis*, also eigentlich „Sitzung des Fakultätsrates“ genannt. Gelegentlich findet man auch ein pluralisches *tarybos*²⁾ in der Bedeutung „Verhandlungen“³⁾. Die eben erwähnten Bedeutungen bestehen natürlich auch weiterhin.

¹⁾ Auf die Bedeutung des heutigen Schriftlitauischen für die allgemeine Sprachwissenschaft hat E. Hermann mit berechtigtem Nachdruck hingewiesen. Vgl. seine Abhandlung: Die litauische Gemeinsprache als Problem der allgemeinen Sprachwissenschaft, Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Philol.-histor. Klasse 1929 S. 65-125.

²⁾ Vgl. V. Haugo Pasakos. *Mokinių vertimas, Švietimo Ministerijos Leidiny*, Berlin 1921 S. 125 „...tarybos ėjo taip garsiai, jog ji aliai žodį girdėjo, womit der deutsche Text: „so laut hatte man verhandelt, dass ihr kein Wort entgangen war“ wiedergegeben wird.

³⁾ Häufiger kommt in dieser Bedeutung *derybos* vor.

Nun hat neuerdings Dr. A. Salys in der Zeitschrift „Kalba“¹⁾ (1. Heft, S. 22 ff.) einen Aufsatz mit dem Titel „Kalba ir taryba (ortofonija)“ veröffentlicht. Der eingeklammerte Zusatz zeigt auch dem, der den Aufsatz noch nicht gelesen hat, dass dieses *taryba* keine der oben besprochenen Bedeutungen oder eine von ihnen ableitbare haben kann. Auch im Aufsatz selber liegt jedes Mal die neue Bedeutung „richtige Aussprache“ vor. Es ist nun die Frage, in welchem Verhältnis *taryba* „Orthophonie“ und *taryba* „Beratung, usw.“ miteinander stehen. Ich kann nicht annehmen, dass es sich um Bedeutungsspaltung ein- und desselben Wortes handelt; für ausgeschlossen halte ich auch, dass man den alten Bedeutungen die neue durch eine Art Willkürakt hinzudekretiert hätte. Die Annahme der Existenz zweier selbständig gebildeter, homonymer *taryba* ist die natürlichste Auffassung. Homonymie anzunehmen veranlassen folgende Überlegungen.

tarti bzw. *taryti* hat zwei Hauptbedeutungen. Erstens „sprechen, aussprechen, d. h. die Sprachlaute hervorbringen“, zweitens „reden, sich aussprechen, sich äussern, seine Meinung vorbringen“. Von dem diese zweite Bedeutung tragenden *tarti* ist das bekanntere, ältere *taryba* „Rat, Beratung“ hergeleitet, vom erstgenannten, d. h. demjenigen *tarti*, das die ursprünglichere Bedeutung hat, stammt das allerneueste *taryba* „richtige Aussprache“. Dass es sich um eine wirkliche Neubildung handelt, wird auch durch folgenden Umstand wahrscheinlich gemacht. Im erwähnten Aufsatz von Dr. A. Salys kommt das Wort *taryba*, abgesehen von der Überschrift, zum ersten Mal im Zusammenhang mit *rašyba* „Orthographie“ vor.²⁾ Die Stelle lautet: *Dėl to visos kultūros kalbos, be visuotinių žodyno ir morfologijos dėsnių ir be vienos rašybos, turi dar savo tarybą* (vom Autor selbst gesperrt gedruckt). Man kann sich des Eindrucks nicht erwehren, dieses *taryba* sei im engsten Anschluss an das im gleichen Satz stehende *rašyba* gebildet worden³⁾. Dann darf auch für sicher gelten, dass dem Schöpfer des neuen terminus technicus jenes andere,

¹⁾ Kalba, Bendrinės kalbos žurnalas. Redaguoja Pr. Skardžius. Kaunas 1930. Leidžia „Sakalo“ Bendrovė.

²⁾ Kalba I S. 23.

³⁾ Nach dem Verhältnis *rašyti* : *rašyba* = *tarti* bzw. *taryti* : x.

ältere *taryba* überhaupt nicht gegenwärtig war, als er die Neubildung vornahm. Seine Gedankengänge konnten ihn ja gar nicht darauf führen.¹⁾

Was ich bis jetzt mehr vermutungsweise vortrug, hat mir nun Herr Dr. A. Salys auf meine Befragung hin bestätigt; vor allem betonte er, dass das ältere *taryba* aus seinem Bewusstsein ganz ausgeschaltet war, und dass er das neue analog zu *rašyba* gebildet habe.

An die Tatsache der Entstehung unseres Homonyms lassen sich noch einige Betrachtungen und Ausblicke anschliessen. Diese Tatsache ist zwar nicht zu bestreiten, aber doch auch nicht selbstverständlich. Denn zunächst könnte der Schöpfer des neuen Wortes durch einen Zufall auf das schon bestehende gleichklingende aufmerksam geworden sein. In diesem Falle hätte er die Neubildung vielleicht unterlassen. Einen weiteren Hinderungsgrund konnten die übrigen bereits existierenden Ausdrücke für „Aussprache“, nämlich *tarimas*, *ištarimas* und *ištarmė* darstellen.²⁾ Wenn nun das neue homonyme *taryba* allen hindernden Umständen zum Trotz zustande kam, so liegt das nicht allein in den besonders gearteten Sprachzuständen (Mangel an Fachausdrücken, verhältnismässig starke Tendenz, die Fremdwörter durch einheimische zu ersetzen) begründet, sondern auch in der persönlichen Einstellung des Wortschöpfers zu seiner Sprache. Als Sprachwissenschaftler

¹⁾ Es kann natürlich auch das Umgekehrte vorkommen. Herr Dr. P. Skardžius hat seinerzeit den t.t. *bendrinė kalba* „Gemeinsprache“ gerade im Anschluss an ein schon vorhandenes *bendrinis* eingeführt, indem er dessen ursprüngliche Bedeutung erweiterte. Vgl. seine aufschlussreiche Abhandlung „*Bendrinė kalba ir jos vartojimas*“, Švietimo Darbas. Mėnėsiniš Švietimo M-rijos žurnalas, 4. Heft 1927 S. 337 ff. AaO. S. 341 sagt der Verfasser: „*Pats būdvardis tai kalbai žymėti, bendrinė, yra sudarytas iš bendras lygiai taip pat, kaip baltinis, rūkštinis obuolys, ilginiai, ištisiniai šiaudai... nuo baltas, rūkštus, ilgas, ištisas; plg. bendrinė bala* „ein Bruch, der auf der Gränze zweier Dorfschaftsgebiete liegt“ KLD. 44. *Taigi bendrinė kalba, — čia būdvardis bendrinė yra jau terminu suprantamas, — yra tokia, kuri yra tapusi bendra visam kraštui, visai valstybei*“.

²⁾ In seinem schon zitierten Aufsätze begnügt sich Skardžius noch mit *tarimas*. AaO. S. 343 überschreibt er ein Kapitel mit: *Bendrinės kalbos rašyba ir tarimas*.

muss er an der Entwicklung der litauischen Schriftsprache aktiven Anteil nehmen und beispielsweise bei der Schaffung neuer Ausdrücke mit gutem Beispiel vorangehen. Dass er als Phonetiker einen Fachausdruck seines Spezialgebietes, „Orthophonie“ ins Litauische übersetzt, ist nur verständlich. Er musste dies um so mehr tun, als er die Sache selbst populär machen wollte. Da aber auch „Orthographie“ seltener in fremdem Gewande, sondern zumeist als *rašyba* erscheint, bedeutete die Lituanisierung von „Orthophonie“ durchaus keine Gewaltsamkeit. Neben *rašy-ba* = „Ortho-graphie“ ist in der Tat *tary-ba* = „Ortho-phonie“ der denkbar passendste und prägnanteste Ausdruck.

Die Eigenart der vorliegenden litauischen Homonymbildung wird, wie ich glaube, durch folgenden Ausblick auf das Deutsche deutlicher. Einerseits gibt es auch da eine doppelte „Aussprache“, einmal von „aussprechen“, „die Sprachlaute erzeugen“, das zweite Mal hingegen ist „Aussprache“ von „sich aussprechen“, „sich äussern“ hergeleitet worden. Abgesehen davon, dass im Litauischen die einzelnen Ableitungsvorgänge infolge der zeitlichen Nähe ganz klar erkennbar sind, scheint doch in beiden Sprachen im Grunde dieselbe Erscheinung vorzuliegen. Somit dürfte auch die besprochene litauische Homonymbildung weiter nichts Besonderes darstellen und nur einer jener ungezählten Fälle von Gleichklang sein, wie sie die Sprache jederzeit neu hervorbringen kann, der besonderen Erwähnung, jedenfalls im vorliegenden Umfang, nicht wert. Aber man kann sich einmal die Frage vorlegen, wie wohl das Deutsche sich zu einer Verdeutschung von „Orthophonie“ stellen würde, vorausgesetzt, dass man sie in Anlehnung an „Rechtschreibung“ vornähme. Es müsste dabei ein „Rechtsprechung“ herauskommen. Es ist dieses Wort bis jetzt aber nicht zustandegekommen und wird wohl nie zustande kommen, weil der bereits vorhandene Ausdruck „Rechtsprechung“ = „Jurisdiktion“ sich so stark ins Sprachbewusstsein drängt, dass ein derartiges Homonym, insbesondere als Fachausdruck, sich nicht durchsetzen könnte.

Fr. Brender.

Angebliche lettische Formeln in einem Rituale von 1647.

Vaclovas Biržiška gibt im ersten Teil seiner Lietuvių Bibliografija unter der Jahreszahl 1647 folgendes Buch an:

Rituale Sacramentorum ac aliarum || Ecclesiae caeremoniarum, ad uniformem || Ecclesiarum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae. Vilnae Typis Academiae || Societatis Jesu A. D. M.D.C.XLVII 4 nžkl + || 114 + 2 p. in 8°. Varšuvos Univ. Bibl. Žem. Sem. Bib., Kaune. || Krikšto ir jungtvių formulos lenkų, lietuvių, latvių || ir vokiečių kalbomis.

Katholische Agenden mit polnischen, litauischen und deutschen Formeln kennen wir genug, vgl. Biržiška a.a.O. Nr. 38, 46, 58 u. s. w., aber lettische Formeln werden im Rituale von 1647 zum ersten Mal erwähnt. Auch die lettischen Bibliographien und Literaturgeschichten kennen solche nicht; vgl. Misiņš Latviešu Rakstniecības rādītājs, Pludons Latviešu Rakstniecības Vēsture, Prande Latvju Rakstniecība Portrejās, Zeiferts Latviešu Rakstniecības Vēsture I², Augstkalns Veclatviešu rakstu apskats. (Rakstu Krājums. Rīgas Latviešu Biedrības Zinību Komisijas izdots. 20. krājums. Rīgā 1930). Daher wurde das oben genannte Original aus der Warschauer und Kaunaer Bibliothek nach Leipzig bestellt, aber aus Warschau kam trotz wiederholter Anfrage die Antwort, daß ein solches Buch dort überhaupt nicht vorhanden sei, wohl aber ein Rituale von 1641, vgl. Gerullis, Skaitymai S. 238. Dagegen schickte die Bibliothek des Priesterseminars in Kaunas ein Rituale aus dem Jahre 1647 mit folgendem Titel:

RITVALE SACRAMENTORVM, AC ALIARVM ECCLESIAE. CÆREMONIARVM, Ex Rituali, iuxta decretum Synodi Prouinc: Petricouien: edito, depromptum, ad vniformem Ecclesiarum Regni Polon: & M. Ducatus Lith. vsum, in super aliquibus auctum. Cum scitu & Permissu Officij. VILNAE Typis Academiae Soc. Jesv. Anno D MDCXLVII.

In diesem Exemplar sind aber keine lettischen Formeln enthalten. Wie ist das zu erklären?

Die Quellen, auf die sich Biržiška stützt, sind folgende:

Jocher, *Obraz Bibliograficzno-Historyczny Literatury i Nauk W Polsce, Wilna 1857. Bd. III Nr. 6374: Rituale Sacramentorum, || ac aliarum Ecclesiae caeremonia || rum, ex rituali, iuxta decretum || Synodi Provinc. Petrocoven. edito, || depromptum, ad uniformem Eccle- || siarum Regni Polon. et M. Ducatus || Lith. usum: insuper aliquibus au- || ctum. Cum scitu et permissu Offi || cij. Vilnae Typis Academiae Soc. || Jesu. Anno D. MDCXLVII. 8. 114 || str., 2 kart na przodzie i registr. || Formularze przy chrzcie i szlubie, po || polsku, po litewsku, po niemiecku i po || łotewsku. (Rękop. Plat. Sosnow.)* Der Titel bei Jocher stimmt also fast genau mit dem unseres Originals aus Kaunas überein. Allerdings beruft sich Jocher seinerseits auf eine handschriftliche Notiz von Sosnowski, in dem wir mithin den ersten Bibliographen des *Rituale* zu sehen haben. Auf Jocher beziehen sich wiederum die Bibliographien von:

1) Stankiewicz, *Bibliografia litewska, Krakau 1889. II. S. 42/43.: Rituale Sacramentorum ac aliarum Ec- || clesiae caeremoniarum, ad uniformem Ec- || clesiarum Regni Poloniae et Magni Ducatus || Lithuaniae. Vilnae, typis Academiae Socie- || tatis Jesu, 1647, w 8 ce, str. 4 nl. i 114. — Formularze przy chrzcie i ślubie po polsku, || po litewsku, po łotewsku i po niemiecku. (Jocher, || 6374 z rękopisu Pl. Sosnowskiego).* Stankiewicz hat den Titel offenbar gekürzt; denn, wie er selbst bemerkt, hat er seine Angaben aus Jocher ausgeschrieben.

2) Fijałek in *Polska i Litwa 1914 S. 329.* Fijałek bespricht hier gleichfalls die Ausgabe der Wilnaer Jesuiten vom Jahre 1647 und weist ebenso auf Jocher als Quelle hin: *Rituale sacramentorum ac aliarum Ecclesiae || caeremoniarum, ad uniformem Ecclesiarum Regni Poloniae || et Magni Ducatus Lithuaniae. (w 8 ce, str. 4 nlb. i 114).* Freilich schränkt er die Aussagen der übrigen Bibliographen, die mit Jocher sämtlich ¹⁾ lettische Formeln angeben, ein,

¹⁾ Eine Ausnahme macht Biržiška, *Papildymai 1929* zu Nr. 56, der den Titel unseres Textes fast genau anführt und die Seiten mit litauischen Formeln aufzählt. Dafür erwähnt Biržiška hier aber auch nichts von deutschen und polnischen Formeln wie vorher unter Nr. 56, im Jahre 1924.

indem er schreibt: i prócz formularzy przy chrzcie i ślubie po polsku, po litewsku i po niemiecku, zamieszcza je podobno również i po łotewsku.

3) Estreicher, Bibliografia Polska, Krakau 1915 Bd. 26 S. 310, 11: *Rituale Sacramentorum ac aliarum || Ecclesiae Caeremoniarum ex Rituali, iuxta decretum || Synodi Provinc. Petricovien: edito, de- || promptum, ad vniformem Ecclessiarum || Regni Polon. M. Ducatus Lith. usum: || insuper aliquibus auctum. Cum scitu et || permissu Officij. Vilnae Typis Acade- || miae Soc. Jesu.¹⁾ Anno D. M. DC. XLVII. || (1647). w 8 ce, k. 2 i str. 114 || Formularze przy chrzcie i ślubie po polsku, || po litewsku, po niemiecku i po łotewsku. || Jocher 6374. Warsz. Uniw. Im Gegensatz zu Biržiška weiss Estreicher nur von einem Original exemplar in der Warschauer Bibliothek.*

Zusammenfassend kann man sagen, daß alle Bibliographen des Rituale von Jocher bis Biržiška das Original der Seminarbibliothek in Kaunas offenbar nicht in der Hand gehabt haben, weil dieses ja, wie bemerkt, **keine** lettischen Formeln enthält. Wie steht es nun um das Exemplar mit **lettischen** Formeln? Es gibt da zwei Möglichkeiten: 1) Sosnowski, der Gewährsmann Jochers, und nach ihm alle späteren Bibliographen haben lettisch irr tümlicherweise angegeben, 2) es existierte neben der vorliegenden Ausgabe ohne lettische Formeln tatsächlich noch eine andere aus demselben Jahre, die wirklich lettische Formeln enthielt. Dann erhebt sich aber die Frage: Wo sind die Exemplare dieser Ausgabe geblieben, wenn die Warschauer Universitätsbibliothek keines besitzt, ebensowenig wie die Seminarbücherei in Kaunas. Falls diese lettische Auflage wirklich je existiert hat, — und warum sollte sie nicht gedruckt sein, da ja das katholische Lettgallen zu Polen als Inflant gehörte, — müsste sie noch in öffentlichen Bibliotheken oder in Privatbesitz zu finden sein.

Im Interesse der lettischen Bibliographie wäre ein Nachsuchen wünschenswert, denn an **katholischen** lettischen Texten haben wir aus der Zeit zwischen 1585, wo der sogenannte Tolksdorfsche Katechismus erschien, und 1672, als Elgers Katechismus gedruckt wurde, nichts. Das erste Rituale taucht in Lettland gar erst 1719 auf, vgl. Misiņš Nr. 621. Daß diese Formeln für die lettische Sprachwissenschaft von Bedeutung sein würden, ist kaum anzunehmen.

Leipzig.

Walter Fenzlau.

¹⁾ lies: Jesu.

Apie Mažvydo katekizmo kalbą.

Paskutiniais laikais ne tikrai leidimas, bet ir senovės lietuvių autorių kalbos ypatybių tyrinėjimas yra padaręs žymią pažangą. Yra labai sveikintina, kad dabar Stangas savo neseniai išėjusioj knygoj (*Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo'e 1929*)¹⁾ ėmė tyrinėti šito visų seniausiojo lietuvių kalbos paminklo šaltinius ir tarmę. Mažvydo Katekizmas mums jau buvo žinomas anksčiau, nekaip Gerullis atrado Karaliaučiaus valstybiniame archyve visus šito rašytojo veikalus ir juos atspausdino. Katekizmą pirmą kartą paskelbė garsus aisčių kalbų žinovas Bezenbergeris 1874 m. Bet niekas lig Stango plačiai netyrė šito labai seno veikalo kalbos. Galima sakyti, kad Stangas gerai atliko savo uždavinį.

Su pasisekimu apie senovės lietuvių raštus gali spręsti tikrai tas, kas pasiryžo sulyginti tekstus su jų dažniausiai lenkiškais originalais. Dėl to Stangas savo įvade kalba apie Mažvydo šaltinius. Svarbiausieji šio katekizmo pamatai yra Seklucijano ir Maleckio katekizmai (Karaliaučij 1545 ir 1547 m.). Abudu šitie lenkų dvasininkai buvo vienas antro smarkūs priešai ir ginčijos labai aštriai dėl pavienių vietų aiškinimų. Mažvydas apskritai verčia iš Seklucijano teksto, bet tuo pačiu laiku atsižvelgia taip pat į Maleckio kitoniškas nuomones. Stangas išrinkdamas kelius skyrius tame pačiame puslapy atspausdina ir originalą ir Mažvydo vertimą. Iš šitų pavyzdžių tuojau aiškėja, kad Mažvydas kartais labai mechaniškai vertė iš lenkų teksto, ir kad jis kaikuriuos sakinius net netaisyklingai suprato. Jis tarp kito ko vartoja dažnai visai lenkiškas konstrukcijas. Penktąjį apie urėdų arba gyvenimo įstatymus dalį Mažvydas vertė iš Willichio lotyniškai parašytos knygos „Catechismi Corpus“. Mažvydas mokina savo skaitytojus taip pat abėcėlės,

¹⁾ Skrifter utgitt av det norske videnskaps- akademi i Oslo, II hist.-filos. klasse № 3.

garsų ištarimo ir įvairių skiemenų. Šito dėstymo šaltinis yra Sauromannus Parvus catechismus pro pueris in schola. Irgi šitą veikalą Mažvydas vartoja negalvodamas. Jis mini, pav., tokiuos balsių junginius, kokie yra žinomi lotynų, bet ne lietuvių kalboje.

Viename laiške Mažvydas prisipažįsta visai nemokąs vokiškai. Dėl to dvi giesmės, verstos iš vokiečių kalbos, negali būti jo kūrinys. Vieną vertė, be abejo, M. G. Zablockis; antros vertėjo pavardė mums nėra žinoma. Yra dar trečia giesmė, kurios Mažvydas tikrai nerašė, nes ji rodo jo tarmei svetimų ypatybių. Rodosi, kad Mažvydas, kaip ir kiti senovės rašytojai, seka daugeliu atvejų taip pat lietuvių bažnyčios kalba, kuri buvo vartojama jau prieš jį; bet ir ji nebuvo laisva nuo lenkų įtakos.

Yra svarbu, kad visi katekizmo skyriai, net tie, kurių Mažvydas nevertė, sudaro, apskritai imant, vienetą kalbos atžvilgiu. Dėl to mes neapsiriksime spėdami, kad Mažvydas pats galutinai redagavo ištisą veikalą.

Kai dėl Mažvydo tarmės, kurią Stangas tyrinėja sekančiojo savo knygos daly, mes galime pritarti šio mokslininko nuomonei, kad rašytojas naudojasi viena iš šiaurės vakarų žemaičių tarmių. Bet kol kas negalime tiksliai išspręsti, kokią iš jų jis vartoja. Tikra yra tik tai, kad Mažvydas nebuvo gimęs Klaipėdos krašte. Jau tas faktas, kad jis nemokėjo vokiškai, neleidžia ieškoti Mažvydo tėviškę Mažojų Lietuvoj. Stangas mano, kad Mažvydo tarmės rytų ribą sudaro linija, einanti nuo Švėkšnos per Kvėdarną ir Varnius iki Raudėnų. Mažvydas nerašo grynai žemaitiškai; bet jis vartoja ir kaikurias augštaičių tarmių ypatybes. Tai nuostabu: juk Mažvydas yra Baltramiejaus Vilento, t. y. augštaičio pusbrolis. Bažnytinius dalykus Mažvydas apskritai nusako augštaičių tarmės dėsniais. Stangas stropiai išmoko dabartinės žemaičių tarmės. Jis aplankė kelis kartus Lietuvą, ypač Žemaitijos sritį. Abejodamas dėl žemaičių žodžių lyties, jis kreipėsi į tame krašte gyvenančius mokslininkus, kurių nurodymais jis naudojosi Mažvydo tarmei gvil-denti ir jos vietai kuosiauriausiai nustatyti, nors jis neslepia, kad Mažvydo ir dabartinio laiko tarmių ribos kiekvienu atveju nesutampa.

Kai dėl katekizmo sintaksės, noriu šį tą pridėti, ką autorius negana aiškiai yra pabrėžęs ar visiškai nepalietęs. Labai dažnai

žodžių vieta nieku nesiskiria nuo lenkiško originalo. Seklucijanas dažnai skaldo sąvokas, viena kitą papildančias, kaip antai daiktavardį ir būdvardį arba pirmojo priklausančią savybės kilmininką. Nors šita ypatybė nėra būtinai svetima lietuvių kalbai¹⁾, bet vis dėlto reikia atkreipti dėmesio į tą faktą, kad Mažvydas ją vartoja visados sutinkamai su originalu; plg. naszym też neprzyjacieliom = Mažv. 52 musu pregtam neprietelius; przez twe panie oczyszczenie = 66 per tawa pan apschlekimą ir t.t.

Be abejo, neatitinka lietuvių kalbos dėsnių, kad Mažvydas kartais vartoja sangražinę dalelytę -si tiktai prie vieno iš dviejų gretimų veiksmažodžių. Priešingai lenkų kalba reikalauja dėti sangražinį įvardį się tiktai prie pirmo veiksmažodžio. Pav., Mažvydas sako 63 lasko tultinase yr dauksin pagal Seklucijano w niej się kocha i też mnoży. Ir kiti senovės lietuvių autoriai pamėgdžioja šen ten šitą lenkų kalbos ypatybę (plg. mano įrodymus žurnale Ztschr. für slav. Philol. 3, 73 ir sek.).

Lenkų kalboj lietuvių veiksmažodžiui paskolyti atsiliepia užyczyc; plg. Seklucijano naszym też neprzyjacieliom uczyc tej łaski, co i nam.²⁾ Paprastasis veiksmažodis życzyć reiškia aplamai geisti, linkėti; bet kartais ir jis artinasi prie paskolijimo arba dovanojimo sąvokos. Yra įdomu, kad ir tokiuo atsitikimu Mažvydas vergiškai verčia; tuo būdu Seklucijano życz nam wszego potrzebnego atitinka Mažvydo gieisk mums wisu priwalimu (51).

Lenkų daiktavardis duch yra, žinoma, vyriškosios giminės. Dėl to nuostabu, kad jį apibūdina daiktavardis cieszyciel, linksmintojas, guodėjas'. Bet lietuvių dvasia yra moteriškosios giminės. Vis dėlto mes skaitome pas Mažvydą 47 lingsmintai (vienask. įnagin.) mes (tave, būtent dvasią) wadinam = cieszyciele m cię (duch) zowie my. Ten, kur trūksta lenkiško originalo, Mažvydas vartoja moteriškosios giminės lytį: 67

¹⁾ Plg. mano raštą „Baltoslav.“ 14 ir sek., be to E. Nieminen'ą Ausg. -ai des Nom. Akk. Pl. Neutr. im Balt. (Helsinki 1922), 31, 45, E. Hermann'ą Lit. Stud. 59, 91, 101.

²⁾ Mažvydas 52 verčia laisviau: musu pregtam neprietelius milek taip kaip ir mus paczius.

liaupse testa schwentai Dwasei | musu duschu
palinksmintaiei.

Mažvydas 53 nesuprato gerai lenkiško teksto, gal būt, dėl to jis ir sujaukė lenkų daiktavardžius duch „dvasia“ ir dusza „siela“. Seklucijano teksto yra labai gera prasmė: a b o w i e m n a s z n e p r z y j a c i e l | z ł y d u c h p r z e w r o t n y k u s i c i e l | p o k u s y n a m c i ę ż k i e s t r o i. Mažvydas verčia visai klaidingai: žinai neprieteli musu | welna pikta kuna, duschu | sukiei gundin tarnus tawa. Aš šitą tekstą galiu tikrai taip suprasti, kad Mažvydas vadina velnią mūsų sielų priešų, kurio kūnas yra piktas.

Ernestas Fraenkėlis.

SMULKMENOS.

IV.

Prūsų inf. is maitint „verlieren“, acc. sg. is maitinton „verloren“ Trautmannas, Die altpr. Sprachd. 348 pirmiausia jungia su sen. liet. ap maitinti „verwunden“, maità „Aas“, lat. maitāt „verderben, vernichten“, sen. ček. mětiti „verletzen“ ir kt. Bet man šitas palyginimas atrodo nevisai įtikimas: 1. reikšmės „verwunden, verderben, vernichten, verletzen...“ yra labai tolimos reikšmėi „verlieren“; 2. liet. maità, lat. maitāt ir kt. veikiausiai nėra atskirtini nuo maĩstas „Nahrung“, maitinti „nähren“ ir kt., žr. J. Endzelīns, Latv. val. vārdnīca II 552. Todėl, man rodos, pr. *maitint- pirmiausia reikia jungti su metù, mèsti „werfen; verlassen, verlieren“ (plg. nemesk kelio dėl takelio; daugiau žr. 1928 m. „Šv. Darbo“ VII 802); dėl šaknies balsių kaitos plg. met-u : mait- = bred-u : braid-yti.

V.

J. Gerullis, Fil. Bied. Raksti X 10 sako, kad sangražinė nelinksniojamoji veiksmažodžių lytis su galūne -os esanti vietomis vartojama ir apie Subačių. Kiek man pačiam teko patirti, subatėnai, taip pat ir kupiškėnai tokios lyties nepažįsta, — jie, pav., sako: jos eina juokdamosios (besijuokdamos), bet jie eina juokdamies(i), linksmindamies(i) [tarm. linksmindamæs Sub.].

Pr. Skardžius.

Die Wortfolge im deutschen Satze.

Zu den grössten Schwierigkeiten beim Erlernen der deutschen Sprache als Fremdsprache zählt die richtige Anordnung der Worte zum Satze. Doch kommt diese Schwierigkeit nicht nur dem Ausländer schon von allem Anfange an zum Bewusstsein; sie zeigt sich auch dem, dessen Muttersprache Deutsch ist, in ihrer ganzen Grösse, wenn er sich in der Formung des sprachlichen Ausdrucks zu vervollkommen bestrebt. Die Anordnung der Worte im Satze bedeutet ihm neben anderm ein bedeutsames Mittel, die zartesten Feinheiten seines Fühlens und Denkens sprachlich zu vermitteln. Die Kunst der Satzkonstruktion in diesem Sinne zu lehren, ist Aufgabe der Stilistik. Für sie aber besteht wiederum die Voraussetzung, dass der Lernende mit dem Aufbau des einfachen, schlichten, aber klaren und korrekten Satzes, mit der Konstruktion des „an sich vollkommen verständlichen Stückes menschlicher Rede“¹⁾ vertraut ist.

Lesen wir in irgendeinem deutschen Texte ein paar Sätze durch und untersuchen wir sie in Bezug auf die Aneinanderreihung der in ihnen gebrauchten Worte, so können wir beobachten, dass beinahe jeder Satz seine eigene Wortordnung aufweist. Wir gewinnen auf den ersten Blick den Eindruck, als herrschte in diesem Punkte die grösste Gesetzlosigkeit, was wahrscheinlich auch der Grund ist dafür, dass die meisten Lehrbücher in Dingen der Wortfolge hartnäckiges Stillschweigen bewahren. Die Mannigfaltigkeit in der Anordnung der Satzglieder hat gelegentlich auch schon zum Ausspruch veranlasst, die Wortstellung im Deutschen sei frei. Das ist richtig und falsch zugleich. Es kommt darauf an, was unter dem Worte **frei** verstanden werden soll. Denkt man etwa an den strengen und sich immer gleich bleibenden Satzbau des Französischen und hält man ihm die mannigfaltige

¹⁾ Richard M. Meyer, Deutsche Stilistik. (2. Aufl., München 1913) S. 62.

Möglichkeit der Anordnung im deutschen Satze gegenüber, dann dürfen wir wohl von einer weitgehenden Freiheit reden. Vergleicht aber jemand einen deutschen Satz mit einem litauischen, und behauptet er dabei, die Wortfolge sei in jenem so frei wie in diesem, so ist seine Behauptung grundfalsch. Die Wortfolge im Deutschen ist in dem Sinne frei, als man die einzelnen Glieder in wechselnder Gesetzmässigkeit so aneinanderreihen darf, dass die vom Sprechenden beabsichtigte Wirkung völlig erreicht wird. Frei ist die Wortfolge keineswegs in dem Sinne, dass die Glieder ohne Bedenken so aneinandergereiht werden dürfen, wie sie dem Sprechenden gerade einfallen. Im Gegenteil herrscht für jeden Einzelfall die denkbar strengste Gesetzmässigkeit. Entnehmen wir den Werken unserer grossen Sprachkünstler, etwa Meyer, Keller, Stifter u. s. w. irgendwelchen Satz, und versuchen wir dann, die einzelnen Glieder anders zu ordnen! Da müssen wir bald bekennen, dass für den vorliegenden Fall die ursprüngliche Form die allein richtige ist, dass es neben ihr eine zweite, gleichwertige kaum gibt. Durchbrechungen der bestehenden Gesetze, also Freiheiten im zweiten Sinne, erlaubt sich der Dichter wohl gelegentlich, wenn der Reim oder der Rhythmus es verlangt. Gross jedoch pflegt man einen Dichter auch nur dann zu nennen, wenn er die Sprache so beherrscht, dass trotz den zu seiner Kunst verwendeten Mitteln die sprachliche Ordnung nicht durchbrochen wird.

Seltsamerweise hat die deutsche Sprachwissenschaft erst in verhältnismässig später Zeit angefangen, der so schwerwiegenden Frage der Wortfolge im Satze die ihr zukommende Beachtung zu schenken. Während man sich Jahrzehnte hindurch mit grösstem Eifer und Scharfsinn der Erforschung kleiner und kleinster sprachlicher Erscheinungen hingegeben hat, ist die Zahl der die deutsche Wortfolge betreffenden Arbeiten unverhältnismässig klein und harren noch zahlreiche Fragen ihrer befriedigenden Antwort. Ganz besonders bedauerlich ist die Tatsache, dass die Lehrbücher, mit deren Hilfe der Ausländer die deutsche Sprache erlernen soll, über diesen Punkt meistens gar nicht sprechen oder doch so wenig, und bei diesem Wenigen oft noch so unzutreffend, dass der Schüler durch sie nie zur Bildung korrekter deutscher Sätze befähigt wird. In Tausenden von Fällen sind die Früchte eines sechs- bis achtjährigen Deutschunterrichts bloss ein mehr oder

weniger grosser Wortschatz und eine Fülle von grammatischen „Regeln“ und „Ausnahmen“. Aber wie ist es um die Sätze, um die Sprache bestellt? Wohl werden Worte aneinandergereiht, aber meistens nicht nach den Forderungen der deutschen Sprache, sondern nach dem Vorbilde der ganz anders gearteten Muttersprache. Mögen die Worte dabei auch deutsch sein, die Sätze sind es nicht. Die Ausdrücke bleiben unverständlich.

Angesichts dieser Tatsache dürfte es denn keine verlorene Mühe sein, wenn im Folgenden der Versuch gemacht wird, auf Grund der bisherigen theoretischen Forschungsergebnisse und praktischer Erfahrung den Bau des deutschen Satzes aufzuzeigen unter beständigem Hinweis auf die Verschiedenheiten zwischen dem deutschen und dem litauischen Satzgebilde. Die Gesetzmässigkeiten für jeden einzelnen Spezialfall darzustellen, kann natürlich nicht mehr in den Bereich unserer Aufgabe fallen. Wir wollen und können hier nur versuchen, für die verstandesmässige ruhige Rede Beobachtungen anzustellen und deren Ergebnisse für den praktischen Gebrauch nutzbar zu machen.¹⁾

I. Der Kurzsatz.

Wenn wir unter dem Worte *Satz* „ein an sich vollkommen verständliches Stück menschlicher Rede“ oder, wie Kalepky²⁾ die Definition noch kürzer fasst, „das kleinste Mitteilungsganze“ verstehen, so können alle sprachlichen Äusserungen, ohne Rücksicht auf ihre Form, Sätze sein. Die Hauptbedingung dabei ist nur, dass das bei einer gegebenen Situation Ausgesagte genügt, um im Hörenden die Vorstellungen hervorzurufen, die der Sprechende vermittelt haben will. Das kann unter Umständen durch Worte und Wortgruppen erreicht werden, die man oft nicht als Sätze gelten lassen will und als elliptisch, d. h. als mangelhaft zu bezeichnen geneigt ist. Meine Absicht aber ist mit Ausdrücken wie

¹⁾ Aus der fachwissenschaftlichen Literatur wurden zu Rate gezogen: H. Paul, Deutsche Grammatik; H. Paul, Mittelhochdeutsche Grammatik; W. Wilmanns, Deutsche Grammatik; O. Behaghel, Deutsche Syntax; O. Behaghel, Von deutscher Wortstellung (Zeitschrift für Deutschkunde, Jahrg. 1930, 2. Heft); H. Hirt, Geschichte der deutschen Sprache; L. Sütterlin, Die deutsche Sprache der Gegenwart; R. M. Meyer, Deutsche Stilistik.

²⁾ Theodor Kalepky, Neuaufbau der Grammatik, Leipzig-Berlin 1928.

Guten Tag! frohes Fest!, Richtig! u. s. w. ebensogut, wenn nicht besser, erreicht, wie wenn ich sagen wollte *Ich wünsche Ihnen einen guten Tag, ein frohes Fest; Ihre Meinung ist richtig* u. s. w. Auf die Frage *Gehst du heute abend ins Konzert?* ist die Antwort *Ja* ebenso vollwertig wie *Ich gehe (heute abend ins Konzert)*. Und wenn Franz Moor (Schiller, Räuber¹) S. 93 sein geheucheltes Erstaunen auf der Bühne mit den Worten „*Mir? Amalias Porträt? Mir, Karl, Amalia? mir?*“ begleitet, so haben seine Worte im Zuschauer sicherlich ebenso klare Bilder und Gedanken hervorgerufen, wie wenn lange Sätze vorgetragen worden wären. Man möge sich aus dem gleichen Werke etwa die Stellen vergegenwärtigen: *und ich, wie alle Donnerwetter, reissaus und davon* (S. 67); *ein zuckersüßes Brüderchen, in der Tat* (S. 70); *Küsse auf den Lippen, Schwerter im Busen* (S. 75); *Meinen Sohn mir wieder* (S. 95) u. s. w.

Es handelt sich also bei derartigen Äusserungen keineswegs um Ellipsen, sondern um vollständige Sätze. Bedingung aber dafür, dass sie als solche gelten können, ist ihr unmittelbares Verbundensein mit der jeweils gegebenen Situation. Würden sie aus der sie erklärenden Situation herausgerissen, so hätten derartige Ausdrücke entweder gar keinen Sinn mehr, oder sie könnten zum mindesten falsch verstanden werden, weil sie allein kein Mitteilungsganzes mehr darstellen würden. Sie wären daher auch nicht mehr als Sätze anzusehen. Nehmen wir z. B. den Ausdruck *Feuer!* Für sich allein gibt er nichts als den dem Worte anhaftenden Begriff wieder. Hört man jedoch *Feuer!* in einer bestimmten Situation, so wird das Wort sofort zum Mitteilungsganzen, zum Satze, allerdings je nach der Situation mit verschiedenem Inhalt. Im Kreise froher Studenten würde er bedeuten *Es soll mir jemand die Zigarre in Brand stecken!*, beim Gewahrwerden einer Feuersbrunst *Ein Haus brennt*, im Schützengraben *Schiesst den Feind nieder!* Kurzsätze sind demnach auch die bei gegebenen Situationen verwendeten Interjektionen. Ein laut geschrieenes *Auf* vermittelt viel mehr und eindrucksvoller als die Wortgruppe *Ich fühle plötzlich einen heftigen Schmerz*.

¹) Schillers Werke, hrsg. von Otto Güntter und Georg Witkowski, 4. Teil, (Hesse u. Becker Verlag, Leipzig).

So sehen wir, dass gegebenenfalls jede Wortgruppe, jedes Wort, ja sogar ein einzelner Laut, eventuell unter Zuhilfenahme weiterer Ausdrucksmittel (Gebärden, Tonmodulationen u.s.w.) einen Satz darstellen kann. Die kürzesten Sätze dieser Art, bestehend aus einem einzelnen Worte oder einem einzelnen Laute, fallen natürlich in unserer Darstellung ausser Betracht. Bestehen die Kurzsätze jedoch aus mehreren Worten, wie z. B. *Auf den Knopf drücken!*, *Schuhe reinigen!*, *Den Ausweis nicht vergessen!*, *Schon da?*, *Der Herr zu Hause?*, *Alles in Ordnung!* u. s. w., so erklärt sich deren Bildung aus dem Aufbau der im Folgenden besprochenen Wortgefüge, die man für gewöhnlich als *Sätze* zu bezeichnen pflegt.

II. Der normale Satz.

Während der vorhin besprochene Kurzsatz nur dann ein Mitteilungsganzes (ein Satz) ist, wenn er im Rahmen einer bestimmten Situation geäussert wird, ist der normale Satz für sich allein stets ein an sich vollkommen verständliches Stück menschlicher Rede, z. B. *Fritz liest*. Allerdings kann auch in einem solchen Satze beim Sprechen durch verschiedene Betonung, in der Schrift durch verschiedene Zeichensetzung ein neuer Sinn zum Ausdruck gebracht werden: *Fritz liest!*, *Fritz liest?*, *Fritz liest - - -*.

In einem derartigen Normalsatze finden sich (mit Ausnahme der Befehlssätze mit Imperativ der 2. Pers. Sing. und Pl. und der inversierten unpersönlichen Passivsätze) stets zwei Hauptvorstellungen formell dargestellt, die Subjektsvorstellung und die Prädikatsvorstellung. Das Wort oder die Wortgruppe, die dem Hörer die Gegenstands- oder Subjektsvorstellung vermittelt, nennen wir nach bisheriger Praxis Subjekt, das über das Subjekt Geäusserte bezeichnen wir als Prädikat.¹⁾

¹⁾ Dieser landläufigen Auffassung von Subjekt und Prädikat ist Theodor Kalepky in seinem schon genannten Buche S. 19 ff. mit scharfer Kritik zu Leibe gegangen. Er ist der Ansicht, dass diese Auffassung von Subjekt und Prädikat eigentlich falsch sei. Immerhin hat sich diese „irrtümliche“ Auffassung durch jahrhundertelange Praxis so sehr eingebürgert, dass es schwer halten wird, sie auf einen Schlag zu beseitigen. Mögen die Bezeichnungen

Hier soll gleich vor einigen irrtümlichen Auffassungen der Begriffe Subjekt und Prädikat gewarnt werden, umso mehr, als sie sich auch in Schulbüchern ziemlich häufig finden und im Sprachstudium das grösste Unheil zu stiften geeignet sind.

Vor allem ist daran zu erinnern, dass unter Subjekt nicht immer nur ein einzelnes Wort zu verstehen ist. Zum Subjekt gehört vielmehr alles, was zur Vermittlung der vom Sprechenden gehaltenen Subjektvorstellung notwendig ist. In einem Satze wie *Die alte Kapelle am Eingange des geheimnisvollen Waldes lud die gottesfürchtigen Talbewohner zu frommem Gebete* wäre es nicht zulässig, das Wort *Kapelle* allein als Subjekt zu bezeichnen. Subjekt ist hier die ganze Wortgruppe *Die alte Kapelle am Eingange des geheimnisvollen Waldes*. Das Wort *Kapelle* ist bloss ein Teil, allerdings der wichtigste, der ganzen Subjektvorstellung. Wir können ihn daher mit dem Ausdruck Subjektkern benennen.

Ganz gleich verhält es sich mit dem Prädikat. Durch Sätze wie *Fritz liest; Es regnet; u. s. w.*, in denen die Worte *liest, regnet* die Prädikatsvorstellungen vollständig wiedergeben, hat sich schon mancher Lehrer und Lehrbuchverfasser dazu verleiten lassen, das Verb kurzweg als Prädikat zu bezeichnen. Diese Gleichstellung ist jedoch in den allerwenigsten Fällen möglich. Sehr oft hat das Verb in dem über das Subjekt Ausgesagten sogar eine ganz unwesentliche Bedeutung, so dass es auch völlig fehlen dürfte, ohne dass die Deutlichkeit der Prädikatsvorstellung darunter zu leiden hätte. Man vergleiche nur z. B. den litauischen Satz *Rožė raudona* oder die vielen deutschen Sprichwörter wie *Mitgegangen mitgehangen; ein Mann ein Wort u. s. w.*, in denen kein Verb vorkommt. Sätze nach der Art von *Wehe, wehe! mein Fluch ihn gejagt in den Tod! Gefallen in Verzweiflung!* (Schiller, Räuber S. 93) begegnen auf Schritt und Tritt. Zum Prädikat ist im Gegenteil alles zu rechnen, was über das Subjekt ausgesagt werden soll, aus dem früher erwähnten Satze also der ganze Wortkomplex *lud die gottesfürchtigen Talbewohner zu*

Subjekt und Prädikat auch nicht gerade die glücklichsten sein (sehr viele andere sind es auch nicht), so legt das eigentlich wenig in den Weg. Die Hauptsache ist, dass wir darunter alle das Gleiche verstehen,

frommem Gebete. Innerhalb dieses Komplexes haben nun wiederum nicht alle Glieder gleichen Wert. Auch hier können wir, wie beim Subjekt, das bedeutendste und für die Aussage notwendigste Glied herauschälen und es als Prädikatskern bezeichnen. Welches von allen Prädikatsgliedern als Prädikatskern anzusehen ist, lässt sich nicht allgemein, sondern nur bei jedem Einzelfalle bestimmen. Diese Frage wird später noch zu untersuchen sein.

Die Satzglieder und ihre Trennbarkeit.

In den allerwenigsten Fällen ist es möglich, die Subjekts- und Prädikatsvorstellungen nach dem Muster von *Fritz liest* mit je einem einzigen Worte wiederzugeben. Subjekt und Prädikat vermitteln meistens je einen ganzen Vorstellungskomplex, so dass zu deren Darstellung vielfach grössere Wortgruppen erforderlich sind: *Die alte Kapelle am Eingange des geheimnisvollen Waldes — lud die gottesfürchtigen Talbewohner zu frommem Gebete*. Um die Subjekts- und Prädikatskerne (*Kapelle — Gebet*) gruppiert sich eine grössere oder kleinere Anzahl von Worten, die noch weitere Vorstellungen vermitteln und die im Subjekts-, resp. Prädikatskern enthaltene Hauptvorstellung verdeutlichen, ergänzen, vervollkommen. So wird der Subjektskern *Kapelle* verdeutlicht durch *alte* und *am Eingange des geheimnisvollen Waldes*. Wie die Kernvorstellungen, so können die verdeutlichenden Nebenvorstellungen ihrerseits derartige Vervollkommnungen erfahren. So ergänzt *geheimnisvoll* die Vorstellung *Wald*, die ihrerseits wieder zur Verdeutlichung der Vorstellung *Kapelle* bestimmt ist. Die Satzglieder, die derartige Verdeutlichungen zur Darstellung bringen, sind Objekte, Attribute, adverbiale Bestimmungen.

Die durch die Satzglieder geäusserten Einzelvorstellungen bilden zusammen letzten Endes eine Gesamtvorstellung. Die Glieder unter sich gehören demnach mehr oder weniger nahe zusammen. Man sollte nun geradezu annehmen dürfen, dass diese Glieder im Satze desto näher zusammenrücken sollten, je einheitlicher die durch sie vermittelte Vorstellung ist. Doch entspricht diese Annahme keineswegs den tatsächlichen Verhältnissen. Die Sprache, insbesondere die deutsche, lässt sich eben nicht immer von logischen Gesetzen leiten. Nehmen wir z. B. den Ausdruck

nach Hause gehen. Die beiden Vorstellungen *nach Hause* und *gehen* können kaum als Zweiheit aufgefasst werden. Sie bilden viel eher eine geschlossene Einheit, was logischerweise auch sprachlich zum Ausdruck kommen sollte. Diese Einheit zeigt sich äusserlich im Synonym *heimgehen*, besser aber im französischen *rentrer*. Obwohl es sich hier zweifelsohne um eine Vorstellungseinheit, oder doch zum allermindesten um eine sehr enge Vorstellungsverbindung handelt, werden die sie darstellenden Glieder im deutschen Satze getrennt: *Der Arbeiter „geht“ nach der Arbeit müde „nach Hause“*. Im Litauischen wäre eine Zusammenrückung der beiden zusammengehörenden Glieder durch eine Satzform wie *Darbininkas po darbo pavargęs „eina namo“* durchaus möglich. Noch deutlicher zeigt sich dieses unlogische Verhältnis im Gebrauche der trennbar zusammengesetzten Verben, wie z. B. *aufstehen*, *fortfahren* (im Sinne von lit. *tęsti*), *auffallen* u. s. w., wo von einer kombinierten Vorstellung sicher nicht mehr gesprochen werden kann, da die Einzelvorstellungen von *stehen*, *fahren*, *fallen* hier ganz unmöglich sind. Dass man bei der sprachlichen Vermittlung einer absolut einheitlichen Vorstellung die sie zum Ausdruck bringenden Glieder nicht unmittelbar zusammenstellen darf, im Gegenteil oft recht weit voneinander trennen muss, ist eine sonderbare Eigentümlichkeit des Deutschen, die dem Ausländer stets grosse Schwierigkeiten bereitet. Bei Wiedergabe von lit. *atsikeliu anksti* ist der litauische Schüler leicht versucht, Sätze zu konstruieren, die logisch wohl richtiger wären, vom Standpunkte der Grammatik aus jedoch beanstandet werden müssen; wie etwa *ich aufstehe früh*, *ich stehe auf früh*, *ich früh aufstehe* u. s. w. Über die Trennbarkeit von logisch zusammengehörenden Satzgliedern soll daher noch eingehender gehandelt werden.

a. Die trennbar zusammengesetzten Verben bilden nur in den Formen des Infinitivs, der Partizipien und in der Endstellung eine sprachliche Einheit; z. B. *aufstehen*, *aufstehend*, *aufgestanden*, *...aufsteht*, *...aufstand*. Sonst werden diese Kompositen in ihre Glieder aufgelöst, wobei das betonte im Satze gegen den Schluss verschoben wird: *ich stehe*, *stand... auf*.

b. Die zusammengesetzten Zeitformen (Perfekt, Plusquamperfekt, Futurum I und II des Aktivs und sämtliche Formen des

Passivs) werden mit Ausnahme der Infinitive und Partizipien getrennt. Nicht getrennt werden die zusammengesetzten Zeitformen, wenn das Verb an den Schluss oder der zweite Teil der Zeitform (Partizip, Infinitiv) an den Anfang des Satzes zu stehen kommt; z. B. *ich werde... schreiben, ich habe... geschrieben, ich werde... geschrieben haben, es wird... geschrieben, es ist... geschrieben worden, es wird... geschrieben worden sein... u. s. w.*; aber: *geschrieben habend, geschrieben werdend; schreiben wird, ...geschrieben hat, ...geschrieben haben wird, ...geschrieben wird, ...geschrieben worden ist, ...geschrieben worden sein wird und Schreiben werde ich..., Geschrieben habe ich..., Geschrieben haben wird..., Geschrieben worden ist... u. s. w.* Sätze letzterwähnter Art, in denen die Glieder getrennt auftreten, klingen etwas ungewöhnlich; z. B. *Geschrieben muss im fremdsprachlichen Unterricht, sei es an die Tafel oder in Hefte, viel werden* (Schnass-Messer-Streuber, Methodik des Unterrichts an höheren Schulen, (Breslau 1925) S.119); *Niemals sollten die Klassenarbeiten "derart gespickt mit grammatischen Schwierigkeiten sein* (ib. S. 119).

c. Ähnlich liegen die Verhältnisse bei Konstruktionen, durch die Vergleiche zur Darstellung gebracht werden; z. B. *höher als der Kirchturm, bleich wie der Tod* u. s. w. Bei den mit *wie* gebildeten Vergleichen ist die Trennung auf zwei Arten möglich: 1. *Bleich war der Mann wie der Tod*, und 2. *Wie der Tod war der Mann bleich*. Wird der Vergleich jedoch mit Hilfe der Konjunktion *als* gebildet, ist eine Trennung nur nach der ersten Art möglich, also *Höher ist die Eiche als der Kirchturm*. Eine Satzkonstruktion mit Trennung des Vergleichsausdrucks nach der zweiten Art *Als der Kirchturm war die Eiche höher* wäre undenkbar.

d. Ein von dem prädikativen Adjektiv abhängiger Kasus „des Diebes“ *habhaft* ist im Satze nicht an das betreffende Adjektiv gebunden. So kann beispielsweise der Satz *Die Polizei wurde des Diebes habhaft* die Formen annehmen: *Des Diebes wurde die Polizei habhaft* oder *Habhaft wurde die Polizei des Diebes*. Die gewöhnlichste Stellung ist wohl die, dass das prädikative Adjektiv (*habhaft*) dem von ihm abhängigen Kasus (*des Diebes*) unmittelbar folgt. Ausser den beiden angeführten Tren-

nungsmöglichkeiten gibt es nun noch eine dritte, wenn nämlich eine neue Vorstellung hinzukommt, die von grösserer Bedeutung ist als der abhängige Kasus. In diesem Falle kann sich dieser neue Ausdruck zwischen den abhängigen Kasus und das prädikative Adjektiv hineinschieben; z. B. *Die Polizei wurde des Diebes noch am gleichen Tage habhaft.*

e. Eine zum prädikativen Adjektiv gehörende präpositionale Bestimmung z. B. *an Wäldern reich, an Entbehrungen gewöhnt, zur Hilfe bereit, von Vorurteilen frei* u. s. w. kann vom prädikativen Adjektiv ebenfalls getrennt werden. Will man die beiden Glieder jedoch nicht trennen, dann ist eine zweifache Reihenfolge möglich, je nach der Bedeutung, die man den beiden Gliedern beimisst. Legt man das Hauptgewicht auf das Adjektiv, so lässt man die präpositionale Bestimmung vorangehen: *Das Land ist an Wäldern reich.* Erachtet man jedoch die präpositionale Bestimmung als bedeutender, reiht man die Glieder in umgekehrter Folge aneinander: *Das Land ist reich an Wäldern.* Doch reicht diese Umstellung zur Hervorhebung des einen oder andern Gliedes nicht immer aus. So dürfte z. B. zwischen den Sätzen *Er war stets von Vorurteilen frei* und *Er war stets frei von Vorurteilen* kein wesentlicher Unterschied bestehen. Eine weit stärkere Betonung erfährt das eine oder andere der beiden Glieder, indem man es an den Anfang des Satzes stellt und von dem zweiten Gliede trennt; z. B. *An Entbehrungen sind die Leute gewöhnt; Zur Hilfe waren sie stets bereit; Reich ist das Land an Wäldern* u. s. w. Die gleiche Anordnung findet sich auch gerne in Fällen, wo man leicht an das Vorangegangene anknüpfen will; z. B. *Die Schweiz bezieht Baumwolle und Rohseide aus dem Auslande; denn an Rohprodukten ist sie nicht reich.*

f. Besondere Beachtung verdienen die Temporal-, Lokal-, Kausal- und Modalbestimmungen des prädikativen Adjektivs. Die sich auf das prädikative Adjektiv beziehenden Bestimmungen der Zeit, des Ortes und des Grundes können von dem Adjektiv getrennt werden. Die Sätze *Die Witwe ist immer traurig; Der Knabe ist in der Schule fleissig; Der Mann ist wegen Ehrverletzung angeklagt* können wir umformen in *Immer ist die Witwe traurig; In der Schule ist der Knabe fleissig; Wegen Ehrverletzung ist der Mann angeklagt.* Vergleicht man aber die beiden Satzgrup-

pen miteinander, so wird man beobachten, dass sie sich inhaltlich nicht mehr völlig decken, dass in den Sätzen der zweiten Gruppe durch die Trennung der adverbialen Bestimmung vom Adjektiv auch die Einheit in der Vorstellung gelockert ist. Auch kommt durch die Trennung der Glieder etwas Gegensätzliches zu einer andern, in diesen Sätzen nicht genannten Bestimmung zum Ausdruck: *In der Schule ist der Knabe fleissig (sonst aber nicht); Zeitlebens war der Unglückliche krank (nicht nur vorübergehend)*. — Geschieht die Trennung in der Weise, dass das prädikative Adjektiv an den Anfang zu stehen kommt, z. B. *Krank war der Unglückliche zeitlebens*, spielt für den Ausdruck die Lage des Haupttons (auf *krank* oder *zeitlebens*) die ausschlaggebende Rolle.

Etwas anders liegen die Verhältnisse, wenn das prädikative Adjektiv durch die Art und Weise näher bestimmt wird. Diese Art von Bestimmung ist in den weitaus meisten Fällen an das prädikative Adjektiv gebunden; z. B. *Das Gemälde ist ausserordentlich realistisch; Es war am Balle höchst gemütlich; Es ist zum Sterben langweilig*. Die Stellung der Modalbestimmung ohne das Adjektiv an den Anfang, wie wir sie oben bei den andern Adverbialbestimmungen kennengelernt haben, ist unmöglich. Sätze wie *Ausserordentlich ist das Bild realistisch; Höchst war es am Balle gemütlich* u. s. w. gibt es nicht. Würde man vollends den Satz *Es war zum Sterben langweilig* in erwähnter Weise umstellen wollen, so käme ein ganz anderer, vom Sprechenden sicher nicht beabsichtigter Sinn in die Worte herein: *Zum Sterben war es langweilig (zu etwas anderm jedoch nicht)*. Dagegen kann das prädikative Adjektiv unter Umständen an den Anfang des Satzes gestellt werden und die Modalbestimmung selbständig folgen; z. B. *Realistisch ist das Bild ausserordentlich*. Doch drückt der Satz in dieser Form etwas völlig anderes aus als früher. Aus der Gegenüberstellung *Bild: realistisch* ist die neue *Realistisch: ausserordentlich* hervorgegangen. Mit andern Worten: Das Adjektiv *realistisch* ist nicht mehr Kern des über das Subjekt *Bild* Ausgesagten, sondern wird vielmehr als eine Art Subjekt einer neuen Aussage *ausserordentlich* empfunden. — Völlig unmöglich wäre diese Anordnung in Sätzen mit der Modalbestimmung *höchst*.

g. Bestimmungen von Substantiven sind im allgemeinen von den zu bestimmenden Substantiven nicht trennbar. Solche Beifügungen sind Adjektive, Adverbien, Substantive, präpositionale Konstruktionen. Das attributive Adjektiv steht in den weitaus meisten Fällen (in flektierter Form) vor dem zu bestimmenden Substantiv; z. B. *die herrliche Landschaft; ein singender Vogel; das abgebrannte Haus*. In unflektierter Form kann das attributive Adjektiv dem Substantiv auch folgen; z. B. *die Mauern, vom Regen zermürbt; eine Amazone, schlank von Wuchs und untadelig im Sattel* (C. F. Meyer, Angela Borgia¹) S. 91). Diese Stellung des attributiven Adjektivs ist besonders bevorzugt, wenn es, wie im vorigen Beispiel, seinerseits wieder näher bestimmt wird, oder wenn es noch von weiteren Adjektiven gleicher Funktion begleitet ist; z. B. *die heimkehrenden Krieger, erschöpft, ausgehungert, elend*. Vor dem Substantiv steht auch die aus dem Genitiv Plural hervorgegangene, heute aber wie ein Adjektiv empfundene Bestimmung (der Herkunft) in Ausdrücken wie *Münchener Bier, Schweizer Schokolade, Meissner Porzellan, Wiener Kaffee* u. s. w.

Ein attributives Substantiv im Genitiv wird im Deutschen, im Gegensatz zum Litauischen, gewöhnlich hinter das zu bestimmende Substantiv gesetzt; z. B. *das Haus des Nachbarn* (lit. *kaimyno namas*); *die militärische Erziehung der preussischen Jugend* u. s. w. Voranstellung des Genitivs ist unter Umständen auch im Deutschen möglich, so z. B. wenn er den Besitzer einer Sache (Genitivus possessivus) bezeichnet; also: *des Nachbarn Haus*. Doch muss zu dieser Konstruktion bemerkt werden, dass sie in der heutigen Schriftsprache stets als feierlich-pathetische Ausdrucksweise empfunden, in der einfach schlichten Umgangssprache daher völlig gemieden wird. — Trennung des attributiven Genitivs von dem zu bestimmenden Substantiv begegnet äusserst selten, etwa in Sätzen wie *Angela Borgia, die der Grund ist dieses grausamen Hasses gegen mich* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 67).

Die Apposition findet ihren Platz immer hinter dem durch sie näher bestimmten Substantiv; z. B. *Karl der Grosse, Napo-*

¹) C. F. Meyer, Angela Borgia (Sämtliche Werke, Hässel-Verlag, Leipzig).

leon I.; *Franz Josef II., der ehrwürdige Kaiser von Österreich.*

Auch adverbiale Bestimmungen in attributiver Verwendung stehen unmittelbar hinter den durch sie bestimmten Substantiven; z. B. *Das Gasthaus an der Landstrasse; die Sitten von damals; ein Lied aus dem 15. Jahrhundert; der Mann da* u. s. w. Auf diese Anordnung ist im Deutschen besonders sorgfältig zu achten; denn wollte man die adverbiale Bestimmung vom Substantiv trennen, verlöre sie sofort die Bedeutung eines Attributs und würde zur näheren Bestimmung der ganzen Prädikatsvorstellung, Man vergleiche z. B. die drei verschiedenen Wiedergaben des litauischen Satzes *Žmonės lauke dirba* durch: 1. *Die Leute auf dem Felde arbeiten*; 2. *Die Leute arbeiten auf dem Felde*; 3. *Auf dem Felde arbeiten die Leute*. Die adverbiale Bestimmung *auf dem Felde* ist nur im ersten Satze Attribut, während sie sich in 2 und 3 auf den Verbalbegriff bezieht.

Der attributive Dativ, wie er im Litauischen so überaus häufig angewandt wird, begegnet im Deutschen äusserst selten. Wo aber die Bildung eines Attributs mit Hilfe des Dativs möglich ist, muss dieser unbedingt dem Substantiv, zu dem er gehört, unmittelbar vorangehen; z. B. *Da stand den gefallenen Kriegern zum Gedächtnis ein grosses Kreuz*. Wollte man das Attribut *den gefallenen Kriegern* dem zu bestimmenden Substantiv *Gedächtnis* nachfolgen lassen, müsste es in einen Genitiv umgesetzt werden (*zum Gedächtnis der gefallenen Krieger*). Für den litauischen attributiven Dativ (*dežutė laiškams, žaislas vaikams, kambarys rūkantiems* u. s. w.) verwendet das Deutsche die Konstruktion *für* + *Akkusativ* (*Kasten für Briete, Spielzeug für Kinder, Abteil für Raucher* u. s. w.) oder entsprechende Kompositen (*Briefkasten, Kinderspielzeug, Raucherabteil*).

Die als Attribute verwendeten präpositionalen Konstruktionen haben unmittelbar auf die zu bestimmenden Substantive zu folgen; z. B. *Der Eilbote bringt ein Telegramm für den Vater; Die Dame kauft sich Stoff für einen Mantel; Wir haben immer noch keine Nachrichten über sein Verbleiben erhalten* u. s. w. — Versetzt man aber die präpositionale Konstruktion an eine andere Stelle, dann bezieht sie sich sofort auf den Verbalbegriff und verliert den Charakter eines Attributs. Sie wird dadurch zu einem

präpositionalen Objekt oder zu einer adverbialen Bestimmung; z. B. *Der Eilbote bringt für den Vater ein Telegramm* (ähnlich wie *Dem Vater bringt er ein Telegramm*); *wo ein Schiff bereit lag für eine Lustfahrt* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee¹⁾ S. 254). Man vergleiche etwa Sätze wie *Der Arzt braucht Instrumente zum Operieren* (= Operationsinstrumente) und *Zum Operieren braucht der Arzt Instrumente*; *Gestern habe ich einen Brief von den Eltern erhalten* und *Einen Brief habe ich gestern von den Eltern erhalten* u. s. w.

Bei Anhäufung von Attributen vor einem Substantiv steht diesem am nächsten die Bestimmung, die mit ihm zusammen eine Vorstellungseinheit oder doch eine sehr enge Verbindungs-Verbindung darstellt; z. B. *die sorgfältig gepflegten, mit Blumen geschmückten „neuen Häuser“*.

h. Die Bestimmungen zu einem Subjekts-, bzw. Objektsinfinitiv dürfen von diesem für gewöhnlich nicht getrennt werden; z. B. *Im Garten Blumen zu pflücken ist verboten*; oder *Es ist verboten, im Garten Blumen zu pflücken*; *Die Eltern verbieten ihren Kindern, im Garten Blumen zu pflücken*. Wenn jedoch ein solcher Infinitiv an ein modales Hilfsverb (*können, dürfen, sollen, wollen, müssen, mögen*) angeschlossen wird oder an Verben, nach denen beim abhängigen Infinitiv die Präposition *zu* nicht erforderlich ist (*hören, sehen, tühlen, lassen, helfen, lehren, lernen*), ist die Trennung der Bestimmung vom Infinitiv möglich; z. B. *Ihr sollt keine Blumen pflücken* oder *Keine Blumen sollt ihr pflücken*. Durch diese Stellung wird die Bestimmung als etwas besonders Bedeutsames hervorgehoben. — Unter keinen Umständen vom Infinitiv trennbar sind die mit Adjektiven gebildeten Adverbialbestimmungen; z. B. *Die Schüler lernen richtig lesen*.

i. Dass Präpositionen mit dem Kasus, vor dem sie stehen, eine untrennbare Einheit bilden, braucht nicht besonders betont zu werden (*vor dem Hause, auf dem Dache* u. s. w.). Ebenso untrennbar sind die Ausdrücke mit Postpositionen wie *des schlechten Wetters wegen, den Tag über, die Nacht durch*. Dass die Verbindungen mit *da-, dar-* (d. h. mit dem Ersatz des

¹⁾ Gottfried Keller, Der Landvogt von Greifensee; Gesammelte Werke, J. B. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger (Stuttgart und Berlin 1917).

Kasus) heute nicht mehr zu trennen sind, kommt in der Schrift auch rein äusserlich zum Ausdruck: *davon dabei, darauf, darin* u. s. w. In gewissen Mundarten empfindet man die Verbindung bis heute noch nicht als Einheit und stellt sie daher durch zwei voneinander getrennte Worte dar; z. B. *Da habe ich nichts von* (Davon habe ich nichts). — Etwas freier gestalten sich die Verhältnisse bei der Verwendung von Adverbien, die als Richtungsbezeichnungen neben einem Kasus stehen, wie *den Berg hinauf, den Fluss abwärts*. Entscheidend für die Frage, ob derartige Bildungen trennbar seien oder nicht, ist deren Beziehung zum Verb oder zum Substantiv. Dienen sie bloss zur Verstärkung der durch den Akkusativ dargestellten Richtungsbezeichnung (vgl. lit. *miestan, oran* u. s. w.), ist eine Trennung der beiden Glieder ausgeschlossen; z. B. *Den Berg hinauf mussten wir ordentlich schwitzen; Besonders angenehm war die Fahrt den Fluss abwärts*. Die Untrennbarkeit zeigt sich in vielen Fällen auch äusserlich darin, indem die beiden Glieder in ein einziges Wort zusammengefasst erscheinen, so z. B. *bergauf, talabwärts, landeinwärts* u. s. w. Bezieht man derartige Adverbien jedoch auf den Verbalbegriff (*hinaufgehen, herunterfallen* u. s. w.), dann ist Trennung vom Akkusativ der Richtung (in beschränktem Masse) möglich; z. B. *Hinauf kletterten wir den Berg; Den Berg ist er heruntergekommen*.

k. Die durch die Konjunktionen *und, oder, sowohl-als auch, nicht nur - sondern auch, weder - noch* verbundenen Glieder sind trennbar; z. B. *Sowohl die deutsche Armee als auch die französische erlitt furchtbare Verluste; Nicht nur die Jugend, sondern auch das Alter erfreute sich an dem frohen Treiben*; oder: *Sowohl die deutsche Armee erlitt grosse Verluste als auch die französische; Nicht nur die Jugend freute sich an dem frohen Treiben, sondern auch das Alter*. Am wenigsten findet sich Trennung bei den durch *und* verbundenen Gliedern: *Die Gefangenen mussten Schmähungen und Misshandlungen aller Art über sich ergehen lassen*, oder: *Die Gefangenen mussten Schmähungen über sich ergehen lassen und Misshandlungen aller Art*.

l. Die Stellung der Partikeln *nicht, bloss, nur, allein, auch, sogar, selbst* (net), *kaum, erst, schon, noch* ist verschie-

den, je nachdem sie sich auf den ganzen Satz oder nur auf ein einzelnes Glied desselben beziehen. Im ersten Falle ist die Partikel nicht an eine feste Stelle gebunden. Man vergleiche folgende Satzformen, in denen sich die Partikel *nicht* auf den ganzen Satz bezieht: *Der Vater ist nicht nach Hause gekommen; Nach Hause ist der Vater nicht gekommen; Nach Hause gekommen ist der Vater nicht.* Bezieht sich die Partikel jedoch nur auf ein einzelnes Satzglied, dann muss es mit diesem verbunden bleiben und darf auf keinen Fall von ihm getrennt werden, gleichgültig, ob die Partikel dem betreffenden Gliede vor- oder nachgestellt ist; z. B. *Ich habe nicht dich damit gemeint, nicht dich habe ich damit gemeint, gemeint habe ich damit nicht dich; Du hast wenige Minuten nur gewartet, Wenige Minuten nur hast du gewartet* u. s. w.

m. Trennbar ist schliesslich auch die heute als absolute Einheit empfundene Fragekonstruktion mit *was für*; z. B. *Was für ein Buch liegt dort?*, oder: *Was liegt für ein Buch dort?*; *Was hat der Briefträger dir für Neuigkeiten gebracht?* Unmöglich ist die Trennung jedoch, wenn dem Fragewort eine Präposition vorangestellt ist; z. B. *Mit was für einem Herrn hat sie gesprochen?*; *aber in was für ein Haus bin ich geraten!*

Stellung der Personalform des Verbs.

Nachdem wir nun gesehen haben, wie die einzelnen Glieder als solche angeordnet sein müssen oder sein können, soll nun weiter die Zusammenfügung dieser Glieder zum Satzganzen näher untersucht werden. Bei der Zusammenstellung der Glieder zum geordneten Satze spielt die Stellung des konjugierten Verbs (d. h. der Personalform des Verbs) die grösste Rolle. Je nach der Eingliederung der Personalform ist auch die Anordnung der übrigen Glieder oder Gliederteile eine verschiedene. Je nach dem Standorte der Personalform bekommt auch der ganze Satz seinen Charakter als gewöhnlicher Aussagesatz, Fragesatz, Nebensatz u. s. w.

Hinsichtlich der Stellung der Personalform des Verbs unterscheidet man drei Haupttypen: 1. Sätze mit Mittelstellung (die Personalform steht nach dem ersten Satzgliede), 2. Sätze mit Anfangsstellung (die Personalform steht an der Spitze des Satzes).

und 3. Sätze mit Endstellung (die Personalform schliesst als letztes Glied den Satz ab).

1. Mittelstellung der Personalform.

Mittelstellung begegnet, wie man sich beim ersten Blick auf einen deutschen Text leicht überzeugen wird, weitaus am häufigsten, so vor allem im gewöhnlichen Aussagesatze, aber auch im abhängigen Nebensatze, im Wunschsätze und in der rhetorischen Frage; z. B. *Karl „schreibt“ seine Schulaufgabe; Er glaubt, das Wetter „werde“ schön sein; Der Teufel „hole“ den Betrüger; Dein Bruder „ist“ schon abgereist?*

Der Satz mit Mittelstellung der Personalform kann auf zwei Arten aufgebaut sein: a. An erster Stelle steht das Subjekt, ihm folgt die Personalform, und daran reihen sich die übrigen Glieder des Prädikats; z. B. *Der gewissenhafte Student besucht seine Vorlesungen pünktlich.* b. An der Spitze des Satzes steht ein Glied oder ein Gliedteil des Prädikats, ihm folgt die Personalform, dieser das Subjekt, an das sich dann die übrigen Teile des Prädikats anschliessen; z. B. *Pünktlich besucht der Student seine Vorlesungen; Seine Vorlesungen besucht der Student pünktlich.* Die erste Konstruktion verwendet man im allgemeinen bei der ruhigen Behauptung, die zweite hingegen, wenn auf dem vorangesetzten Prädikatsgliede oder Prädikatgliedteil ein besonderer Nachdruck liegt, also in der lebhaften Aussage und in Ergänzungsfragen; z. B. *Eine Reise werde ich machen; Warum bist du nicht gekommen?* Den Unterschied zwischen den beiden Arten innerhalb der Behauptungssätze mit Mittelstellung der Personalform erkennt man am leichtesten, wenn man die verschiedenen möglichen Formen einander gegenüberstellt: a. *Wir haben heute herrliches Wetter;* b. *Heute haben wir herrliches Wetter; Herrliches Wetter haben wir heute.*

In Sätzen mit Mittelstellung der Personalform ist besonders strenge darauf zu achten, dass nie mehr als ein einziges Satzglied oder ein einziger Satzgliedteil vor dieselbe gesetzt werden darf. So wäre es beispielsweise nicht zulässig, die Wortfolge des litauischen Satzes *Dėdė vakar išvažiavo* in seiner deutschen Entsprechung unverändert beizubehalten. Ein Satzbau wie *Der On-*

kel gestern ist *abgereist* wäre falsch, da die Personalform nicht zwei Satzglieder (in diesem Falle Subjekt und eine adverbiale Bestimmung) vor sich duldet. Richtig ist der Satz nur in den Formen: *Der Onkel ist gestern abgereist; Abgereist ist der Onkel gestern*. Haben wir den Satz *Naktį ore buvo šalta* ins Deutsche zu übertragen, und halten wir *naktį* für die Zeitbestimmung, *ore* für die Ortsbezeichnung, dann muss der Satz nach dem Gesagten lauten: *Es war in der Nacht draussen kalt; In der Nacht war es draussen kalt; Draussen war es in der Nacht kalt; Kalt war es draussen in der Nacht*. Dabei besteht jedoch die Möglichkeit, die Äusserungen *in der Nacht* und *draussen* als geschlossene Einheit, als Ausdruck für eine einzige Vorstellung aufzufassen, wie etwa *im Walde draussen*. Will man die Worte in diesem Sinne verstehen, dann kann der Satz wohl auch die Form annehmen *In der Nacht draussen war es kalt*. Der Satz deckt sich dann aber inhaltlich nicht mehr vollständig mit dem litauischen *Naktį ore buvo šalta*.

Ein Satzgliedteil ist für die Wortstellung gleichwertig wie ein ganzes Satzglied, d. h. es folgt ihm, wenn er an der Spitze des Satzes steht, unmittelbar die Personalform der Verbs; z. B. „*Bleich wie der Tod*“ war der Mann oder „*Bleich*“ war der Mann wie der Tod; „*Wie der Tod*“ war der Mann bleich. „*Reich an Wäldern*“ ist das Land oder „*Reich*“ ist das Land an Wäldern; „*An Wäldern*“ ist das Land reich.

Nicht als zweites Satzglied zählt ein Pronomen oder Adverb, welches die durch das vorangegangene Satzglied dargestellte Vorstellung wiederholt; z. B. *In der Heimat, da ist es schön; Dem Schwindler, dem werde ichs noch zeigen*.

Nicht als Satzglieder zählen ferner die Partikeln *und*, *oder*, *aber*, *allein* (bet), *sondern*, *denn*, *nämlich*. Sie ziehen also, obwohl sie am Anfange des Satzes stehen, die Personalform des Verbs nicht nach sich, und zwar deshalb nicht, weil sie als Verbindungsglieder von zwei Sätzen eigentlich zwischen diesen Sätzen stehen und von keinem für sich allein in Anspruch genommen werden können. Z. B. *Ein rasender Wind erhob sich, und der Sturm brach los. Geh keinen Schritt weiter, oder du bist verloren! Fritz wollte aufs Eis gehen; aber die Eltern erlaubten es ihm nicht. Immer sprach man von einer grossen Re-*

form; allein es blieb alles beim Alten. Wir hüllten uns in dicke Mäntel; denn es war grimmig kalt.

Bei einer Anzahl von Partikeln scheint in der Reihenfolge der nachstehenden Glieder keine Einheitlichkeit zu bestehen, indem der Partikel teils unmittelbar die Personalform des Verbs, teils das Subjekt oder ein anderes Satzglied folgt. Es betrifft dies die Partikeln *auch*, *nur*, (*und*), *doch*, *entweder*, *zwar*, *nun*. — Die Partikel *auch* hat zwei Funktionen, indem sie sich auf den ganzen Satz oder auch nur auf ein einzelnes Satzglied beziehen kann. Bezieht sich *auch* auf einen ganzen Satz, dann ist sie einem Satzgliede gleichwertig. Die Personalform des Verbs hat ihr also unmittelbar zu folgen; z. B. *Auch hatte er sehr viel Geld bei sich; Auch waren alle Leute ganz wie von Sinnen*. Bezieht sich hingegen *auch* bloss auf das erste (ihm folgende) Satzglied, dann zählt sie nicht als solches mit; z. B. *Auch ich bin dabei gewesen; Auch in der Fremde haben wir gute Freunde gefunden* u. s. w. — Dasselbe Verhältnis liegt vor im Gebrauche der Partikel *nur* und deren Synonym *bloss*. Bezieht sie sich auf den ganzen Satz, folgt ihr die Personalform: *Nur dürft ihr dem Vater nichts davon sagen*. Bezieht sie sich jedoch auf ein einzelnes Glied, dann darf sie von diesem nicht getrennt werden. Dabei ist es gleichgültig, ob sie dem betreffenden Gliede vorangeht oder unmittelbar folgt; z. B. *Bloss den Eltern dürft ihr nichts davon sagen; Denn nur er — er nur war der höllische Kuppler gewesen* (Schiller, Räuber S. 131). — Auf die Partikel *und* lässt man heute die Personalform kaum mehr folgen. In älteren Texten jedoch begegnen nicht selten Sätze, in denen das satzeinleitende *und* unmittelbar das konjugierte Verb nach sich zieht; z. B. *Der König führte das Mädchen in sein Schloss, und war es nun die Frau Königin, und lebten sie vergnügt beisammen* (Grimm, Märchen); *Die Herren schlugen sich um die drei Dukaten, und kam's im Abstreich herab auf drei Batzen* (Schiller, Räuber S. 66); *Carmina gab's die schwere Meng' um den Hund, und zogen wir aus des Nachts gegen Tausend* (ib. S. 66); *Plumpf! lagst du und ward ein Gezisch und Gelächter über dir* (ib. S. 67).¹⁾ — Doppelte Stellung ist möglich

¹⁾ Die geschilderte Konstruktion ist schon im Mhd. eine häufige Erscheinung und lässt sich durch alle Jahrhunderte hindurch feststellen bis auf

nach der Partikel *doch*. Sie kann mit dem ersten Satzgliede verbunden werden, oder die Personalform des Verbs kann ihr unmittelbar folgen; z. B. a. *Doch der Vater wollte seine Einwilligung nicht geben*, b. *Doch verbarg er seinen Unwillen unter einem Lächeln* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 49); Ein grosser Unterschied zwischen den beiden Konstruktionen scheint nicht zu bestehen. Man könnte höchstens feststellen, dass die Partikel im Falle a etwas stärker betont und von dem ganzen übrigen Satze etwas mehr isoliert ist. Der Satz kann auch wohl kaum anders ausgesprochen werden als mit einer kurzen Pause zwischen *Doch* und *der Vater*. Im Falle b ist die Verbindung der Partikel mit dem Satze eine engere. Eine Pause zwischen *Doch* und *verbarg* wäre nicht mehr denkbar. — Bei *entweder* ist gleichfalls doppelte Wortfolge möglich; z. B. *Entweder du gehorchst, oder es ergeht dir übel*; *Entweder gehorchst du, oder es ergeht dir übel*. Die erste Konstruktion ist die ältere und vom Standpunkte der Sprachgeschichte aus gesehen die richtigere. Denn das heutige *entweder* ist das mhd. *eindeweder*, *eintweder* mit der Bedeutung *eines von beiden*. So könnte das vorhin genannte Beispiel auch dargestellt werden durch *eines von beiden: du gehorchst, oder es ergeht dir übel*, woraus zu ersehen ist, dass *eines von beiden*, d. h. unser heutiges *entweder*, gar nicht zum Satze gehört und infolgedessen auch nicht als Satzglied aufzufassen ist¹⁾. Heute besteht hingegen die Auffassung, dass *entweder* Korrelativum sei zu *oder*. — Bei der Partikel *zwar* liegen die Verhältnisse ähnlich wie bei *doch*. Es kann ihr unmittelbar die Personalform des Verbs oder ein anderes Satzglied folgen; z. B. *Zwar sie widerstrebt kräftiger als früher dieser schmachvollen Sklaverei* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 130); *Zwar lächelte sie auf das Geheiss des Bruders, doch...* (ib. S. 131). Die Partikel *zwar* ist hervorgegangen aus der mhd. Adverbialbestimmung *ze wære* (in

unsere Tage. In der heutigen Schriftsprache ist die inversierte Wortfolge nach *und* jedoch verpönt, nachdem sie insbesondere im sog. Geschäftsstil zu argem Missbrauch geführt hat.

¹⁾ Als Objekt in den Satz einbezogen begegnet die Wortgruppe in dem Beispiel *Ich überwinde... eines von beiden: mich oder sie* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 72).

Wahrheit, um die Wahrheit zu sagen). In diesem Sinne kann zwar natürlich nicht zum nachfolgenden Satze gehören, so dass sich hieraus die erste unserer Beispielformen ergibt: *In Wahrheit, um die Wahrheit zu sagen, zwar: Sie widerstrebte kräftiger als früher dieser...* Da aber die ursprüngliche Adverbialbildung zur Partikel abgeschwächt worden ist und man sich ihrer alten Bedeutungsfülle beim Sprechen kaum mehr bewusst ist, gilt für sie im allgemeinen das über die Partikel *doch* Gesagte. — Auch der Partikel *nun* folgt zum Teil unmittelbar die Personalform des Verbs, zum Teil ein anderes Satzglied; z. B. *Nun wollen wir einmal sehen; Nun(,) wir wollen einmal sehen*. Da wird man jedoch sofort beobachten, dass die Bedeutungen der in den beiden Sätzen vorkommenden *nun* verschieden sind. Im ersten Falle könnte statt *nun* auch *jetzt* stehen; es ist Adverb, also Satzglied für sich. Im zweiten Satze steht *nun* nicht in der Bedeutung *jetzt*, sondern im Sinne des litauischen *nu*. (Auch im Deutschen dürfte in diesem Falle die ältere Form *nu* gesetzt werden). Die Partikel befindet sich auch hier ausserhalb des Satzes, was durch die ihr folgende Pause deutlich zum Ausdrucke kommt.

2. Anfangsstellung der Personalform.

Steht die Personalform des Verbs an der Spitze des Satzes, so wird dieser in der Weise aufgebaut, dass auf die Personalform unmittelbar das Subjekt folgt, dem dann die übrigen Glieder des Prädikats angeschlossen werden. Anfangsstellung nimmt die Personalform dann ein, wenn sie beim Sprechen als wichtigstes Glied der Äusserung zuerst ins Bewusstsein tritt. Dies ist in erster Linie der Fall bei der Entscheidungsfrage; z. B. *Gehst du heute ins Konzert? Wird der Nachbar ein Haus bauen?* Wie sich die Personalform in der Entscheidungsfrage in den Vordergrund drängt, geht aus folgenden zwei Beispielen deutlich hervor: „*Ihr werdet des Herzogs Verbot unter die Füsse treten*“. — „*Werde ich?*“, fragte Lukrezia. (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 36). Oder: „*aber wird es uns auch aus dieser vermaledigten Lage reissen, was du wagen wirst? — wird es?*“ (Schiller, Räuber S. 71).

Aus dieser Frageart hervorgegangen sind auch die Wunsch- und irrealen Konditionalsätze, z. B. *Hättet Ihr doch meinen Rat befolgt!; Würde der Reisende das Flugzeug benutzen, so wäre er schneller am Ziele.* Wenn sich diese beiden Satzarten in Bezug auf die Wortfolge von den oben erwähnten Fragesätzen auch nicht unterscheiden, so sind sie doch leicht als Bedingungs- bzw. Wunschsätze zu erkennen. Ausser dem Konjunktiv ist es in der gesprochenen Rede vor allem der Tonfall, in der Schrift die Zeichensetzung, die den Sätzen ihren Charakter verleihen und sie zu Frage-, Wunsch- oder Bedingungssätzen stempeln. Überdies steht der Konditionalsatz nicht allein, sondern als Nebensatz vor einem Hauptsatze, und der Wunschsatz wird in den weitaus meisten Fällen noch durch ein eingeschobenes *doch* kenntlich gemacht.

Anfangsstellung der Personalform findet sich ferner in Behauptungssätzen, durch die eine Behauptung recht affektiv ausgedrückt werden soll. Statt der gewöhnlichen, ruhig vorgetragenen Behauptungen *Das war schön; Ihr werdet euch freuen; Der macht ein saures Gesicht* u.s.w. können durch Voranstellung der Verben die einen starken Affekt verratenden Sätze *War das schön! Werdet ihr euch freuen!, Macht der ein saures Gesicht!* gebildet werden. Wie in den Wunschsätzen, so findet sich auch in solchen Behauptungssätzen, vor allem bei nachdrücklicher Betonung des Verbs, die eingeschobene Partikel *doch*; z. B. *Weiss ich doch, wie Ihr als unschuldiges Kind in diese schwere Verstrickung gerietet!* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 35); *Ist doch die Erde kein lebendes Kind mit einem unteilbaren Blut und Leben in den Adern...!* (ib. S. 162).

Für die Entscheidungsfrage ist die Satzform mit Spitzenstellung des konjugierten Verbs die normale. Doch kann auch jedes andere Glied des Satzes diesen Platz einnehmen; *Die Übungen habt ihr gemacht?; Mit den Eltern wird er noch sprechen?; In den Alpen sind Sie gewesen?* u.s.w. Entscheidungsfragen dieser Art entstehen besonders leicht beim lebhaften Sprechen, wobei gewisse Vorstellungen (*die Übungen, mit den Eltern, in den Alpen*) zu möglichst raschem Ausdruck drängen, dann aber auch, wenn man sein Erstaunen über etwas Gehörtes in die Worte hineinlegen will.

Imperative und Konjunktive der Aufforderung nehmen fast immer die erste Stelle im Satze ein; z. B. *Seid vorsichtig! Bewahre Gott!*; *Springe Er nur hinten mit auf!* (Eichendorff, aus d. Leben eines Taugenichts¹⁾ S. 14). Doch können in erweiterten Befehls- und Aufforderungssätzen die Personalformen auch Mittelstellung einnehmen; z. B. „*Ja, ja, das sing Er nur recht dreist weg*“ (ib. S. 20); *Den Stock gib mir her!* u. s. w.

Die Beschränkung der Anfangsstellung der Personalform des Verbs ist noch nicht sehr alt. Zur Zeit unserer grössten Dichter wurde in der Schriftsprache von der Spitzenstellung in noch weit grösserem Umfange Gebrauch gemacht als heute. Bekannt sind Goethes Verse *Sah ein Knab ein Röslein stehn; Half ihm doch kein Weh und Ach* u. s. w. Der Ausdruck *Weiss Gott!* ist heute noch allgemein lebendig. Im Litauischen ist die Personalform an der Spitze von Aussagesätzen gar keine Besonderheit, während in der deutschen Sprache seit der mhd. Periode bei solchen Fällen meist das unbestimmte Pronomen *es* vorgesetzt zu werden pflegt; z. B. *ez wuohs in Burgonden ein schœne magedîn* (Nibelungen Str. 2)²⁾; *ez troumde Kriemhilde* (ib. Str. 13); *ez sint in mîme hûse unkunde degene* (ib. Str. 84); *ez mohten fürsten selbe oder fürsten boten sîn* (ib. Str. 86) u. s. w. Dieses dem Verb vorgesetzte *es* hat keinerlei Inhalt. Die Anfangsstellung der Personalform mit voraufgehendem inhaltsleerem *es* wird daher bezeichnet als gedeckte Spitzenstellung, die in der heutigen Schriftsprache allgemein üblich geworden ist. Lit. *atėjo vakaras* = *Es kam der Abend*; *sakoma* = *Es wird gesagt*³⁾. Als ähnliches Deckwort tritt ausserordentlich häufig auch das Adverb *da* auf, das dann fast ebenso inhaltsleer ist wie *es*. In den wenigsten Fällen, wo *da* am Satzeingange zu finden ist, ist es eigentliche Zeit- oder Ortsbestimmung. Fast durchwegs ist es ein für den Inhalt des Satzes belangloses Wörtchen, mit dem dieser eingeleitet und bequem an das Vorangegangene angeknüpft werden kann; z. B. *Es trat ein fremder Mann ins Zimmer herein* oder *Da trat*

¹⁾ Eichendorffs Werke, hrsg. von Ludwig Krähe III. Teil.

²⁾ Karl Lachmann, Der Nibelunge Noth und Klage, 5. Ausgabe (Berlin 1878).

³⁾ Ohne Deckwörter würden die Sätze formell Entscheidungsfragen entsprechen.

ein fremder Mann herein. Die ungedeckte Spitzenstellung ist typisch für die Literatur der Sturm- und Drangperiode. So braucht man beispielsweise in den Jugendwerken Schillers und Goethes nicht lange nach Sätzen zu suchen, in denen das Verb ohne Dekkung durch *es* oder *da* am Anfange des Satzes steht. Aus der grossen Fülle nur einige Beispiele: *fangen an die Brandglocken zu brummen, knallt der Pulverturm in die Luft.* (Schiller, Räuber S. 107); *und blieb mir nichts übrig als die marternde Erinnerung* (ib. S. 127); *war zum Glück noch Herr und Frau verreiset* (ib. S. 142); *sie darf's nicht wissen, darf's niemand wissen* (ib. S. 144); *Hungerte mich sehr* (ib. S. 155); *Gnädiger Herr, jagt ein Trupp feuriger Reiter die Steig herab* (ib. S. 171); *Hätten wir dort drüben eine Weile passen können* (Goethe, Götz v. Berlichingen¹⁾ S. 23) u. s. w.

Ähnlich wie die bedeutungslosen Deckwörter *es* und *da* werden vielfach auch die persönlichen Pronomen weggelassen, so dass dann das konjugierte Verb ebenfalls an die Spitze des Satzes zu stehen kommt. Der Grund für diese Erscheinung liegt darin, dass dem persönlichen Pronomen in Verbindung mit der Personalform des Verbs keine gewichtige Rolle zufällt. Solange im Deutschen Numerus und Person noch aus der Verbalform deutlich ersichtlich waren, waren die persönlichen Pronomen vor dem Verb überhaupt noch keine Notwendigkeit. Erst als Formen wie ahd. *nēman*, *nēmamēs*, *nēmant* (lit. imti, imame, jie ima) in die eine dem heutigen *nehmen* entsprechende Form zusammengefallen waren, mussten zur Kennzeichnung der Personalform die persönlichen Pronomen zu Hilfe genommen werden: *wir nehmen, sie nehmen* u. s. w. Die blossen Verbalformen *kaufe, kaufen* bekommen erst durch die Hinzufügung von *ich, er, wir, sie* einen eindeutigen Sinn. Wo jedoch das durch ein Pronomen dargestellte Subjekt aus dem Zusammenhang leicht erkenntlich ist, wo ein Irrtum in der Beziehung des Verbalbegriffs als ausgeschlossen gelten darf, hat das Pronomen naturgemäss eine ganz minimale Bedeutung. Sein Inhalt wiegt dann kaum schwerer als der bei den Deckwörtern *es, da*, so dass sein Ausbleiben ebenso leicht verständlich erscheint wie das Fehlen von *es* und *da*. Im Satze

¹⁾ Goethes sämtliche Werke, hrsg. von Theodor Friedrich, II. Bd.

War dir ein armer hungriger Tropf, hatte nichts als diesen Stab, (Schiller, Räuber S. 98) ist das Subjekt *ich* zu ergänzen, was aus der Fortsetzung *da ich über den Jordan ging* deutlich hervorgeht. Und wenn im Götz von Berlichingen Elisabeth äussert *Ist ein rechter Bursch, fürcht sich vor Hexen* (S. 31), so ist aus den unmittelbar vorhergegangenen Worten ihres Sohnes Karl klar zu erkennen, dass dieser damit gemeint ist. Auch im Satze *...recht schnakische Anstalten! Kommen mir vor wie die Hekken, die meine Bauern gar schlau um ihre Felder herumtühren* (Schiller, Räuber S. 60) sagt der Zusammenhang, was Franz Moor so vorkommt¹⁾.

Spitzenstellung der Personalform unter Weglassung der Deckwörter *es, da* oder des Subjektspronomens findet sich gerne bei etwas robuster Rede, wie sie beispielsweise dem Offizier der Strafkompagnie in Raabes Abu Telfan²⁾ eigen ist. In seinem über sich selbst abgegebenen Bericht (S. 223) finden wir die Sätze: *Bin also Soldat geworden nach meiner Natur. Stand also mit dem Herrn Baron von Glimmern in einer Kompanie; 'S ist aber nicht ihr und mir, sondern unserer Tochter halber geschehen; war aber bereits fest genug versprochen und hatte ihren Schatz lieb; Sind also der Adolf und ich einander gegenüber gestanden, und hat jeder auf den andern mit den Zähnen geknirscht; Kommt also der Baron von Glimmern als Adjutant mit Extrapost aus der Hauptstadt nach Wallenburg u. s. w.*

In den Mundarten und mundartlich beeinflussten Werken der Literatur ist die ungedeckte Spitzenstellung nach Art von *Ko-*

¹⁾ Sätze ohne Subjektspronomen finden sich zu allen Zeiten, besonders zahlreich in der Sprache des Sturmes und Dranges. Im heutigen Sprachgebrauch ist das Weglassen des Pronomens noch allgemein üblich im Geschäftsstil. Mag es sich dabei auch um Übernahme alter formelhafter Ausdrucksweise handeln: Aber das heutige Empfinden sträubt sich gegen Briefanfänge wie *Bestätige den Empfang Ihres Geehrten vom gestrigen und teile Ihnen mit,...* Noch hässlicher erscheinen derartige Konstruktionen, wenn sie in Privatbriefen begegnen, wo sie oft weniger durch formelhafte Vorbilder, als durch die irrtümliche Meinung, man dürfe einen Brief nicht mit *Ich* beginnen, verursacht sind.

²⁾ Wilhelm Raabe, Sämtliche Werke (Verlag Hermann Klemm, Berlin Grünewald) Zweite Serie Bd. I.

stet mich freilich tausend Gulden (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 212) in weitestem Umfange üblich.

3. Endstellung der Personalform.

Die Endstellung der Personalform ist das hauptsächlichste Kennzeichen der durch Pronomen, Konjunktionen oder Adverbien eingeleiteten Nebensätze. Sie ist für die genannten Nebensätze beinahe allgemein gültige Regel; z. B. *Wer andern eine Grube gräbt; Was ein Häklein werden will; Das Bild, das euch der Maler geschenkt hat; Dass die Erde sich um ihre eigene Achse dreht; Wofür die Leute schwer büssen mussten* u. s. w.

In Hauptsätzen kommt die Endstellung der Personalform (Sätze wie *ich lese* selbstverständlich ausgenommen) heute kaum mehr vor. Eine Frage in der Form „*Wo meine Knechte bleiben.*“ (Goethe, Götz S. 23) erklärt sich als ursprünglicher Nebensatz, indem in Gedanken ein Hauptsatz (etwa *Wenn ich nur wüsste*) vorausgeschickt werden könnte. Dasselbe gilt auch für die Wunschsätze wie *Dass du doch kämest!* Im ältesten Deutsch und zu Zeiten, in denen die deutsche Sprache besonders stark unter dem Einfluss des Lateinischen stand, ist die Endstellung aber auch in Hauptsätzen sehr gebräuchlich, so vor allem in der Zeit des Humanismus. Im 16. Jahrhundert nahm sie in einem solchen Masse überhand, dass es Opitz als notwendig erachtete, in seinem Buche über die deutsche Poeterei dagegen Stellung zu nehmen. Er will die Endstellung des Verbs in Hauptsätzen auch für die gebundene Sprache ausgeschaltet wissen. Im sechsten Kapitel ¹⁾, das *Von der zuebereitung vnd ziehr der worte* handelt, heisst es: *Die ἀναστροφή oder verkehrung der worte stehet bey vns sehr garstig, als: Den sieg die Venus krieget; fu^r: Die Venus krieget den sieg. Item: Sich selig dieser schätzen mag; fu^r: Dieser mag sich selig schätzen. Vnnd so offte dergleichen gefunden wird, ist es eine gewiße Anzeigung, das die wortē in den verß gezwungen vnd gedrunge sein.* Doch braucht auch der Dichter von heute diese Konstruktion gelegentlich noch, wenn Versmass, Rhythmus oder Reim sie verlangen.

¹⁾ Neudrucke deutscher Litteraturwerke des XVI. und XVII. Jahrhunderts № 1.

Eine andere Stellung der Personalform des Verbs im Nebensatze ist hauptsächlich in folgenden Fällen üblich:

a. Wenn die Personalform mit zwei oder mehr Infinitiven (von denen der zweite an Stelle eines ursprünglichen Partizip Perfekt steht) verbunden ist, so nimmt sie ihren Platz nicht am Ende des Satzes, sondern vor den Infinitiven ein, wodurch ein den Wohlklang beeinträchtigendes Nachschleppen des Verbs vermieden wird. Z.B. *wenn er es hätte machen wollen* (nicht: *wenn er es machen wollen hätte*); *weil der Patient das Spital noch nicht hat verlassen dürfen*; *Weisst du noch, wie die Herren vom Kollegio deiner Dogge das Bein hatten abschiessen lassen* (Schiller, Räuber S. 66); *dass sich kein einziger Mann soll haben retten können*. Tritt zu dem ersten Infinitiv noch eine Bestimmung hinzu, die für die Vollständigkeit des Ausdrucks unerlässlich ist (*nach Hause gehen*), wird diese durch die Personalform des Verbs vom Infinitiv nicht getrennt; z.B. *da er hat nach Hause gehen wollen*; *Dort fiel sein Blick auf seinen... befleckten Purpur, den die Gewitterströme nicht hatten rein waschen können* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 104). Nicht gerade selten, besonders bei modernen Schriftstellern und im sog. Zeitungsdeutsch, findet sich die etwas eigenartige Anordnung, bei der die Personalform des Verbs zwischen die beiden Infinitive hineingesetzt wird; z. B. *Sie... dachte nach, was sie erschauern hatte lassen* (Kellermann, Der Tunnel¹⁾ S. 42); *Sie standen so eng, dass sie ganz gut im Stehen schlafen hätten können* (ib. S. 319); *dass ich sie fortgehen hatte lassen* (Dostojewsky, Erniedrigte u. Beleidigte²⁾ S. 70); *von denen sie noch etwas erhoffen hätte können* (ib. S. 220); *dass man gar nicht eigens aufräumen hätte müssen* (ib. S. 223) u. s. w. — Für die heutige Schriftsprache ungewöhnlich ist ferner die Stellung des aus dem Partizip hervorgegangenen Infinitivs vor dem Objektsinfinitiv: *Sie zerbrechen sich die Köpfe, wie es möglich gewesen wäre, dass die Natur hätte können einen Ischariot schaffen* (Schiller, Räuber S. 116); In süddeutschen Mundarten ist diese Anordnung aber allgemein üblich.

¹⁾ Verlag S. Fischer, Berlin 1924.

²⁾ Übersetzung von A. Wasserbauer, I. Bd. (Gutenberg- Verlag, Wien—Hamburg—Zürich).

Wenn der zweite Infinitiv hingegen nicht aus einem Partizip hervorgegangen, sondern ursprünglich ist (*spazieren gehen, arbeiten helfen, bauen lassen*), braucht die Personalform nicht unbedingt vor die Infinitive gesetzt zu werden. Sie kann hier auch Endstellung einnehmen. Man vergleiche etwa folgende Beispiele miteinander: *dass sie vierzehn Tage werden zu löschen haben* (Schiller, Räuber S. 109); *was sie vor sich selbst meinen verantworten zu können* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 179); *sie musste ihre schönsten Kleider einpacken, die sie in Zürich wegen der Sittenmandate nicht einmal sehen lassen durfte* (ib. S. 205); *dass er dasselbe kaum jemals werde so zu Rate halten lernen* (ib. S. 168); *weil ich spazieren gehen möchte = weil ich möchte spazieren gehen* u. s. w.

b. Wenn zur Personalform des Verbs ein Partizip und ein Infinitiv gehören, kann sie im Nebensatze vor diesen Gliedern stehen oder auch die ihr gewöhnlich zukommende Endstellung einnehmen. Aus Gründen der Deutlichkeit und des Wohlklangs wird die Stellung vor Partizip und Infinitiv oft vorgezogen; z. B. *weil die Arbeit heute noch erledigt werden muss* oder *weil die Arbeit heute noch muss erledigt werden*; *Da ist dir keine Zeitung, wo du nicht ein Artikelchen von dem Schlaukopf Spiegelberg wirst getroffen haben* (Schiller, Räuber S. 98). Die zweite Anordnung zieht man besonders gerne vor, wenn eine Form des Hilfsverbs *werden* unmittelbar neben den Infinitiv desselben Verbs zu stehen kommt; z. B. *Man sagt, dass dieses Haus werde verkauft werden*, nicht: *dass dieses Haus verkautt werden werde*. Dieselbe Konstruktion wird dann auch angewandt, wenn statt des Partizips ein gewöhnliches Adjektiv steht: *Woher weisst du, dass ich nicht bloss Träume habe, oder auf dem Todbett nicht werde blass werden?* (Schiller, Räuber S. 128). Auch in diesen Fällen stellt sich das konjugierte Verb nicht zwischen das Partizip und eine für dasselbe unbedingt notwendige vorangehende Bestimmung (*krank geworden*) hinein; z. B. *wenn er etwa krank geworden sein sollte* oder *wenn er etwa sollte krank geworden sein*, aber auf keinen Fall: *wenn er etwa krank sollte geworden sein*; *nachdem man ihn wird ins Spital geführt haben*, nicht: *nachdem man ihn ins Spital wird geführt haben*. (Vgl. S. 170 unter a).

c. Nicht selten wird die Regel der Endstellung der Personalform im Nebensatz dadurch durchbrochen, dass man noch ein Glied des Prädikates nachfolgen lässt; z. B. *Wenn er nun kommt mit der Larve des Heuchlers* (Schiller, Räuber S. 60); *dass Euch die Schuppen fielen vom Auge* (ib. S. 61); *Indessen hatte der Kapitän die Entdeckung gemacht, dass seine Tochter allerdings nun reif sei für das Glück und auf den Markt gebracht zu werden* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 205); *Und Salomon braucht eine Frau, die ihm hilft sein Leben zusammenraffen und etwas werden* (ib. 209). Diese Freiheit in der Wortstellung ist gelegentlich sehr willkommen. Man macht hauptsächlich von ihr Gebrauch: 1. bei einer langen Gliederreihe, die leicht unübersichtlich werden kann. Das eingeschobene Verb bricht sie in zwei Hälften: z. B. *Als der holde Frühling mit den goldenen Strahlen der lachenden Sonne wiederkam und dem trohen Gesange der jubelnden Vögel; Wenn du deine täglichen Pflichten immer pünktlich erfüllst zu deiner eigenen und deiner Vorgesetzten Befriedigung*; 2. wenn an ein Glied des Nebensatzes noch ein weiterer Nebensatz angefügt wird; z. B. *weil er mit all seinen Kräften die Familie verteidigte und die alten Rechte, die er von den Vätern übernommen hatte; So stellte sie untrüglich die Lehrburschen, Handwerksgesellen und Mägde zusammen, die einen entfernten Kirchweih- und Erntetanz aufsuchen wollten unter dem Vorwande, sie müssten für die kranken Meistersleute zu einem auswärtigen Doktor gehen* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 171). Geradezu notwendig ist diese Konstruktion, wenn die Personalform ein unbetontes Hilfsverb ist und als alleinstehendes Glied hinter den eingeschalteten Nebensatz zu stehen käme; z. B. *Da der Verhaftete nicht nur ein verwegener Räuber, sondern auch ein gemeingefährlicher Mörder war, der vor keiner Greuelthat zurückschreckte*; nicht: *Da der Verhafteteauch ein gemeingefährlicher Mörder, der vor keiner Greuelthat zurückschreckte, war*. Selbst wenn das konjugierte Verb nicht nur unbetontes Hilfsverb ist, zieht man es in solchen Fällen in der Regel nach vorn, d. h. vor den Nebensatz. Doch gilt dies keineswegs als Gesetz, und Beispiele mit Endstellung des Verbs liessen sich reichlich beibringen; z. B. *Einen tiefen Schauder hatte Leonhard zu überwinden, als er über diesen hastigen,*

sprudelnden Bach, der jetzt seinen Weg kreuzte, sprang (W. Raabe, Abu Telfan S. 246).

Das erste Satzglied bei Mittelstellung der Personalform.

Bis dahin haben wir die Stellung des konjugierten Verbs im Satze kennengelernt. Was hat nun aber vor ihm zu stehen und was nach ihm, d. h. wie sind die übrigen Glieder in den Satz einzugliedern?

Vor dem konjugierten Verb in Mittelstellung kann sich jedes Glied des Satzes einfinden, ohne Unterschied, ob es aus einem einzelnen Worte oder aus einer ganzen Wortreihe gebildet ist. Hauptregel aber ist, wie früher schon gezeigt wurde, dass nie zwei oder mehr Glieder davor gestellt werden dürfen (vgl. lit. *va-kar mieste buvo didelės triukšmas; tokiu būdu greitai būsį turtingas; todėl šiandien serga* u. s. w.).

Auf die Frage, was im Einzelfalle vor dem Verb zu stehen habe, gilt der Satz: „An der Spitze des Satzes steht regelmässig die Bezeichnung für die Vorstellung, die unserm bisherigen Gedankenkreis am nächsten liegt, mag sie nun durch das Vorausgehende schon gegeben und vorbereitet sein oder sich als wichtig vordrängen“ (Sütterlin, Die deutsche Sprache der Gegenwart S. 293).

1. Was durch das Vorausgehende schon gegeben und vorbereitet, dem Hörer also schon mehr oder weniger bekannt ist, drängt sich an den Anfang. Als Beispiel hiefür sei der Anfang von Hauffs Märchen *Die Geschichte von Kalif Storch* hier wiedergegeben:

Der Kalif Chasid zu Bagdad sass einmal an einem schönen Nachmittag behaglich auf seinem Sofa; er hatte ein wenig geschlafen, denn es war ein heisser Tag, und sah nun nach seinem Schlälchen recht heiter aus. Er rauchte aus einer langen Pfeife von Rosenholz, trank hie und da ein wenig Kaffee, den ihm ein Sklave einschenkte, und strich sich allemal vergnügt den Bart, wenn es ihm geschmeckt hatte. Kurz, man sah, dass es ihm recht wohl war. Um diese Stunde konnte man gar gut mit ihm reden, weil er da immer recht mild und leutselig war, deswegen besuchte ihn auch sein Grosswesir Mansor alle

Tage um diese Zeit. An diesem Nachmittag nun kam er auch, sah aber sehr nachdenklich aus, ganz gegen seine Gewohnheit. Der Kalif tat die Pfeife ein wenig aus dem Mund und sprach: „Warum machst du ein so nachdenkliches Gesicht, Grosswesir?“

Die Voranstellung des Vorbereiteten, Bekannten, wie sie in dieser Erzählung leicht festzustellen ist, begegnet vor allem in der ruhigen, durch keinerlei seelische Erregung beeinflussten Rede, in erster Linie also in der ruhig sachlichen Erzählung. Der Erzähler nennt am Anfange des Satzes noch nichts Neues, Überraschendes, sondern schliesst mit dem Ausdruck einer schon aufgenommenen Vorstellung leicht an das Erzählte an. Das erste Satzglied bildet somit gleichsam eine Brücke, die bequem von den Vorstellungen des einen zu denen des andern Satzes hinübergeleitet. Gleichzeitig bedeutet ein solches Anfangsglied auch eine kurze Pause, in der der Hörende sich für die neuen Vorstellungen, die ihm der nächste Satz vermittelt, vorbereiten kann. Das Neue kommt daher nicht an den Anfang, sondern erst später, das Wichtigste sogar an den Schluss oder doch wenigstens gegen den Schluss hin. Das bewirkt im Zuhörer oder Leser eine sich stetig steigende Spannung. Man beachte nun unter diesem Gesichtspunkte auch die Glieder, die in der obigen Probe die Sätze schliessen.

2. Für die Wahl des ersten Satzgliedes kann jedoch auch die seelische Erregung des Sprechenden ausschlaggebend sein. Er hat einen Satz beendet, und schon schweben neue Bilder vor seinem geistigen Auge. Sie wollen mitgeteilt werden, drängen sich als wichtig vor zu raschem Ausdruck. Sie wollen dem Hörer keine Ruhe gönnen, dass er sich für das Kommende sammeln und vorbereiten könnte. Unvermittelt drängen sich die Träger der Hauptvorstellungen an den Anfang des neuen Satzes. Als Beispiel für diese Art Satzeinleitung soll ein Abschnitt des nämlichen Dichters angeführt werden, der Beginn des ersten Kapitels von Hauffs Roman *Lichtenstein*.

Nach den ersten trüben Tagen des März 1519 war endlich am zwölften ein recht freundlicher Morgen über der Reichsstadt Ulm aufgegangen. Die Donaunebel, die

um diese Jahreszeit immer noch drückend über der Stadt liegen, waren schon lange vor Mittag der Sonne gewichen, und immer freier und weiter wurde die Aussicht in die Ebene über den Fluss hinüber. Aber auch die engen, kalten Strassen mit ihren hohen dunkeln Giebelhäusern hatte der schöne Morgen heller als sonst beleuchtet und ihnen einen Glanz, eine Freundlichkeit gegeben, die zu dem heutigen festlichen Ansehen der Stadt gar trefflich passte. Die grosse Herdbruckerstrasse — sie führt von dem Donautor an das Rathaus — stand an diesem Morgen gedrängt voll Menschen, die sich Kopf an Kopf wie eine Mauer an den beiden Seiten der Häuser hinzogen, nur einen engen Raum in der Mitte der Gasse übrig lassend. Ein dumpfes Gemurmel gespannter Erwartung lief durch die Reihen.

Die Satzeingänge in dieser Probe nehmen sich aus beinahe wie Stichwörter, an die dann die nachfolgenden Mitteilungen angeschlossen werden. Wie sich die seelische Erregung durch diese Wortstellung ausdrücken lässt, illustrieren etwa folgende Beispiele: *Reden muss ich zu Euerm Heil* (Angela Borgia S. 35); *Was soll aus ihr werden bei deiner rasenden Liebe zu ihr. Heiraten kannst du sie nicht — du bist ein Priester! Gewinnen noch weniger, denn sie ist keusch und tapfer!* (ib. S. 68); *Herr muss ich sein...* Schiller, Räuber S. 63); *Nicht meine Gemahlin... meine Mätresse sollst du werden* (ib. S. 121); *Vergebens ausstrecken deine sterbenden Hände wirst du nach einem Sohn,* (ib. S. 174); *Glück zu Franz! weg ist das Schosskind* (ib. S. 60).

Selbstverständlich wird sich der Sprechende nie nur an eines dieser beiden für den Satzanfang geltenden Prinzipien halten. Er wird je nach dem Sinne der Mitteilungen, je nach der beabsichtigten Wirkung, nicht zuletzt aber auch unter Berücksichtigung des Rhythmus das Schwerwiegende bald an den Anfang setzen, bald zurückhalten. Was für erstaunliche Wirkungen dieses Wechsel auf den Hörer auszulösen imstande ist, zeigt beispielsweise der Monolog von Franz Moor im fünften Akt der Räuber (S. 165 f.).

Die Prädikatsglieder nach der Personalform.

Für die folgenden Betrachtungen wollen wir vor allem die Normalform des Aussagesatzes mit Mittelstellung des konjugierten Verbs zu Grunde legen. Für die Anordnung der dem Verb nachfolgenden Prädikatsglieder gilt das Gesetz: „Die Glieder reihen sich nach dem Grade ihrer Bedeutung für die Aussage aneinander. Das für den Ausdruck am wenigsten wichtige Glied kommt zuerst, das bedeutendste am Ende“. Dieser Satz gilt für die ruhige Darstellung. Dass unter Umständen mit Rücksicht auf den Stil, auf die Gefühlslage, auf die beabsichtigte Wirkung auf den Hörer Änderungen mannigfacher Art vorgenommen werden können, liegt im Wesen der deutschen Sprache begründet.

Das wichtigste unter den Prädikatsgliedern ist unbedingt jenes, ohne welches das konjugierte Verb keinen Sinn, oder doch wenigstens nicht den vom Sprechenden gewollten Sinn hätte, also die Partizipien und Infinitive bei zusammengesetzten Zeitformen (*ich bin „aufgestanden“; er wird „arbeiten“*), prädikative Adjektive (*die Rose ist „rot“*), prädikative Substantive (*Mein Bruder wird „Arzt“*), adverbiale Bestimmungen (*Der Onkel wohnt „in Wien“*), Objekte (*Der Bote übergab dem Vater „ein Schreiben“; der unglückliche Mann beging „Selbstmord“*). Sogar Partikeln können für die Aussage von so grosser Bedeutung sein, dass sie im Satze an das Ende zu setzen sind (*Wir machen die geplante Reise dieses Jahr noch „nicht“*). So ist es denn auch erklärlich, dass die ersten Glieder der trennbar zusammengesetzten Verben (*aufstehen, zusammenströmen* u.s.w.) an das Ende gesetzt zu werden pflegen. In all diesen Beispielen bergen die Personalformen *bin, wird, ist, war, wohnt, übergab, beging, machen, stehen, strömen* allein nicht den richtigen Sinn. Diesen bekommen sie erst durch die Verbindung mit einem weiteren Gliede: *bin „aufgestanden“, wird „arbeiten“, ist „rot“* u.s.w. Bei kürzester Vermittlung von Vorstellungen sind diese Glieder weit wichtiger als die Personalformen, sie sind der Kern der Prädikatsäusserung, weshalb wir ein derartiges Satzglied auch mit dem Ausdruck Prädikatskern bezeichnen wollen. Was für eine wichtige Rolle der Prädikatskern in der sprachlichen Mitteilung spielt, be-

obachten wir am besten beim Kinde, das der Sprache noch nicht mächtig ist, noch keine kunstgerechten Sätze zu bilden imstande ist und sich bei allem, was es mitteilen will, nur der allernotwendigsten Worte bedient. So sagt es an Stelle der korrekten Sätze *Papa sitzt da; Mama ging fort* ganz einfach *Papa da; Mama fort*. Kindersätze lauten ja immer wie Telegramme, enthalten nur das Wichtigste und werden doch verstanden. Dass Kinder, wenn sie sprechen lernen, besonders gerne die Personalform des Verbs ausser Gebrauch lassen, hat seinen Grund gewiss nicht allein darin, dass ihnen die richtige Anwendung derselben noch die grössten Schwierigkeiten bereitet, sondern sicher auch in der Tatsache, dass das konjugierte Verb für die Vorstellungswiedergabe sehr oft entbehrlich ist. Die Bedeutung des konjugierten Verbs ist eben mehr formaler Natur (vgl. S. 159 ff.).

Der Litauer, der die deutsche Sprache als Fremdsprache zu erlernen hat, findet innerhalb seiner Muttersprache ein ziemlich sicheres Mittel, den Prädikatskern zu bestimmen, nämlich in der Betonung. Sowohl im Litauischen als im Deutschen trägt das bedeutendste, unentbehrlichste unter den Prädikatsgliedern den stärksten Ton; z. B. *Dédé „Vienoje“ gyvena; aš brolio „ne“-mačiau; berniukas „obuolį“ valgo*. Setzt man die deutschen Entsprechungen für *Vienoje, ne, obuolį* im deutschen Satze als Prädikatskerne an den Schluss, so wird der Satz richtig sein: *Der Onkel wohnt in Wien, Ich sah den Bruder nicht; Der Knabe isst einen Apfel*. Bei den trennbar zusammengesetzten Verben gibt die Betonung im Litauischen allerdings keinen Anhaltspunkt (man vergleiche z. B. *atsikélti* und *aufstehen*).

Nachdem nun gezeigt worden ist, auf welchem der dem konjugierten Verb folgenden Prädikatsglieder das Hauptgewicht ruht, können wir die weitere Anordnung dieser Glieder näher ins Auge fassen.

a. Das Partizip und der Infinitiv zusammengesetzter Zeitformen kommen im allgemeinen an den Schluss des Satzes zu stehen, wenn die Personalform des Verbs Anfangs- oder Mittelstellung einnimmt; z. B. *Hat der Diener den Auftrag ausgeführt? Wäret ihr doch noch etwas geblieben!; Wird dein Vetter die Universität besuchen?; Die ganze Allee wird diesen Sommer umge-*

hauen werden; Hoffentlich sind die Mängel indessen behoben worden u. s. w.

Wir haben früher bereits gesehen, dass nach dem am Schlusse (des Nebensatzes) stehenden Verb unter Umständen noch ein Satzglied nachgetragen werden kann. Dieselbe Möglichkeit besteht nun auch nach den Infinitiven und Partizipien, mit denen die Hauptsätze abgeschlossen werden; z. B. *Ich brauche Wiegen-gesang, und den hab ich in seiner Fülle gefunden in meinem Homer* (Goethe, Werthers Leiden¹⁾ S. 4); *Wer kann sie retten vor der grimmigen Firma Kind und Kompanie?* (Raabe, Abu Telfan S. 239); *Sie sind ein Mann geblieben in harter Drangsal und allem Malheur* (ib. S. 241) u. s. w. Diese Anordnung ist selbstverständlich bevorzugt, wenn das nachgetragene Glied in die Form eines Nebensatzes gekleidet wird: *Der Feigling ist davongelaufen vor Angst* = *Der Feigling ist davongelaufen, weil er Angst hatte*; kaum: *Der Feigling ist, weil er Angst hatte, davongelaufen*. — Bei Endstellung der Personalform (Nebensatz) rückt das Partizip oder der Infinitiv zusammengesetzter Zeitformen an zweitletzte Stelle; z. B. *Da wir schon lange keinen Brief mehr von ihm erhalten haben; Wenn unser Zug zur vorgesehnen Zeit ankommen wird*. (Vgl. aber S. 170 ff.).

Die erwähnten Stellungen des Partizips und des Infinitivs sind die normalen und begegnen weitaus am häufigsten. Doch kann dieses Satzglied seinen Platz auch wechseln, da es selbständig und im Satze nicht an ein anderes gebunden ist. So steht es am Anfange, wenn ihm in der Aussage eine ganz besondere Bedeutung beizumessen ist; z. B. *Herunterstürzen wird der toll-kühne Kletterer; Geschlagen worden sind die armen Gefangenen*. In pathetischer Sprache (besonders gerne im Predigerton) werden Infinitiv und Partizip zusammengesetzter Zeitformen nicht selten nach vorn gezogen und unmittelbar der Personalform angeschlossen; z. B. *Wir haben zerrissen die Ketten der Knechtschaft; Der Priester wird hintreten zum Altare Gottes; Die Sünden seiner Väter werden heimgesucht im dritten und vierten Glied* (Schiller, Räuber S. 54); u. s. w.

¹⁾ Goethes sämtliche Werke, hrsg. von Theodor Friedrich, III. Bd.

Vorsicht ist geboten, wenn zwei Infinitive, zwei Partizipien oder ein Partizip und ein Infinitiv zusammenstossen. Nicht selten kommt der Sprechende in Zweifel, welchen von den zwei Infinitiven er zuerst zu setzen hat, ob er beispielsweise sagen muss *Du wirst mir nicht können helfen* oder *Du wirst mir nicht helfen können*. In der Literatur lassen sich Beispiele für beide Konstruktionen auffinden. Es ist aber zu sagen, dass die erste Form mundartlich, die zweite die literarische, für uns also richtige ist. Bei solchen Fällen gilt der Grundsatz: An letzter Stelle steht der Infinitiv oder das Partizip, das bei Umsetzung der Zeitform ins Präsens oder Imperfekt zum konjugierten Verb würde. Also: *Die Vögel werden im Winter frieren müssen* (denn: *Die Vögel müssen im Winter frieren*); ebenso: *Der Junge hat schon etwas sprechen gelernt*; *Die Jäger haben den Fuchs nicht mehr entweichen lassen*; u. s. w.

Liegt der Prädikatskern nicht wie in *Er arbeitet* im Verb, sondern in einem andern Gliede des Prädikats (*Die Rose ist „rot“*; *Mein Bruder war „Arzt“*; *Der Kaufmann fährt „ins Ausland“*; *Wir gehen „nach Hause“* u. s. w.), so kommen diese Prädikatskerne in der ruhigen Rede stets vor den Infinitiv oder das Partizip zu stehen; z. B. *Die Rose wird morgen offen sein*; *Mein Bruder ist viele Jahre Arzt gewesen*; *Der Bote wird dem Vater ein wichtiges Schreiben gebracht haben*; *Das alte Haus ist binnen weniger Minuten „nieder“—gebrannt*.

b. Nach dem Gesagten findet das prädikative Adjektiv (*die Rose ist „rot“*) seinen Platz am Ende des Satzes, wenn das Verb im Präsens oder Imperfekt Aktiv steht, unmittelbar vor dem Partizip oder dem Infinitiv, wenn der Satz eine zusammengesetzte Zeitform aufweist. Doch sind Sätze, in denen diese Feststellung nicht zutrifft, keine Seltenheit. Schuld an dieser Uneinheitlichkeit in der Stellung des prädikativen Adjektivs sind dessen nähere Bestimmungen, die bald vor bald nach ihm aufgeführt werden.

Verlangt das prädikative Adjektiv einen Dativ oder Akkusativ zu seiner Ergänzung, so steht dieser Kasus stets vor dem Adjektiv; z. B. *Der Kerl ist mir unsympathisch*; *dein Besuch ist uns allen angenehm* (nicht: *Dein Besuch ist angenehm uns allen*). Ist die Ergänzung hingegen ein Genitiv, dann kann dieser dem prädikativen Adjektiv vorangehen oder nachfolgen; die Stel-

lung vor dem Adjektiv kommt praktisch allerdings weit häufiger vor als die zweite; also: *Der Dankbare bleibt seiner Wohltäter eingedenk* oder *eingedenk seiner Wohltäter*; *Der Fabrikarbeiter ist seiner eintönigen Beschäftigung müde* oder *müde seiner eintönigen Beschäftigung*; *hältst du Don Ferrante eines bösen Streiches für fähig?* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 51—52). Wenn, wie gesagt, die Genitivergänzung meistens vorangesetzt wird, so muss diese dem prädikativen Adjektiv *voller* unter allen Umständen nachfolgen; z. B. *Der junge Mann war voller Hoffnungen*; *Die Gärten stehen voller Bäume*. Es scheint bei diesem nur in prädikativer Verwendung stehenden Adjektiv *voller* noch seine ursprüngliche Form *voll der* nachzuwirken, wobei *der* den Artikel des nachfolgenden partitiven Genitivs darstellt. Lösen wir den mit dem Adjektiv verbundenen Artikel los, so kann der Genitiv auch vor *voll* erscheinen: *voll der besten Hoffnungen* oder *der besten Hoffnungen voll*.

Prädikative Adjektive mit präpositionalen Bestimmungen als Ergänzungen können diese vorausschicken oder nach sich haben: z. B. *Der Direktor war an dem Verbrechen mitschuldig* oder *mitschuldig an dem Verbrechen*; *Diese unfruchtbare Landschaft ist arm an Wasser* oder *an Wasser arm*; *Sie ward rot über und über*; (Goethe, Werther S. 5); *Auch ist es gut für ihn und mich* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 50).

In all den genannten Fällen ist hingegen nur eine einzige Form üblich, wenn der Satz eine zusammengesetzte Zeitform aufweist, also ein Partizip oder ein Infinitiv an den Schluss zu stehen kommt. Dann nämlich stehen die erwähnten Ergänzungen stets vor dem prädikativen Adjektiv; z. B. *Der Dankbare ist seiner Wohltäter eingedenk geblieben* (nicht: *eingedenk seiner Wohltäter geblieben*); *Der Fabrikarbeiter wird seiner eintönigen Beschäftigung müde werden*; *Diese unfruchtbare Landschaft wird an Wasser arm sein*. Nur bei *voller* kann aus den erwähnten Gründen die Ergänzung ihre Stellung nicht wechseln; sie muss dem Adjektiv auch hier folgen; z. B. *Der junge Mann ist voller Hoffnungen gewesen*. (Ein Wechsel ist natürlich möglich bei *voll der*).

Gehört zu einem abhängigen Akkusativ (*Man fand „den Mann“*) ein Adjektiv (*tot*), das zu diesem Akkusativ selbst in prädi-

kativem Verhältnis steht (*der Mann ist tot*), so kann der Akkusativ nur vor dem Adjektiv stehen; also: *Man brachte den Mann tot* (d. h. als Leichnam). Ebenso: *Ich traf den Freund ganz traurig; Findest du dieses Buch nicht interessant?; Wir sahen die Stadt beleuchtet* u. s. w. Wollte man das Adjektiv dem Akkusativ nachstellen, so bekäme der Satz einen andern Sinn. In der Form *Ich traf traurig meinen Freund* ist *traurig* nicht mehr Bestimmung des Akkusativs, sondern Adverb, das sich auf den Verbalbegriff bezieht. Im Litauischen würde der Satz nicht mehr lauten *Sutikau draugą liūdną*, sondern *Liūdnai sutikau draugą*. Nun werden im Deutschen die beiden Konstruktionen bedauerlicherweise nicht mehr immer streng auseinandergehalten. Die erste wird sehr häufig auch gebraucht, wenn es den Sinn der zweiten auszudrücken gilt. Der Satz erscheint dann als zweideutige Äußerung; z. B. *Wir fanden den Weg leicht; Der Hund zeigte sich mutig*. Nur der Zusammenhang lässt in solchen Fällen erkennen, ob mit den Adjektiven *lengvą, drąsus* oder *lengvai, drąsiai* gemeint ist. Die nicht falsch zu verstehenden Formen des Litauischen haben ihre genauen Entsprechungen noch im Mhd.; z. B. *ir sehet mich wol gesunden* (Nibelungen Str. 1893); *so wir dich tragen tôten für den bruoder dîn* (ib. Str. 1880).

Die Adverbien, die einem prädikativen Adjektiv als nähere Bestimmungen dienen, gehen diesem stets voran; z. B. *Das Wasser ist sehr kalt; Der Himmel war leicht bewölkt; Hier ist es ganz angenehm*. Die einzige Ausnahme bildet das Adverb *genug*, das, im Gegensatz zum Litauischen, immer hinter das prädikative Adjektiv zu stehen kommt; z. B. *Das Wasser ist schon warm genug* (gana šiltas); *Das Fleisch wird schon weich genug sein* (gana minkšta) u. s. w. Bezieht sich das Adverb *genug* hingegen auf den Verbalbegriff, so geht es in zusammengesetzten Zeitformen unmittelbar dem Partizip oder dem Infinitiv voran; z. B. *Das Wasser hat genug gekocht; Ihr werdet noch genug laufen können*. Das synonyme Partizip *genügend* nimmt in gleicher Verwendung die allen andern Adverbien zukommende Stellung vor dem prädikativen Adjektiv ein; z. B. *Das Wasser ist genügend warm*.

c. Die Objekte.

Je nachdem die Objekte Personen oder Sachen bezeichnen, werden sie von manchen Grammatikern in Personen- und Sachobjekte eingeteilt. Zu dieser Einteilung ist man wahrscheinlich gekommen infolge der Tatsache, dass in einem zwei Objekte enthaltenden Satze meistens das eine zur Bezeichnung einer Person, das andere zur Vermittlung einer Sachvorstellung dient; z.B. *Du hast deinem Freunde einen Brief geschickt; Der Bettler bittet den Herrn um ein Almosen; Der Lehrer lehrt die Schüler Geographie* u.s.w. Will man diese Einteilung bestehen lassen, so lautet das Gesetz für die Anordnung der Objekte unter sich: Das Personenobjekt kommt vor das Sachobjekt zu stehen. Der Satz ist wohl richtig in Beispielen wie *Ich habe dem Bruder ein Buch gegeben; Man klagte einen jungen Soldaten des Hochverrates an*. Daneben finden sich aber unzählige Satzbildungen, in denen die Objekte gerade in umgekehrter Reihenfolge auftreten; z.B. *Ich habe das Buch dem Bruder gegeben; Man klagte des Verrates einen jungen Soldaten an*. Für die Eingliederung der Objekte ist also nicht bestimmend, was sie bezeichnen, sondern einzig und allein deren Bedeutung im Rahmen des Satzes. Man wird überall, wo zwei Objekte nebeneinander begegnen, beobachten, das sie für die Prädikatskonstruktion nie von gleicher Bedeutung sind. Das eine erscheint stets als notwendigere, das andere als entbehrlichere Vervollständigung innerhalb des Prädikats, was sich ja auch in der ungleichen Betonung der beiden Objekte deutlich zeigt. Diese Ungleichheit in der Betonung ist auch dem Litauischen eigen. Man vergleiche etwa die Parallele *Aš broliui daviau knygą : Aš bróliui daviau knyga*. Wir unterscheiden daher besser zwischen einem betonten und einem unbetonten Objekt, wonach wir den allgemein gültigen Satz aufstellen können: Das weniger bedeutende unbetonte Objekt steht vor dem bedeutenderen betonten Objekt. So lautet auf die Frage *Was hat der Bauer dem Händler verkauft?* die Antwort *Der Bauer hat dem Händler sein Pferd verkauft*. Auf die Frage *Wem hat der Bauer sein Pferd verkauft?* würde man die Antwort erhalten *Der Bauer hat sein Pferd dem Händler verkauft*. Man vergleiche nun die Unterschiede in der Objektsanordnung in Sätzen wie *Ich sage dem Lehrer alles* und *Ich sage alles dem Lehrer; Fritz*

schickt seinem Onkel einen Brief und *Fritz schickt den Brief seinem Onkel*. Man achte ferner in den beiden letzten Sätzen auch auf den Artikel des Akkusativobjekts. Im ersten Satze steht der unbestimmte Artikel, weil es sich um eine neue, bisher noch nicht dagewesene Vorstellung handelt. Das Neue steht aber nach dem früher Dargelegten möglichst nahe am Satzschlusse. Im zweiten Satze ist das gleiche Objekt mit dem bestimmten Artikel verbunden, wodurch die Vorstellung *Brief* als etwas schon Bekanntes, für die Mitteilung nicht mehr so Wesentliches dargestellt ist. Dementsprechend vollzieht sich auch seine Eingliederung in den Satz.

Für alle Fälle besteht natürlich auch die Möglichkeit, die Objektspaare zu trennen und eines von den beiden an die Spitze des Satzes zu stellen. Anfangsstellung eines Objekts findet sich vor allem in Sätzen, in denen die Objektspaare Akkusativ + Genitiv, Akkusativ + Akkusativ und Akkusativ + präpositionales Objekt vorkommen; z. B. *Einen alten Mann verurteilte das Gericht zum Tode*; *Die deutsche Sprache lehrt er diese Jungens*.

d. Die adverbialen Bestimmungen.

Auch innerhalb der adverbialen Bestimmungen der Zeit, des Ortes, des Grundes und der Art u. Weise herrscht in der Reihenfolge eine gewisse Ordnung. Sind sie selbst Hauptträger der Prädikatsvorstellung oder Bestimmungen eines einzelnen Satzgliedes, dann ist ihr Platz durch die früheren Darlegungen schon zugewiesen. Wenn sie, als selbständige Prädikatsbestimmungen, im Satze nicht unbedingt notwendig sind und gegebenenfalls auch weggelassen werden könnten, gebührt ihnen keine bevorzugte Stelle, vor allem nicht Endstellung. So finden wir denn derartige Bestimmungen, wenn sie nicht als leicht an das Vorausgegangene anknüpfende Satzeinleitungen dienen, meist in die Mitte des Satzes eingebettet und zwar in der Reihenfolge vom Unbedeutenden zum Bedeutenderen. Bei ruhig sachlicher Darstellung beobachtet man am häufigsten die Folge: 1. Zeit, 2. Ort, 3. Grund, 4. Art u. Weise; z. B. *Wir werden heute im Garten zur Freude unserer Nachbarn tapfer musizieren*, wobei selbstverständlich bei anderer Auffassung wieder anders angeordnet werden kann.

Was die Einordnung des ganzen Komplexes der adverbialen Bestimmungen anbetrifft, wird ihm im allgemeinen die Stelle zwischen dem unbetonten und dem betonten Objekt zugeteilt; z. B. *Der junge Gärtner brach seiner Herrin schon am frühen Morgen einen duftenden Blumenstrauß; Die ältere Schwester hat mich gestern auf dem Spazierwege eindringlich an meine Pflichten erinnert.*

Die angeführten Beispiele zeigen uns deutlich, dass die adverbialen Bestimmungen unter sich ihrer Bedeutung entsprechend angeordnet sind (*gestern auf dem Spazierwege eindringlich*). Weisen wir aber den einzelnen Gliedern einen andern Bedeutungs-rang zu, als wir es in den vorigen Sätzen getan haben, dann nehmen wir bei ihrer Eingliederung entsprechende Änderungen vor, und zwar in dem Sinne, dass wir das Glied gegen den Schluss hin verschieben, auf das es uns in der Mitteilung besonders ankommt. Man vergleiche z. B. folgende Sätze, die alle mit denselben Worten, aber mit verschiedener Anordnung der Glieder gebildet sind: a. *Ich lese meinem Vater abends regelmässig die Zeitung vor*; b. *Ich lese meinem Vater regelmässig abends die Zeitung vor*; c. *Ich lese meinem Vater abends die Zeitung regelmässig vor*; d. *Ich lese die Zeitung meinem Vater regelmässig abends vor*; u. s. w. Die Umformung des Satzes liesse sich noch weiter fortführen; aber die vier Beispiele werden genügen, um sich von der reichen Fülle von Möglichkeiten zu überzeugen, die uns in der Einordnung der Satzglieder zur Verfügung stehen. Aber ebenso leicht wird man erkennen können, dass in jedem dieser Sätze das Prädikat eine besondere Schattierung aufweist, dass für den einzelnen Fall eben nur die eine Satzform verwendbar ist.

e. Die unbetonten Pronomen.

Aus den bisherigen Darstellungen geht klar hervor, dass unbetonte, für die Mitteilung unbedeutende Pronomen nicht an eine der letzten Stellen des erweiterten Satzes gehören können. Im Gegenteil werden unbetonte Pronomen in der Regel ganz an den Anfang der Prädikatsgliederreihe gesetzt, d. h. unmittelbar hinter die Personalform des Verbs; z. B. *Dann gab mir der Vater die Hand zum Abschied; Du hast es ihm in deinem letzten Briefe*

mitgeteilt. Es wäre schon weniger angängig zu sagen *Du hast es in deinem letzten Briefe eingehend ihm mitgeteilt*. Ganz unmöglich wäre die Form *Du hast ihm in deinem letzten Briefe eingehend es mitgeteilt*. Ebenso: *Der Herr hat ihn uns an jenem Abend vorgestellt*; nicht: *Der Herr hat ihn an jenem Abend uns vorgestellt*; denn durch diese Stellung des Pronomens *uns* ist es als etwas Wichtiges gekennzeichnet und betont.

Fallen auf die Weise zwei unbetonte Pronomen zusammen, so ist die Reihenfolge unter ihnen gleichgültig; z. B. *Wir geben es dir bei nächster Gelegenheit zurück* oder *Wir geben dir es (dir's) bei nächster Gelegenheit zurück*. — *Wer hat's dir gegeben. Nicht wahr, der Graf, der Graf hat dir's gegeben* (Schiller, Räuber S. 136); *Lass mir sie (die Bücher) vom Hals* (Goethe, Werthers Leiden S. 4).

Zu den unbetonten Pronomen gehören natürlich immer die Reflexivpronomen. Das Reflexivpronomen ist entweder ein Dativobjekt (*Die Dame kautt sich einen Mantel*) oder ein Akkusativobjekt (*Die Dame betrachtet sich im Spiegel*). Die Stelle des rückbezüglichen Pronomens im Satze ist keineswegs einheitlich bestimmt, sondern je nach dem Aufbau des ganzen Satzes und dessen einzelner Glieder unter Berücksichtigung der Deutlichkeit und des Rhythmus verschieden.

Bei Anfangs- und Mittelstellung der Personalform des Verbs ist die Anordnung, wie sie in den beiden letzten Beispielen vorliegt, die üblichste, d. h. das Reflexivpronomen folgt unmittelbar auf das Verb. Geht letzterem nicht das Subjekt, sondern ein Glied oder Gliedteil des Prädikats voran, schiebt sich das Reflexivum in den weitaus meisten Fällen zwischen die Personalform und das Subjekt hinein. Dasselbe gilt auch für die Spitzenstellung des konjugierten Verbs; z. B. *Kauft sich die Dame einen Mantel?*; *Hat sich die Dame im Spiegel betrachtet?*; *Da warf sich Kratzkralle dem Kardinal zu Füßen* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 78); *Ihr gegenüber gab sich der Vater ein feierliches Ansehen* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee-S. 204).

Doch lässt sich das Reflexivpronomen in all diesen Fällen auch erst an das auf die Personalform folgende Subjekt anschließen, z. B. *Warum hat sich der Herr so geärgert?* oder *Warum hat der Herr sich so geärgert? In dieser Gesellschaft liess*

Salomon sich eines Tages einführen (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 175). — Unbedingt erforderlich ist diese letzte Einordnung des Reflexivpronomens, wenn das dem konjugierten Verb folgende Subjekt durch ein unbetontes persönliches Pronomen dargestellt ist; z. B. *Dann liess sie sich die Nonnen und Klosterzöglinge vorstellen* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 26); *Warum durft ich mich nicht ihr zu Füßen werfen* (Goethe, Werthers Leiden S. 83). Die Eingliederung des Reflexivums zwischen die Personalform des Verbs und das Subjekt, wie wir sie oben vorgefunden haben, ist in diesen Fällen ausgeschlossen.

Mit dem Dargelegten soll nicht etwa behauptet sein, dass das rückbezügliche Pronomen nicht auch noch andere Stellen im Satze einnehmen könne. Doch stehen Anordnungen wie *er stellte zum Morde des Herzogs und des Kardinals sich an seine Seite* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 97) den oben angeführten zahlenmässig weit nach.

In Sätzen mit Endstellung des Verbs wird das Reflexivum in der Regel ebenfalls möglichst weit nach vorn gezogen; z. B. *Sowie sich die Brüder vor ihm gegenüber standen, blitzten sie . . . sich feindselig an* (ib. S. 65). Das reflexive Pronomen könnte hier auch ohne weiteres hinter dem Subjekt stehen: *Sowie die Brüder sich vor ihm gegenüber standen*. Diese zweite Form ist unbedingt notwendig, wenn ein unbetontes persönliches Pronomen als Subjekt des Nebensatzes fungiert; z. B. *in den Kreuzgängen der Klöster, wohin sie sich mitunter nach der Sitte zu mechanischer Busse zurückzog* (ib. S. 19); *Damit du dich bei dem kalten Winde nicht erkältest; Weil wir uns vor den hohen Gästen etwas beengt fühlten* u. s. w.

Weit häufiger als in Sätzen mit Anfangs- oder Mittelstellung des konjugierten Verbs findet sich das Reflexivum in Sätzen mit Endstellung der Personalform an späterer Stelle. *Die Herzogin, welche jetzt auf den Arm des Kardinals sich stützte* (ib. S. 43); *Die Pferde aber zu zeichnen ging über ihre Kräfte, weil sie bisher nur in menschlichen Köpfen und Händen sich geübt hatte* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 215); *dass eine Leidenschaft in dem armen Herzen sich bildete* (Goethe, Werthers Leiden S. 1).

Die gleiche Doppelmöglichkeit besteht auch, wenn im Satze ein reflexives Verb in seiner Grundform auftritt. Das Reflexivum kann ganz nach vorn genommen, aber auch in unmittelbarer Nähe des Infinitivs gelassen werden; z. B. *die einfachsten sittlichen Begriffe wie die Laute einer fremden Sprache sich anzulernen* (C. F. Meyer, Angela Borgia S. 19); *Er war nicht gesinnt, das Kleinod sich von unbekannter Hand abjagen zu lassen* (G. Keller, Landvogt v. Greifensee S. 215).

Wenn neben ein Reflexivpronomen ein anderes unbetontes Pronomen zu stehen kommt, so ist meist folgende Anordnung üblich: 1. Ist das Reflexivum ein Akkusativ, dann folgt es im Aussagesatz unmittelbar auf das konjugierte Verb, und dem Reflexivum schliesst sich das zweite Pronomen an; z. B. *Du hättest dich mir früher anvertrauen sollen; Die fremden Wanderer möchten sich uns gerne anschliessen*. 2. Ist das Reflexivpronomen ein Dativ, dann folgt es dem andern Pronomen; z. B. *Wir haben es uns früher ganz anders geplant; Ihr könntet ihn euch gar nicht mehr vorstellen; Sie hat es sich in ihren alten Tagen noch zugetraut*. Der Ausländer, dem das deutsche Sprachgefühl noch kein zuverlässiger Wegweiser ist, wird gut tun, sich an die geschilderte Anordnung der Pronomen zu halten; denn sie wird immer richtig sein. Es soll aber nicht verschwiegen bleiben, dass in Wirklichkeit die Pronomen auch in umgekehrter Reihenfolge aufgeführt werden können, nur nicht immer. Statt *Ich habe es mir anders vorgestellt*, kann man ohne weiteres auch sagen *Ich habe mir's anders vorgestellt*; ebenso *Sie hat sich's in ihren alten Tagen noch zugetraut*. Aber *Wir haben uns es früher ganz anders geplant* würde kaum mehr annehmbar sein.

f. Die Konjunktion *aber*.

Dass die Konjunktion *aber* (mit ihren Synonymen *jedoch*, *hingegen*, *dagegen*) nicht als Glied des Satzes anzusehen ist und infolgedessen im Aussagesatz das konjugierte Verb nicht nach sich zieht, ist bereits gesagt worden. Die Konjunktion *aber* stellt sich jedoch nicht immer an die Spitze des Satzes, sondern sehr oft auch mitten in den Satz hinein, ohne dass dadurch die Reihenfolge der Glieder irgendwie beeinflusst wird. So kann sie beispielsweise im Satze *Aber das Schiff konnte sich bei dem*

grimmigen Sturme trotz der grössten Anstrengungen der Mannschaft nicht mehr über Wasser halten nicht weniger als an fünf verschiedenen Stellen begegnen, nämlich: 1. Am Eingange des Satzes, 2. nach *Schiff*, 3. nach *sich*, 4. nach *Sturme* und 5. nach *Mannschaft*. Ein wesentlicher Unterschied zwischen diesen fünf möglichen Stellungen scheint nicht zu bestehen. Man könnte höchstens sagen, dass die Konjunktion *aber*, wenn sie einem einzelnen Satzgliede folgt, dieses besonders stark hervorhebt: *Das Schiff aber konnte sich...*, oder *Bei dem grimmigen Sturme aber konnte sich...*, oder *Trotz der grössten Anstrengung der Mannschaft aber konnte sich...* — Immerhin gibt es einige Stellen im Satze, wo *aber* nicht geduldet wird. Es kann nicht stehen: 1. Zwischen unbetontem Subjektspronomen und der Personalform des Verbs; z. B. *Es wird Regen geben*; aber nicht: *Es aber wird Regen geben*. Oder *Es ist kalt*; nicht *Es aber ist kalt*. Wo die Konjunktion *aber* zwischen einem Pronomen und dem Verb erscheint (*Du aber kannst es*), ist das Pronomen als etwas Bedeutsames gekennzeichnet, also niemals unbetont. Auch bei Umstellung von Subjekt und Personalform des Verbs fällt diese Stellung für *aber* nicht in Betracht; z. B. *Aber dann begann es zu regnen* oder *Dann aber begann es zu regnen*, jedoch niemals *Dann begann aber es zu regnen*. Ebenso *Aber versteht er die Aufgabe*; nicht *Versteht aber er die Aufgabe*. 2. Zwischen dem konjugierten Verb und einem unbetonten Objektspronomen wird *aber* ebenfalls nicht geduldet; z. B. *Aber das Schiff konnte sich nicht mehr über Wasser halten*; nicht: *Das Schiff konnte aber sich...*, Ebenso: *Aber der Vater hat es seinem Sohne klargelegt*; nicht: *Der Vater hat aber es...* u. s. w. 3. Die Konjunktion *aber* findet sich auch nicht am Schlusse eines zusammengesetzten Prädikates (d. h. hinter dem Hauptträger der Prädikatsvorstellung, dem Prädikatskern); z. B. *Aber die Wiesen sind nicht mehr grün*; nicht: *Die Wiesen sind nicht mehr grün aber*; ebenso wenig: *Der tapfere Soldat blieb auf seinem Posten aber*; *Er ist ein kluger Kerl aber*; *wir kamen spät nach Hause aber*; *Wir erinnern uns stets unserer Wohltäter aber* u. s. w. — Endstellung der Konjunktion *aber* ist hingegen möglich, wenn der Prädikatskern in der Personalform des Verbs enthalten ist; z. B. *Es donnerte und blitzte aber*; *Das Mädchen weinte dann aber*;

Fritz isst den Apfel aber; jedoch nicht: *Fritz isst einen Apfel aber*, weil hier das Akkusativobjekt *einen Apfel* Prädikatskern ist, im Gegensatz zum vorletzten Beispiel, wo der Prädikatskern in der Personalform *isst* entgegentritt. — Auch im Nebensatze kann *aber* die verschiedensten Stellen einnehmen, so z. B. in unserm Satze *Weil das Schiff sich bei dem grimmigen Sturme trotz der grössten Anstrengungen der Mannschaft nicht mehr über Wasser halten konnte* vor der Konjunktion *weil*, vor dem Subjekt *das Schiff*, nach dem Reflexivum *sich*, nach *Sturme*, nach *Mannschaft*. Unmöglich ist die Stellung von *aber* vor einem unbetonten Subjektspronomen; z. B. *Aber als es zu regnen anfang*; nicht: *Als aber es zu regnen anfang*; oder: *Aber weil er nicht mehr zurückkehrte*; nicht: *Weil aber er nicht mehr zurückkehrte*; denn durch diese Stellung würde das Pronomen *er* zu etwas Wichtigem gestempelt. Ebenso wenig findet sich *aber* vor unbetontem Objektspronomen und in Nebensätzen mit zusammengesetztem Prädikat hinter dem Prädikatskern.

g. Die Negationspartikel *nicht*.

Bei der Setzung der Negationspartikel *nicht* hat man in erster Linie zu entscheiden, ob nur ein einzelnes Glied des Satzes verneint werden, der Satz aber bejahend bleiben soll, oder ob man den ganzen Satz negieren will.

Bei der Verneinung eines einzelnen Gliedes kommt die Negationspartikel vor dieses Glied zu stehen, gleich wie im Litauischen; z. B. *Der Vater hat dem Knaben heute einen Apfel gegeben*; *Nicht der Vater hat dem Knaben einen Apfel gegeben* (sondern jemand anders); *Der Vater hat nicht dem Knaben einen Apfel gegeben* (sondern jemand andern) u. s. w.

Grössere Schwierigkeiten bereitet dem Ausländer die richtige Negation des ganzen Satzes, die Verneinung der gesamten durch den Satz vermittelten Aussage. Während im Litauischen die Negationspartikel der Personalform des Verbs vorgesetzt wird (*neeisiu, jo nėra, draugo nemačiau* u. s. w.) steht im Deutschen die Negationspartikel bald am Satzende (*ich gehe nicht, ich sah den Freund nicht*), bald im Innern des Satzes (*er ist nicht da, ich habe das Buch nicht auf den Tisch gelegt* u. s. w.). Um für die Partikel *nicht* den ihr zukommenden Platz ausfindig machen zu können, müssen wir wiederum zunächst den Prädikats-

kern bestimmen. Wenn wir vorhin gesehen haben, dass durch Vorsetzen der Negationspartikel irgendwelches Glied des Satzes verneint werden kann, so muss dies auch mit dem Satzglied geschehen können, das den Kern des Prädikates bildet. Durch Verneinung des Prädikatskernes ist dann der ganze Satz verneint; z. B. *Er ist nicht da; Hast du das Buch nicht gelesen; Heute wird es nicht regnen; Die Rose wird nicht rot werden; Der junge Mann ist nicht unser Gehilfe; Der Kautmann fährt heute nicht nach Deutschland; Fritz hat seine Schulaufgaben diesmal nicht pünktlich gemacht; Der unanständige Bursche nahm seinen Hut nicht ab; Der Knabe isst nicht einen (= keinen) Apfel u. s. w.*¹⁾.

Liegt der Prädikatskern hingegen im konjugierten Verb enthalten, dann ist die Partikel *nicht* an den Schluss des Satzes zu setzen; z. B. *Es regnet heute nicht; Die Arbeiter arbeiten morgen wieder nicht; Der Knabe isst seinen Apfel nicht.* Um diese Stellung der Negationspartikel zu verstehen, braucht man bloss vom Infinitiv auszugehen, der den Kern der Prädikatsvorstellungen in sich birgt, also *regnen, arbeiten, essen*. In verneinter Form müssen diese Infinitive nach den früheren Darlegungen lauten *nicht regnen, nicht arbeiten, nicht essen*, genau gleich wie litauisch *nelyti, nedirbti, nevalgyti*. Der Ausdruck ist durch die Verneinung zweigliedrig geworden. Und nun achte man auf den Bedeutungsrang der beiden Glieder. Sowohl die litauische als auch die deutsche Betonung lassen erkennen, dass das Hauptgewicht vom Infinitiv auf die Negationspartikel *nicht* verschoben worden ist. Diese ist demnach als Prädikatskern aufzufassen und an das Ende des Satzes zu setzen.

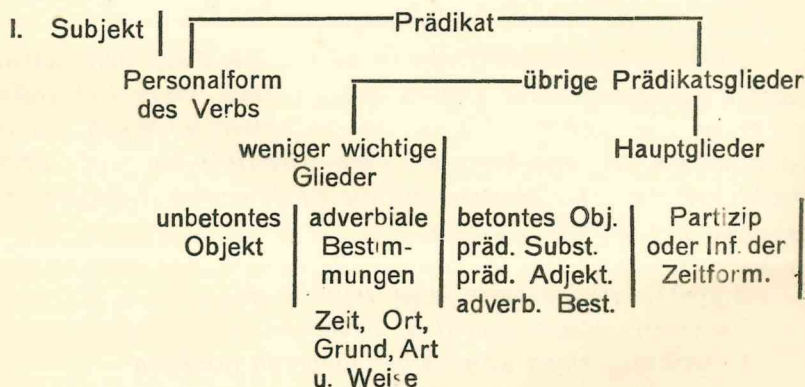
Die Negationspartikel *nicht* darf zur Verneinung nicht herangezogen werden, wenn im Satze schon ein verneintes Wort (Pronomen!) vorkommt, da die heutige deutsche Schriftsprache keine

¹⁾ Statt *nicht* + unbestimmter Artikel (*ein*) ist die Form *kein* zu gebrauchen, da sonst unter *ein, eine* u. s. w. das Numerale verstanden würde. Auch bei Substantiven ohne Artikel geschieht die Verneinung durch *kein, keine* u. s. w.; z. B. *Dort sahen wir Schnee und Eis*; negiert: *Dort sahen wir keinen Schnee und kein Eis*. Oder: *Die Bäuerin verkauft Birnen und Äpfel*; negiert: *Die Bäuerin verkauft keine Birnen und keine Äpfel*.

doppelte oder gar dreifache Negierung mehr anerkennt, wie sie beispielsweise im Litauischen, im älteren Deutschen und in vielen deutschen Mundarten noch durchwegs lebendig ist. So dürfte der litauische Satz *Niekas nieko nemato* nicht mit *Niemand sieht nicht nichts* wiedergegeben werden, sondern es muss heißen *Niemand* (d. h. nicht jemand) *sieht etwas*. In gleicher Weise entspricht dem lit. *Aš nieko nematau* die deutsche Konstruktion *ich sehe niemand* (bezw. *nichts*), weil die doppelte Negation im Gegensatz zum ältern Sprachgebrauch nicht mehr als verstärkte Verneinung, sondern als negierte Verneinung, d. h. als Bejahung aufgefasst wird.

Rückblick.

Aus all den Darlegungen geht hervor, dass in der Wortfolge des deutschen Satzes die mannigfaltigsten Variationen möglich sind. Aber ebenso klar haben wir erkennen können, dass die Anordnung der Glieder äusserst strengen Gesetzen unterworfen ist. Ein allgemein und absolut gültiges Schema für den Satzbau kann jedoch niemals aufgestellt werden, weil die deutsche Sprache überhaupt keine Schematisierung duldet. Wenn im Folgenden als zusammenfassung eine Art schematischer Anordnung für einen alle möglichen Glieder enthaltenden Satz gegeben wird, so geschieht dies nur mit dem ausdrücklichen Hinweis darauf, dass es sich dabei lediglich um eine von vielen Möglichkeiten handelt. Allerdings dürfte der nachfolgende Plan den meisten bei ruhiger Rede gebildeten Sätzen zu Grunde liegen und daher auch die Basis für alle übrigen Satzkonstruktionen bilden.

II.	Prädikatsglied Fragewort	Personal- form	Subjekt	übrige Prädikatsglieder nach Schema I.
IIIa.	Personalform des Verbs		Subjekt	übrige Prädikatsglieder nach Schema I.
IIIb.	Deckwort es, da	Personalform des Verbs	Subjekt	übrige Prädikatsglieder nach Schema I.
IV.	Unterordnende Konjunktion, Relativum		Subjekt	übrige Prädikatsglie- der nach Schema I.
				Personalform des Verbs

Zwei Beispiele mögen die Richtigkeit dieser Gliederverteilung bestätigen. Zunächst sollen nur die Satzglieder in bunter Folge vorgeführt und nachher der Satz daraus gebaut werden.

- A. Subjekt: *Die Delegierten unseres Landes*
 Zeitform: *werden vorlegen*
 1. Objekt: *eine Protestnote*
 2. Objekt: *dem Völkerbundsrate*
 Adv. Bestimmung des Grundes: *wegen immerwährender Grenzstreitigkeiten mit dem Nachbarstaate*
 Adv. Bestimmung der Zeit: *anlässlich der nächsten Sitzung*
 Adv. Bestimmung des Ortes: *in der schweizerischen Stadt Genf*
 Adv. Bestimmung der Art u. Weise: *unter Hinweis auf die bestehenden Bestimmungen.*

Nach der gegebenen Ordnung müsste der Satz nun lauten:
Die Delegierten unseres Landes werden dem Völkerbundsrate anlässlich der nächsten Sitzung in der schweizerischen Stadt Genf wegen immerwährender Grenzstreitigkeiten mit dem Nachbarstaate unter Hinweis auf die bestehenden Bestimmungen eine Protestnote vorlegen.

- B. Subjekt: *Einige verbitterte Angestellte*
 Zeitform: *sollen angeklagt haben*
 1. Objekt: *einen strebsamen jüngeren Kollegen*
 2. Objekt: *der Unterschlagung*

Adv. Bestimmung des Grundes: *aus blosser Gehässigkeit*

Adv. Bestimmung der Zeit: *vor wenigen Tagen*

Adv. Bestimmung der Art u. Weise: *in böswilligster Absicht*

Der Satz müsste nun lauten: *Einige verbitterte Angestellte sollen einen strebsamen jüngeren Kollegen vor einigen Tagen beim Geschäftsführer aus blosser Gehässigkeit und in böswilligster Weise der Unterschlagung angeklagt haben.*

Man wird über diese ziemlich gekünstelt aussehenden Sätze die Achseln zucken und den Bau derartiger Satzungen nicht mit Unrecht als eine Art Sport bezeichnen. In Wirklichkeit wird es auch keinem Menschen einfallen, seine Gedanken in Form solcher Riesenschlangen zu äussern. Niemand wird beim Sprechen seine Sätze in diesem Masse überfüllen. Vielmehr wird man eine kleinere Anzahl von Gliedern zu einem Mitteilungsganzen zusammenfassen. Dies möge der Leser nun auch an den beiden gegebenen Beispielen besorgen. Er möge alles weglassen, was er nicht als notwendig erachtet. Da wird man denn feststellen können, dass unter Innehaltung der dargestellten Ordnung ganz annehmbare Sätze übrigbleiben, unser Plan für den Satzbau also richtig ist. Anhand der beiden Beispiele möge man sich dann auch von der Brauchbarkeit der drei übrigen Pläne überzeugen:

- II. *Wegen immerwährender Grenzstreitigkeiten mit dem Nachbarstaate werden die Delegierten unseres Landes dem Völkerbundsrate unter Hinweis auf die bestehenden Bestimmungen eine Protestnote vorlegen.*
- IIIa. *Werden die Delegierten unseres Landes dem Völkerbundsrate eine Protestnote vorlegen?*
- IIIb. *Es sollen einige verbitterte Arbeiter einen strebsamen jüngeren Kollegen in böswilligster Absicht der Unterschlagung angeklagt haben.*
- IV. *Dass die Delegierten unseres Landes dem Völkerbundsrate anlässlich der nächsten Sitzung eine Protestnote vorlegen werden u. s. w.*

G. Studerus.

Der litauische Hexameter.

Man sollte denken, dass der litauische Hexameter etwas Einfaches und Eindeutiges wäre und dass er von Donalitus an, der Vorbild und Norm sein konnte, eine geradlinige Entwicklung genommen hätte. Die Wiederlangung der kulturellen und politischen Selbständigkeit des litauischen Volkes, insbesondere die Vereinigung von Gross- und Kleinlitauen, der Heimat des Donalitus¹⁾, mussten ein Anknüpfen an der grossen Dichter begünstigen. Es erscheint darum ziemlich merkwürdig, dass man seine Verskunst ganz ausser Acht gelassen hat. Ganz deutlich wird dies durch folgende Tatsache erhellt.

Am 8. April 1927 erschien in der Zeitung „Lietuvis“ (Nr. 78) ein 142 Hexameter umfassendes Gedicht „Perkūnas šunų karalystėj“ mit dem bezeichnenden Untertitel: „Nauja Duonelaičio pasaka“. Am Schluss des Ganzen lesen wir die Anmerkung: „Šią pasaką rado Tolminkiemio bažnyčios pastogėj ir paskelbė V. Sprigys“. ²⁾ Die Fiktion der Autorschaft des Donalitus wird durch einen direkt entlehnten Vers besonders deutlich gemacht:

Pričkus išmintingš šaltyšius, Bleberio žentas³⁾.

Die nächstfolgenden Verse sind eine Umdichtung donalitischer:

Daug nuostabių daiktų suėjimuose plūsti galėjo;
Kartą pas Krizą dosningą, už stalo sėdėdams apkrauto,
Pasaką tokią pradėjo pamokyt norėdams būrų.⁴⁾

1) Dass die Orte, an denen er gelebt und gewirkt hat, ausserhalb des heutigen Litauen liegen, macht gar nicht aus.

2) Pseudonym.

3) Vgl. Donalitus ed. Nesselmann VII 1. Auch im folgenden wird immer die Nesselmannsche Ausgabe zitiert; die Scansionsbezeichnung lasse ich weg.

4) Vers 2 entspricht noch deutlich Donal. VII 2: Daug dywinų daiktų pasigėręs plūsti galėjo. Die beiden nächsten Verse sind aus donalitisches Wörtern und Redewendungen zusammengestoppelt. Zu pas

Mit Vers 5 beginnt die Binnenerzählung, die neue „Fabel“, dem Inhalt nach ein politisches Pamphlet, das uns hier weiter nicht interessiert. Dann kommen nochmals vier Verse, welche als zweiter Teil der Rahmenerzählung das Ganze beschliessen.¹⁾

Der Fiktion eines Donalitiustundes zusammen mit der Einleitung des Ganzen durch einen echten Donalitiusters entspräche eine Nachahmung der Verskunst des Dichters. Davon ist keine Spur wahrzunehmen. Und in der Tat ist der metrische Unterschied zwischen dem echten Donalitiusters und dem fingierten Fund so gross, das er einem schon beim blossen Lesen bewusst wird. Das Auffälligste besteht darin, dass bei Donalitiusters, abgesehen vom fünften Versfuss, nur ganz wenige Daktylen vorkommen²⁾, während die Hexameter des Anonymus verschwindend wenige Spondeen aufweisen. Innerhalb der 134 Verse der Binnenerzählung findet man nicht mehr als 9 spondeische Versfüsse³⁾. Auch für die übrigen neuern litauischen hexametrischen Dichtungen⁴⁾ ist die Spondeenarmut charakteristisch. Man kann sich des Eindrucks nicht erwehren, dass die wenigen Spondeen teils einer Art Versehen ihre Existenz verdanken, teils eine Verlegenheitslösung

Križą dosningą, už stalo sėdėdams vgl. Donal. VIII 174, 477, 702 IX 165, ferner VII 40 und 141. Zu Pasaką tokią pradėjo u.s.w. vgl. VII 218, 222, IX 300. Hingegen sind bei Donalitiusters keine Formen von nuostabus, suėjimas und apkrauti zu finden. Vollends im Widerspruch mit Donalitiusters steht die Betonung von pamókyt; Donalitiusters betont durchweg pamok[ti]; vgl. VIII 620, 649; X 76; XI 659.

¹⁾ In dieser Schlusspartie sind die Donalitiustersreminiszenzen noch spärlicher und farbloser. Ausser den Eigennamen, dem Epitheton dosningas und den būrai erinnert höchstens noch nederingas an den Wortschatz der Donalitiusters. pilvus susiēmę ist aus rankās susiēmęs umgebogen vgl. Donal. IV 44; VII 140; VIII 299.

²⁾ Vgl. M. Biržiškas Schulausgabe: Duonelaičio Raštai, Kaunas-Vilnius 1921. Kommentar S. 31.

³⁾ Der sechste Fuss zählt natürlich nicht mit.

⁴⁾ Bekannt sind mir die Hexameter von Vaičaitis, s. Pr. Vaičaičio Raštai, Kaunas-Vilnius 1921 S. 87 ff., die Odysseeübersetzung von Ralys Odisėja, Kaunas 1921; s. ferner einige im Jahrgang 1927 der Zeitschrift „Židinys“ erschienene Übersetzungen aus Ovid und Horaz, veröffentlicht von M. Gustaitis; vgl. Heft I, S. 6 ff.; II 92 ff.; V—VI 335 ff. Die meisten Spondeen hat Vaičaitis.

darstellen, dass man sie am liebsten ganz ausschaltete. Dieser Schritt ist nun vollzogen in der 1930 erschienenen Übersetzung der homerischen Ilias¹⁾. In den nahezu 16000 litauischen Hexametern ist kein einziger Spondeus zu finden. Es mutet dies einen nicht nur grotesk an, sondern man empfindet es als tief bedauerlich, dass die sonst einen sehr guten Eindruck machende Übersetzung und Nachdichtung verstechnisch weder an Donalitis noch an Homer angeknüpft hat. Die Übersetzer machen nun allerdings geltend, sie hätten mit der konsequenten Ausschaltung des Spondens nur einen Gedanken Zieliński verwirklicht; Zieliński fordere nämlich reine Daktylen. Dieses Prinzip kann aber nur im Hinblick auf das Russische aufgestellt worden sein. Für den russischen Hexameter wird es nicht nur berechtigt sondern auch notwendig sein, da im Russischen unbetonte Silben keine Quantitätsunterschiede zu kennen, die betonten Silben aber sich im allgemeinen etwas länger anzuhören scheinen als die unbetonten. Somit wird ein russisches dreisilbiges anfangsbetontes Wort daktylisch, ein zweisilbiges anfangsbetontes hingegen nicht etwa spondeisch, sondern trochäisch klingend empfunden werden. Im Gegensatz dazu kennt das Litauische, sowohl die Schriftsprache wie die Mundarten, auf denen sie fusst, auch unbetonte lange Silben. Eine Form wie *bēga* wird trochäisch, eine solche wie *bēgo* entschieden als spondeisch klingend empfunden werden. Zieliński's Prinzip wird darum nicht auf die litauische Metrik übertragen werden dürfen. Wenn es aber doch geschehen ist, so wird einer der Hauptgründe der gewesen sein, dass man zu wenig nach dem Prinzip geforscht hat, auf dem der Hexameter des Donalitis aufgebaut ist. Man hatte bemerkt, dass bei ihm Versiktus und Wortakzent zusammenfallen, und daraus den Schluss gezogen, dass in seiner Metrik allein der Wortakzent massgebend sei. Gewiss kann die überragende Rolle des Wortakzents nicht geleugnet werden. Aber er allein bietet noch nicht die Grundlage für den Bau des donalitischen und damit des litauischen Hexameters überhaupt.

¹⁾ Homero Ilijada. Vertė J. Ralys ir S. Čiurlionienė-Kymantaitė, P. Žadeikis ir J. Talmantas. Redagavo ir įvadą parašė Prof. V. Šilkarskis. Kaunas, 1930 Vytauto Didžiojo metais.

Donalitus hat, wie es den Lautverhältnissen des Litauischen entspricht, in weitem Umfang auf Länge und Kürze der Silben Rücksicht genommen¹⁾. Die Ausnahmen, die in den späteren Dichtungen übrigens bedeutend seltener sind als in den frühesten, bestätigen nur die diesbezüglichen Bemühungen des Dichters.

Fr. Brender.

SMULKMENOS.

VI.

E. Blesse savo straipsny „Die Kuren und ihre sprachliche Stellung im Kreise der baltischen Volkstämme“ (Congressus secundus archaeologorum balticorum Rigae, 19.-23. VIII. 1930, 293—312 psl.) mano, kad priesaga -n ĭ k a- rodanti artimesnius prūsų ir kuršių, ne kuršių ir lietuvių kalbų santykius, nes „im Litauischen laut Brugmann Gr. II, 1, 497 die Endung -ny k a s nur landschaftlich vorkommt und gerade nicht in den an das ehemalige kurische Sprachgebiet grenzenden Dialekten“ (306 psl.). Taip, šiandien Žemaičiuose ir Maž. Lietuvoj, taip pat ir vietomis Didž. Lietuvos Suvalkų krašto panemunėje yra sakoma -(i) n ĭ n k a s; visur kitur yra vartojama -(i) nykas. Bet senoviniuose raštuose -(i/e) nykas buvo vartojama ne tik rytiečių, pietiečių, vidurio augštaičių, bet ir daugelio Maž. Lietuvos rašytojų, tiek vietinių, tiek kilusių iš Didž. Lietuvos, net ir iš Žemaičių. Ypač charakteringa yra, kad J. Bretkūnas, gimęs sen. prūsų žemėje, visur nuosekliai vartoja -(i/e) nykas, pav.: sidabrinikų gen. pl. BrB. Jes. VII 23; burtenjkus acc. pl. 1 Sam. XXVIII 3; griekinikais instr. pl. BrP. I 426 (= pr. grīkenix) ir kt. Priesagą -(i) n ĭ n k a- nuosekliai vartoja jau D. Kleinas, rankraštinio Lexicon'o autorius (gal būt, tas pat Kleinas), J. Rėza savo psalmyne ir pakaitomis su -(i) nyka- Wolfenbüttelio postilės rašytojai. Taigi priesaga -(i) nyka- tiek dabar, tiek senovėj yra plačiau vartojama, kaip -(i) n ĭ n k a-, ir pietų vakaruose jos vartojimo sritis senovėj veikiausiai yra siekusi vienos kitos prūsų padermės kalbos sritį. Vadinas, lietuviams ir prūsams priesaga -(i) n ĭ k a- (= sl. ѡп-ікѡ) irgi yra charakteringa.

¹⁾ Schon M. Biržiška hat im Kommentar zu seiner Schulausgabe (vgl. S. 195 Anm. 1) S. 36 geäußert: Duonelaičio eilės yra parašytos priegaidiniu, kiek prie matinio (metrinio) priartintu, eiliavimo būdu.

VII.

Prūsų veiksmazody *etwinūt* „entschuldigen“ nepaprastas yra *ū*, nes nėra pavyzdžių, rodančių, kad pirminis *ā* (> *ō*) po *n* virstų į *ū*; plg. Trautmann, Die altpr. Sprachd. 294; Būga, Liet. k. žod. LXIV. Todėl J. Endzelynas, Fil. Bied. Raksti II 12 mano, kad pr. **winūt* yra kilęs iš sl. *vinovati* (su esam. laiko kamieniu *vinuje-*); šalia skolino esam. laiko kamieno **vinūja-*, sako jis, prūsai buvo susidarę gretimą bendraties kamieną *vinū-*, lygiai kaip šalia esam. laiko kamieno **peisāja-* (iš to *peisāi* „rašo“) buvęs bendraties kamienas *peisā-* (iš to *peisāton* „rašytas“). Bet man kiek kitaip rodos: pr. kamienai **peisāja-* ir **peisā-* yra buvę tos pat rūšies, kaip ir liet. *kapoja*: *kapo-ti*, *byloja*: *bylo-ti* (žr. N. van Wijk, Altpr. Stud. 16) — tai viena; antra, iš sl. *vinovati* prūsų kalbai galėtume veikiau laukti **winaut*, **winauts*, **winowats* ar kt., bet ne **winūt*, *niebwinūts* „unsträfflich“; plg. pr. *dīnkaut* „danken“ (< lenk. *dziękować*), *dīnkauts*, *dīnkowats*, taip pat sen. liet. *dėkavoti* (< gud. *дяковаты*) šalia *dėkuju* (< gud. *дякую* = lenk. *dziękuję*), vėliau *dėkavoju*, žr. Die sl. Lehnw. im Altlit. 62, 63. Tad, mano nuomone, pr. **winūt* = sen. liet. *winoti* (žr. aukščiau 14 psl.) veikiausiai turi priesaginį *ū* lygiai tos pat kilmės, kaip ir bendratys *laikūt* „halten“, *popėkūt* „behüten, bewahren“, *teikut* „schaffen“ ir kt.; tas *ū* po *n* gali būti kilęs iš *ō* (< *ā*) lygiai taip pat, kaip ir *ī* po *n* iš *ē*; plg. pr. *smūni* „Person“: liet. *žmonės*, pr. *supūni* „Frau“: liet. *žiūpōnė*.

VIII.

Liet. (augšt.) *grýnas* „rein, lauter; gereinigt, auserlesen; kahl, blank; unbehaart, unbefiedert (Ness.); dürrftig, armselig, nackt“ turi tą pačią akutinę šaknį, kaip ir *grý-ti*, *grý-tis* „krýtis, graĩbštas“; plg. *drėg-nas*: *drėg-ti*, *pil-nas*: *pil-ti*, *pló-nas*: *pló-ti* ir kt. Žemaičiai šitame būdvardyje turi jau kitą priegaidę: *grýnas*, -à. Daugiau dėl darybos ir reikšmės žr. „Šv. Darbo“ (1926) VIII 924 ir sequ.

Pr. Skardžius.

Kritika ir bibliografija.

Prof. M. Račkauskas. Graikų kalbos gramatika. I dalis. Fonetika ir Morfologija. Švietimo Ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys 160 nr. Marijampolė, Marijonų spaustuvė 1930 — V. D. — m.

Išleisti lietuvių kalba graikų kalbos gramatiką, be abejonės, buvo labai geistinas dalykas. Šito darbo ėmęs prof. M. Račkauskas. Jo gera valia labai girtina, juo labiau, kad jis norėjo ne tik šiokią tokią knygą paprastai išversti, bet ir perdirbti, t. y. pritaikinti savo kalbos ypatybėms ir įtraukti į ją istorinės gramatikos rezultatus. Tikslas geras, tik klausymas, ar jis autoriui pavyko pasiekti. Reikėjo, žinoma, kada nors šiaip ar taip parūpinti graikų kalbos gramatiką mokykloms, kaip kad Ferd. Sommeris išleido ją lotynų kalbai mokyti. Tačiau graikų kalbos gramatikų klausymas nėra grynas „analogon“ lotyniškųjų gramatikų reikalui. Yra keletas labai gerų mokykloms lotyniškų gramatikų, bet nėra nė vienos, kuri galėtų prilygti Kaegio graikų kalbos gramatikai. Kaegis sukūrė tokį metodiškai puikų mokymui veikalą, jog stačiai pavojinga imti jis keisti. Kaip reikia atsargiai elgtis apdirbant Kaegio gramatiką, parodo 40-toji šios knygos laida, kurią išleido E. Bruhnas¹⁾. Tiek mažai pakeista, kad buvo galima knygos palikti tuo tarpu mirusio autoriaus pavardė. Bet kadangi būtina reikėjo mokiniui duoti svarbesnių ir lengviau suvokiamų istorinės graikų kalbos gramatikos rezultatų, tai E. Bruhnas pridėjo gale, visai atskirai nuo tikrojo gramatikos dėstymo, „Sprachgeschichtliche Erläuterungen“. Įbrukti šituos paaiškinimus į Kaegio tekstą, t. y. su juo sumaišyti, buvo visai neleistina, nes tuo būtų buvęs labai aptemdytas (Kaegio) dėstymo aiškumas. Arba šitą darbą būtų turėjęs parūpinti pats Kaegis: tada jis būtų tikrai geras išėjęs, nes Kaegis juk ir pats buvo

¹⁾ Kurzgefasste Griechische Schulgrammatik. Von A. Kaegi. Vierzigste Auflage, besorgt von E. Bruhn. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1930.

savarankis tyrinėtojas-kalbininkas. Deja, jis šito nepadarė; mat, jis tebebuvo, nors puikus metodikas, dabar pasenusios pažiūros, kad kalbotyros dalykai mokyklai netinka. Todėl būtinai reikėjo dėstymo plano nekeisti, o lingvistiškos pastabos surinkti atskirame knygos priede. Lietuvių kalbos ypatybės, apie kurias p. R. įžangoje kalba, Kaegio plano pakeitimų mastabo negali pateisinti. Tie pakeitimai yra tokie dideli, kad jie gramatikos dėstymui didžiai pakenkia. Nėpersunku šį tvirtinimą pavyzdžiais parėmti.¹⁾

Enklitikų dėstymas p. R-o gramatikoje 7 psl. ir toliau gana tiksliai atitinka Kaegio 5 ir 6 psl. Pastarasis visas vienaskiemenes enklitikas be kirčių paduoda, o p. R. prideda ir šitiems kirčio ženklus. Iš penkių p. R-o savarankiškai sukirčiuotų „nežymiųjų prieveiksnių“ keturiems klaidingai yra vietoj dešininės priegaidės (akuto) riestinės (cirkumfleksai) padėti. 35 psl. tos pačios formos kur jos tiesiog iš Kaegio imtos, teisingai sukirčiuotos.

Besistengdamas būti originalus, p. R. visai keistai sugalvojo skirti būdvardžių linksniavimą nuo daiktavardžių. Taip antai pirmosios ir antrosios linksniuotės būdvardžius randame ne tiktai ne skyriaus gale, po I ir II linksniuotės, t. y. po vad. atikiškosios linksniuotės, bet tik po trečiosios daiktavardžių linksniuotės. Rimtos priežasties skirti būdvardžiams nuo daiktavardžių, mano nuomone, negalima rasti. Nuo Kaegio nukrypstą suskirstymą daro įspūdzio, kad p. R. lyg norėtų matyti tarp graikų kalbos daiktavardžio ir būdvardžio formalų skirtumą. Tokio skirtumo nėra ir todėl morfologijos draskymas yra ne tik nereikalingas, bet kenkia ir metodiskumui.

Račkauskas 26 psl.

Dantiniai barytona su galūnėmis -ic ir -uc acc. sing. padaro taisyklingai (-iv ir -uv) atmesdami liemens dantinį priebalsį:

Kaegi 19 psl.

Die barytona auf -ic und -uc bilden den acc.sing. (wie die u- und u-Stämme, § 46 f.) auf -iv- und -uv.

Esmingiausias originalo, t. y. Kaegio, pakeitimas yra p. R-o priedas „taisyklingai“. Kaegis pasitenkino vieno fakto konstatavi-

¹⁾ Kaegio citatos bus visos iš aukščiau minėtos 40-tos laidos. 35-toji, kuria p. R. pasinaudojo, man neprieinama.

mu. P. R. eina toliau — jis tą faktą charakterizuoja, bet, deja, klaidingai. Linksniavimas kalbamųjų žodžių su tuo pačiu liemengaliu -ς visuose linksniuose būtų, mano nuomone, visiškai taisyklingas, o accus. sing. su nukrypstančiu nuo normos liemengaliu turi būti vadinamas netaisyklingu. Bet jeigu ἔριν yra taisyklinga forma, kaip tad reikės pavadinti homeriškoji ἔριδα? Tiesa, Atikos tarmėj ἔριν ir κόρυν išstūmė senesnes formas ἔριδα κόρυθα, pavirto nuolatatos vartojamomis formomis. Bet nuolatinis nuo taisyklės nukrypstančių formų vartojimas jų nepadaro taisyklingų.

27 psl. besimokančiam lieka visai neaiškus kaikurių žodžių μήτηρ ir θυγάτηρ linksnių kirčiavimas. Būtent, minėtoj vietoj duodama pilna paradigma tik žodžių πατήρ ir ἀνήρ. Bet paskui paprastai tik pasakoma, kad μήτηρ, θυγάτηρ ir γαστήρ linksniuojami vienodai, kad šitie žodžiai vienaskaitos šauksmininke atitraukia kirtį ant pradžios skiemens, ir daugiau nieko. Na, daugiausia γαστήρ dar galima teisingai sukirčiuoti, nes πατήρ duoda jam tinkamą analogon. Bet žodžiuose μήτηρ ir θυγάτηρ kirčio dalykai visai kitokie. Iš p. R-o išvedžiojimų nepaaiškėja, ar turi kirčiuoti μητρος, μητρι, μητερα | ar θυγατρος, θύγατρος, θυγάτερα, θυγάτρι, θύγατρι, ar μητρος, μητρι, μητέρα, nes tarp bendrųjų įvedamųjų trečiosios linksniuotės pastabų skaitome tik, kad **vienaskiemenių** kamienų kilmininkai ir naudinininkai yra kirčiuojami galūnėje.

32 ir 33 psl. randame „Daiktavardžių linksniavimo ypatybės“. P. R. čia paduoda maždaug tuos pačius pavyzdžius, kaip ir Kaegis. Bet, kai Kaegis nuo tam tikro grupavimo atsisakydamas pavyzdžius nusako alfabetine tvarka, p. R. stengiasi šių ypatybių grupes sudaryti. Žinoma, kiekviename skyriuje turėtų būti tik analogiški pavyzdžiai ir patys pavyzdžiai turėtų sutikti su tuo, kas skyriaus antraštėj yra paskelbta. Taigi, minėtos vietos 2. skyriuje, apimančiam žodžius, kurie „daugiskaitos linksnius padaro iš kitos linksniuotės“, randame ir ο πρεσβευτής pasiuntinys, plur. οί πρέσβεις. Tiesa, vienaskaitos linksniai padaromi iš pirmosios, o daugiskaitos — iš trečiosios; bet taip pat svarbu buvo pridurti, kad su linksniuote ir kamienas kinta. Tame pačiame skyriuje yra paminėta ο οἶτος „javai, duona“, plur. τὰ οἶτα ir t.t. Šis pavyzdys prieštarauja visiškai antraštei, nes ir vienaskaita ir daugiskaita padaromos iš tos pačios, t.y. antros linksniuotės; skirtumas liečia tik giminę. Tą pat tenka pasakyti ir apie τὸ στάδιον stadija, plur. τὰ στάδια ir

οὐ σάδιαι. Iš visų keturių duodamų pavyzdžių tik vienas tikrai atitinka skyriaus antraštę. Pirmame skyriuje išskaičiuojami žodžiai, kurie ypatingu būdu sudaro nom. sing. Jame nerandame γυνή, kurio nom. sing. iš tikrųjų sudaro išimtį palyginant su visais kitais, iš kamieno γυναῖκ- padarytais linksniais. Už tat šis žodis yra pacituotas 3-ame skyriuje, kur jis daug mažiau tinka.

Kas tiek daug keičia, turi labai atsargiai ir nuosekliai keisti; visų pirma turi atminti, kur ir kas jo buvo pakeista. To principo p. R. nesilaikė. Todėl galima suprasti, kad jo gramatikos 38 puslapyje ἐθελοντής, -ού „savanoris“, kurį, tur būt, ir pats p. R. priskaito pirmajai linksniuotei, pakliuvo į trečiosios linksniuotės būdvardžius.

Skaitvardžių dėstymas irgi nukentėjo nuo nevykusių pakeitimų.

Kaegio 39 psl.

Alle Ordinalzahlen und die Kardinalzahlen von 200 an sind Adjektiva dreier Endungen; von den übrigen Kardinalzahlen werden nur die vier ersten dekliniert.

Račk. 45 psl.

Pradedant 200 (ir toliau iki galo) visi **cardinalia** ir **ordinalia** eina trijų galūnių būdvardžiais; kitų **cardinalia** yra linksniuojami tik tai pirmieji keturi.

P. R. norėdamas nutolti nuo Kaegio, terminų **ordinalia** ir **cardinalia** vietas keičia. Visa pastaba ne tik netenka aiškumo, bet gali ir nesusipratimų sukelti: juk žodžių vietas keičiant, reikės ir kartu mintys pertvarkyti. Iš p. R-o formulavimo galima išvesti, kad ir **ordinalia** pradedant 200 eina trijų galūnių būdvardžiais. Kadangi iš tikrųjų ne visi **cardinalia**, bet visi **ordinalia** yra linksniuojami, reikėjo žodį **visi** pridėti prie **ordinalia**.

Infinitivo sudarymo formulavimas irgi toli gražu nepavyzdingas.

Kaegio (didžioji laida) 63 psl.

Infinitive. Die Endungen der infinitivi activi sind -εν und -αι (Feναι); nur der inf. aor. I act. zeigt abweichende Bildung. Alle dem med. und pass. gemeinsamen Infinitive endigen auf -σθαι.

Račk. 55 psl.

Infinitivo padarymas. Infin. activi turi galūnes -vai ir -εν; šita paskutinė galūnė sutapdama su jungiamuoju balsiu ε, virto -εν. Infin. medii (ir passivi) turi galūnę -σθαι.

Iš to sugretinimo matyti, kad p. R. visiškai užmiršo pastebėti, kad infin. aor. I activi galūnė nukrypsta nuo -εν ir -vai. O ką jis sako apie -σθαι, tiesiog suklaidina, nes ne visi infin. medii ir passivi turi galūnę -σθαι, tik tie, kurių laikai turi bendras formas. Plg. infin. aor. med. παιδεύσασθαι, o pass. παιδευθήναι; tai ir pats p. R. pripažins.

60 psl. apie pluskvamperfekto galūnę -κειν pasakytą: „Jungiamasis dvibalsis ε daugiskaitoje (ir dviskaitoje) gali būti pavaduojamas ε“. Vadinasi, tuo pasakymu ir formos paprastai turi ε, o išimtinai ε. O tuo tarpu 62 psl. paduota pluskvamperfekto paradigma parodo ε daugiskaitoje. Be to, čia ir p. R. sekdamas Kaegiu 4 pastaboje priduria, kad formos su ε yra vėlybos. Taigi 60 psl. duomenys tiesiog prieštarauja 62 psl. duomenims. Todėl p. R. 60 psl. turėjo pasakyti: jungiamasis balsis daugiskaitoje (ir dviskaitoje) gali būti pavaduojamas dvibalsiu.

74 psl. p. R. stengdamasis kitus pirmosios taisyklingos asmenuotės pavyzdžius duoti kitaip, nekaip Kaegio, pridėjo ir λείπω. Kadangi minėtoji vietoje kalbama apie esamojo laiko kamieną, tai atrodo λείπω labai gerai tinkąs. Iš tikrųjų tas veiksmožodis praesense ir imperfekte visai paprastas. Tačiau tolimesnėse vietose, kur kalbama ir apie kitus laikus, tas pats žodis figūruoja tarp netaisyklingųjų 4-tos klasės veiksmožodžių. Plg. 111 ir 112 psl. Tokie dalykai, žinoma, nepripisdeda prie dėstymo aiškumo.

Klaidingas, neaiškus yra šis dalykas: 76 psl. randame πείθω (persuadeo), πείσω, έπεισα, πέ-ποιθα, πέ-πεισμαι, έπεισθην. Kadangi πείθω lotyniškuoju **persuadeo** yra verčiamas ir aiškinamas, tenka manyti, kad mes čia prieš save turime transityvinį veiksmožodį, t. y. kad visos cituotos aktyvais išrodančios formos turi iš tikrųjų ir aktyvo reikšmę. Todėl cituotųjų formų eilėje πέποιθα visai netinka; jos vietoje turėtų būti πέπεικα. Ką p. R. 76 psl. duoda, vėl prieštarauja tam, ką jis parodo 92 ir 112 psl. Be to, iš 76 psl. cituotos formų eilės, kurioje vienintelė perfekto forma πέποιθα figūruoja, galima klaidingai išvesti, kad veiksmožodis neturi daugiau perfekto formų, kaip πέποιθα ir πέπεισμαι.

88 psl. pirmasis dorėniškojo futuro pavyzdys yra πνεύσομαι κλάω (χλαίω) reiškia „laužiu“. P. R. aiškiai du veiksmožodžius fataliai sumaišė; κλάω (iš χλαίω) „verkiu“ ir κλάω „laužiu“.

99 psl. pastebima: „Veiksmazodžio ἵστημι aor. II ἔστην palaiko itgą liemens balsį visose indicativo ir imperativo formose“. Kaip p. R. galėjo užmiršti, kad pats 96 psl. buvo atspausdinęs imperatyvo 3. asm. plur. σάντων su trumpu šaknies balsiu?

Forma κρέμαμαι 102 psl. figūruoja kaip praesens greta ἄγμαι, δύναμαι, ἐπίσταμαι, o 106 psl. kaip perfectum med. pass. veiksmazodžio κρεμάνομαι. Iš tikrųjų, yra mokslininkų, kurie palaiko perfectum; yra ir tokių, kurie kalbamąją formą laiko praesens. Bet mokyklos gramatikai aiškumo dėlei yra geriau laikytis vieno arba antro. O kas vis dėlto nori ir vieną ir antrą, turi duoti tam tikrą nors trumpą paaiškinimą. P. R. to nepadarė, ir tai mane verčia manyti, kad jis pats savo 102 ir 106 psl. duomenų skirtumo visai nepastebėjo.

Jeigu paprastųjų gramatikos dalykų dėstymas p. R. nelabai gerai pasisekė, tai, reikia pasakyti, jam nepavyko įtraukti ir lingvistiškoji medžiaga, nors jis ir nemaža yra stengęsis. Mat, jam dažnai stinga teisingo kalbos istorijos faktų supratimo. Tipinga yra jo pastaba 1-ame psl.: „Digamos pėdsakus matome lotynų ir lietuvių kalboje: vinum, avis“. Jis būtų turėjęs pasakyti, kad digamai atitinkantį garsą, t. y. v, matome ir lotynų ir lietuvių kalbose. O digamos pėdsakų randame pačioj graikų kalboje. Sakysime, aoristo ἐρράτην pirmoji ρ yra ne kas kita, kaip į ρ pavirtusi digama; arba jeigu pas Homėrą skaitome τέχνην ἐμόν, ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων, hiatas tarp σε ir ἔπος parodo, kad šis pastarasis žodis, kaip lygina-moji indoeuropiečių kalbų fonetika aiškiai rodo, seniau turėjo prasidėti kažkokiu priebalsiu, kuris šiuo atsitikimu buvo v, t. y. digama.

36 psl. garsų -σν]- grupę p. R. pažymi kaip „balsių grupė“!

59 psl. tvirtinama, kad λύω atsirado iš λύομαι. Tokios formos niekuomet, nei indoeuropiečių prokalbėje nei pačioj graikų kalboje negalėjo būti.

Toliau, lingvistiškai orientuotoje gramatikoje negalimas toks sakiny (73 psl.): „Esam. I. liemuo pailgina trumpąjį veiksm. kamieno balsį; pav.: φεύγω bėgu (ἢ φυγ-ή fuga)“. Kad dvibalsis ευ vaizduoja u pailgėjimą, man visai nauja. Galima būtų iš bėdos kalbėti apie skiemens, o ne balsio pailgėjimą. Bet ir tai būtų netikslus ir todėl nerekomenduotinas terminas.

111 psl. p. R. priskaito veiksmazodžio διδάσκω kamieną prie balsių baigiančiųjų. O 116 psl. randame tą patį veiksmazodį „priebalsinių liemenų“ lentelėje.

Iš viso, kas čia pasakyta, matome, kad p. R. gramatika yra visai menka; net ir jo gera valia padarytųjų klaidų visai nepateisina. Su paprastu, bet žinoma, sąžiningu Kaegio vertimu jis būtų daug daugiau nusipelnęs mokyklai.

Pr. Brenderis.

Eugenjusz Kucharski, Etniczne oblicze ziem polskich przed przyjściem słowian [= Odbitka ze Sprawozdań Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Rocznik IX (1929), zeszyt 3]. Lwów, 1930. 21 psl.

Šiandien lenkų mokslininkams yra parūpęs klausymas, ar pirminiai Lenkijos gyventojai yra buvę slavai autochtonai ar atėjūnai. Yra šalininkų, kurie mano, kad slavai Lenkijoje ir vidurinėje Europoje yra iš kitur atsikraustę. Ir štai šio straipsnio autorius, Kucharskis, remdamasis vietovardžiais, yra linkęs manyti, kad pirminiai dabartinės Lenkijos gyventojai yra buvę ne slavai ir ne germanai, bet ta baltų grupė, kurios vėlesni palikuonys esą prūsai ir jotvingai. Ir jis tuo tvirtai tiki sakydamas: „Nazwy bałtyckie na ziemiach historycznej Polski są faktami konkretnymi“ (18 psl.).

Bet čia tuojau kyla klausymas: kokie tie faktai yra konkretūs? Skaitant Kucharskio vietovardžių etimologijas, daugelio faktų konkretumu visai nesinori tikėti: autorius ima kurį nors lenkišką priešistorinių laikų vietovardį ir jungia daugiausia su dabartiniais bendriniais lietuvių kalbos žodžiais, dažnai visai nesigilindamas į kalbamųjų žodžių istoriją ir dėsnius, ir todėl jo potyrių rezultatai dažnai šlubuoja. Pav., žodžių Ryczy-wół, Ryczy-wieś, Ryczy-doły (5. pusl.) pirmąją dalį ryczy- jungia su baltų *rīkis „karalius“, o tuo tarpu tas *rīkīs (ne *rīkis) = pr. rikijs yra paskolintas iš got. reikeis, kuris savo keliu yra kilęs iš keltų kalbos (gallų -rīx, n. pl. -rīges ir kt.), žr. Būga, Kalba ir Senovė 64; Feist, Etym. Wb. d. got. Sprache³ 298. Arba štai XV amžiaus upelis Poczyński yra kildinamas iš *pъčīń- arba *pъčeń-, kuris „jest slawizacją pld. bałt. wyrazu, odpowia-

dajęcego litewskiemu pikinis «smolny» (5 psl.); bet tai netiesa: pikis „derva, smala“, iš kurio sudarytas būdvardis pikinis, yra paskolintas iš vid. vok. žem. pik „Pech“, taigi šitas žodis yra visai jauno kilimo; žr. J. Sehwers, Die deut. Lenw. im Lett. 155; J. Endzelīns, Latv. val. vārdnīca III 214. Tas pat yra ir su liet. kavoti „chronić, strzeć, chować“, kavõnė „ochrona“, su kuriais K. lygina vietovardį Kowinia (17 psl.): tai yra skoliniai iš lenk. chować ir chowanie, žr. Die slav. Lehnw. im Altlit 100. Dėl tos pat priežasties negalima lyginti ir vietovardžio Szeligowo su balt. šėl- (14 psl.), nes liet. šėlytis (K. klaidingai rašo šėlytis), šėlas yra gudiško kilimo. Ir tt.

Negeriau K. elgiasi ir su kitais duomenimis. Vieno miesto pavadinimą (O)lkusz jis lengvai kildina iš *l̥kúš- < balt. *likùs- jis, o kito miesto vardą Wiskitki gretina su liet. vis- + kitas arba kltkas (5 psl.). Iš vienos pusės vietovardis Tur-op-in yra kildinamas iš *Taur-apė „Turza l. Turcza rzeka“ (11 psl.), — čia balt. au atliepia sl. u, — iš kitos pusės kalno vardas Modyń (9 psl.) yra lyginamas su liet. m auda „cykuta, švini kopr“ + -ūn-, — čia lenk. o jau atliepia liet. au! Taip pat lengvai yra surandamos ir kitų vietovardžių etimologijos. Pav., Nėmunas Kucharskiui yra „nie-mulisty“ (4 psl.), o K. Būgai — „šilinis, raistinis; šilas, raistas“ (plg. nemùnė „šilo arba raisto budis“, nẽmuogė „borówka“ iš *nem-uogė, žr. Kalba ir senovė 245 ir sequ.). Upėvardį Zbludza (9 psl.) K. kildina iš šaknies blūd- = liet. blūsti (iš *blūd-ti) „zaniechluic się“, blauzà (= blauzdàl); bet bendraties blūsti šaknis blūd- čia yra veikiausiai ta pati, kaip ir žodžiuose blūdas (< gud. блудъ), blūdyti (< gud. блудить); plg. blógti ir blōgti: blōgas. XIII amžiaus sodžiaus pavadinimas Scieżerz (9 psl.) yra K-skio visai teisingai jungiamas su liet. stegerys, tik tie žodžiai yra ne vienas iš kito kilę, bet bendri; plg. sen. bulg. stežerъ, serb. stěžer ir kt. Kad žodis Dunino (15 psl.) yra kildintinas iš dūo- „daję“ žodžiuose dūona, duonis „dar“ (K. klaidingai rašo duōnis) yra sunku tikėti, nes dūonos ir duoniės šaknys veikiausiai yra skirtingos, plg. Trautmann, Balt.-slaw. Wb. 58. Taip pat ir vietovardžiai Sosiklawice (9 psl.), Szwaratowice (15 psl.), kurie K-skiui primena liet. sausi klevaĩ „suche jawory“, švarūs „czysty, ładny“, gali būti tik paviršutiniškai.

identiški. Ir t.t. Taigi, šitaip etimologizuojant galima būtų rasti lenkų kalboj labai daug baltiškų elementų.

Bet vienas kitas dalykas yra vis dėlto įsidėmėtinas. Pav. 1242 m. sodžiai Drusow, Podrusów (9 psl.) savo šaknimi primena pr. Drusa, Drusin, liet. Drūsėnai (žr. Gerullis, Die altpr. Ortsnamen 31); 1292 m. miestelio vardas L u c z e s a (ib.) savo daryba gali prilygti liet. upėvardį L a u k e s à (Tauta ir Žodis I 17) ir kt. Tačiau tai dar nėra visai aiškus įrodymas, kad, anot Kucharskio, pietiniai baltai būtų gyvenę prieš slavų atsikraustymą net Przemyślio, Krokuvos ir kitose tolimose Lenkijos vietovėse: juk vietovardžių, visai arba iš dalies bendrų su baltiškais, randame, pav., net tolimose trakų bei ilyrų kalbose; pav., trak. Arsia (Istrijos upė): pr. Arse (Nadruvos upė), sen. latv. Arsen; ilyr. Nar, Naro (upėvardis): pr. Narus (upelis), liet. Nař-upė (upė) ir kt. (žr. M. Ebert, Reallexikon d. Vorgesch. III 295, VI 45). Taigi visi priešistoriniai baltų ir slavų santykiai dar nėra visai aiškūs: iš vienos pusės iš dabartinių žinių jau apytikriai galima spręsti, kad baltai pietuose ir rytuose priešistoriniais laikais yra toliau gyvenę, kaip dabar; bet ar yra buvę tolimoje Galicijoje, sunku pasakyti, nes permaža tam reikalui turime iširtų žinių; taip pat mažą apie tai pasako ir toks paviršutiniškas vietovardžių traktavimas, ypač jų lyginimas su bendriniais, dažnai svetimais žodžiais, kaip kad tai E. Kucharskis daro.

Pr. Skardžius.

Friedrich Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 11. Auflage, bearbeitet von Alfred Götze. Walter de Gruyter u. Co. Berlin und Leipzig 1930. (1. Lieferung: A-brünett; 2. Lieferung: Brunft-fix).

Das jedem Philologen bekannte und unentbehrlich gewordene etymologische Wörterbuch von Fr. Kluge hat seit dem Jahre 1881 in rascher Folge zehn grosse Auflagen erlebt. Über fünfzig Jahre hat der 1926 verstorbene Forscher an diesem Werke gearbeitet, nachgetragen und verbessert. Ehrfurcht und Staunen erfüllen den Leser, wenn er bedenkt, dass der Verfasser die letzten 24 Jahre seines an Arbeit überreichen Lebens des Augenlichtes beraubt war, sein Werk aber dem Schicksal zum Trotz mit

dem raschen Vorwärtsschreiten der Forschung standgehalten hat. Dass es dem Verfasser aber kaum mehr möglich sein konnte, sich mit der fast unübersehbaren Fülle von Einzeluntersuchungen vertraut zu machen und sie in seinem Werke alle zu verwerten, beeinträchtigt dessen hohen Wert und Ansehen keineswegs. Aber Kluge selbst hatte noch für die bevorstehende elfte Auflage seines Wörterbuches zahlreiche grössere und kleinere Änderungen vorgesehen. Der Tod hat ihn seine Pläne nicht mehr verwirklichen lassen. Nun galt es, Kluges Werk weiterzuführen, wofür niemand berufener sein konnte, als sein ehemaliger Schüler, Universitätsprofessor Dr. Alfred Götze, der sich wie sein Lehrer um die Erforschung des deutschen Wortes schon verschiedentlich in hohem Masse verdient gemacht hat. Während Prof. Götze die Entwicklung des deutschen Wortschatzes in historischer Zeit darstellt, liegt die Aufgabe der Sprachvergleichung bei Prof. W. Krause in sicheren Händen.

Das äussere Gewand des früheren Kluge ist auch in der neuen Auflage durchwegs beibehalten. Innerlich hingegen hat diese grosse Änderungen mit sich gebracht, grössere sogar, als wie sie Kluge selbst noch geplant hatte. Auf jeder Seite, ja beinahe unter jedem aufgeführten Worte lassen sie sich vom aufmerksamen Leser beobachten. Vor allem finden in der Neuauflage gegenüber den früheren viel mehr Wörter, sowohl deutsche als auch eingebürgerte fremde, ihre geschichtliche Darstellung. Die Vergleiche mit den aussergermanischen Entsprechungen beruhen auf den sicheren Forschungsergebnissen der jüngsten Zeit. Was ehemals noch als blosser Vermutung ausgesprochen werden konnte, erscheint hier in bestimmterem Ton, oder es ist verstummt. Die Verfasser haben es sich zum Ziel gesetzt, nur gesicherte Etymologien in das Wörterbuch aufzunehmen und bei der Verwertung des Materials die grösste Vorsicht walten zu lassen. Der litauische Benutzer des neuen Kluge wird ferner mit Befriedigung feststellen können, dass seine Muttersprache in der Neuauflage weitgehendste Berücksichtigung gefunden hat.

G. Studerus.
